

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2014

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(15–16 квітня 2014 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 8

Редакційна колегія: **А. Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., акад. НАН України (голова); **С. В. Руденко**, д-р філос. наук, доц. (відп. секр.); **І. С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **Д. В. Неліпа**, д-р політ. наук, доц.; **М. І. Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **В. І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А. О. Приятельчук**, канд. філос. наук, проф.; **М. Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **Є. А. Харьковщенко**, д-р філос. наук, проф.; **В. Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **Л. О. Шашкова**, д-р філос. наук, проф.; **П. П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В. І. Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 5 від 24 лютого 2014 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2014", Міжн. наук. конф. (2014 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2014", 15–16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2014. – Ч. 8. – 207 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редакція залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2014

Секція

"ПОЛІТИЧНА ДУМКА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ"

Підсекція

"ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕЇ: ВІД ВИТОКІВ ДО XVIII ст."

*С. Г. Вонсович, канд. політ. наук, доц., докторант, КНУТШ, Київ
vonsovyich@ukr.net*

ВЕРСІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПЕРЕХОДУ У ДАВНІХ ЦИВІЛІЗАЦІЯХ СХОДУ

Екскурс у минуле світової цивілізації дозволяє глибше зрозуміти політичний перехід. Перші "паростки" таких перехідних процесів віднаходимо у філософських школах (східній та західній). Вони різнобічно розглядали як перехід впливає на функціональність держави, на оптимальне співвідношення держави та людини. Зокрема на Сході значний внесок у розвиток уявлень про перехідний процес та його вплив на державу і суспільство здійснили Індія та Китай. Попри всю своєрідність їхніх політичних ідей, обидві системи віддзеркалили підсумковий результат переходу – суспільний лад, що ґрунтувався на азійському способі виробництва. Типовою державною формою, яку окреслив перехід, була східна деспотія.

Політична думка Сходу пронизана вірою в мудрість древніх канонів, у їх досконалість. За такого переходу держава постає у формі організації політичного буття суспільства і з суспільством ототожнюється. Зупинимось конкретніше на розумінні перехідних етапів у Індії. Відповідно до світогляду, який корениться у індійських Ведах, історію суспільства щодо переходу від додержавного стану до держави поділяли на два етапи: щасливе життя в достатку й злагоді та анархію. Обов'язки політичної влади – захист слабких і створення умов для дотримання дхарми, тобто кодексу поведінки людини, зумовленої її суспільним становищем. За звичай, перехід має очолити носій влади. Чільне місце в історії древньоіндійської політичної думки посідає трактат "Артхашастра". Основою переходу є сильна централізована політична влада. Поза неї суспільство стоїть на порозі "війни всіх проти всіх": насичене гострими суперечностями, взаємною недовірою, підозрілістю й інтригами. Тому Каутілья радить царям, які мають особливу дхарму, керуватися передусім інтересами зміцнення держави та не зупинятися, якщо того вимагають обставини переходу, перед порушенням релігійного обов'язку; звідси й ретельно розроблена система фізичних впливів, шпигунства та контролю, а також компромісів з боку жрецтва і царської влади.

Епоха Вед з її ідеологією брахманізму була процесом політичного розвитку Індії, що визначав зміст переходу від родоплемінної організації до появи великих державних формувань. Будда відкинув священний характер Вед і протиставив їм спроби раціонального пояснення природи, суспільства та їх змінюваності у процесі переходів. Перехід засновується на застосуванні сили. Поява держави в процесі переходу від недержавного стану зумовлена не порушенням дхарми. Проте основною ересю, яка визначала зміст переходу (з погляду брахманізму) було духовно-релігійне зрівняння брахманів з іншими кастами (варнами) і деса-кралізація станово-кастового устрою.

Отже, перехід до кастового ладу зумовили поділ праці та соціальне розшарування, викликані життєвими потребами, а не божественним волевиявленням. Буддизм закликав не до зміни суспільного ладу, а до здійснення переходу у духовній сфері: до відчуженості від земних пристрастей і інтересів. До того ж, проводилося чітке розмежування сфер відповідальності – чернечого та мирського життя. Тому енергія людей, яких хвилював особистий порятунок, спрямовувалася у сфери, підконтрольні брахманам, але позбавлені матеріально-владної основи – власності.

Подальша історія змін у політиці, що визначали сутність політичного переходу, зумовлена виникненням й утвердженням індуїзму. Дана система увібрала елементи брахманізму, буддизму та низки інших вірувань. Основа індуїзму – "комплекс обов'язків, дотримання яких запропоноване для всіх, хто думає про потойбічний світ. І судові прецеденти, і акти, які встановлюють світські правителі, доктрина індуїзму не вважає джерелами права. Однак, навіть коли існує закон, суддя не зобов'язаний застосовувати його завжди точно. На свій розсуд він має всіма доступними способами примирити владу та справедливість" [*Чемшит* О. О. Політична система Індії: історичний проект і сучасність // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : Т-во "Знання" України, 2003. – Вип. 14. – С. 112]. Якщо це не вдається, легітимність влади і, отже, суспільна згода опиняється під загрозою.

На відміну від Індії, у Китаї практично всі мислителі свої твердження про перехід до найкращого раціонального облаштування держави будували на догматах і міфах древньої релігійної китайської філософії. Найважливіші категорії переходу містяться в розділі "Ліюнь" трактату "Ліцзи", а також у трактаті "Лецзи", "П'ятикнижжя"; у "Літописах Чуңьцо в редакції Гуньяна". Стан транзитивності суспільства та держави характеризується як "Сяокан" (мале процвітання) або "Датун" (Велике Єднання) на тлі трьох неодмінних історичних епох: "Цзюйлуань" (хаос), "Шенпин" (становлення спокою) і "Тайпин" (Великий Спокій). Будь-яке китайське соціально-політичне вчення від часів Конфуція полягає в розгляді послідовних етапів проходження ланцюжка: давній ідеальний стан країни ("золотий вік" імператорів-мудреців Яо, Шуня і Юя) – хаос – епоха становлення спокою (шенпин) – епоха великого спокою (тайпин). Епоха тайпин також вважається ідеальним станом переходу, але віднесеним у майбутнє.

Зміст, який той чи інший автор вкладає в поняття "сяокан" і "датун", додає індивідуальності відповідній ідеології. У давньому Китаї "мале процвітання" ("сяокан") трактували як в духовному, так і в матеріальному сенсі. За цього його можна розглядати як продукт розпаду ідеального китайського суспільства в результаті відходу з Дао правителів та населення (зворотний перехід), так і як "комплекс гідних матеріальних умов життя, здатний гарантувати існування держави", що визначався поступальним переходом [Барський К. М. Что такое сяокан? // Восток. Афро-азиатские сообщества: история и современность. – 1992. – № 5. – С. 45–46].

На думку Конфуція, головний засіб для всіх людей, який допомагає їм повернутися на Дао, є "Лі" як чинник переходу. Це поняття перекладають, з одного боку, як "ритуал, церемонія, обрядовість", а з іншого – як жорстка ієрархія старших і молодших, і як градація історичних епох. Мислитель розглядає перехід таким чином. Він вважає ієрархію природною, симпатизує феодално-удільній аристократії, щоправда, не відстоюючи спадкоємних станових привілеїв. Конфуцій хотів, щоб у процесі переходу місце недостойної аристократії зайняли саме "шляхетні мужі", але за моральними кондиціями. Принцип Конфуція "виправлення імен" саме і передбачав відповідність соціального статусу людини її якостям і вчинкам.

У поєднанні моралі та державного права як інструментарію переходу видатну роль відіграв Шан Ян (390–338 р. до н. е.). Він запропонував політичну технологію переходу, що, з одного боку, дає змогу використовувати на благо держави зайву енергію народу, а з іншого – дає спосіб до розорення зовнішньополітичних супротивників (сьогодні цей спосіб відомий як "вкорінення «гена смерті»" або "введення елементу антисистеми у систему").

Л. В. Коломієць, асп., КНУТШ, Київ
kol.lilia777@gmail.com

ТЕХНОКРАТИЧНИЙ ПРОЕКТ УПРАВЛІННЯ СУСПІЛЬСТВОМ В ПОЛІТИЧНІЙ УТОПІЇ Ф. БЕКОНА

В творах Френсіса Бекона, якого називають найяскравішою фігурою англійського Ренесансу і, разом з тим, фундатором філософії Нового часу, знайшли відображення відкриття, що зумовили зміни не лише в науці, але і в існуючій картині світу наприкінці XVI – на початку XVII ст. Культ знання, ідея про вирішальну роль науково-технічного прогресу у досягненні добробуту держави, за якого майнові та соціальні розбіжності не становитимуть загрози існуючому політичному порядку, лягли в основу утопічного твору "Нова Атлантида".

Однією з керівних установ на острові Бенсалем, який описує Ф. Бекон, є Орден або Товариство під назвою "Дім Соломона", метою існування якого є "вивчення і пристосування до життя наукових відкриттів" [Бэкон Ф. Новая Атлантида. Опыты и наставления нравственные и по-

литические. — М. : Изд-во АН СССР, 1954. — С. 22]. Про царя Соломона, в честь якого був названий цей Орден, Ф. Бекон згадує ще в "Новому Органоні", прославляючи високу мудрість правителя давнини, втілену у його словах "Слава Бога полягає в тому, щоб приховати річ, а слава царя — в тому, щоб її дослідити" [Бэкон Ф. Сочинения : в 2 т. Т. 2. — М. : Мысль, 1978. — С. 191. — (Философское наследие)]. Про значимість науки для державних діячів Ф. Бекон писав і в ще в своїх ранніх творах. Так, у "Дослідах і настановах..." він звертав увагу на те, що наукою займаються "заради задоволення, заради прикраси та заради уміння" [Бэкон Ф. Новая Атлантида. Опыты и наставления нравственные и политические. — С. 127]. Останнє знаходить відображення в розпорядженнях і керівництві справами, адже "людям досвіду можна доручити виконання та судження стосовно окремих подробиць, але загальних настанов і порад краще шукати у людей вчених" [Там же. — С. 127]. Справи державні вимагають, таким чином, залучення наукових знань, справжній правитель, на думку мислителя, не має уникати вчених людей, що своїми порадами допомагали б йому підтримувати лад в країні. Проте Ф. Бекон усвідомлює, що наука сама по собі дає дуже загальні настанови, які необхідно уточнити досвідом, на основі чого пізніше і з'являється направленість "Дому Соломона" не лише на вивчення, але і на подальше пристосування до повсякденних потреб суспільства наукових відкриттів.

Сам "Дім Соломона" не є гомогенним щодо обов'язків його членів. Так, у ньому виділяються "торговці світлом" (дванадцять людей, які, видаючи себе за представників інших націй, подорожують і звідусіль привозять книги, матеріали, описи дослідів), "викрадачі" (троє з Ордену, які витягують матеріал з дослідів, що містяться в книгах), "мисливці за секретами" (троє, які збирають досвід усіх механічних наук, як і всіх вільних мистецтв і тих практичних знань, які не ввійшли в науку), "піонери" або "дослідники" (троє, які проводять досліді, на власний розсуд), "компілятори" (троє, які заносять результати дослідів в таблиці), "дарувальники" або "благодійники" (троє, які займаються вивченням дослідів для корисних в побуті винаходів, а також всього, що можна використувати для подальших робіт або навчального пояснення причин явищ, складу і властивостей різних тіл), "світочі" (троє, які після обговорення робіт на загальних нарадах Дому, складають на їх основі вказівки для нових дослідів, більш детальних, ніж попередні), "прививателі" (троє з Дому, які здійснюють нові досліді і дають про них звіт), "трактувальники природи" (троє, обов'язком яких є зведення всіх здобутих досвідом відкриттів у загальні спостереження, закони і принципи) [Там само. — С. 41–42].

Можна з впевненістю говорити про те, що у проєкті Бекона "Дім Соломона" знаходиться на вищій, у порівнянні з іншими державними інституціями, позиції. Так, прикладом виключного статусу можна назвати те, що члени цього Ордену на своїх нарадах вирішують, "які із винаходів і відкриттів мають бути оприлюднені, а які ні" [Там же. — С. 42]. При цьому, представники технократичного класу, який складає Товариство, ви-

рішують, чи доводити до відому держави (тобто інших інститутів держави), інформацію про ті знання, що не були оприлюднені широкому загалу. Таким чином, можна говорити про те, що ці наукові знання в утопічному проекті Ф. Бекона набувають статусу свого роду державної таємниці, а той факт, що саме "Дім Соломона" акумулює в собі основні повноваження стосовно відання нею, вказує на найвищий рівень Товариства в ієрархії владних структур Бенсалеми.

Що ж стосується основного спрямування діяльності Ордену – ним є таке розширення влади людини над природою, доки все не стане для неї можливим, тобто всебічне використання науки задля поліпшення життя людей. Окремі риси технологічного детермінізму у розумінні політичних явищ, що пронизує "Нову Атлантиду", можна знайти і в "Новому Органоні", де Ф. Бекон зазначає, що "відмінність у житті людей в якому-небудь із найбільш культурних країв Європи та в якій-небудь найбільш дикий і дикунській області Нової Індії.. походить не від ґрунту, не від клімату, не від статури, а від наук" [Бекон Ф. Сочинения. – Т. 2. – С. 192].

Таким чином, утопічне суспільство, описане Ф. Беконом, будувало своє життя на принципах науки, яка визначала всю його суть, тому Д. Белл називав його "родоначальником ідеї «інтелектуальної технократії»" [Цит. за: *Макеев С. В. Технократические идеи и концептуальные построения в их историческом становлении и развитии* : монография. – М. : Издательство МГОУ. 2006. – С. 79], а В. Нерсисян – ранньотехнократичним утопічним мислителем, тим самим підкреслюючи роль Ф. Бекона у формуванні технократичної доктрини.

С. Е. Любимов, студ., НИУ ВШЭ, Москва, Россия
sergey12321@yandex.ru

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ФИЛОСОФИЯ НИККОЛО МАКИАВЕЛЛИ В ИНТЕРПРЕТАЦИИ А. НЕГРИ

Никколо Макиавелли является одной из наиболее важных и, одновременно с этим, противоречивых фигур в истории политической мысли. На протяжении своей многовековой истории существования, философия Макиавелли исследовалась огромным количеством интерпретаторов, представлявших все полюсы политического спектра. Одни из них, такие как, например Вольтер, говорили что Макиавелли является "врагом всего рода человеческого" и называли его "учителем зла" [Вольтер. Фридрих Великий. Антимаккиавелли, или испытание "Принца". – М. : Антология мировой философии. – С. 48]. Другие же, подобные Ж.-Ж. Руссо говорили, что "«Государь» Макиавелли является книгой для истинных республиканцев" [Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. – М. : Мысль, 2002. – С. 64] и видели в нём основателя современного республиканизма.

В целом, сегодня мало что изменилось. Некоторые интерпретаторы философии Макиавелли, такие как Лео Штраус и Фрэнсис Факуяма счи-

тают, что Макиавелли действительно является тем чудовищем, которым его было принято считать в критической традиции интерпретации его текстов. В частности, Лео Штраус в своём труде "Thought on Machiavelli" писал, что Макиавелли является "учителем зла и преподавателем уроков частного гангстеризма" [Strauss L. Thought on Machiavelli. – Harvest. – P. 118]. Есть сегодня и другие мыслители, которые подобно Руссо видят в Макиавелли великого республиканца и "итальянца без Италии". К числу таких исследователей философии Макиавелли можно отнести например, британского исследователя Джона Покока или же американского мыслителя Харви Менсфилда. Однако, в данной работе речь пойдёт не о них.

XXI век в целом характеризуется победой республиканского направления в исследовании философского наследия Макиавелли. Победа эта, разумеется, временная, однако, историческая ситуация сегодня сложилась в пользу республиканцев и именно поэтому республиканское направление сегодня представлено огромным количеством выдающихся работ, посвящённых анализу философии Макиавелли. В связи с этим необходимо очень внимательно следить за развитием этого направления и выделять наиболее оригинальные и актуальные исследования.

Одним из таких исследований является работа итальянского философа и политика Антонио Негри "Insurgencies: Constituent Power and the Modern State", в которой он не просто исследует основные идеи политической философии Макиавелли, но и пытается проследить связь и значение этих идей для мирового республиканского дискурса. Подобная задача, разумеется, сопряжена с огромными трудностями, однако, Негри достаточно успешно с ней справляется. На примере наиболее значимых революций в истории человечества он показывает как изменялся тот республиканский дискурс, основателем которого был Макиавелли, и что он представляет сегодня. В конце концов перед нами встает непростой вопрос, что именно осталось от первоначальной философской концепции Макиавелли по прошествии всех тех революций, что пережило человечество. Именно на этот вопрос пытается ответить Негри на протяжении своего исследования. Вслед за Негри на этот вопрос попытаемся ответить и мы.

В ходе данной исследовательской работы мы не только проанализируем интерпретацию Антонио Негри, но и попытаемся проследить некоторые взаимосвязи с другими республиканскими работами, посвящённых Никколо Макиавелли и его философии. В частности в данном случае речь идёт, прежде всего, о работах Джона Покока и Квентина Скиннера, которые работали над схожей проблемой только несколькими годами ранее. Интерпретация Антонио Негри нова и актуальна. Именно поэтому её стоит исследовать и анализировать её основные положения. Работая над философией Макиавелли, Негри пытался преодолеть те проблемы, с которыми столкнулись другие исследователи до него. Остаётся понять, насколько у него это получилось и решил ли он ту проблему, которую он взялся преодолеть.

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ ТОМАСА ПЕЙНА

Америка протягом тривалого часу перебувала в залежності від багатьох європейських країн. У цей період у людей формуються нові погляди на можливість влаштування суспільно-політичного життя. Результатом цього стає формування нової ідеології – американського просвітництва. Беручи за основу ідеї європейського просвітництва, воно мало ряд особливостей: Європа боролась із існуючими порядками, вона прагнула змін та встановлення більш лояльних для людини умов існування. Америка ж починала все ж чистого аркушу. Враховуючи досвід багатьох країн Європи вона мала змогу обрати правильний шлях розвитку, орієнтуючись на встановлення правильних норм та цінностей у суспільстві. Основними представниками та ідейними натхненниками боротьби за незалежність виступали Б. Франклін, Т. Джефферсон, Д. Адамс, А. Гамільтон, О. Уоррен, Д. Дікінсон, Т. Пейн.

В історію суспільно-політичної думки Томас Пейн увійшов як прибічник демократичних поглядів, вчений, журналіст, публіцист. Його погляди вплинули на формування свідомості багатьох людей та були підґрунтям для розвитку американської демократії.

Т. Пейн активно критикував англійську політичну систему, її устрій та функціонування. Розуміючи невідворотнє відділення Америки від Англії мислитель розумів, що задля нормального функціонування новоствореної держави має бути розроблена програма, яка б слугувала опорною точкою на початку нового шляху держави, вона має докорінно відрізнитися від європейських моделей, в її основу має бути покладено принцип природності. Відповідно, центральне місце у вченні Пейна посідає проблема суспільства, держави, їх виникнення та розвитку. Особливого значення Пейн надає категоріям власності, природнього та громадянського права, державній владі, закону.

Теорію "природного стану" та "природних прав" Томас Пейн розробив деякою мірою спираючись на ідеї Локка. Він розкриває зміст цих понять через проблеми існування, розвитку держави та функціонування влади у ній. Розглядаючи права людини, Пейн підкреслював, що вони є не тільки властивістю соціального буття людини, це, одночасно, і принцип державної влади. Тільки наявність прав людини уможливорює швидкий прогрес суспільства, і вони є необхідними, як принцип здійснення державної влади, кожній цивілізованій нації [Андрусяк Т. Г. Історія політичних і правових вчень. – К. : Юрінком Інтер, 1999].

Сам мислитель визначає природні права як ті, "которые принадлежат человеку по праву его существования. Сюда относятся все интеллектуальные права, или права духа, а равно и право личности добиваться свое-

го благоденствия и счастья, поскольку это не ущемляет естественных прав других" [Пейн Т. Избранные сочинения. – М., 1959. – С. 204].

Окрім природніх прав людина має і громадянські. Якщо ж до природніх відносяться такі як право на життя, щастя, свободу, то з утворенням суспільства до них ще додається ряд прав, які вже визначають людину як громадянина. Зокрема, у природному стані земля не була приватною власністю окремої особи, вона належала усьому людству. При переході до землеробства, потребі оплати праці і виокремлюється приватна власність. Разом із приватною власністю виникає розподіл людей на бідних та багатих, що частково руйнує рівність, яка була дана від природи. "Поскольку все люди от природы равны по происхождению, равенство это могло быть нарушено лишь впоследствии, различия между богатыми и бедными вполне можно понять, и не прибегая к таким неприятным и неблагозвучным словам, как угнетение и алчность" [Пейн Т. Здравый смысл [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.inliberty.ru/library/classic/516>].

Томас Пейн відстоював те, що держава ніяким чином не має посягати на природні права людей. Вона має лише оберігати їх. Відповідно до цього люди і укладають між собою договір про створення суспільства, розвиток якого неодмінно призведе до виникнення держави. Єдина умова – народ має зберегти своє верховенство, аби не дати державі повністю зруйнувати складені устрої та вразі не вподоби змінити соціальний устрій. Поняття держави та суспільства ніяким чином не можуть бути ототожнені, адже суспільство є лише сходиною до виникнення держави. У питанні про походження влади Пейн стверджує, що згідно з ідеєю народного суверенітету вона має належати народу. Однак, таке можливо лише на початку існування суспільства. З розвитком суспільства його територія і населення буде збільшувати, що призведе до необхідності доручення вирішення державних питань певному колу осіб, які в свою чергу мають діяти згідно до встановлених норм, правил та законів не перешкоджаючи волі народу [Там же].

Особливими повноваженнями Пейн наділяє Конституцію. Починаючи зі "Здорового глузду" та протягом усієї своєї діяльності Пейн піддає критиці конституцію Англії, як недосконалу та ту, яка позбавляє людей усіх природніх прав [Гольдберг Н. М. Томас Пейн. – М. : Мысль, 1969. – С. 18]. Сам же мислитель визначає це поняття наступним чином: "Конституция – это не одно название, а реальная вещь, она существует не только в воображении, но и в действительности, и там, где ее нельзя показать в видимой форме, – там ее нет. Конституция есть вещь, предшествующая государству; государство – это всего лишь детище конституции. Конституция некой страны есть акт не правительства, а народа, создающего его" [Пейн Т. Избранные сочинения. – С. 207].

Політичні погляди Томаса Пейна мали чималий вплив на формування незалежності США. Саме Пейн запропонував назву нової незалежної держави – Сполучені Штати Америки. Будучи прибічником демократич-

них поглядів, Томас Пейн яскраво передавав інтереси народних мас, відображав їх вимоги та прагнення до рівності, збереження прав та свобод у своїх публікаціях. Ідеї, виголошені в памфлетах, були покладені в основу Декларації про незалежність 1776 року та вплинули на хід революцій у Франції, Англії та Латинській Америці.

*Е. О. Никитчук, студ., НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ
Genianik@ukr.net*

ОПТИМАЛЬНИЙ ОБРАЗ ДЕРЖАВЦЯ НА ПЕРЕТИНІ КОНЦЕПЦІЙ: ОРІХОВСЬКИЙ-РОКСОЛАН VS МАКІАВЕЛЛІ

Вступ. На сьогоднішній день досить актуальною є проблема визначення та встановлення постаті державця, оскільки його образ постійно втрачається між потенційністю та реальністю. В даному ключі пропонується розгляд двох концепцій, кожна з яких засвідчує певну однобокість (погляд з позиції "народу" та з точки зору "влади"): в поєднанні вони постулюють оптимальність. Отже, "Напучення польському королю Сигізмунду Августу" Станіслава Оріховського-Роксолана та "Дежавець" Ніколо Макіавеллі.

Ще зі вступних слів праць, дізнаємося про те, як автори себе позиціонують. Обидва звертаються до правителів у вишукано-ввічливий манері, проте, Оріховський звертається до короля "на ти", славить його похвалою, згадуючи шляхетне походження, заслуги батька, виражаючи цим великі сподівання українців. Автор виступає від імені усього народу, і його слова прості, викликаючи довіру. Макіавеллі звертається до державця "від себе", не інакше, ніж "Ваша світлість", та звеличує його. Він начебто приносить у дар правителю свої знання, що претендують на об'єктивність, оскільки постають результатом спостережень та умовиводів. На противагу цьому, автор "Напучення" наче прохає кращого ставлення, що набуває відтінку суб'єктивності та порад. Окрім того, Оріховський піклується про красу мови: текст насичений прикладами, стиль написання близький до художнього. Текст "Державця" інформативно-насичений, автор обмежується лише кількома прикладами і не надто переймається красою і колоритністю мови.

Макіавеллі більше уваги приділяється державі, аніж державцю. Ми спершу дізнаємося про види держав, про те, як завоювати і як керувати державою, про війсьکو. Лише згодом, ми знаходимо роздуми про власне державця: його щедрість, милосердя, виконання обіцянок тощо. Макіавеллі сам був політиком, тому і державу він розглядав у першу чергу, як соціальний інститут, з політичної точки зору. Оріховський у "Напученні..." навпаки, спершу приділяє увагу особі короля, питанням милосердя, щедрості, поваги. І лише потім мова йде про державний апарат влади – Сенат.

Причина принципової відмінності між порадами Оріховського і Макіавеллі лежить у тому, що автори вважають головною справою правите-

ля. Оріховський пише: "Якщо ти мудрий, тоді і я вільний, багатий, щасливий. Ну, а якщо не мудрий? Тоді я раб, бурлака, вигнанець. Отже, я нещасний від твого прогіху. З цього і ти бачиш чітко, і я певно, що твоє сумління благає, аби по змозі вчитися" [*Оріховський-Роксолан С.* Напучення польському королеві Сигізмунду Августу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/human/hum04.htm>]. Саме навчання і наука тут виступають першочерговими заняттями короля, а не видання законів, тощо. Адже "що корисного та гідного короля зробиш для людей, якщо не будеш учитися?" [Там само].

Макіавеллі бачить найперше заняття правителя у військовій справі. "Государь не должен иметь ни других помыслов, ни других забот, ни другого дела, кроме войны, военных установлений и военной науки, ибо война есть единственная обязанность, которую правитель не может возложить на другого" [*Макиавелли Н.* Государь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://philosophy.ru/library/machiavelli/0.html>]. Можливо, освіченість правителя він сприймає як данність, а можливо, її теж можна перекласти на радників.

Обидва автори сходяться в тому, що вибір радників – важлива справа. Оріховський говорить про дорадників з народу і тих, хто входить в почет короля. Він закликає короля слухатися дорадників, оскільки "всякий дорадник є вісником Бога, і його треба слухатися. "Бо якщо знехтуєш, бійся, аби замість дорадника не послав тобі Бог нахлібника зі зрадливою душею, який тебе обдурить" [*Оріховський-Роксолан С.* Напучення польському королеві Сигізмунду Августу]. І там же: "Чим більшої держави ти король, тим пильніше турбуйся, щоб уже тепер одержав правильні настанови, як захистити всіх людей. У цьому тебе можуть підтримати лише ті, хто любить тебе і переконаний, що в твоєму гаразді прихований їхній добробут". Автор сам виступає від народу і закликає короля прислуховуватися до народних порад.

Щодо радників з почету короля, до них треба приглядатися пильніше, оскільки не усі гідні бути поряд з правителем і давати йому поради. Особливо остерігатися треба підлабузників, лестивих, хитрих підступних людей, оскільки за ними королі і самі такими ставали. "Об уме правителя первым делом судят по тому, каких людей он к себе приближает; если это люди преданные и способные, то можно всегда быть уверенным в его мудрости, ибо он сумел распознать их способности и удержать их преданность. Если же они не таковы, то и о государе заключат соответственно, ибо первую оплошность он уже совершил, выбрав плохих помощников", – говорить Макіавеллі і наче доповнює Оріховського своєю порадою: "есть один безошибочный способ узнать, чего стоит помощник. Если он больше заботится о себе, чем о государе, и во всяком деле ищет своей выгоды, он никогда не будет хорошим слугой государю, и тот никогда не сможет на него положиться. Ибо министр, в чьих руках дела государства, обязан думать не о себе, а о государе, и не является к нему ни с чем, что не относится до государя" [*Макиавелли Н.* Государь].

З "Напучення..." дізнаємося, що король повинен дбати про прихильність підлеглих до себе, оскільки вона є запорукою королів. Для цього він

радить бути щедрим і позиціонувати себе радше не як "господаря" у своїй країні, а як "сторожа". Така поведінка дасть народу надію на щедрість, і не дасть підстав запідозрити у пожадливості, що, безперечно, викликає прихильність. Другою порадою Оріховського щодо прихильності – ласка до тих, хто оточує короля. Автор приділяє прихильності до короля невеличку главу, проте, як бачимо з праці, милість до підлеглих і, як результат, прихильність підлеглих до короля – головний мотив "Напучення...".

Макіавеллі дещо інакше розставляє акценти. Проблеми ставлення народу до правителя і правителя до народу він приділяє п'ять глав, і його поради більш раціональні. Автор радить правителю шукати середину між жорстокістю і милосердям до підлеглих зі свого боку. Обираючи між тим, яке ставлення викликати до себе у підлеглих, автор радить викликати страх, оскільки "любят государей по собственному усмотрению, а боятся – по усмотрению государей, поэтому мудрому правителю лучше рассчитывать на то, что зависит от него, а не от кого-то другого" [Там же]. Макіавеллі радить просто не викликати ненависті у підлеглих, а не боротися за їх прихильність.

Висновок. Читаючи обидві праці не важко помітити, що автори праць наче знаходяться по різні сторони барикад. Макіавеллі сам був частиною державного апарату, багато подорожував і був свідком багатьох форм правління і державно-політичних режимів. Він був обтяжений досвідом, і спираючись на факти і досвід сформував кращу, на його думку, модель управління державою. Проте, його погляди видаються дещо однобокими, не вистачає погляду ще з одного боку – з боку народу. Макіавеллі у багатьох випадках виправдовував жорстокість державців, хоча, безсумнівно, бажав державі лише найкращого. В кінці кінців, не усе, що досягається легко і безболісно є найкращим. Оріховський вдало висловив прагнення і бажання народу, проте, його ідеал держави видається аж надто утопічним. Йому не вистачило політичного досвіду для створення дієвої моделі управління державою.

Власне, поєднання цих двох підходів могло б дати прийнятну і дієву систему управління.

А. С. Петренко, студ., КНУТШ, Київ
artur_petrenko@inbox.ru

КОНЦЕПЦІЯ УСПІШНОГО ПРАВИТЕЛЯ ЗА Н. МАКІАВЕЛЛІ

На думку італійського мислителя, філософа, політичного діяча Нікollo Макіавеллі для благополуччя держави важливу роль відіграє особистість державця. Концепція успішного правителя грає одну з найбільш основних його ідей. Успішність правління полягає в утриманні влади, особистих якостей характеру самого правителя, виборі радників і важливу роль відіграє вибір війська і управління ним.

Мудрий державець повинен виявити проблему, легко усунути її на початкових стадіях, і це дасть можливість побороти повстання, змови про-

ти нього, і збереже його владу. Так як основне завдання успішного правління полягає: "утримати владу в своїх руках і управляти державою з максимальною вигодою для себе" [*Стретерн П. Макиавеллі за 90 минут*]. Макиавеллі наводить приклади з історії виключаючи прояви м'якості характеру. Він не засуджує оволодіння державою шляхом насильства. Для утримання влади потрібно раз і назавжди покінути з образами, щоб не відновлювати їх день у день... Для уникнення презирства державец повинен бути рішучим у своїх діях, безстрашним і в свою чергу великодушним. Що стосується позитивних рис характеру то це добро, щедрість, любов. Але щедрість не може бути возданна даним чином: "Бо якщо проявляти її розумно і належним чином, про неї не дізнаються, а тебе все одно звинуватять у скнарості, тому, щоб, поширити серед людей славу про свою щедрість, ти повинен будеш викручуватись в чудових витівках, але, діючи таким чином, ти виснажиш казну" [*Макиавеллі Н. Государь. – М. : Планета, 1990. – Глава XVI. О щедрости и бережливости*]. Якщо вибирати ставлення до свого народу через любов або страх, то любов вибирають піддані, а страх вибирає державець: так що краще мати те, на що може впливати сам, але страх не повинен перерости у ненависть. Щоб уникнути ненависть потрібно не зазіхати на майно громадян та їх жінок. Потрібно бути в очах людей жалісливим, вірним слову, милостивим, щирим, благочестивим – і бути таким справді, але внутрішньо треба зберегти готовність виявити і протилежні якості, якщо це виявиться необхідно. Добро потрібно використовувати мало, так як ті, хто чекали зла-отримуючи добро починають підносити свого правителя.

Наближені до державця – радники. Їх поведінка у суспільстві каже про мудрість правителя, тому що коли обранці державця в першу чергу думають не про себе, а про державу, то це говорить про правильний вибір правителя. Для належної поваги, та щоб уникнути наклепу з усіх боків, правитель має обрати кількох людей, які на поставлені питання будуть відповідати тільки правду, але це не повинно впливати на його дії, тому що може створитися враження що на нього впливають інші жителі держави. Єдиновладдя-єдиний метод правління в державі. Щоб уникнути інших правителів, слід правити за допомогою слуг, це дає знати людям що у них один правитель, а ті хто ними керує знають як чиновників.

До головних обов'язків державця належить введення війни. Це єдина справа яку він не може покласти на інших. Завоювання вимагає розрахунку сил, що б не допустити помилку яка в подальшому може бути фатальною. Для розумового і військового досвіду та розвитку правитель повинен вивчати історичні праці, вивчати військових полководців їх перемоги та поразки. Для збереження влади на завойованих землях слід використовувати правила, якими керувалися римляни: "засновували колонії, протегували слабким, не даючи їм, однак, увійти в силу; загнуждували сильних і вживали заходів до того, щоб в країну не проникло вплив могутніх чужинців" [Там же. – Глава III. О смешанных государстввах]. Що стосується військ то вони бувають: союзницькі, власні, наймані, змішані. Наймані і союзницькі війська не надійні і небезпечні, так як по-

разка – це загибель, перемога – залежність. Мудрі правителі завжди прагнули мати своє військо, тому що: "Краще, вважали вони, програти з своїми, ніж виграти з чужими, бо не істинна та перемога, яка здобута чужою зброєю" [Там же. – Глава XIII. О войсках союзнических, смешанных и собственных]. Що стосується величі правителя, то Макіавеллі радить час від часу створювати собі ворогів, щоб перевершуючи їх показувати свою могутність і силу. Заявляючи себе другом чи ворогом, завжди краще ніж спостерігати осторонь за військовими діями.

Влада яка отриманна у спадок, для успішного правління вимагає лише збереження законів та звичаїв, які раніше використовувалися предками. При такої владі: "набагато легше утримати владу, ніж новому, бо для цього йому достатньо не переступати звичаю предків і надалі без поспішності застосовуватися до нових обставин" [Там же. – Глава II. О наследственном единовластии]. Прихід до влади за допомогою знаті, не надає сили владі. Оскільки при такому випадку вся влада так і буде перебувати в руках цієї знаті. На думку Н. Макіавеллі владою в церковній державі опанувати складно, але втримати легко. Государства ці ґрунтуються на священні підвалини, підтримуючи государів: "Тільки там государі мають владу, але її не відстоюють, мають підданих, але ними не управляють, та пізніше, на владу їх ніхто не робить замах" [Там же. – Глава XI. О церковных государствах], тому правителі в цій державі прибувають в благополуччі і щасті.

Моральні якості не займають першу сходинку у концепції Н. Макіавеллі, так як для успішного правління потрібно діяти не завжди по моральним правилам та законам. Державець який містить всі вище перераховані якості і гідності, чекає успішний шлях правління і благо в першу чергу для самого його, а не народу. Макіавеллі створив портрет правителя, який здатний управляти могутньою державою. Концепція успішного правління полягає в першу чергу в тому що государ повинен бути мудрим і могутнім, що містить в собі особисті якості характеру, які повинні містити в собі "золоту середину". Потрібно бути могутнім як лев, і хитрим як лиса: " Лев боїться капканів, а лисиця – вовків, отже, треба бути подібним лисиці, щоб вміти обійти капкани, і леву, щоб відлякати вовків" [Там же. – Глава XVIII. О том, как государы должны держать слово].

К. В. Поміха, студ., КНУТШ, Київ
karina.p@ukr.net

КОСМОПОЛІТИЗМ ЯК РИСА ВИСОКОРОЗВИНЕНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ФІЛОСОФСЬКО-ПОЛІТИЧНІЙ СПАДЩИНІ І. КАНТА

З поширенням глобалізаційних впливів та поступовим спрощенням протікання інтеграційних процесів ідеї космополітизму все глибше проникають у життєдіяльність людства на всіх її рівнях. Ці ідеї знаходять своє відображення як у явищах соціокультурного обміну, так і на рівні

функціонування міжнародних правових систем. Тому основні риси сучасних суспільно-політичних реалій можна назвати своєрідною рецепцією філософсько-правової концепції "федералізму вільних держав", сформульованої І. Кантом.

Ідея функціонування світового космополітичного суспільства розглядалась І. Кантом як квінтесенція історичного розвитку людства, як наслідок культурного та морального еволюціонування людської свідомості. Цей поступ дуже тісно пов'язаний із закономірністю розвитку природи та світу.

У розумінні Канта природний стан не завершується з підписанням договору про утворення держави. Одним з найбільш глибоко вкорінених архетипів людської свідомості є образ війни як найефективнішого засобу вирішення конфліктних ситуацій. Постійна загроза воєнних дій засвідчує слабкість правової галузі, вказує на слабкість громадянського суспільства. Завваживши нерозривність людської мотивації і законів природи, філософ показує невіддільність історичних контекстів від інстинктивних проявів суперництва між людьми. Однак антагоністичний характер міжособистісних відносин є водночас одним з найбільших каталізаторів поширення та удосконалення законодавчої системи. Стан війни у його будь-яких проявах з часом починає усвідомлюватись як такий, що суперечить меркантильним інтересам окремого індивіда. Тому поступово людство все ближче підходить до реалізації правових норм "всезагального правового громадянського суспільства" [Кант І. Собрание сочинений : в 8 т. Т. 8. — М., 1994. — С. 15]. Ці норми мають регламентувати міждержавні відносини та забезпечувати кожному "свободу заради її узгодження зі свободою інших".

За І. Кантом, угода про "вічний мир" має стати наріжним каменем майбутнього світового космополітичного об'єднання. В її основу покладено відмову від застосування сили при вирішенні міжнародних конфліктів або задля задоволення інтересів окремих держав чи народів. На відміну від мирного договору, договір про "вічний мир" не просто припиняє воєнні дії, а й змушує всі сторони відкинути саму можливість розпочати такі. Таким чином, основним принципом політичної діяльності стає відкритість міжнародної політики як гарантія дотримання статей договору.

На думку Канта, космополітична модель всесвітнього об'єднання має реалізовуватись не через домінування певних народів, не через гегемонію певної держави. Розповсюдження передових просвітницьких ідей, зростання рівня політичної та національної свідомості мають слугувати утворенню "республіки, яка за своєю природою тяжіла б до вічного миру" [Там же. — Т. 7. — С. 21] і слугувала б для інших держав центром їх федеративного об'єднання. Важливо зазначити, що головною метою створення такого союзу — забезпечення політичної свободи країн та їх громадян у відповідності до ідеї міжнародного права. Різноманітність людських світоглядів та плюралізм у всіх його проявах не мають зникнути або універсалізуватись під тиском підписання договору про "вічний мир". Дана угода

навпаки документує захист прав кожного народу на реалізацію своїх ідей, створює безпечний простір для подальшого розвитку людства.

Наслідком еволюціонування суспільної та політично-правової систем у напрямку космополітичної моделі стає поява поняття "громадянин світу". Втілення у життя даного феномену обґрунтовується Кантом через явище "всесвітньої гостинності". Воно надає кожній людині право вільно пересуватись між державами, однак вимагає натомість дотримання законів цих держав та принципу невтручання. Таким чином, світ організовується на основі нової політики інтернаціональних відносин. [Кастилліо М. Політика космополітизму: от универсализма к плюрализму // Кантовский сборник. – Калининград, 2013. – Вып. № 2(44). – С. 22].

Отже, перехід людських відносин до рівня пошуку консенсусу відбувається через міжособистісне протистояння. І. Кант зазначає, що саме цей спротив, закладений в людину природою, стає рушієм культурного прогресу, а згодом – і прогресу у правовій галузі. Основи політичного космополітизму виходять з образу всесвітньо історичного розвитку, в якому політика і культура в кінці кінців гармонізують один одного [Castillo M. World citizenship today: Kantian cosmopolitanism facing globalization // Colloque international Cultures and the enemy image, Bibliothèque d'Alexandrie, Egypte, 2002]. Усуваючи перешкоди на шляху до своєї мети, у певний момент людство має зрозуміти, що війна є ледь не найбільшою перешкодою до втілення його планів. Регулюючи міжнародні відносини шляхом реалізації мирних проєктів всесвітнього масштабу, людство усуває цю перешкоду. Після активізації механізмів мирного вирішення проблем, люди починають чітко усвідомлювати свої права і обов'язки, прискорюється культурний обмін між членами різноманітних спільнот. Втілення в життя філософсько-правової концепції І. Канта у підсумку передбачає утворення підґрунтя для функціонування громадянського суспільства, члени якого позиціонують себе не тільки як громадяни окремої держави, а й як громадяни світу, космополітична свідомість яких дає їм можливість якісно реалізовувати власну свободу. Подолання гегемонії національних інтересів має призвести до того, що "всесвітнє громадянське суспільство" перетвориться на неподільний чуттєвий організм, який реагує на будь-які внутрішні зміни. Отже, досягається вищий ступінь космополітичної єдності і всесвітньої суспільної цілісності.

А. Г. Семенченко, студ., КНУТШ, Київ
semenchenko.alina@gmail.com

ГРОМАДСЬКА СВОБОДА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ У КОНСЕРВАТИВНІЙ ТЕОРІЇ ЕДМУНДА БЕРКА

Аналіз та роз'яснення поняття "свобода" можна зустріти у працях майже кожного мислителя, починаючи з Античності. Результатом цього стала величезна кількість трактувань даного поняття, засобами не тільки

філософських категорій, а й у політичних, правознавчих та теологічних аспектах, що вказує на його різнобічність та неоднозначність.

Англійський державний діяч та публіцист епохи Просвітництва Едмунд Берк не є виключенням. У своїй праці "Роздуми про революцію у Франції" (1790 рік), викладаючи свої думки щодо сенсу та значення Французької революції, не оминає теми громадянської свободи, а доволі серйозно загострює на ній свою увагу і закладає таким чином основу для розвитку власної інтерпретації концепції прав людини.

Будучи прибічником британського традиціоналізму у поясненні понять "свобода" та "рівність", Берк був першим хто піддав ідеологію французьких революціонерів жорсткій критиці та зазначив, що виною цьому є повне ігнорування цінностей і традицій, які були успадковані від предків, та бездумне знищення при цьому усіх духовних ресурсів суспільства.

У своїх працях мислитель явно вихваляє неписану конституцію Британії з її основними цінностями поваги до практичних традицій та конкретних прав на заміну абстрактній ідеї закону. Притримуючись християнської філософії розкриває значення громадянської (політичної) свободи через консервативне значення традицій.

Справжня громадянська свобода, за Едмундом Берком, – не є річчю, що не піддається пізнанню. "Свобода, – чітко визначає автор, – це добро, яке слід удосконалювати, а не зло, що його слід зменшувати. Вона являє собою не тільки благо щонайвищого ґатунку, а й життєдайне джерело і потугу самої держави, яка має рівно стільки життєвої сили та мощі, скільки і свободи" [Консерватизм: Антропологія. – 2-ге вид. – К. : ВД "Простір", "Смолоסקип", 2008. – 656 с.].

Свободу (Liberty) використовує у значення свободи соціальної (freedom), пояснюючи, що тільки коли свобода жодної людини або людської спільноти не в змозі відняти засобів, аби вчинити зловживання свободою іншої особи або будь-якого об'єднання у суспільстві, тоді це є ніщо інше як справедливість, яка підтверджена мудрими законами та гарантовано добре побудованими державними установами.

Під свободою філософ розуміє продукт соціального порядку та дисципліни. Вона необхідна для розкриття людського духу тільки в тому випадку, якщо витікає із гарно організованого суспільства. Але одночасно Берк стверджував, що людина не вільна від існуючих реалій та норм, які в ній панують. Саме тому народний суверенітет як і передбачувана рівність громадян – це "найбільш фальшива, антиморальна доктрина, що колись проповідувалась народу" [Берк Е. Размышления о революции во Франции и заседаниях некоторых обществ в Лондоне, относящихся к этому событию. – М. : Рудомино, 1993]. Люди не рівні, і це визнається у спільноті, де неминучим є соціальна та політична нерівноправність. Права людини, за роздумами Берка, потрібно виводити не із абстрактної людини, а із реально існуючої держави та пануючих в ній законів.

Пояснює свою думку у наступний спосіб. Через те, що суспільство не є винайденим людиною, а створюється у процесі довготривалої еволю-

ції, відповідно воно не піддається змінам. Чесний реформатор не повинен розглядати свою країну ніби білий аркуш паперу, на якому має бажання писати все, що вважає потрібним. Французька революція і має різницю з "Славною революцією" в Англії саме в тому, що французи прагнуть все побудувати наново, у той час як англійська революція, був упевнений Берк, мала на меті збереження стародавніх законів, свобод, конституції, заснованої на багатовікових традиціях.

Утім, з його праць можна простежити той факт, що заперечуючи наявність природного права, мислитель все ж таки наводив приклади успадкованих сучасною людиною привілеїв, таких як: право на батьків, харчування та утримання своєї нащадків; право використовувати плоди власної праці. Однак, усі громадяни не мають однакового права на володіння владою.

Паралельно з Едмундом Берком ідею свободи розглядали і інші філософи-просвітники. Наприклад, Шарль Луї де Монтеск'є (свобода є право робити те, що прописано у законах, адже якби громадянин міг робити те, що цими законами забороняється, то він би не мав свободи, оскільки те ж саме могли б робити інші), Дені Дідро (свобода – дар неба, і кожен індивідуум має право користуватися нею, як тільки він починає користуватися розумом), Жан-Жак Руссо (свобода не може існувати без рівності) та інші.

Отже, Едмунд Берк став першим англійський філософом, який через критику Французької революції та обґрунтування однієї з найскладніших філософських категорій (свобода) виступив проти просвітництва та лібералізму, ставши засновником політичної концепції консерватизму.

Н. О. Фіалковська, студ., КНУТШ, Київ
natkafia94@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІБЕРАЛЬНИХ ІДЕЙ У ДОГОВІРНІЙ ТЕОРІЇ ДЖ. ЛОККА

Лібералізм бере свій початок від просвітницьких ідей XVII ст. і остаточно оформлюється як політична ідеологія у XIX ст. Починаючи з кінця XVI ст. – поч. XVII ст. політичні ідеї йдуть бурхливим розвитком капіталізму. Насамперед, це період ліквідації застарілих феодальних суспільних відносин, перших буржуазних революцій, виступів людей за ідеї справедливості, гуманізму та рівності, що протягом минулих віків практично не здійснювалась.

У сучасному розумінні лібералізм (лат. *Liberalis* – вільний) визначається як:

1) свобода особи, пріоритет індивіда по відношенню до держави, визнання права всіх людей на самореалізацію: "лібералізм є принципом і всюди, за будь-яких обставин віддає перевагу людській особистості, а не державі..." (Французький політолог, економіст Гі Сорман);

2) обмеження сфери діяльності держави захищеність приватного життя – раніше від свавілля держави; "приборкання" держави за допо-

могою конституції, яка гарантує свободу дій особи в рамках закону; принцип політичного плюралізму, свобода думки, слова, переконань.

Як вже було зазначено, формування лібералізму наскрізь просякнуте ідеями епохи Просвітництва, у якій значна роль відводиться політичному вченню англійського мислителя Дж. Локка. У своїй договірній концепції Дж. Локк зосереджується на поняттях рівності та пошуку справедливості, які гостро постають у природному, або додержавному стані людей. Для англійського мислителя природний стан є вираженням первісної абсолютної свободи людини, її природної рівності та готовності слідувати розумним природним законам. Саме ці чесноти приводять її до розуміння недовготривалості природного стану й тим самим утворення громадянського суспільства, а згодом – держави. Для Локка утворення держави є неминучим процесом, так як люди прагнуть забезпечити свої права на власність, свободу, рівність і майно, а також шукають гарант безпеки для себе та вищезазначених прав. У природному стані "не было никакого иного способа, кроме как достигть согласия и соглашения среди самих себя путем установления своего рода общественного управления и подчинение ему, с тем чтобы те, кого они наделили властью управляют и выносят решения, обеспечивали остальным мир, покой и счастливое состояние" [Локк Дж. Сочинения : в 3 т. Т. 3. – М. : Мысль, 1988. – С. 137–405].

У Дж. Локка люди за взаємною згодою укладають між собою суспільний договір, який зобов'язує новоутворений політичний організм забезпечувати права та свободу громадян, наділяється правом видавати закони та забезпечувати рівність всіх громадян перед законом. "И таким образом, каждый человек, согласившись вместе с другими составит единый политический организм, подвластный одному правительству, берет на себя перед каждым членом этого общества обязательно подчиняться решению большинства и считать его окончательным; в противном же случае этот первоначальный договор не будет что либо значить и вообще не будет договором" [Там же]. Варто зазначити, що мислитель у своїй договірній теорії надавав право народу повстати проти правителя, якщо той порушує умови договору.

Дж. Локк був прихильником індивідуального лібералізму, тому ідея індивідуальної свободи є центральною у його договірній теорії. Також він обстоює ідеї природного права та невідчужуваності прав. Так, як головна умова створення держави – процес відчуження природних прав людини, тому людина добровільно передає частину своїх природних прав і цим обмежує своє додержавне "абсолютне право на все" на користь загального блага. Він підкреслює, що люди утворюють державу тільки добровільним шляхом за згодою більшості з метою збереження своїх невід'ємних прав та свободи. У своїх поглядах Дж. Локк притримувався ліберальних позицій щодо виокремлення невідчужуваних прав, їх він називає 3: право на приватну власність, право на життя та особисту свободу. Ці права є невід'ємними та потребують захисту та гаранту втілення з боку держави. З цього і випливає право громадянина на протест проти існуючої влади, якщо його права порушені. Головною загрозою

свободи громадян Дж. Локк вважає нерозділеність влади та зосередження її в руках абсолютного монарха. Звідси поділ влади на три гілки: законодавчу, виконавчу й судову. У своїй договірній теорії мислитель відводить державі роль посередника у суспільстві. Так, як держава утворюється за взаємною згодою людей між собою, тому вона виступає цілісним вираженням інтересів всього суспільства, а також гарантом забезпечення суспільного блага. Погляди Локка знайшли своє найяскравіше вираження в "Декларації незалежності США" (1776) та "Декларації прав і людини і громадянина" (1789) у Франції. Важливим стало формулювання ідеї лібералізму – легітимний державний орган повинен бути отриманий зі згоди керованих. Дж. Локк був прихильником конституційної монархії, оскільки всі уряди тяжіють до тиранії. Звідси, необхідність обмеження влади монарха певною збіркою законів та правил, яка покликаний розподілити обов'язки та функції між різними інститутами влади.

Отже, Джон Локк та його погляди суттєво вплинули на розвиток лібералізму та заклали основні підвалини даного філософсько-політичного напрямку.

Підсекція

"ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ ХІХ–ХХ ст."

В. Ф. Бердник, студ., КНУТШ, Київ
viktor.berdnik@meta.ua

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ РИС У СТАНОВЛЕННІ ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ В ДЕРЖАВІ ЗА А. ДЕ ТОКВІЛЕМ

Політичні ідеї Алексіса де Токвіля, незважаючи на те, що були написані майже два століття тому, не втрачають своєї актуальності і в наш час.

Токвіль, на прикладі Сполучених Штатів Америки, показав, що встановлення демократії на теренах цієї країни – це відбиток походження її народу. Тобто – це обставини і умови в яких народжується і розвивається нація. Вони впливають на майбутнє становище тієї чи іншої держави, в даному випадку це США.

Якщо б ми мали змогу потрапити в той період, коли виникло те, чи інше суспільство, то ми б побачили витоки рис, пристрастей і звичок, поширених у ньому. Ця подорож дала б нам змогу легко пояснити будь-які події, але вона є не реальною, тому ми повинні досліджувати історію, щоб збагнути і проаналізувати політичний і суспільний устрій держави.

Америка виявилася єдиною країною, де стало можливим спостерігати природний та спокійний розвиток суспільства і де вдалося точно визначити те, який вплив справив початковий період становлення суспільства на майбутнє штатів [де *Токвиль А. Демократия в Америке. – М., 2000. – С. 44*].

Досліджуючи американське суспільство, філософ виділяє декілька причин, які підтримують демократичний лад в США:

- 1) закони, федеративна структура, общинні установи;
- 2) географічне положення (їм не загрожують великі війни, фінансові кризи, спустошення і завоювання, їм немає потреби стягувати великі податки, щоб утримувати численну армію);
- 3) звичаї та звички (звички душі і розуму).

Але Токвіль не закликає сліпо наслідувати американську демократію, шляхи, якими вона була встановлена, а лише сприйняти її суть. "Давайте перестанемо розглядати всі демократичні народи як копії, створені за образом і подобою американського народу, і постарасмося, зрештою, розглянути особливості їх власних національних рис [Там же. – С. 338].

Як прихильник демократії та свободи, мислитель був переконаний, що вони є цінністю самі по собі. Люди, які бачать у свободі виключно засіб досягнення матеріальних благ, ніколи не можуть утримати її надовго. Згідно з Токвілем, прагнення свободи – це властивість далеко не всіх народів, а тільки тих, які створені для неї, ненавидять, як зло, саму залежність, люблять у свободі не тільки матеріальні блага, які вона їм дає, але бачать в ній самій таке дорогоцінне і необхідне благо, втрачаючи яке нічим не можна втішитись, і володіння яким є найвищою нагородою. Справжня любов до свободи притаманна небагатьом – це властивість людей особливої, великої душі, які знаходять вищу насолоду, за словами Токвіля, у праві говорити, діяти, дихати без утисків, підпорядковуючись тільки Богові та закону [Шульженко Ф. П., Андрусак Т. Г. Історія політичних і правових вчень. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 304 с.].

На мою думку, якщо провести паралель з Україною, то саме ці слова влучно характеризують національні риси українців, бо навіть перебуваючи під постійним гнітом з боку іноземних країн, наш народ завжди прагнув до свободи. І здобуття незалежності і встановлення демократичного режиму є логічним підсумком прагнення до свободи і рівності.

Таким чином, аналізуючи праці А. де Токвіля, можна зробити висновок, що об'єктом досліджень для нього є демократія та суспільство в цілому. Але, він майже не висловлює думок, що таке суспільство і як слід вивчати його. Проте погляд вченого на цю тему – наявний в аналізі конкретних держав, суспільний лад яких – тісно пов'язаний з національними рисами.

И. В. Бобылев, студ., МГУ им. Ломоносова, Москва, Россия
mail.rubin@mail.ru

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИДЕИ РУССКОГО НАЦИОНАЛИЗМА В ПРАВЫХ ПАРТИЯХ В НАЧАЛЕ XX в.

В исторической и политологической публицистике под правыми традиционно понимают – консервативно-монархические партии крайнего и умеренного толка, отстаивавшие традиционный уклад жизни и выступа-

вшие за сохранение общественно-политических основ существующего строя. При этом понятия традиционного уклада распространялись на экономику, социальную, политическую и духовную сферы жизни общества.

Наиболее преимущественной и энергичной частью русского монархического движения были черносотенцы. Они придерживались идеи незыблемого традиционного Самодержавия. Представители черносотенного движения выступали за то, что русская нация является первенствующим народом на исконно традиционной территории. Также русская нация отождествлялась у них с православной верой. Старейшей политической организацией черносотенцев было Русское собрание, оно возникло в конце 1900 г., оно было русофильской элитарной культурно-просветительской организацией правомонархического направления. Известный современный историк Ю. И. Кирьянов исследователь "Русского собрания" приводит цитату из книги "Является ли Русское собрание противником всяких преобразований?" профессора А. С. Визягина, являвшегося членом этого общества: "Русское собрание – учреждение национальное, ставящее во главу своей задачи заботу о Родине и русском народе. Оно утверждает, что, любя православную веру, ко всем христианским исповеданиям относится с уважением и не относится враждебно ко всем народностям, приобщенным к коренному населению по пути достижения нами наших государственных целей..." [Цит. по: *Кирьянов Ю. И. Русское собрание 1900–1917. – М., 2003. – С. 4*]. Таким образом можно определить идеи и деятельность Русского собрания как борьбу с западническим космополитизмом, который получил довольно большое распространение в России в конце XIX века. Ю. И. Кирьянов отмечает, что целью Русского собрания было "охранение" и утверждение традиционных русских начал. Русское собрание не ограничивалось распространением только своих идей и взглядов, что было засвидетельствовано уже в самом начале XX века. Возникшие в то время монархические партии подчеркивали исключительную роль Русского собрания в их создании и формировании политических программ. Кирьянов указывает на очень интересный факт, что в отчете Русского народного союза имени Михаила Архангела за 1912–1913 гг. отмечалось, что Русское собрание по сути создало почти все консервативно – монархические партии того времени во всей империи. На мой взгляд, все Русское собрание было пропитано истинным "русским национализмом", оно было текотлом, где собрались все представители, "русской идеи", где сложилась во единой концепция национализма в традиционном понимании, которая до этого времени пребывала в каком-то расплывчатом и непонятном состоянии. Черносотенные объединения возникли в 1905 году как характерная реакция на развитие прозападного либерального и революционного движения в стране. Но фактическое их оформление как самостоятельных политических организаций произошло после опубликования царского манифеста 17 октября "Об усовершенствовании монархии".

В период первой революции в России русский народ смог объединиться и подняться на борьбу с радикально-революционной крамолой,

создавая для этих целей многочисленные национальные движения, партии и организации. Из них самым многочисленным всероссийским движением стал Союз Русского Народа, сконцентрировавший в себе многие тысячи русских патриотов и националистов. Партия "Союз Русского Народа" являлась центральным представителем идеи "русского национализма". Вся черносотенная идеология, выражает основные черты русского национализма. Источником идей черносотенства, является "теория официальной народности", которая сводилась к триединой формулировке "православие, самодержавие, народность". Созданная Уваровым в начале XIX века, она сохранилась в качестве государственной концепции до XX века. Своими духовных отцами черносотенцы считали славянофилов: Киреевских, Аксаковых, Самарина, Хомякова, Также они были сторонниками идеи о противоположности между Россией и Западом. Славянофильский тезис о "гниющем западе" означал, что для России буржуазные ценности не представляются возможными. Капитализм подвергался резкой критике, он считался искусственно созданной и органически чуждой для Российской империи. Россия представлялась в программных документах как земледельческая страна с патриархальным развитием присущим только ей. Демократия в понимании черносотенцами представлялась ужасным злом, пришедшем с Запада. Человека они понимали как часть общины. Народовластие считалось принципом недосягаемости. Единственно возможной и правильной формой правления для России крайне правые считали только монархию.

В программах черносотенцев была, довольно неплохо, освещена проблематика по социальному вопросу, также они указывали конкретные варианты развития аграрной сферы. И особое внимание было уделено разработке программы по национальному вопросу. В одном из пунктов программы продекларировано, что "русская народность, как собирательница земли русской и устроительница русского государства, есть народность державная". Надо иметь в виду, что малороссы и белорусы считались составными частями триединого русского народа. Понятие "истинно русский" обозначало не этническую принадлежность, а политический аспект.

Русский национализм в представлении черносотенной идеологии никогда не доводился своею приверженностью традициям до абсурда во всех областях жизни государства и народа, касалось ли это социальных, экономических или политических вопросов,

***А. О. Вемоха, смуд., КНУТШ, Kuib
naztenko@mail.ru***

ТЕОРІЯ ПЕРМАНЕНТНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ У ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ЛЬВА ТРОЦЬКОГО

Окремий погляд на перспективи перманентної революції визначив Л. Троцький через свою концепцію комбінованого розвитку. Ідеолог визначив найбільш важливі сторони формування соціалістичного суспіль-

ства шляхом тривалої революції як з економічної, так і політичної точки зору. Троцький відкидав необхідність буржуазно-демократичної революції і наголошував на важливості переходу до соціалістичного суспільства, разом з цим вказував на те, що така революція повинна розвиватися і завершитися не на локальному, а на міжнародному рівні.

Концепція перманентної революції як основи політичних поглядів Троцького.

Перманентна революція, згідно з ідеологічними думками Троцького, означає революцію, яка передбачає виключно класову рівність. Ідеолог відзначав, що такий революційний рух не зупиняється на демократичному етапі і одразу переходить до соціалістичного. Перманентна революція Троцького має тривалий характер, де кожний наступний етап залежить від попереднього. Єдиним логічним завершенням такого революційного руху вважається повна ліквідація класового суспільства та побудова соціалістичної держави.

В основі перманентної революції вважається необхідним визначити три напрями ідей, які визначають зміст даної концепції. По-перше, такий революційний рух охоплює проблеми переходу від демократично-буржуазної до соціалістичної революції. Наступний аспект перманентної концепції характеризує уже виключно соціалістичну революцію як таку. Так, протягом тривалого часу і постійної внутрішньої боротьби створюються нові соціальні відносини. Троцький також наголошує, що таке суспільство постійно змінюється, і такі зміни неодмінно носять політичний характер. Теорія вбачає динаміку переходу від радикальних воєнних варіантів до мирних реформ та послідовних змін. У цьому і полягає перманентний характер соціалістичної революції.

Третім аспектом соціалістичної революції вважається її міжнародних та всеохоплюючий характер, який залежить від стану економіки та соціальних структур людства.

Буржуазно-демократична та соціалістична революції як складові концепції комбінованого розвитку.

Наголошення на необхідності відмови від буржуазної революції та переходу одразу до соціалістичної стали одними з ключових понять перманентної концепції. Разом з цим, Троцький повністю не заперечував можливість буржуазно-демократичної революції, але він жорстко критикував методи та завдання, які така революція перед собою ставила та вказував на те, що вона не вирішить основних економічних та соціальних проблем у існуючому суспільстві.

Троцький зазначав, що саме перманентна революція показує, які саме демократичні завдання відсталих буржуазних націй, які у силу свого розвитку не можуть їх виконати, веде державу до диктатури пролетаріату, а диктатура пролетаріату на порядок денний вносить виконання основних соціалістичних завдань. Тобто влада пролетаріату та побудова нового соціалістичного суспільства є центральними положеннями теорії. Якщо традиційна думка наголошувала на тому, що диктатура

пролетаріату є результатом довгого періоду демократії, то перманентна революція встановлювала, що для відсталих країн шлях до демократії лежить через диктатуру пролетаріату.

Роль класів у теорії перманентної революції.

Розглядаючи роль класів у перманентній революції, Троцький вказував, що інтелігентська демократія кожен раз у критичні моменти демонструє своє безсилля. Єдиною належною рушійною силою ідеолог вважав селянство та робітників, які являли собою "бунтівну стихію". Авангардне становище робітничого класу в революційній боротьбі – це зв'язок, який встановлюється безпосередньо між ним та революційним селом.

Методи, якими він підпорядковує собі армію, – все це неминуче штовхає робітничий клас до влади. Повна перемога революції означає перемогу пролетаріату. Диктатура пролетаріату саме тому і видавалась вірогідною і навіть неминучою на основі буржуазної революції, що не було іншої сили та інших шляхів для вирішення завдань аграрної революції. Але цим самим відкривалася перспектива переростання демократичної революції в соціалістичну.

Таким чином, концепція перманентної революції у розумінні Троцького мала на меті перехід до соціалістичного суспільства через диктатуру пролетаріату, яка у свою чергу зумовила би появу демократії. Основною рушійною силою комбінованого розвитку та переходу до соціалістичного суспільства Троцький вважав робітничий клас та селянство. Однак положення даної теорії були жорстко розкритиковані головним опонентом Троцького – Сталіним, а тому у силу як належності Троцького до меншовиків та імперативних важелів правлячої більшовицької партії, теорія перманентної революції Троцького не знайшла своєї практичної реалізації.

***В. Ю. Вилков, канд. филос. наук, доц., науч. сотр., КНУТШ, Киев
vilkof@voliacable.com>***

КОНЦЕПТ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАЦИИ В СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННОГО ГУМАНИТАРНОГО И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ЗНАНИЯ

Если оценивать современные теоретические модели "политическая нация", то можно признать, что в них само это понятие имеет весьма неоднозначное смысловое наполнение и толкование. Но в его общем, типовой подход сторонников этатизма характеризует то, что они определяют нацию через ее отношение к государству. И исходят из общей аксиоматической посылки, согласно которой "собственное государство" как политическая реальность либо задекларированная цель превращает плюральную в этнокультурном и языковом отношении массу населения либо, в иных вариантах, одну этнокультурную группу (называемую "народ", "народность") в независимую территориально-политическую общность. И она, как реальный или потенциальный суверен государств-

венной власти, получает название "нация". При таком подходе определяющим является то, что, согласно этатистскому представлению о нации (особенно с точки зрения концепта "нация-государство") политическое сообщество в условиях демократической формы правления "становится государством", коллективным субъектом власти. В теоретических и идеологических представлениях такое социальное образование представляется в качестве "источника всей полноты государственности", предстает в роли монопольного "владельца" легитимных полномочий политико-правовых институтов демократического государства. Таким образом, так или иначе, но в этатистских концептуальных построениях на общность граждан переносится ряд основных признаков государства. Свойства и функции институтов государственной власти, а также некоторых составляющих демократической политической системы превращаются (в теоретической модели) в атрибутивные свойства и признаки национальной общности.

В большинстве случаев упомянутое заимствование имеет непосредственное отношение к таким признакам государственного образования (с позиций либерализма – демократического политико-правового сообщества, в частности, по Э. Яну, "свободной конституционной республики") как-то: территориально-политически независимое и организованное население страны (народ), которое отграничено международно признанными границами (на них ориентировано национальное самосознание, формируется и поддерживается национальная, как гражданская, идентичность); статус гражданства; конституционно закрепленное и институционализированное самоуправление граждан; государственный (коллективный) юридический и (либо только) политический суверенитет. Последний нормативно-правово интерпретируется и терминологически фиксируется как суверенитет национальный (нации).

Среди огромного числа адептов концепта "политическая нация", в аспекте трактовки его смыслов-значений и реалий, можно выделить три базовых варианта.

Первый из них – (сугубо институционалистский, собственно этатистский подход) заключается в том, что если нация, ее субстанциональные свойства, полностью или частично отождествляются с атрибутивными признаками демократического типа государственной власти (политической системы), источником ее легитимности и институционализированными средствами осуществления в территориально отграниченном социально-политическом пространстве, а также признается фундаментальная роль национальной – как государственной – идентичности граждан либо же национализма как "общей политической/гражданской религии" (в некоторых интерпретациях даже как "современного типа символической культуры" – Л. Гринфельд) для образования и консолидации "политического общества" и общности, то исследователи (часть которых добавляет к базовым признакам нации еще и наличие культурно-языковой унифицированности) склонны к тому, чтобы оперировать кон-

цептом "нация-государство" [См., напр.: *Вілков В. Ю.* Генезис поняття нації. – Вид. 2-ге. – К. : Видавництво Карпенко В. М., 2013. – С. 249–270; *Ильин М. В.* Слова и смыслы. Опыт описания ключевых политических понятий. – М. : РОССПЭН, 1997. – С. 244–245; *Майборода О.* Нація-державна // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К. : Довіра: Генеза, 1996. – С. 567; *Сміт Е.* Нації та націоналізм у глобальну епоху. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Ніка-Центр. 2009. – С. 161].

Во многих иных вариациях нация проэтатистски определяется, главным образом, в идейных стандартах концепта и идеологии "суверенитета народа" (безусловно, со своеобразным ее наполнением авторскими или дисциплинарными интерпретациями). А в некоторых случаях, с учетом специфики политической истории ряда народов, она трактуется на основе близкого ей по смыслу концепта – "субъект суверенной политической власти". В этом случае феномен "политическая нация" нередко теоретически представляется как образование, которое характерно не только для современного общества и демократических политических систем, но и как такое, что существовало еще в период феодализма и даже античности. Таким образом, нация в рамках такой модели определяется как демос (некоторые его категориальные обозначения: "политико-правовая общность граждан", "согражданская-территориальная полития", "сообщество лиц, которое базируется на основах демократического самоуправления") обладающий политико-правовыми полномочиями на осуществление власть в стране/государстве [См., например: *Українська політична нація: генеза, стан, перспективи.* – К. : НІДС, 2003. – С. 15–16; *Данн О.* Нации и национализм в Германии 1770–1990. – СПб. : Наука, 2003. – С. 8–14].

И наконец, нация, почти стандартно, узко политологически либо политико-психологически определяется лишь посредством указания на личную/потенциальную способность "обладать собственным государством" (например, М. Вебер, Д. Донцов, Г. Кон, Ф. Мейнеке, Г. Сеттон-Вотсон, В. Старосольский, Э. Хаас и др.). Наиболее распространенные варианты постулирования – это трактовка национальной общности как "совокупности людей", которые, имея или не имея общих для них групповых этнокультурных черт, "коллективно владеют государством", "желают осуществить самоопределение", "стремятся создать или сохранить собственное государство"; как "солидарная общность", которая "основана на конституционном равенстве своих членов"; как "народ, который провозглашает свое право на суверенное политическое самоуправление"; как "политически мобилизованный народ"; "народ, который имеет общую политическую волю" или "политическое самосознание" и "добывается права на государственность" [*Альтер П.* Нація: проблема визначення // *Націоналізм: Антологія.* – К. : Смолоскип, 2000. – С. 581, 590; *Хьюбнер К.* Нація: от забвения к возрождению. – М. : Кантон+, 2001. – С. 249].

Между тем – оценивая разную суть этатистских концептов – необходимо учитывать и то, что в современном гуманитарном знании и поли-

тической теории есть еще одна парадигмальная модель, которая интерпретирует формирование смыслового наполнения понятия "нация" как многомерный процесс взаимосвязанной культурно-политической его трансформации, т. е. как непрерывный идейный синтез его культурных и политических значений. А ныне идею о культурно-политической дихотомичности или бинарности базовых смыслов-значений понятия нация признает или поддерживает большое число ученых (например, П. Альтер, У. Альтерматт, В. Ачкасов, Дж. Бройи, Э. Хобсбаум, А. Картунов, В. Касьянов, В. Коннор, В. Малахов, Х. Росалес, Э. Смит, Ю. Хабермас, Дж. Хатчинсон, Э. Ян и т. д.). Собственно, в лексическом и концептуальном аспектах категориальное закрепление культурно-политической двухмерности в научном и политико-идеологическом дискурсах явились лишь этапным логическим завершением диалектики истории смысловых превращений, взаимосвязей и взаимодополнений представлений о нации и народе как об этнокультурном и политическом явлениях. В частности, подчеркивает, например, Ю. Хабермас, "современное понятие "нации" возникло как наследие противоречий истории его культурного, а также политического значения". Поэтому "отнюдь не случайно", что оно "имеет двойное значение – *Volksnation* i *Staatsnation*, то есть до-политической нации и граждан, обладающих юридическими полномочиями" [Хабермас Ю. Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства // Нации и национализм. – М. : Праксис, 2002. – С. 365].

В целом, можно констатировать, что на протяжении последнего столетия смыслы-значения концептов "культурная" и "политическая" нация выступили в роли исследовательского импульса, идейно-теоретических и методологических оснований для масштабного развития научных представлений о детерминантах образования и природе национальных общностей, национализма, нациогенеза, национально-государственно-го строительства. Своей непрерывной конкуренцией и сотрудничеством такие понятия-идеи сформировали общегуманитарный научный дискурс, его смысловое поле, установки и категориальный инструментарий, наметили перспективное направление научных поисков. Фактически, бинарный культурно-политический "матричный концепт" осуществил на протяжении длительной истории синтез базовых смыслов-значений понятия "нация". Его суть заключается в том, что в современном представлении о ней тесно переплелись и концептуально зафиксированы представления о национальной общности и как об этнокультурном, и как о государственно-политическом и гражданско-правовом образовании. Также в нем интегративно и содержательно отобразилось то, что в реалиях мировой практики нации были и остаются общностями, которые консолидируются этнокультурными и гражданско-политическими связями, соответствующим бинарным самосознанием и идентичностью, и институционализируются в форме национальных государств – этого доминантного типа и способа демократического самоопределения в условиях современной миросистемы.

А. А. Гиринский, студ., НИУ-ВШ, Москва, Россия
sanches_green@mail.ru

ФИЛОСОФИЯ ИСТОРИИ ЭРИКА ФЕГЕЛИНА В РАБОТЕ "НОВАЯ НАУКА О ПОЛИТИКЕ"

Анализ возможностей политической науки и социального знания Э. Фегелиным в работе "Новая наука о политике" оригинален. Он утверждает, что социальная реальность пронизана сложными процессами символизации, с которыми первично сталкивается любой исследователь. Это означает, что вероятно ошибка, в ходе которой возможно смешение двух типов символов, непосредственных, с помощью которых общество самопознает себя и собственных символов политической науки. Данную проблему он разбирает на примере институтов представительства, где доказывает, что понимание этого явления зависит от типов артикуляции и может различаться в зависимости от конкретных исторических процессов. Однако в современной политической науке преобладает давление западно-демократического символизма, что усложняет реальный анализ социально-политических явлений [Фегелин Э. Политическая теория и паттерн общей истории // Политическая теория в XX веке : сб. стат. / под ред. А. Павлова. – М. : Издательский дом "Территория будущего", 2008. – С. 85].

Процессы реформации и становления общества Модерна породили уникальную историческую ситуацию, в которой христианская эсхатология и смешение двух миров, небесного и земного, породили уникальную интеллектуальную традицию – гностицизм, выступивший как способ имманентизации трансцендентного мира. Гностицизм – есть духовная и теоретическая основа всех крупных философских и социально-политических доктрин Нового времени и современности.

Корни гностицизма Э. Фегелин усматривает в работах религиозного мыслителя Средневековья Иоахима Флорского, впервые применившего символ Троицы к ходу земной истории. Далее Фегелин проводит поразительные сравнения, указывая на идейную близость теоретических конструктов Иоахима Флорского и почти всех современных философских доктрин. Все символы, утверждает Фегелин, даны в учении религиозного мыслителя. Во-первых, идея о том, что история есть последовательность сменяющих друг друга стадий, где каждая последующая превосходит другую. Во-вторых, представление о последней стадии как некоем конечном этапе развития. Фегелин говорит, что ту же самую идею мы можем обнаружить у гуманистов, разделяющих историю на Античность, Средневековье и современность; у Огюста Конта и последующего "первого позитивизма" в учении о религиозной, метафизической и научной фазах сознания человека; несомненно, в диалектике Ге-

геля, выраженной в стадиях движения и самопознания Абсолютного Духа; в марксистской теории трех стадий развития общества (первообытный коммунизм, классовое общество и коммунизм); и даже в национал-социализме и идее Третьего Рейха [Voegelin E. The New Science of Politics. – Chicago : The University of Chicago Press, 1952. – P. 76].

Вторая важная идея учения Флорского, фиксируемая Фегелиным, это образ вождя, как человека, символизирующего приход новой фазы истории. Несомненно, считает Фегелин, это та же идея "сверхчеловека" у Ницше, или "государь" Макиавелли, в коллективной форме – пролетариат в работах Маркса или арийская раса у нацистов. Этот же человек-вождь, в учении Флорского, будет и "пророком" века, субстанцией, обнаруживающей и предвосхищающей сущностные черты наступающего времени.

Еще один важный символ – "братство автономных личностей". Конечное состояние человечества должно принципиально отличаться по типу отношений между людьми. И здесь Фегелин видит прямые аналогии с коммунистическим обществом Маркса, живущим "по ту сторону материального производства" и даже с современной демократической теорией, где все конфликты и споры должны институционализироваться в представительных и выборных процедурах. Фегелин также отмечает, что нас не должно смущать то, что конечная стадия развития человечества у Иоахима Флорского представляет собой монашеский орден. Главное, что это общество духовно совершенных людей, свободных и не требующих над собой никакой власти, способных самостоятельно улаживать и смягчать любые конфликты. "С разной степенью ясности эту идею можно проследить в средневековых и возрожденческих сектах, а также в пуританских церквях "святых". В своей секулярной форме эта идея стала существенным компонентом современного демократического символа веры, и эта идея легла в основу марксистской мистики "царства свободы" и "отмирания государства" [Лавлов А. Гражданская война политической теории // Политическая теория в XX веке. – С. 34].

Десакрализация Бога привела к ресакрализации земной жизни. Человек был вынужден найти себе суррогат истинной веры в виде гностицизма, потому что без этого он не может чувствовать себя спокойным и защищенным. Но в основе гностицизма содержится принципиальная ошибка. Автоматическое перенесение христианских смыслов, их секуляризация сохраняет нормативный и характер религиозной доктрины и искажает понимание реальности, которая на самом деле непредсказуема и нетелеологична.

Гностицизм породил все формы современной западной цивилизации и привел к невиданному материальному прогрессу. Но его успехи, по Фегелину, одновременно являются и его неудачами. Тоталитаризм есть логическое завершение традиции гностицизма как доктрины, претендующий на раскрытие абсолютного смысла истории.

ВЗАЄМОДІЯ ПОЛІТИКИ І ЕКОНОМІКИ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВИХ ПОШУКІВ МЕНКУРА ОЛСОНА

Політика як суспільне явище глибоко проникає в усі сфери суспільства, особливо тісно взаємодіючи з економікою. Взаємообумовленість політичних рішень і стану економіки стимулює багатьох науковців до здійснення ґрунтовного аналізу політико-економічних проблем. Вагомий внесок у дослідження аспектів взаємодії політики й економіки зробив американський науковець Менкур Олсон (1932–1998), який здобув світове визнання як фахівець з проблем економічної політики і дослідник логічних основ участі індивіда в колективних діях. Американська Асоціація політичних наук у 1993 р. заснувала премію Олсона за кращу докторську дисертацію з політекономії. Основні ідеї Менкура Олсона викладені у працях "Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп" (1965), "Піднесення і занепад держав. Економічний розвиток, стагфляція і соціальний застій" (1982), "Влада і процвітання. Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур" (1998; видана 2000).

Спираючись на принципи теорії раціонального вибору, М. Олсон розробив власну теорію колективної дії. У найбільш відомій роботі "Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп" він розкритикував позицію прихильників групового підходу, які ставили знак рівності між тим, що вигідно для групи, і тим, що вигідно для індивіда, зауваживши з цього приводу: "треба вважати необґрунтованим поширений у суспільних науках погляд, що групи діють у власних інтересах тільки тому, що індивіди зазвичай діють так само" [Олсон М. Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп / пер. С. Слухая. – К., 2004. – С. 13]. М. Олсон сфокусував увагу на функціонуванні організацій, які створені на основі спільного інтересу, і розглянув проблему залучення усіх членів групи до вироблення суспільних благ. Вихідним пунктом теорії колективної дії є твердження про те, що користування колективними благами вигідне усім індивідам як членам великих груп, але вони не хочуть докладати зусиль до їх вироблення: "те, що всі індивіди у групі виграють у разі досягнення цілі своєї групи, ще не означає, що вони діятимуть заради досягнення цієї цілі, навіть якщо їм властива раціональність та егоїстичність" [Там само. – С. 12]. Індивідів, які користуються суспільними благами, виробленими зусиллями інших людей, М. Олсон назвав "безбілетниками". Колективне благо характеризується доступністю для всіх і неможливістю виключення зі споживання, отже, стратегія "безбілетника" у будь-якому випадку вигідна для індивіда, але не вигідна для групи, позаяк, якщо всі індивіди оберуть цю стратегію, суспільні блага взагалі не будуть вироблятися. На думку науковця, тільки вибіркові ("селективні") стимули спонукатимуть раціонального індивіда діяти у спосіб, запропонований групою. Вибіркові стимули він поділяв на негативні (примус, санкції) і позитивні (заохочення). М. Олсон розділяв

групи на малі (привілейовані) та великі (латентні). Вважав малі групи ефективнішими та життєздатнішими, ніж великі, тому що у малих групах можливе добровільне вироблення взаємовигідних угод, спрямованих на досягнення колективного блага. Досліджував діяльність профспілок як приклад великої групи, у якій досягнення спільної мети забезпечується переважно примусовим членством і участю у страйках як умовою виживання такої групи та меншою мірою через позитивні стимули (соціальне забезпечення). На думку М. Олсона, великі групи діють ефективно, якщо вони є "федераціями" малих груп або мають "ядро" (лобі) – малу групу з "особливим інтересом", яка здійснює примус або забезпечує роздачу неколективних благ. Лобістську діяльність він розглядав у контексті власної теорії "побічного продукту" великих впливових груп [Там само. – С. 182–185]. Довів, що влада великих організацій – не результат їхньої лобістської діяльності, а побічний продукт іншої діяльності (надання неколективних, приватних благ, соціальних вигод). Наприклад, політична влада профспілок є побічним продуктом їхньої неполітичної діяльності.

З позицій теорії колективної дії М. Олсон досліджував аспекти взаємодії політики й економіки. У книзі "Влада і процвітання. Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур" він проаналізував вплив авторитарних і демократичних типів державного правління на економічний розвиток. Визначив, що за авторитарного правління держава виступає в ролі "стаціонарного бандита", відбираючи ресурси у суспільства. У контексті впливу влади на економіку розглядав проблему бідності й нерівності у доходах у країнах світу. Науковець виділив дві головні умови процвітання економіки: 1) чітко визначені та гарантовані індивідуальні права на приватну власність і захист вільно укладених контрактів; 2) відсутність грабіжницької поведінки, яку може здійснювати як держава, порушуючи права підданих, так і "групи особливих інтересів", проводячи лобістську діяльність. М. Олсон визнав, що "ці дві умови з найбільшою ймовірністю виконуються у стабільних демократіях, що поважають права, у яких інституції структуровано так, що владні рішення ухвалюються з огляду на всеохопні інтереси" [Олсон М. Влада і процвітання. Подолання комуністичних і капіталістичних диктатур / пер. з англ. А. Іщенко. – К., 2007. – С. 148]. Саме демократія сприяє формуванню розвиненої мережі ринків, здатних забезпечити економічне процвітання. Для позначення важливої ролі держави в забезпеченні зростання економіки він запропонував термін "держава, що доповнює ринки". Держава, маючи фіскальну зацікавленість в економічному зростанні, проводить реформування інститутів. Важливого значення в процесі економічного реформування М. Олсон надавав обізнаності громадян у суспільних процесах, зазначаючи, що "знання про суспільні справи є суспільним благом" [Там само. – С. 78].

У центрі уваги науковця постають економічні умови формування та розпаду авторитарних політичних режимів і перехідна економіка пострадянських країн. М. Олсон запропонував новий погляд на економічний і політичний устрій радянських суспільств радянського типу, заперечивши тезу про визначальний характер ідеології в обґрунтуванні їхньої економіч-

ної діяльності. Базовою характеристикою радянської економіки назвав вилучення у населення значних ресурсів на користь автократії. Причину корупції в СРСР вбачав у появі груп, які здійснювали приховану колективну дію, "щоб забрати у бандита частину награваного" [Там само. – С. 117]. М. Олсон використав теорію колективної дії для пояснення різних результатів економічного розвитку (порівняно з очікуваними) після перемоги над фашизмом і падіння комуністичних режимів. Причиною економічного дива у Німеччині й Японії вважав правління більшості з всеохоплюючими інтересами і обмеження діяльності лобістських груп, у той час як у пострадянських країнах задовольнялися вузькокорпоративні інтереси.

Теорія колективної дії М. Олсона широко застосовується в суспільних науках для вивчення діяльності організованих груп і стимулює подальші наукові розробки проблем взаємодії політики й економіки.

Г. Ю. Корнієнко, студ., КНУТШ, Київ
gleko4545@mail.ru

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЙ ПОБУДОВИ ДЕРЖАВИ І ВЛАДИ В ТЕОРІЯХ МАРКСИЗМУ КРИТИЧНИМ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИМ МАРКСИЗМОМ БЕРНШТЕЙНА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ

Варто розпочати з того, що філософська категорія побудови держави і влади є чи не найактуальнішою з усього понятійно-категоріального апарату науки. Вона залишається під номером один, як і в філософії марксистів, так і пізніше, в переосмисленні їх ідей критичними соціал-демократами.

Ні для кого не є секретом, що капіталізм останніх років досяг межі можливої соціалізації і розвитку на цьому підґрунті, при тому, щоб одночасно і залишатися самим собою, він не може. Тож, я для себе вбачаю два шляхи розвитку: або здійснення політики повернення назад, при цьому будучи всіялком осудженим громадянським суспільством. Або ж інше перетворення – переосмислення капіталізму.

На допомогу приходить вчення Маркса, який хоча б у загальному найбільш концептуальному контексті відзначився у цьому плані.

На стадії становлення засновники комуністичної теорії обмежувалися лише критикою існуючих форм держави. Зокрема, вони повністю заперечували правильність державного устрою Німеччини, вважаючи його нерозумним. Вони вважали державу головним інструментом беззаконня, наголошуючи на тому, що більша частина суспільства просто не в змозі задовольняти свої права та потреби. Взагалі Маркс виступає за те, що до сих пір не існує ще держави, яка б повністю відповідала нормам, задовольняючи всі потреби та інтереси людей.

Тут йде його полеміка з Гегелем, котрий казав, що держава є символом добробуту, і породжує громадянське суспільство. Маркс відзначав, що навпаки, громадянське суспільство є базисом для держави.

Маркс вирізняв дві держави, а точніше її два аспекти: матеріальну і політичну. Цікавим є його думка про те, що політична держава має формуватися поступово, базуючись на громадянському суспільстві, а саме на матеріальній державі.

В своїй праці "Походження сім і, приватної власності і держави" марксистки запевняли, що першопричиною утворення держави є виникнення антагоністичних класів. Держава є суспільним інститутом, за допомогою якого економічно-панівний клас стає пануючим і на політичному лоні.

За марксистами держава виступає, як надбудовне явище, дві частини одного явища – політичної влади. В "Німецькій ідеології" вони писали: "Крім того, що пануючі при даних відносинах індивіди повинні конституювати свою силу у вигляді держави, вони повинні додати своїй волі, обумовленій цими певними відносинами, загальне вираження у вигляді державної волі, у вигляді закону...". Політичне панування, конституюване в державі, повинне одержати і своє правове закріплення, прийняти тим самим "форму пануючої волі"

Критикувати марксизм почали в другій половині дев'ятнадцятого сторіччя. Бернштейн і Каутський очолили цей соціал-демократичний рух. Утім, варто усвідомити наступне. Сам Бернштейн завжди казав про те, що він не критикує марксизм. Критично переосмислюючи марксизм, він вказував на його історичну необхідність, при цьому він писав: "Подальший розвиток марксистського вчення потрібно розпочати з його критики. В цьому, а не у вічному повторенні слів учителів, полягає завдання їхніх учнів" [Бернштейн Э. Воспоминания: социал-демократические годы учения. В годы моего изгнания. – Киев, 2005. – С. 6].

Основною метою критичного марксизму було перетрактування тих марксистських ідей, котрі не витримали перевірки часом.

Висновки, які були сформульовані Бернштейном стали підсумком його переосмислення марксистських ідей, така собі спроба дати їм "нове життя". По-перше, Бернштейн, показав, що суспільство неухильно зростає, а не пролетаризується повністю. По-друге, щодо насильства. Маркс зазначав, що насильство є невідемним, але і не головним у вирішенні протиріч. Бернштейн же підкреслив цей факт, і наголосив на тому, що марксистське поняття класової боротьби не варто розглядати, як єдиний можливий засіб перетворень в суспільстві.

Е. А. Кривень, студ., НИУ ВШЭ, Москва, Россия
zmeipetrova@yandex.ru

ПОНЯТИЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО В РАБОТАХ А. БАДЬЮ И Ж. РАНСЬЕРА

Политическое как проблема вновь входит в спектр интересов политической философии в XX столетии после публикации известной работы К. Шмитта "Понятие политического" (1936). Эта работа может знаменовать собой революцию в понимании природы политического, поско-

льку впервые отделяет феномен политического от государства: Шмитт показывает, что политическое не есть некая автономная сфера отношений, возникающих вокруг осуществления государственной власти, но лишь интенсивность противостояния "друг-враг", которое способно возникнуть в любой сфере жизни общества. Так, возможно впервые в истории политической философии возникает мысль о том, что политика – не всегда может быть связана с борьбой за власть и реализацией властных полномочий государства. Возможность такой трактовки политики открывает для исследователя огромные перспективы поисков путей преодоления кризисных явлений современных политических систем, в частности, систем парламентской демократии. Если мы отказываемся от тезиса о том, что политическая деятельность есть в первую очередь борьба партий за власть, нам открывается более глубокий уровень процессов, которые, возможно и составляют существо политического. Обнаружить такие процессы и предложить новое понимание политического, на наш взгляд, вполне удастся А. Бадью и Ж. Рансьеру.

В своей книге "Краткий трактат по метаполитике" А. Бадью отмечает, что несмотря на схожесть некоторых отправных позиций, его концепция кардинальным образом отличается от концепций, предлагаемых Рансьером. И все же, сходства, на наш взгляд, слишком значительны, чтобы их игнорировать. Преимущественно они касаются условий возможности политики как таковой и разъяснение этих условий может пролить свет на сущность политического. Мы же полагаем, что именно понимание сущности политического сближает Бадью и Рансьера.

Итак, как же возникает политика? Рансьер дает следующий ответ: "Политика существует, когда естественный порядок господства прерван установлением причастности несопричастных" [*Рансьер Ж. Несогласие: Политика и философия. – СПб. : Machina, 2013. – С. 34*] Это значит, что на лицо имеется явная неправота, несправедливость, на основании которой часть сообщества исключается из него, вернее, лишается права быть включенной, то есть учтенной. Здесь Рансьер спорит с Платоном, Гоббсом, и вообще с самой возможностью обоснования рационального порядка объединения сообщества и распределения благ внутри него. Рансьер настаивает фиктивности как теории божественного закона общественного устройства, так и теории общественного договора – социальное устройство не имеет какого бы то ни было естественного и непоколебимого основания. И именно поэтому постоянная борьба за право быть включенными в систему учета голосов и распределение благ вновь и вновь рождает политическое. Причем, эта неправота, несправедливость – принципиально неустранима, поскольку не является следствием ни антагонизма классов, ни порочной политической системы.

Весьма схожий подход к определению необходимых условий возникновения политики мы находим у А. Бадью. А. Бадью предостерегает нас от поисков политики там, где, как он полагает, ее меньше всего – в парламентах. Демократия, как плюрализм мнений и торжество их мни-

мого консенсуса воцаряется там, где отступает политика. Политика всегда предполагает Событие. Событие может возникнуть лишь в месте некоего разрыва, когда его участники не могут быть включены в существующую систему классификации и подсчета голосов, когда такой игрок как политическая партия не может включить их в сферу своего представительства не нарушив правил игры. "Событие – это высказывание о праве без права" [Бадью А. Метapolитика: можно ли мыслить политику. – М. : Логос, 2005. – С. 60]. При таком подходе политика может быть только независимой от государства, о чем неоднократно заявляет сам Бадью. "Политика – возможность невозможного" [Там же. – С. 63], – пишет он. Те, кто не был и не мог быть учтен в существующей модели политической игры, обнаруживают себя, задают "неудобный вопрос", как называет это Бадью, и таким образом провоцируют реальные политические последствия, действительное изменение ситуации, а не мнимый пересчет голосов, которым только и может заниматься демократия. Философ спорит с Х. Арендт и ее концепцией понимания политического в неразрывной связи с дискуссией, отказывая пространству свободного выражения мнений в праве считаться политикой. Политическое высказывание для Бадью несводимо у обмену мнениями в процессе свободной дискуссии.

В обоих случаях мы сталкиваемся с похожим механизмом определения политического – это акт обнаружения неучтенной группой самой себя, акт провозглашения этой группой своего действительного положения и соответствующих притязаний на включение в сообщество. И для Рансьера и для Бадью этот акт сопряжен с неким разрывом, кризисным состоянием политической системы, неспособной включить эту группу в сообщество. Мы можем обнаружить гораздо больше точек соприкосновения теоретических разработок понятия политического у Рансьера и Бадью, но сейчас можно ограничиться лишь указанной выше. Уже этот момент позволяет нам заключить, что фокус рассмотрения политического одинаково находится вдали от той деятельности, которую ведет государство, обеспечивая порядок в своих границах (Рансьер вообще выводит для этой деятельности отдельный термин – полиция), так и от той борьбы, что ежедневно разворачивается на заседаниях парламентов. Политическое обнаруживается как конфликт, вызванный появлением безымянного сообщества – безымянного в том смысле, что от его имени не выступает ни одна политическая партия и его интересы реально не представляет никто. Таким образом политика оказывается шире тех границ, которые по сегодняшний день устанавливаются для нее дискурсом политической науки.

Политическое в таком его понимании вынуждает нас смотреть много выше привычных схем разрешения политических кризисов, в том числе предлагаемых левыми силами – например, попытка устранения экономических противоречий, существующих между классами, в таком случае тут же демонстрирует свою неэффективность. Для разработки же

действительно эффективных рецептов преодоления политических кризисов, на наш взгляд, становится немаловажным переосмысление самого понятия политического и соответственно представления о границах политической деятельности, в том числе обращаясь к теоретическим разработкам таких мыслителей как А. Бадью и Ж. Рансьер.

А. С. Лаговський, студ., КНУТШ, Київ
laptem@mail.ru

ДЕРЖАВА ЯК ЛЕГІТИМНИЙ ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЬСТВА

Політичне насильство, незалежно від причин, що його породили, не може відбуватися без деякого виправдання чи легітимізації. Саме з цього приводу Д. Аптер висловлює думку про те, що люди не здійснюють політичне насильство без будь-якого дискурсу. Їм потрібно умовити себе зробити це [Apter D. E. Political Violence in Analytical Perspective // The Legitimization of Violence / ed. by D. E. Apter. – New York : New York University Press, 1997. – Р. 2]. Саме тому, у більшості випадків тут має місце зовнішній вплив з боку окремих лідерів, груп і організацій, які відстоюють принципи насильницької боротьби. Легітимізація досягає успіху, коли у свідомості людини або суспільства зміна режиму перетворюється на історичну необхідність, смерть – в жертвоприношення, а вбивця – в героя. Однак, у будь-якому разі, основним легітимним інститутом, що має право на політичне насильство, є саме держава.

Проблема державного примусу і зокрема його крайніх форм, таких як насильство, отримує все більшу теоретичну і практичну значимість. Насильство з найдавніших часів до теперішнього часу розглядалося і розглядається суб'єктами управління як одне з основних засобів досягнення поставлених цілей в державі. Саме тому, проблема легітимзації державного насильства прослідковується у працях багатьох теоретиків і практиків філософсько-політичної думки. Серед таких можна зазначити: Т. Гоббса, Н. Макіавеллі, М. Вебера, К. Маркса, А. Гусейнова, А. Дмитрієва, Г. Гаджиева та інших.

Одне з найголовніших завдань держави – це вирішення протиріччя між необхідністю порядку і різноманітністю інтересів у суспільстві, сплучених з конфліктами. З цієї точки зору, як зазначає Г. Гаджиев, "держава і влада в цілому покликані навести лад і раціональну організацію в соціально-політичний процес, приборкати стихію людських пристрастей" [Гаджиев К. С. Политология (основной курс) : учеб. – М. : Высшее образование, 2009. – С. 128]. Тому природно, що держава найтіснішим чином пов'язана з насильством. Ще Гоббс (продовжуючи в цьому питанні традицію Макіавеллі) вбачав головну ознаку держави в "монополії на примус і насильство". З тих пір ця теза в різних редакціях стала загальною в більшості теорій держави.

Цю думку також підтримував і М. Вебер. Він розглядав державу як "відношення панування людей над людьми, що спирається на легітимне (тобто вважається легітимним) насильство як засіб. Таким чином, щоб воно існувало, люди, які під пануванням, повинні підкорятися авторитету, на який претендують ті, хто тепер панує" [Вебер М. Избранные произведения. — М. : Прогресс, 1990. — С. 645]. Хоча сутність держави і влади не можна звести цілком до відносин панування і підпорядкування, все ж з точки зору влади і владних структур ці відносини відрізняють політичне від інших сфер суспільного життя. Більше того, держава, влада і політичне насильство немислимі один без одного.

Держава, особливо якщо мова йде про сучасну державу, де існує безліч конфліктних сторін, які часто є несумісними один з одним, не в змозі забезпечити виконання своєї головної функції по реалізації загальної волі своїх підданих одними тільки компромісами або ж покладаючись на свідомість підданих і добру волю. Світова історія ще не знала держави без механізмів і засобів запобігання і покарання кримінальних правопорушень, без системи виправних установ. Насильство або загроза застосування насильства є потужним чинником, що стримує людей від усякого роду посягань на життя, свободу, власність інших членів суспільства. Неодмінним атрибутом держави є людина з рушницею, армія, поліція, покликані гарантувати внутрішню і зовнішню безпеку як самої держави, так і всіх без винятку його підданих. Вони складають інструмент силового забезпечення політики держави.

Держава відрізняється від усіх інших форм організації людей тим, що воно має в своєму розпорядженні військову силу і судово-репресивний апарат. Тому право застосування або загрози застосування насильства відібране у всіх індивідів і колективів, що складають суспільство, і зосереджено у руках держави. Держава не просто наділене правом на застосування насильства, а користується виключним правом, тобто монополією на його застосування. Держава володіє монополією на легітимне, або узаконене, політичне насильство. З цього можна зробити висновок, що держава володіє публічною владою, тобто прерогативами віддавати накази і примушувати коритися цим наказам, що забезпечується, зокрема, монополією на політичне насильство.

Підводячи підсумок, ще раз підкреслю, що центральне місце у здійсненні політичного насилля належить саме державі, як головному владному інституту. Державна влада має в якості специфічної властивості можливість на законній підставі застосовувати політичне насильство в масштабах всього суспільства. Для того, щоб у суспільстві були забезпечені порядок і стабільність, держава повинна мати монополію на використання державного примусу. Але, в такому разі, державний примус є правовою формою вираження вимог держави, політичне насильство ж, як крайня форма примусу, більше тяжіє до неправової форми.

"ВІДКРИТЕ СУСПІЛЬСТВО" І ДЕМОКРАТІЯ У ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ КАРЛА ПОППЕРА

Вагомий внесок у розвиток зарубіжної політичної думки ХХ ст. зробив відомий англійський соціальний філософ і політичний мислитель австрійського походження Карл Поппер (1902–1994 рр.). Розпочав свою наукову діяльність у Відні, з 1946 р. професор Лондонської вищої школи економіки і політичних наук. Він є автором концепції "критичного раціоналізму". Його погляди формувалися під впливом логічного позитивізму.

Особливе місце у його творчій спадщині посідають дослідження політичних основ демократії і тоталітаризму, формування політичних систем і поширення ідейно-політичних течій у суспільстві на різних етапах їх історичного становлення. На думку К. Зуєва, наш час не знає мислителів такого рівня (за виключенням можливо Б. Рассела), який би так вільно орієнтувався в природничо-гуманітарному і соціальному знанні, органічно пов'язуючи їх [Зуев К. А. Существует ли смысл истории? [Електронний ресурс] // Общественные науки и современность. – 1994. – № 5. – С. 118–127. – Режим доступу: www.ecsocman.edu.ru/ons/msg/174632.html]. Критика тоталітаризму і спроба виявити його ідейні витоки, підтримка принципів демократії та особистої свободи, ліберальні уявлення про політичну систему, невизнання насильницьких методів ведення політики і реалізації влади, підтримка демократичного режиму і егалітаризму – це далеко не повний перелік основних політичних ідей Карла Поппера. Характерний для консерватизму ХХ ст. економічний лібералізм проявляється у Поппера у вельми помірних формах. Політичні ідеї Карла Поппера базуються на протиставленні "закритого" і "відкритого" суспільств. На думку Карла Поппера "відкрите" суспільство – це вища форма організації суспільства, яку він називає "великим", "благим" суспільством [Поппер К. Открытое общество и его враги : в 2 т. – М., 1992. – С. 165]. За визначенням мислителя, відкрите суспільство – це суспільство, в якому встановлено ліберально-демократичне правління. Термін "відкрите суспільство" був запроваджений Анрі Бергсоном у роботі "Два джерела моралі та релігії" (1932 р.), проте його концептуальне дослідження здійснив Карл Поппер у книзі "Відкрите суспільство та його вороги" (1945 р.).

Відкрите суспільство являє собою і ідеал і політичну програму Поппера. Воно включає традиційний набір ліберальних принципів: заперечення деспотизму і насильства, захист прав і свобод людини, свобода думки та ідейний плюралізм, система політичної демократії західного зразка. У соціальному плані Поппер говорить про боротьбу з бідністю, соціальною несправедливістю тощо. Обґрунтовуючи важливу роль і значення демократичного шляху людства, К. Поппер виходить з реального протистояння "закритого" і "відкритого" суспільства, стверджуючи,

що західні країни в основному завершили перехід до відкритого суспільства, тоді як соціалістичні країни перебували у закритому суспільстві. Мислитель характеризує закрите суспільство як таке, в якому держава бере на себе функції регулювання практично всього життя громадян. Це суспільство замінює особисту відповідальність на соціальне табу і тоталітарну безвідповідальність індивіда. Таке суспільство характеризується незмінністю законів функціонування, ідейним догматизмом. У відкритому суспільстві, як вважає К. Поппер, індивіди мають змогу проявити свою особистість, обстоювати індивідуальну думку, держава стає відповідальною перед особою. Відкрите суспільство базується на вмінні людей критично ставитись до табу, обґрунтовувати свої рішення пошуком консенсусу, спільними обговореннями. Свобода особи залежала від рівня свободи суспільства, з діапазоном вибору, що існує в ньому для особи. Головну проблему влади визначав як вміння організовувати через політичні інститути ефективний контроль над владою, що можливо за демократичних умов [Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид. – К., 2004. – С. 530]. Отже, можна зробити висновки, що суспільним ідеалом К. Поппера є "відкрите суспільство" – суспільство в ладі розуму, свободи, рівності, справедливості. "Відкрите суспільство", за К. Поппером, базується, насамперед, на інструментальній раціональності, десакралізації соціальних і політичних норм і процедур, можливості зміни соціального статусу його членів. Основу такого суспільства складає приватна власність; недоторканість власності є першим і головним правилом його організації й самоорганізації. Такою ж опорною нормою цього суспільства є демократичні свободи особистості. Перехід від закритого до відкритого суспільства Поппер характеризує як "одну з найглибших революцій", через які пішло людство. У своїх працях К. Поппер не ідеалізує, констатує, що більшість часто приймає неправильні рішення і від демократії не варто чекати матеріальних благ для громадян, оскільки демократія тільки створює рамки в яких громадяни можуть діяти більш-менш організовано і усвідомлено [Мартышин О. В. Политические взгляды Карла Поппера [Електронний ресурс] // Право и политика. – 2000. – № 2. – Режим доступу: http://www.elib.org.ua/politics/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1096454354&archive&start_from&ucat=5&].

Відкрите суспільство – це суспільство демократичного типу, що характеризується плюралізмом в економіці, політиці, культурі, розвиненими соціальними структурами, і правовою державою. Для членів відкритого суспільства характерні типові раціонально-критичне мислення й відповідна установка поведінки, можливість свідомо управляти соціальним розвитком і формувати державні інститути відповідно до демократичних принципів. Поппер називає демократію "найменшим злом з усіх форм правління". Але ця стриманість оцінок і деякий цілком реалістичний скепсис не заважають йому бути переконаним прихильником демократії. Він відкидає політичний елітизм у всіх його варіантах, від платонівського пра-

вління філософів (хто буде оцінювати якості правителів, цікавиться Поппер) до антимарксистських фашистських еліт, які не поступаються в жорстокості комуністичній диктатурі. Заперечення демократії більшістю народу, або громадською думкою, не раз віддавали в ряді країн перевагу тиранам, свідчить не про пороки і нежиттєздатності цього політичного режиму, говорить Поппер, а про те, що демократичні традиції виявилися недостатньо сильними [Там же]. Можливість мирних перетворень представляється Попперу одним з найважливіших ознак демократії.

Базові цінності відкритого суспільства – індивідуалізм, рівність у свободі, віра в розум. Головна ідея такого суспільства – ідея правління закону. Все це і характеризує сучасні демократичні держави. "Відкрите суспільство" К. Поппер розглядав як найкращу форму громадського співжиття опорною нормою якого є демократичні свободи особистості. Політичні погляди К. Поппера на становлення "відкритого суспільства" не втрачають своєї актуальності і в ХХІ ст.

К. Г. Литовченко, студ., КНУТШ, Київ
litkirill@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ РЕВОЛЮЦІЙНОГО НАСИЛЬСТВА ЗА ЖОРЖЕМ СОРЕЛЕМ

Сутність такого явища, як революційне насильство, його місце та роль в суспільно-політичному житті та історії є одним з важливих питань як у самій історичній науці, так і в соціально-політичній практиці людства, оскільки так чи інакше воно стосується долі кожної людини, в ньому відображаються найбільш гострі проблеми моралі та права. Актуальність цієї проблеми безсумнівно зростає в кризові періоди суспільно-політичного розвитку, революційних вибухів і потрясінь, кардинальної перебудови традиційних укладів життя.

Проблема революційного насильства має не надто давню історію, але ще з античних часів в працях класиків політології, філософії та соціології досліджувалася проблема застосування сили в соціальних відносинах. Поява в суспільних науках проблеми революції і революційних змін пов'язане з класичними роботами А. де Токвіля, К. Маркса і Ф. Енгельса, К. Каутського, В. І. Леніна, Л. Д. Троцького, А. Грамші, Г. Лебона, Х. Аренд і др. А питання революційного насилля, його місця, ролі та призначення безпосередньо розглядали вже революційні теоретики ХІХ – ХХ ст. такі, як М. Бакунін, К. Маркс, Ф. Енгельс, Ж. Сорель, до спадщини якого я хотів би звернутися у своїй роботі.

Головною працею в якій Сорель виклав своє бачення проблеми революційного насилля є його "Роздуми про насильство". Для того, аби краще розуміти працю Сореля, треба враховувати, що писав він цей твір в рамках полеміки проти парламентських соціалістів, які кували, на його думку, безбожний союз з буржуазією. Вони на думку автора перей-

малися лише власними партійними інтересами, а не інтересами всього пролетаріату та зосередили свою увагу на захопленні державної влади замість звільнення пролетарських виробників у суспільстві яке було побудоване навколо промисловості. Парламентські соціалісти маніпулювали " привидами комунізму" аби не послаблювати буржуазні страхи і отримати поступки в інтересах "соціального миру". "Соціальний мир", як і його соціалістичні і буржуазні захисники, були найбільшою небезпекою для справжньої пролетарської революції в очах Сореля, в той час як насильницька "класова боротьба" була ключем до успіху.

Необхідно зазначити, що пролетарське насильство, по Сореля, не має нічого спільного з фізичною агресією або, тим більше, з тероризмом. У Сореля насильство знаходить вихід в "прямій дії", піком якого є загальний страйк, який, власне, і є основним знаряддям революції. Страйк, як показує Сорель є справжньою бойовою дією, яка у всьому подібна до справжньої війни. Для Сореля важливим є те, аби боротьба велася проти рівного супротивника, аби насилля не було перманентним терором або диктатурою. Порівнюючи страйк з класичним веденням бойових дій, Сорель підкреслює, що, як і у випадку нормальної війни, в ній відсутні ненависть і мстивість. Сорель пише: "На нормальній війні переможених не вбивають"

Для пролетаріату значення насильства заключалося не лише в прямій, інструментальній цінності, але і в процесі перетворення революційної свідомості. По-перше, воно сприяє радикалізації пролетарського антагонізму відносно капіталістичного ладу, що призводить до катастрофічної конфронтації з буржуазією – це його негативний аспект. По-друге, його позитивний аспект на думку Сореля в тому, що будівництво нового комуністичного ладу відбуватиметься у творчій спонтанності передової пролетарської свідомості, повністю відірваної від старого буржуазного порядку.

Для Сореля, революція має важливе значення для відновлення втраченої гідності, героїзму та самовідданої мужності, не тільки для пролетаріату, а й для європейської цивілізації в цілому: "Насильство пролетаріату не тільки забезпечує майбутню революцію, але і представляє собою, здається, єдиний засіб, який європейські нації, що отупіли від гуманізму, ще мають, щоб знову відчути в собі колишню енергію" [Сорель Ж. Роздуми про насильство]. Насильство, як не дивно, сприяє відродженню хворої буржуазії, поверненню її назад в трагічну героїчну роль агресивного експлуататорського класу, адже відповідаючи силою на насильство, буржуазія знаходить себе як клас, знаходить мораль, загублену за роки перебування при владі. Що в свою чергу призведе до перетворень в пролетарській свідомості, які зроблять можливою дійсно радикальну революцію. Бо класовий мир, на думку Сореля, пом'якшуючи соціальні конфлікти, змішує буржуазію і пролетаріат "в одному демократичному болоті", а "насильство пролетаріату повертає господарів до їх ролі виробників і відновляє таким чином класову відмінність".

Жорж Сорель вважає, що пролетарське насильство кардинально відрізняється від того, що світ побачив після Великої Французької рево-

люції. Насильство інтелігенції (Сорель має на увазі в першу чергу революцію 1791 і репресії 1870) безглузде, садистичне і тоталітарне. Насильство "може мати історичне значення тільки в тому випадку, якщо воно є грубе і ясне вираження класової боротьби" [Там само]. Сорелівське трактування насильства прямо протилежно насильству інтелігенції, оскільки у разі Сореля воно напоєне усвідомленням своєї гідності, своєї великодушності. Сорель, розвиває теорію лицарського, військового насильства, яке є зовнішнім виразом вільної і сильної волі. Насильство є прояв твердості в досягненні цілей і у вірності ідеалу.

Саме Сорелю належить фраза, яка потім стала класичною: "Дія – ось що нам необхідно в першу чергу". "Насильство, – підкреслював Сорель, – це доктрина в дії, чиста воля". Істинне насильство полягає в тому, щоб відкинути табу. На думку автора слід зруйнувати звичні ідеологічні кліше, скасувати грань між правим і лівим, особливо між вкрай правим і вкрай лівим. Ось істинне насильство по Сорелю – повна інтелектуальна незалежність.

М. І. Машкіна, студ., КНУТШ, Київ
Mashkina.marina@gmail.com

МАРКСИСТСЬКА ТЕОРІЯ ПРО НАСИЛЬСТВО В ІСТОРІЇ

Історія людської сутності є завжди пошуком людської діяльності, в якій люди, починаючи реалізовувати свою сутність? вступають у численні комунікації між собою. З багатьох філософських джерел, починаючи від Платона, Арістотеля до французьких просвітників Монтеск'є, Руссо, Вольтера, всі заклопотані питанням про виникнення держави, суспільний поділ праці, який в кінці-кінців призводить до зіткнення інтересів суспільних класів, що веде до ситуацій, які вирішуються насильницькими методами.

Питанню насильства присвячувались роботи відомих істориків, філософів та інших науковців. Життя багатьох політиків, навіть пересічних людей переплітається з цим поняттям. В історії воно ж було сферою інтересів багатьох суспільних класів.

Взагалі, насильство є засобом панування і домінування. Це є застосування будь-якою соціальною спільнотою певних форм примусу щодо інших спільнот, що і веде до досягнення панівного становища, яке передбачає отримання певних прав чи привілеїв.

В історії розвитку якоїсь окремої держави завжди існують два антагоністичні класи. Саме вони і є тією рушійною силою, яка визначає творення держави, історії, певних протиріч. Марксизм повністю відтворював вищезгадану думку.

По-перше, Маркс був впевнений, що насильство в історії носить систематичний характер, і зміна конкретно-історичних форм відчуження праці є тому найяскравішим прикладом.

По-друге, на різних етапах історичних та людських відносин, насильство вже грає провідну роль. При феодалізмі, на стадії рабовласницьких відносин насильство є найголовнішим засобом зміцнення системи антагоністичних стосунків.

Проте, попри це все, марксизм не приписує насильству вирішальну роль в історії. це зазначили Маркс і Енгельс у одній з своїх робіт, вдало запевнивши про те, що " насильство є повитухою всякого старого суспільства, коли воно вагітно новим" [Маркс К. Соч. / К. Маркс, Ф. Енгельс. – 2 изд. – Т. 23. – С. 761].

Марксизм заохочує до можливості не звертатися до насильства тоді, коли це не потрібно.

"... Коли немає реакційного насильства, проти якого треба боротися, – писав Ф. Енгельс, – те не може бути і мови про яке-небудь революційне насильство" [Там же. – Т. 38. – С. 419].

Утім, з історичних реалій можна простежити той факт, що досягнення марксистського ідеалу неможливо, оскільки пануючий клас знову з'явиться на арені, тільки на цей раз це будуть ті ж самі представники пролетаріату, в руках яких буде знову накопичуватись капітал, і так – далі до нескінченності.

Насильство найефективніший спосіб боротьби з буржуазією, найвдалий засіб для вирішення тих завдань, які були сформульовані марксистами у славнозвісному "Маніфесті до Комуністичної партії".

Насильство як таке є досить складним соціальним явищем. але марксисти запевняють про те, що воно є переважно політичним актом. Наприклад, ця думка знаходить відображення в роботі "Анті-Дюрінг".

Звісно, загальною є думка про те, що основою насильства виступає саме держава. Власне, за її допомогою і створюються різноманітні інститути, які застосовують насильство в різній формі.

З розвитком суспільства змінюються і форми насильства.

Попри всі попередження марксистів про те, що насильство повинно бути лише в мінімальних "дозах", і там, де це дійсно потрібно, сучасна епоха продовжує за допомогою саме насильницького методу вирішувати багато конфліктних питань, що ми і бачимо зараз.

Сучасність, розвиток людства породжує все нові форми насильства. На жаль, саме насильство продовжує залишатися в історії, як головний засіб досягнення мети.

А. І. Меркотан, студ., КНУТШ, Київ
anchyk100@mail.ru

СУЧАСНІ ФОРМИ РАСИЗМУ. ЙОГО ПРОЯВИ ТА ПРОТИДІЯ

Термін "расизм" з'явився порівняно недавно – лише в 1920–1930-рр. У той час біологія, фізична антропологія, генетика були на підйомі і використовувалися політиками у всьому світі для виправдання колоніаль-

ної і дискримінаційної політики відносно так званих "інших", які описувалися в термінах кольору шкіри. Тому і расизм тоді отримав біологічну форму. Іншого расизму світ до другої половини XX століття не знав.

Такий расизм виходив з того, що людство ділиться на об'єктивно існуючі раси, що видимі соматичні характеристики нерозривно пов'язані з невидимими духовними, що саме тому раси відрізняються за своїми розумовими здібностями, а, значить, в різній мірі здатні до прогресу. З цього робився висновок про природність панування "білої раси", що легітимувало дискримінацію і колоніальний устрій, а в кінцевому результаті – геноцид. Такі уявлення панували як в суспільній думці, так і в науці.

Тим часом, після Другої світової війни характер расизму змінився. Геноцид, влаштований нацистами, показав всю звірину суть біологічного расизму, і світ від нього відвернувся. У ряді країн Європи були навіть ухвалені закони, що дозволяли притягувати расистів до суду. Тому їм довелося виробити особливу мову, що давала їм можливість формулювати свої ідеї, уникаючи біологічної фразеології. Расизм набув нової форми, яку фахівці називають "культурним", "диференційованим" або "символічним" расизмом.

У останні десятиліття світ ділиться расистами не стільки на раси, скільки на культури і релігії, причому в цьому розподілі вони шукають підтримки сучасної науки. При цьому різні культури і релігії трактуються однозначно, як чітко встановлені умовності, з чітким набором ознак, які передаються від одного покоління до іншого, незмінно супроводжуючи людину впродовж всього її життя і диктуючи особливості її поведінки. З даної точки зору, людина є заручницею споконвічно властивої їй культури і не здатна до змін. Іншими словами, те, що раніше пов'язували з біологією, тепер почали приписувати культурі. З цього робився висновок не лише про відмінність культур, але і про те, що людина однієї культури ніколи не зможе зрозуміти логіку іншої. Саме тому багато народів Азії і Африки не лише не готові до демократії, але і ніколи не зможуть перейти до неї через свої культурні особливості. А, отже, їм не місце в Європі, до якої вони не лише не можуть адаптуватися, але і "псують" місцеву культуру. Сучасні расисти не прагнуть до геноциду; вони просто вважають, що в кожній культурі і її носіїв є своє місце на Землі, де останнім і слід постійно перебувати. Гасла сучасного расизму: "несумісність культур", "нездатність мігрантів до інтеграції", "пори́г, межа толерантності".

Вже в другій половині XX століття ця парадигма почала переглядатися. Було встановлено, що етнічність та культура не пов'язані між собою: по-перше, культура динамічна, а по-друге, людина здатна переходити з однієї культури в іншу. Виявилось, що, окрім примордіальної, існує множинна, ситуаційна, символічна види етнічності (і навіть безетнічність), а також білінгвізм і бікультуралізм, що вказують на здатність людини до змін, переорієнтації, інтерпретації навколишньої дійсності і свого місця в ній. Це стало особливо очевидно в епоху постмодерна, глобалізації та масових міграцій. Тому на зміну примордіалізму прийшов конструктивістський підхід, здатний набагато краще описувати реалії сучасної епохи.

Проте, стає очевидним, що культурний расизм апелює до колишнього примордіалістського підходу. Це і створює інтелектуальну основу для масової ксенофобії, що охоплює наше сучасне суспільство. За всім цим також стоять уявлення про культурну специфіку, яка нібито диктує людям певний шаблон поведінки. Наслідками расизму виступають такі явища як соціальна дискримінація, расова сегрегація, мова ворожнечі та насилля (погроми, геноциди та етнічні чистки). У більшості країн расова дискримінація не є законодавчо дозволеною, але проявляється у таких формах як расові стереотипи, гумор та епітети у повсякденній мові.

Подолання даних явищ у сучасному суспільстві вимагає соціалізації, виховання толерантності, розширення кругозору молоді, відмови від стереотипів та дискримінації та поділу людей на біологічно різні групи.

А. А. Пасічник, студ., КНУТШ, Київ
Pasanjey07121994masha@mail.ru

ПРОБЛЕМА РОЗПОДІЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА РІВНОСТІ У ВЧЕННІ РОБЕРТА НОЗІКА

Проблема справедливого розподілу матеріальних благ задля досягнення рівності індивідів завжди залишалася актуальною і є до сьогодні не вирішеною. Однак, потрібно запитати: чи можливо це взагалі навіть теоретично? Саме на це питання ми спробуємо знайти відповідь. Для цього нам допоможе вчення відомого американського політолога ХХ ст. Роберта Нозіка. Саме він являється засновником та головним теоретиком нового напрямку неолібералізму – лібертаризму, який в основу всього соціуму ставить окремого індивіда з його невід'ємними природними правами. Ґрунтується цей напрям на концепції мінімальної держави. Її суть полягає в тому, що основною функцією держави є охоронна, тобто захист прав індивіда та створення умов для його розвитку, при цьому вона не має підстави втручатися в особисте життя будь якої особи. Обґрунтувавши, яким чином створюється держава, Нозік переходить до основних її складових та особливостей. В своїй основній праці він багато приділяє уваги такому поняттю як розподільча справедливість. Однак, варто зазначити, це питання виявляється занадто складним. Нозік створює свою теорію справедливості, і звучить вона наступним чином: по-перше, люди мають право заволодіти власністю, які нікому не належить. Це принцип справедливості набуття. По-друге, люди мають право передавати свою власність іншим чи добровільно обмінюватися. Це принцип справедливості передачі. По-третє, принцип корекції – виправлення набутого вляхом, що не здійснений згідно 1 або 2. Таким чином все вкрадене, взяте за допомогою обману, махінацій і тому подібне не являється справедливим. Тому потрібно це майно перерозподілити. І саме на питання, яким же чином це зробити, єдино істинної відповіді немає. Спочатку автор пропонує зробити перерозподіл за історичним

принципом, тобто все майно, що було незаконно отримано в минулому потрібно вилучити у сучасних власників та перерозподілити. Але відразу ж виникають питання, чи мають нести відповідальність нащадки, які по суті і не чинили супроти справедливого набуття, а отримали свої статки шляхом справедливої передачі в спадок? Та й як взагалі потрібно перевіряти інформацію стосовно набуття статків? Фактично це не можливо. Таким чином розподільча справедливість за історичним принципом не реальна. І Нозік не намагається дати на це питання відповіді, він сам визнає що подолання цієї проблеми належатиме нашим нащадкам. Якщо ж робити розподіл майна за справедливістю за допомогою певного принципу, "калібровка по патерну(такий термін використовує Роберт Нозік). Наприклад за моральні заслуги, корисності для суспільства, чи за старанням і т. п. Але знову ж таки як створити єдиний критерій за яким би відбувся перерозподіл? І чи можна реалізувати це без втручання в життя людини, тому що ті, які мають талант можуть отримувати набагато більше і за згодою всіх. Наприклад, "американський баскетболіст Уїлт Чемберлена, не змушує своїх глядачів приходити на його ігри та за це платити. Це їхній добровільний вибір. Тому кошти отримані баскетболістом є законно набуті" (Р. Нозік "Анархія, держава та утопія"). Як наслідок, фактично розподілити майно за цими принципами неможливо також. Таким чином перерозподіл всього по справедливості фактично лишається утопічною мрією майбутнього. Безпосередньо з цим пов'язана і проблема податків у державі. За Нозіком вони рівноцінні примусовій праці на користь інших, оскільки на отримання цих коштів ми витрачаємо свій час. Ця дія протиправна, оскільки ніхто не дає згоди на це. Саме тому в мінімальній державі немає податків, окрім за послуги захисту від держави. Наслідком цього є те, що соціальні видатки у такій державі непередбачені. Таким чином вона перестає допомагати людям з обмеженими можливостями. З цього і випливає проблема рівності. Вона не може бути встановлена не порушуючи принципу справедливості і прав людини. Рівність у кількості матеріальних благ неможлива. Нозік і не приховує, що його теорія веде до нерівності. Так, скаже він, бідність – це погано, але свобода – надто важлива цінність, щоб жертвувати нею. Єдиною можливою рівністю є рівність можливостей для розвитку усіх людей, яку і має забезпечити держава. Таким чином усе залежатиме від особистості. Люди які стараються, вчаться та трудяться досягають успіху, інші, котрі нехтують даними для них можливостями, не досягають нічого. Тому повністю справедливо що перші не мають допомагати другим. Однак виникає проблема, що робити людям з обмеженими можливостями, які не здатні у повній мірі використати дані їм таланти чи здібності. Вихід з цієї ситуації Нозік бачить у філантропії – тобто добровільним жертвам, однак ці достатньо цього. Тому це залишається невирішеною проблемою. Досвід країн "третього світу" демонструє, що проблеми бідності і неосвіченості вирішуються тільки в ситуації, коли ними займається держава, що явно виходить за межі "мінімальної". Іншою

ситуація є наприклад в США, де "середній клас" змушений платити величезні кошти задля суспільного блага і підтримки бідних. Хоча кількість коштів зібраних добровільно у США повністю вистачає подолати цю проблему. Роблячи цей висновок, Нозік повністю відкидає утилітаризм, який своєю метою має в першу чергу досягнення суспільного блага, навіть якщо доведеться пожертвувати індивідом. Це є порушення природних прав людини. І підтверджує автор свою думку, використовуючи вчення Канта, який писав: "Тепер я стверджую: людина і взагалі всяка розумна істота існує як ціль сама по собі, а не тільки як засіб для будь якого застосування зі сторони тієї чи іншої волі" (І. Кант. "Основание метафізики нравов"). На основі цього Нозік виводить своє поняття лібертаріанське обмеження, суть якого – немає виправдання, що дозволяє пожертвувати однією людиною заради іншої. Відкидаючи утилітаризм Нозік критикує також теорію справедливості Роулса, а особливо його принцип диференціації, який потребує, щоб талановиті і трудолюбиві жертвували свої максимальні переваги заради інших. Тому індивід – непорушна основа суспільства, яка не може стати засобом для досягнення інтересів інших людей.

Таким чином, ми бачимо, що досягнення рівності не порушуючи при цього прав людини не можливо. Все суспільство складається з окремих індивідів, які мають різні можливості та здібності. Це в свою чергу призводить до того, що одні з них з різних причин отримують більше ніж інші. І відбирати отримане у них справедливим шляхом було б злочином. Тому досягнення суспільства, де всі рівні і надалі залишається утопією, яку, сам Роберт Нозік передбачає, перетворюють у реальність уже його наступники.

І. І. Прокопчук, канд. політ. наук, доц., НАУ, Київ
prokopchuk-irina71@mail.ru

ВПЛИВ ЗМІ НА ПОЛІТИЧНЕ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ДЕМОКРАТІЇ: АКТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ А. ДЕ ТОКВІЛЯ

Токвіль один з перших мислителів, хто визнав за пресою – одним з перших засобів масової інформації – значну суспільну силу як в політиці, так і в утвердженні політичної свободи. Саме в цьому аспекті ми хочемо розглянути проблему преси у спадщині філософа. Не дивлячися на загальне обережне відношення до преси, в "Демократії в Америці" можна знайти декілька захоплених відгуків про неї. "Преса, в першу чергу, є демократичним знаряддям свободи" [де Токвиль А. Демократия в Америке. – М.: Прогресс, 1992. – С. 500]. "Незалежність преси це дещо фундаментальне, ... основна складова свободи" [Там же. – С. 156]. "Періодична преса ... є першою після народу силою" [Там же. – С. 153]. "Вважаючи, що газети служать гарантією свободи, ми зменшили б їхнє значення: вони підтримують існування самої цивілізації" [Там же. – С. 381].

Яким же чином незалежна преса робить вплив на політичну сферу, за А. де Токвілем?

1. Під дією преси "пожвавлюється політичне життя" в усіх куточках величезної території Америки.

2. "Преса своїм пильним оком вистежує, а потім витягує на світ божий таємні рушії політики і примушує суспільних діячів по чергово поставати перед судом громадськості".

3. Преса бере на себе інтегруючу функцію. Вона "об'єднує інтереси навколо деяких доктрин і формулює кредо партій, ... завдяки пресі партії ведуть діалог між собою, не зустрічаючись при цьому, приходять до згоди, не вступаючи в контакт".

4. Преса здійснює великий вплив на формування суспільної думки. Коли велика кількість друкованих видань "починає діяти в одному напрямку, їхній вплив на тривалий час стає переважаючим і суспільна думка, що обробляється весь час з одного боку", врешті-решт, піддається їхньої дії. Преса сприяє не тільки зміцненню законів, але й змінює мораль, тобто здатна формувати, а нерідко й нав'язувати певні цінності. [Там же. – С. 153].

Однак преса, за А. де Токвілем, може відігравати в суспільстві і деструктивну роль. "Свобода писати, також як і решта свобод, тим більш небезпечна, чим пізніше вона з'явилася і нещасні покоління, які першими впровадили свободу друку!" [Там же. – С. 153]. Преса володіє специфічними якостями, так як нелегко змусити співіснувати одночасно, ворожі погляди і принципи, тому "преса є тією надзвичайною силою, де дивовижним чином перемішане добре і погане, без якого свобода не зуміла б вижити, та через яку порядок зі складнощами утримується" [Там же. – С. 150].

Одним із зловживань преси мислитель назвав "журналістський стиль", що грубо, безсоромно, не підшукуючи виразів, обрушується на свою жертву, залишивши осторонь усякі принципи, тисне на слабке місце, ставлячи перед собою єдину мету, піймати людину, а далі переслідувати її в особистому житті, оголюючи її слабкі сторони і вади [Там же. – С. 152]. Ця думка Токвіля не є перебільшенням. Як зазначає дослідник ролі преси в американській історії Е. А. Іванян, опозиційні газети писали про Дж. Вашингтона, що йому "невистачало освіти, оскільки отримана ним освіта зводилася до азартних картярських ігор, пияцтва, бігам та верхової їзди". На адресу Дж. Вашингтона – "батька американської нації" висувалися звинувачення у крадіжці грошей з державної казни та у зраді ідеям американської революції. Його навіть звинувачували у шпигуванні на користь англійчан у роки війни за незалежність [Іванян Е. А. От Джорджа Вашингтона до Джорджа Буша : Белый дом и пресса. – М. : Политиздат, 1991. – С. 18–19]. Тема президентського "чорного гарема" Т. Джефферсона, доповнюючися пікантними подробицями впродовж тривалого часу не сходила зі сторінок друкованих органів та дожила до наших днів [Там же. – С. 27]. Особа, яка стріляла у президента Е. Джексона, пояснювала замах тим, що президент – тиран, посилюючися на те, що "про це говорять усі" і що він "читав про це у газетах" [Там же. – С. 38]. Навіть сам Токвіль у книзі "Демократія в Америці" наводить

уринок з газет із зухвалою критикою президента Е. Джексона. Про президента А. Лінкольна опозиційна преса поширювала "достовірні відомості про те, що президент отримує належну йому зарплатню золотими злитками, тоді як його солдати змушені вдовольнятися знеціненими бумажними долларами, що президент приймає життєво-важливі для країни рішення, як правило у стані важкого алкогольного сп'яніння то-що" [Там же. – С. 47]. К. С. Гаджієв, підтримуючи точку зору Е. А. Іваняна, вказує, що критика "високопоставлених державних та політичних діячів, включаючи президента країни, є своєрідною американською традицією" [Гаджієв К. С. Американская нация: Национальное самосознание и культура. – М. : Наука, 1990. – С. 98]. Американський вчений Ю. Маккарті заперечує токсичні спостереження деструктивних рис американської преси, вважає їх перебільшенням [Маккарті Ю. Вновь посетив Америку ... : Спустя 150 лет после путешествия А. де Токвиля. – М. : Прогресс, 1981. – С. 150–151]. Він підкреслює, що "протиріччя, конфлікти, зіткнення, які виникають внаслідок діяльності вільної преси є неминучим ризиком у вільному суспільстві". Однак не абсолютизуючи подібну ситуацію, американський вчений пропонує засоби забезпечення повного та відстороненого, вільного від суб'єктивних оцінок висвітлення подій. Найнадійнішим шляхом є багатоманітність публікацій, форм власності на ЗМІ або контролю над ними та підвищення професійного рівня працівників мас-медіа [Мілль Дж. С. Представительное правление. – СПб. : Изд-во Ф. Павленкова, 1897. – С. 159]. Друга небезпека з боку преси, підкреслена А. де Токвілем, – можливість масового маніпулювання свідомістю. Не дивлячись на велику кількість газет і розсередження її сил, газета може говорити з кожним читачем і їй тим простіше їх переконати, чим безпорадніше вони індивідуально. Влада газет повинна посилюватися в міру того, як люди стають все більш рівними.

Цікаво, що попередники французького вченого, хоч і були однастайні у загальній підтримці ліберального права на свободу слова, у ставленні до преси займали різні позиції. Дж. С. Мілль вважав журналістику єдиною, у багатьох випадках недосконалою заступницею пнікса (народних зборів) та форуму [Токвиль Алексис де. Демократия в Америке. – С. 7]. Дж. Адамс, Дж. Вашингтон викривали зловживання преси та її руйнівну роль у суспільстві. Неоднозначною з цього приводу була позиція Т. Джефферсона [Іванян Э. А. От Джорджа Вашингтона до Джорджа Буша : Белый дом и пресса. – С. 26].

Є. Є. Саполович, студ., КНУТШ, Київ
worldcollides@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ПАНУВАННЯ В КОНЦЕПЦІЇ Г. МАРКУЗЕ

З настанням індустріальної епохи питанню технологізації всіх сфер життя і пов'язаних із цим процесом ризиків й проблем приділяється особлива увага у численних філософських і художніх творах. У своїх пра-

цях Герберт Маркузе виражає доволі песимістичні погляди на науково-технічний прогрес, якого людство досягло на середину XX ст. Прорив у галузі машинобудування, енергетики, медицини тощо, і, як наслідок, підвищення стандартів життя, слугують для створення суспільства, яке ґрунтується на комфортабельній несвободі, де стверджуються конформізм і хибні потреб (потреба відповідати стандартам моди, користуватися певними брендами, розслаблятися в розрекламований спосіб тощо). В такому світі особиста залежність перетворюється на залежність від "об'єктивного порядку речей", який підтримується все ефективнішим використанням природи задля задоволення цих потреб. Не лише природа піддається нещадній, руйнівній експлуатації, але сам апарат виробництва поневолює людину [Маркузе Г. Одномерный человек. – М. : REFL-book, 1994. – С. 189–190]. Машина, завдяки своїй перевазі в силі та продуктивності над індивідом чи групою індивідів, у середині XX ст. стає найдієвішим політичним інструментом; усіляка політична влада є перш за все владою над технічною організацією апарату, завдяки здатності останнього нав'язувати соціальну систему як цілісність. Тобто науково-технічні сили, крім своїх іманентних функцій, отримують ще одну – ідеологічну. Вона полягає в новій легітимації політичного панування замість тих видів легітимації, що були характерні для традиційного суспільства, але з переходом до капіталізму застаріли. Так, в СРСР тоталітарний режим використав технічні досягнення (електрифікацію, індустріалізацію) задля утвердження неподільної гегемонії в вузькому колі бюрократичної верхівки, і став єдиним уповноваженим диктувати соціальні, економічні й політичні порядки. Виникає феномен "раціональної ірраціональності" суспільства. Через страх втрати благ, нав'язаних ззовні, людина примирюється з несвободою і втручанням в особистий простір, деструктивним використанням виробничого потенціалу, в її свідомості поєднуються антагоністичні поняття.

Помилкою було б приписувати Маркузе технофобські погляди. Будь-який технологічний пристрій не є репресивним сам по собі, але стає таким, як тільки перетворюється на невід'ємну частину існування індивіда, ставлячи його у залежність. Технологія і всезагальна автоматизація праці могли б вивільнити час для творчості й позбавити людину необхідності боротися за виживання, побудувати якісно нові суспільні відносини, фактично зробивши "стрибок у царство свободи", яким мавив марксизм. "Раціональне використання" технічних і технологічних сил сучасних Маркузе капіталістичної та соціалістичної систем могли б, на його думку, у відносно короткі строки покінути з бідністю в світових масштабах. Натомість матеріально-технічний прогрес (як, власне, й інші сфери життя) стає просякнутий політичним змістом, позбавляє раціонального підґрунтя трансцендування суспільства і слугує збереженню status quo. Технічна основа суспільства є фундаментом його тоталітарного характеру: мається на увазі нетерористичне матеріально-технічне координування, тобто експлуатація потреб задля попередження можливих якісних змін у цій системі, витіснення віри в історичну альтернативу.

Картина, змальована Гербертом Маркузе, в загальних рисах нагадує моделі відомих тоталітарних антиутопій ХХ ст. Створення більшості з них було так чи інакше пов'язано з втратою віри у всесильність наукового прогресу і свого роду реакцією на "технологічний фетишизм", що набув яскравого забарвлення в сучасних утопіях. Вплив на Маркузе поглядів, які Джордж Орвелл висловив у романі "1984", очевидний. Такий вираз, як "Сховище-люкс зі зручностями для всієї родини", стверджує дослідник, в одновимірній, поверхневій свідомості не викликає відторгнення; вона не здатна відрізнити свободу від рабства, демократію від деспотії, часто сприймаючи очевидний оксиморон без долі скепсису. Це відповідає відомій орвеллівській формулі "дводумства": "Війна – це мир", "Невігластво – це сила" і т. д. У романі підтримка стану війни та використання матеріальної бази в переважно військових потребах є необхідною умовою збереження існуючих порядків [Орвелл Дж. 1984 // "1984" и эссе разных лет. – М. : Прогресс, 1989. – С. 71–74]. Маркузе вказує на такі компроміси, як виправдання розгортання воєнно-промислового комплексу збільшенням робочих місць, і, разом з тим, напружене очікування ядерного конфлікту як ще один механізм стримування критики. Дещо інші паралелі можемо провести між ним і О. Хакслі ("Чудовий новий світ") та Р. Бредбері ("451° за Фаренгейтом"). У цих антиутопіях роль технології не має настільки яскраво вираженого терористичного характеру, як у "1948", і більшою мірою слугує насадженню цінностей конsumerизму і попередженню виявів критичного мислення, яке б ішло у розріз із дійсністю [Kadar Z. The critique of technology in 20th century philosophy and dystopias / Z. Kadar, J. Toth // Procedia – Social and Behavioral Sciences. – 2013. – Vol. 71. – P. 55–57].

Усі надії на звільнення людства Маркузе покладає на нижчі прошарки суспільства, аутсайдерів, які здатні втілити в життя "Велику відмову" – відмову від несправедливих умов, інститутів, репресивних цінностей. На цьому етапі певного роду регрес технічного розвитку неминучий: людство залишає собі всі блага, що полегшують існування й вивільнюють творчу енергію, але відмовляється від того, що "увічне підкорення людини апарату" [Marcuse H. An Essay on Liberation. – Boston : Beacon Press, 1969. – P. 91]. Якихось чітких вказівок, на те, що слід віднести до останньої категорії, він не дає. Він вказує, що має змінитися ставлення до природи: слід розцінювати її не, за висловом М. Гайдеггера, "як автозаправну станцію", а як рівноцінного нам партнера. Але із цього неможливо вивести чітку концепцію Нової Техніки чи Нової Науки, більш "гуманний" вектор науково-технічного прогресу, який підірвав би підґрунтя технологічного панування людини над людиною [Хабермас Ю. Техника и наука как "идеология". – М. : Праксис, 2007. – С. 59–60].

Численні зміни з часу написання головних праць Герберта Маркузе (розкол соціалістичного табору і крах радянського соціалізму, значне посилення ролі інформаційних технологій) не означають, що його ідеї втрачають свою актуальність, але потребують детального перегляду в контексті сучасної історичної ситуації.

ПОЛІТИЧНА МЕТАФОРИСТИКА ПОНЯТТЯ "РЕВОЛЮЦІЯ" У ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ БЕРДЯЄВА

Аналізуючи історію метафоричних переносів, пов'язаних з поняттям "революція", можна дійти висновку, що воно, як і будь-яка політична метафора, вводиться в політичний дискурс з конкретною метою його дезавуувати. Деякі політичні сили виявляються витісненими за межі політичного простору. Сама їх наявність і будь-яка дія, яку вони здійснюють наділяється ім'ям із вираженням негативним змістом. Щоб "повернутися", їм потрібно вибудувати альтернативну класифікацію (Дж. Лаккофф) світу політики, де саме вони виявляються носіями найвищих смислів і цінностей.

Але навіть на цьому тлі метафора революції виокремлюється з-поміж інших. Вона, як показав Б. Межуєв, володіє найбільш сильною енергетикою порівняно з будь-яким іншим політичним поняттям. У словниковий комплекс, позначений словом "революція" ще з часів Французької революції, входить звичайність, а також семантика, ба навіть прагматика перемоги [Будаев Э. В. "Могут ли метафоры убивать?": прагматический аспект политической метафоры // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2006. – Вып. 20. – С. 67–74]. Революція завжди (за визначенням, що ввійшло в семантичну структуру терміна) бореться на боці більш прогресивного проти віджилого, що заважає розвитку політичного ладу. Тим самим, негативні концепти "змова", "ворожнеча", "смута" позбавляються негативного змісту, стають "революційною боротьбою". Чим сильніший негативний зміст приписується даному політичній дії, тим більше ймовірність, що воно прийме назву революції.

Революційна тематика порушується майже в усіх творах мислителя. Серед безпосередньо опрацьованих автором, на які він і буде спиратися, праці: "Витоки та сенс російського комунізму", "Доля людини в сучасному світі", "Доля Росії", "Нове середньовіччя", "Російська ідея", "Російська релігійна психологія та комуністичний атеїзм", "Сенс історії", "Філософія нерівності"; збірники статей "Духовна криза інтелігенції" та "Духовні засади російської революції"; статті, есеї та брошури: "Бунт і покора в психології мас", "Війна й есхатологія", "До психології революції", "Хвора Росія", "Християнство та революція".

Об'єктом даного аналізу є творча спадщина російського філософа, народженого у Києві, Миколи Олександровича Бердяєва (1874–1948 рр.). Вибір автора вмотивований, по-перше, філософськими поглядами М. Бердяєва, який робить наголос на емотивних оцінках і сприйнятті революційних подій, він писав про реально побачені ним події, тим самим створював у читача враження співучасті в описуваних подіях, "переживання" їх разом із автором, по-друге, різнобічністю аналізу рево-

люцій, не обмежуючись лише класовим або ще якимось однопорядковими окремими підходом у дослідженні революцій. Предметом дослідження слугували метафори революції (точніше революцій у їхній множинності), оскільки вони є "домінантними метафорами" (термін П. Рікера) історичних текстів, або "абсолютними подіями" (О. Філіпов) в останніх. Метою вивчення даної політичної метафори є намір на основі чинників внутрішньої логіки розвитку поняття революції, а також конкретного часового простору дослідити можливості метафори як засобу категоризації історичної дійсності.

Поняття метафори використовується нами в широкому сенсі, як модель створення історичної дійсності, заснована на пізнанні, соціальному досвіді та культурі її творця. Інтерес до метафори як засобу категоризації світу зріс в постпозитивістську епоху, коли стали актуальними питання зростання наукового знання, його наступності, динаміки. Саме тоді метафори стали називати "містками, що з'єднують нові і старі теорії" (С. Нікітіна). Сила метафори полягає в здатності ламати існуючу категоризацію для того, щоб на руїнах старих логічних меж будувати нові (П. Рікер). В. Вжозек, досліджуючи політичні метафори як історіографічні категорії виходив з того, що історичні тексти не є епістемологічно нейтральними, оскільки історичний опис за своєю природою є антропоморфічним. Однією з ознак антропоморфізму є вживання метафор, які створюють свої власні системи оцінок [Вжозек В. Историография как игра метафор: судьбы "новой исторической науки" // Одиссей: Человек в истории. – М. : Наука, 1991. – С. 61]. Дуже часто дискусії дослідників щодо концептуалізації поняття "революція" по-суті зводяться до дискусії про сенс метафор революції, що моделюють дане явище.

На прикладі творчості М. Бердяєва ми бачимо як мислитель прагнув передати переживання людей (нехай не всіх верств і груп населення тогочасної Росії), що революція є дуже складним явищем, яке "об'єднало добро зі злом", "правду з брехнею" [Бердяев Н. А. Правда и ложь коммунизма я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://odinblago.ru/path/30/1/>]. Він визначає поняття революції як "чесно сформульована брехня", "сумлінно виявлену гниль", "підведення підсумків розкладання". Зміст даного поняття повністю змінилося порівняно з вихідним. Ідея прогресу загалом, породженого революцією, перероджується у М. Бердяєва в поняття "внутрішнього соціального дефекту", "небезпечної хвороби", "недуги", яку потрібно виявляти та лікувати. М. Бердяєв відкидає поняття революції, засноване на класах. В його уяві, модель метафори революції складається з трьох блоків: ідея – втілення ідеї (класи) – дія. Поняття ідеї розкривається за допомогою таких метафор, як помилковий напрям, фатальні помилки, розпалена реакційними насильствами мрія, перемішувати з історичної брехнею, біснування, озвіріння, занівіла воля, політична алхімія, нігілістичний отрута, вимолити чудо та інші. Втілення ідеї революції описуються М. Бердяєвим за допомогою наступних метафор: сп'яніння стихією, здичавіння, позбавлення розуму,

фізіологічний крик, фізіологічне спотворення обличчя, стихія хаосу і озвірілість тощо. Нарешті, поняття дії розглядається за допомогою таких метафор, як гнильний процес, розкладання, отруєний трупною отрутою народний організм, породження чимось диким, внутрішня хвороба, ма́нія руйнування, органічне переродження, інфекціювання атмосфери, зараження народної душі тощо.

Отже, як бачимо, політична метафористика російської революції М. Бердяєва пронизана есхатологічними, песимістичними та занепадницькими мотивами, згідно з якою революції є, коротко кажучи, карою Божою. Аналізуючи передусім більшовицьку революцію та бачачи пореволюційний терор, на перший погляд здається, що мислитель негативно відгукується про ці події. Проте це лише на перший погляд. Він оголює змістовну закономірність революцій, висловлену відомим письменником як те, що "... а до влади приходять негідники": в будь-якому випадку, поки світ не живе праведно, попри будь-які шляхетні цілі будь-якої революції, вона приречена асоціюватися з самим тільки Злом. Як красномовно закінчує І главу "Долі людини..." тогочасного світу, в контексті сказаного, М. Бердяєв пише: "Суд над історією є голос смислу і який передбачає сенс. Внутрішній Апокаліпсис історії є викриттям наслідків того, що в історії не здійснюється Царство Боже, тобто Сенс. Прийняття історії є прийняттям і революцій. Ті, які відкидають революцію як злочин, забувають, що історія в значній мірі й є злочином. Якщо людина не хоче злочину, то вона повинна здійснювати Царство Боже" [Бердяєв Н. Судьба человека в современном мире // Бердяев Н. Философия свободно духа. – М. : Республика, 1994. – С. 324].

Е. А. Тарасевич, студ., БелГНИУ, Белгород, Россия
darkmengsk@gmail.com

ИДЕИ КОНСЕРВАТИВНОЙ РЕВОЛЮЦИИ В ВЕЙМАРСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В 1918 году, потерпев поражение в Первой мировой войне, пала Германская империя. На место старого порядка пришел новый. Так появилось государство, которое в историографии принято называть Веймарской республике. Новое государство представляло собой воплощение либерально-демократических ценностей. Но в тоже время, новый режим, пришедший к власти в результате антивоенных настроений в своей политике, шел на поводу о победителей. Достоинство немецкой нации было растоптано унижительным Версальским мирным договором, который тяжким бременем лег на плечи поверженного народа. Новое правительство было неспособно защитить национальные интересы страны, обеспечить внутренний порядок в государстве и справиться с поразившим страну экономическим кризисом. Политическое насилие, социальное расслоение, падение нравов – все это стало обыденностью в Веймарский период

немецкой истории. Подобное положение не могло не вызвать к жизни движение, которое поставило своей целью изменить существующий порядок вещей. На одном из них стоит остановиться подробнее.

Консервативная революция, как термин, впервые появляется в работе Фридриха Энгельса посвященного польскому восстанию 1830 года. Однако, как название нового направления политической мысли, он впервые используется Томасом Манном в своем предисловии к изданной под его редакцией антологии русских писателей. Писатель видел в ней синтез "ницшеанством" как синтезом консерватизма и революции, а с другой стороны, с "русской идеей" – на первый взгляд, никак не связанными феноменами, однако, по глубокому убеждению Манна, имеющими общую наднациональную религиозную природу, религиозную "в новом, жизненно важном смысле, у которой великое будущее" [Манн Т. Русская антология // Избранник. Новеллы. Статьи / [пер. с нем., сост., вступ. статья и комм. С. Апта]. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – С. 511–519]. О влиянии русской культуры на возникновение нового философского и политического влияния русской философии прямо указывает и Артур Миллер ванн де Брук. Так он отмечает огромное влияние, что "Достоевский был одновременно революционером и консерватором" [Алленов С. Г. Артур Мёллер ван ден Брук : "русский след" в родословной немецкого "революционного консерватизма" [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.main.vsu.ru/~cdh/Articles/01–04a.htm>].

Но в чем же заключаются основные постулаты Консервативной революции? Не смотря на то, что сигналом к возникновению нового движения стала Ноябрьская революция и поражение в войне, но её идеи намного сложнее нежели простая политическая повестка на злобу дня. В качестве своей главной задачи предполагалось создание альтернативы "миру 1789 года". Именно в либеральных идеях Французской революции, многим немецким философам виделась подлинная причина германской катастрофы. Война была лишь одним эпизодом противостояния между "двумя мирами", которые противоположны по своей сути и представлены, на мировой арене, Германией и Англией, соответственно. В этом контексте Антанта из военно-политического блока становится метафизической концепцией экспансивного либерализма. Сама война приобретает философских оттенков, как война идей воплощенная в людях и государствах.

Но важнейшим отличием революционных консерваторов от их предшественников является их разрыв с идеями легитимизма. Их цели не состояли в том, чтобы вернуть к власти низвергнутые династии европейских монархов, они были безучастны к утраченным привилегиям старой аристократии. Они понимали, что возрождение старой Империи Гогенцоллернов невозможно в том виде, какой она была до 1 августа 1914 года. Целью была Новая Революция, которая создаст Новое Государство. Артур Миллер ванн де Брук предложил для него новое название, которое впоследствии станет известно на весь мир – Третий Рейх. В самом названии автор с одной стороны отказывается от попы-

ток реставрации Второго Рейха Гогенцолернов, но в то же время видит преемственность от него и от Священной Римской Империи, как Рейха первого. Парадоксальным было и то, что в качестве основы будущего государства виделся – социализм.

Взгляд консервативных революционеров на Россию и Революцию 1917 года представляет большой интерес ввиду его неортодоксальности. Россия представлялась им естественным союзником в борьбе против либерально-буржуазной Европы. А в советском большевизме они видели воплощение ряда своих идей. Революция представлялась им, как восстание народного консервативного духа против либерализма властей. А в диктатуре пролетариата они видели наиболее полное воплощение духа иерархии, солидарности и дисциплины. Эгалитарные принципы заложенные в философии Маркса и Энгельса выделись им важной предпосылкой для меритократии – власти лучших членов общества, независимо от их материального статуса. Интернационализм представлялся им лишь, как маскировка истинных намерений руководителей большевиков, которые своей истинной целью выдели расширение влияния России в мире.

Германия видела свои задачи в уничтожении Версальской системы мира. Россия видела свои задачи в уничтожении мирового капитализма. Консервативные революционеры, такие как: Томас Манн, Артур Миллер ва де Брук, Эрнст Юнгер, Эрнст Никиш, Освальд Шпенглер – указывали на это единство интересов и в необходимости общих усилий в борьбе с мировой гегемонией Антанты.

Стоит так же остановиться на отношении консервативно-революционного движения с возникающим в то же самое время национал-социализмом. Несмотря на многую схожесть идей и задач, так же были и непреодолимые противоречия. Так например, нация в отличии от нацистских представлений о расе, виделась, как "общность духа", где духовное родство первично по отношению к кровному. Так же многим представителям движения был чужд антисемитизм. Негативное отношение к евреям, если и было, то лишь как к представителям буржуазного класса в рамках общего неприятия капитализма. Сотрудничество с представителями крупной буржуазии и недостаточно последовательная антикапиталистическая политика ставились в вину нацистам. Данная критика звучала и в самой НСДАП, со стороны лидеров её левого крыла братьев Отто и Георга Штрассеров. Впоследствии это приведет к окончательному разрыву с Гитлером и нацизмом. Ряд сторонников движения будут вынуждены бежать за рубеж, другие же будут уничтожены нацистами во время "Ночи длинных ножей".

После разгрома Третьего Рейха, идеи Консервативной революции утратят былые позиции. Всеми виной бывшая близость рядов членов движения к нацизму на начальном этапе. Однако, последнее время наблюдается возрождение интереса к данной идеологии, как в самой Германии и других европейских странах, так и на постсоветском пространстве, особенно в России и Украине.

КОНЦЕПЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ ГАРОЛЬДА ЛАССУЕЛЛА

20-ті роки минулого століття ознаменувалися появою нового дослідницького підходу в політичній науці – біхевіоралізму, одним із фундаторів якого вважають Гарольда Лассуелла. Дотримуючись принципів даного напрямку, Г. Лассуеллу вдається позбавити політичну науку від надмірної описовості завдяки використанню якісного та кількісного контент-аналізу, а також залученню методів соціальної психології, психоаналізу, досягнень інших наукових дисциплін. Проклавши місток між класичною політичною думкою та емпіричними дослідженнями, Г. Лассуелл спрямував політичну науку на вирішення практичних цілей: пояснення закономірностей політичної поведінки індивідів, створення рекомендацій для вирішення соціальних проблем, прогнозування конкретних політичних подій та їх наслідків. Ключовим моментом дослідження політичних процесів, на думку Г. Лассуелла, виступають "події, політичні дії, доктрини, міфи, легенди" з точки зору їхнього впливу на особистість, її "потяги, совість і свідомість". Тож поступово вчений переходить до розгляду "пропаганди", "політичної пропаганди" зокрема, як способу впливу на свідомість людини та маніпулювання її поведінкою.

Пошуки основ для розуміння механізму "політичної пропаганди" слід розпочати з розгляду монографії Г. Лассуелла "Психопатологія і політика" (1930). В цій роботі Г. Лассуелл наголошує на важливості врахування "ірраціональних" аспектів поведінки людини, простежує зв'язок між "безсвідомими потягами", мотивами, амбіціями індивіда та його включеністю у політичний процес. Іншими словами, вчений стверджує, що причини політичних та соціальних явищ вкорінені в індивідуальній психіці. Теоретичний базис концепції "політичної пропаганди" можна простежити на прикладі статті "Мова влади". В ній "пропаганда" описується як спроба змінити погляди людей шляхом розповсюдження політичних міфів (стійкі уявлення про ідеальний тип влади в рамках конкретного суспільного устрою). Г. Лассуелл вважав, що політичний міф знаходить своє відображення в різних формах політичної свідомості (ідеологіях, політичних доктринах) через такі поняття, як "креанда" та "міранда". "Креанда" – це вплив на раціональну сферу свідомості, спрямована на залучення довірою суспільства до влади і викладена в офіційних документах, конституціях, уставах, офіційних деклараціях і т. д.". Поняття "міранда" включає в себе сукупність вербальних та невербальних засобів, які розраховані на емоційне сприйняття індивіда і пробуджують почуття лояльності до влади. Тобто, політична пропаганда маніпулює не лише розумом людини, а й значною мірою опирається на емоційні ефекти.

Наступним кроком в побудові концепції "політичної пропаганди" виступає структурування політичних міфів на символи, "до яких вдаються

не тільки з метою роз'яснення, але і виправдання специфічних практик влади". Символ є свого роду ідеалом, втіленням цінностей. Пов'язаний він із вродженими потягами людини, що нікуди насправді не зникають, а впливають на поведінку індивіда на підсвідомому рівні протягом всього життя. Символ також трактується Г. Лассуеллом як спосіб "визначення самих себе у відношенні до вимог світу". Коли одне уособлення ідеалу (наприклад, батько, як символ фізичної влади) припиняє задовольняти очікування особистості, виникає інший символ (держава), на який проєктуються цінності. Г. Лассуелл виокремлює також "ключовий символ" – "один і той же набір слів", котрий є спільним для всіх членів спільноти (наприклад, громадян держави) незалежно від їх походження, раси, релігії, професії, чи приналежності до якоїсь партії (ключовими символами виступають, зокрема, свобода, демократія і т. д.). Ключовий символ виступає об'єднавчим фактором, що розвиває почуття лояльності до влади. Саме тому пропагандисти часто користуються ключовими символами при розробці і застосуванні політичного міфу.

Вчений також зазначає, що "коли люди хочуть здобути владу, вони діють у відповідності до своїх уявлень про те, як досягти найбільшої влади" [Lasswell H. Language of politics. Studies in quantitative semantics / H. Lasswell, N. Leites. – New York : Stewart, 1949]. Для цього вони повинні володіти інформацією щодо аудиторії, на яку спрямовується пропаганда, оперувати вдалим засобами впливу на свідомість людей, знати, яким має бути стиль викладу, якими символами слід керуватися. Всі ці твердження беззаперечно переплітаються з моделлю комунікації "Who (says) What (to) Whom (in) What Channel (with) What Effect" ("Хто говорить, що, кому, якими каналами, з яким ефектом"), що була розроблена Г. Лассуеллом у 1939–40 рр.

У своїй праці "Техніка пропаганди у світовій війні" Г. Лассуелл підкріплює положення концепції "політичної пропаганди" прикладами реально існуючих явищ. Він розкриває принцип дії механізму "пропаганди", здійснюючи аналіз діяльності засобів масової інформації держав, що втягнуті у воєнний конфлікт. Г. Лассуелл дає ряд цінних порад для організації результативної пропаганди, аби пропагандист мав змогу уникнути суперечностей та попередити спростування інформації суперником до того часу, поки не буде досягнуто поставленої цілі. Дослідник перераховує такі способи впливу, як усні і писемні, відтворені з допомогою ілюстрацій, музики тощо. Ці засоби є рівними між собою за рівнем впливу, головне – вміння доречно їх застосовувати, а для цього пропагандист повинен "виробити в собі звичку подумки ототожнювати себе з тими, на кого він хоче вплинути, і дослідити всі можливі підходи для того, щоб заволодіти їх увагою" [Лассуелл Г. Техника пропаганды в мировой войне / пер. с англ. Н. М. Потопова. – М. ; Л. : Изд-во военн. полит. лит-ры, 1929. – С. 178].

Як бачимо, Г. Лассуеллу вдалося розширити рамки політичної науки, створити нові перспективи для її розвитку. Його підхід у дослідженні політичних явищ без перебільшення можна назвати новаторським, а

його концепцію "політичної пропаганди" досить актуальною проблемою не лише для сучасності вченого, але і на сьогоднішній день, коли водночас із розвитком науки і техніки вдосконалюються і технології маніпуляцій людською свідомістю. Дійсно, як зазначав сам дослідник, "висвітлити механізми пропаганди – означає відкрити таємні пружини соціальних явищ" [Там же. – С. 186], подібне висвітлення дозволить нам також критично ставитись до отриманої інформації та уникнути негативних впливів пропаганди.

М. И. Шашкова, студ., КНУТШ, Кувє
marypark2010@yandex.ru

НАРОДНАЯ МОНАРХИЯ КАК ГОСУДАРСТВЕННОЕ УСТРОЙСТВО
(на основе сочинений И. Л. Солоневича, Ю. Ф. Самарина,
Л. А. Тихомирова)

Русская политическая мысль и в современное время остается достаточно актуальной. Её особенность заключается в том, что поддаваясь влиянию зарубежной политической мысли, она формировала свой собственный фундамент для создания идеального государственного устройства. Русские мыслители достаточно уделяли внимания этому вопросу. Большая часть из них пришла к тому мнению, что Россия, объединяя разные нации, должна была проводить такую политику, которая бы не ограничивала их в своих правах, которая бы поддерживала прямую связь между монархом и народом. Поэтому на рубеже XIX ст. русская общественная мысль пополняется новым термином – "народная монархия". Самыми яркими представителями данной мысли являлись публицисты Ю. Ф. Самарин, Л. А. Тихомиров, И. Л. Солоневич. Каждый из них переживал разные исторические моменты на территории России.

Сама идея "народной монархии" не стала особо популярной в свое время. Она предполагала возврат к допетровской России, к самодержавию, но с элементами народности. Так как "... русская монархия, данная уже при ее рождении, заключается в том, что русская монархия выражает волю не сильнейшего, а волю нации..." [Солоневич И. Л. Народная Монархия. – М., 1991]. Именно "народная монархия" должна была решить проблему демократического государства и гражданского общества.

Суть данного термина заключалась в "уничтожении" ненужных посредников между царем и народом, то есть дворян, которые должны были представлять интересы людей, но ничего общего с ними не имели, именно из-за них, как считали мыслители, возникало недоверие народа к монарху, как результат, – отсутствие гражданской поддержки. По словам Ю. Ф. Самарина, нужно создать такое общество, которое поверит власти, а власть поверит народу. Это и является залогом успеха "народной монархии", в которой так нуждалась Российская империя.

Как отмечалось выше, Россия объединяет в себе различные нации, поэтому власть обязана проводить политику таким образом, чтобы каждый народ понимал свою значимость в единой стране. Единственным выходом считалась организация именно "народной монархии". Также, по словам Ю. Ф. Самарина, именно такой вид правления лучше всего подходит менталитету русского народа. Это продемонстрировано и исторически, потому что русская монархия развивалась совсем иным путем, отличительным от европейского.

Кроме того народ Российской империи всегда воспитывался тем определением, что власть монарху дана от Бога. В этом выражении заключается божественное происхождение власти, поэтому если народ доверяет Богу, значит, он доверяет и правителю, так как тот является его представителем на земле. Но не всегда это доверие оправдывало себя. Позже выражение "Власть от Бога" утратило свою актуальность, так как перестало организовывать жизнь людей. Из-за этого происходили различные бунты, сопротивления. Но русский народ все равно продолжал верить в царя-батюшку и, как писал общественный деятель Л. А. Тихомиров: "Монархия уцелела только благодаря народу, продолжавшему считать законом ... то, что было в умах и совести монархического сознания народа" [*Тихомиров Л. А.* Монархическая государственность. – М., 2010. – 752 с.].

Но возникает вопрос: возможна ли "народная монархия" или все-таки это очередная утопия? Смогла бы она действительно объединить народ и правителя, избавившись от различных посредников, или привела бы к новым масштабам борьбы за власть? Трудно ответить на эти вопросы, потому что предложенное политическое устройство "народная монархия" так и осталось в трудах русских публицистов Ю. Ф. Самарина, Л. А. Тихомирова, И. Л. Солоневича. Но проследив исторические этапы развития страны, можно с точностью сказать, что в современное время такое устройство невозможно. Хотя И. В. Солоневич, который был свидетелем Февральской революции 1917 года, утверждал, что для русского народа нужны "... достаточно сильная монархия и достаточно сильное народное представительство, причем силу того и другого мы будем измерять не их борьбой друг с другом, а их способностью сообща выполнять те задачи, которые история поставит перед нацией и страной" [*Солоневич И. Л.* Народная Монархия]. Причиной всех событий он считал то, что интеллигенция все время была оторвана от народа, а ей нужно "... стать правящей и культурной элитой, выражающая национальную индивидуальность России, а не случайные находки в подстрочных примечаниях к европейской философии и не собственные словесные или классовые возжеления" [Там же].

Таким образом, идея "народной монархии" имеет право на жизнь, но, к сожалению, мы уже не сможем проследить ее процесс развития, остаются только предположения. По словам представителей данной

идеи, такая монархия проявлялась до прихода к власти царя Петра I, но так и не смогла прижиться. Невозможно не согласиться с тем, что русская система правления и взаимосвязь народа и царя достаточно сильно отличалась от систем других стран. Но на пути к развитию и нежелание отставать от других государств, Россия теряла свою особенность монархии, по мнению многих общественных деятелей. Ведь монархия Российской империи отличается тем, что она пронизана духом русского народа, и является актом народного суверенитета и историческим наследием.

Підсекція "ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ"

*І. О. Завальнюк, студ., КНУТШ, Київ
llonka.bashka@gmail.com*

МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ: ІМПЕРІАЛІСТИЧНИЙ ПЛАН УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА

Миколу Міхновського часто називають Апостолом української державної самостійності, зачинателем ідей самобутності та незалежності. Але маловідомим є те, що він не просто прагнув створення самостійної української держави, але і намагався спиратись в цьому прагненні на імператорську династію Романових. Особливо цікавим є те, що дана ідея Міхновського носила характер не теоретичної конструкції, а цілком конкретного практичного плану, який міг бути реалізований навесні 1917 року. Сучасному читачеві це може здатися дивним, особливо враховуючи загальновідомі соціалістичні та республіканські симпатії молодого М. Міхновського та його напружені стосунки з владними структурами Російської імперії. Але не треба забувати те, що форму правління та соціально-економічний устрій Микола Іванович вважав лише інструментами для захисту інтересів української нації.

Для того, щоб підкріпити фактами нашу тезу про імперіалістичні прагнення Міхновського, потрібно звернутись до досліджень його сучасника В. Андрієвського, який пише, що в кінці січня 1919 р. Є. Чикаленко, розповідаючи про М. Міхновського зазначив, що в лютому 1917 р. до нього зайшов останній "... з таким своїм планом... Царський трон тріщить і не сьогодні-завтра впаде. Ми – українці – можемо ще спасти трон для російського царя. Для того українська громада мала б негайно поставити цареві такі умови: на фронті виділити українців-воєнів в окремі українські частини. До українського організованого війська видати відозву і наказ про строгу карність і порядок. Російські війська занархізовані. В них відібрати зброю і пустити додому. Війну негайно припинити, а озброєні

українські полки частинно направити в столицю для охорони порядку і забезпечити російському цареві в той спосіб його корону. За те останній мав би зобов'язатися поновити статті Б. Хмельницького і власною присягою забезпечити, що ні російські урядники, ані військо не сміють переступати кордонів України. В той спосіб Україна, забезпечивши себе власною військовою потугою мала б зайняти домінуюче становище у двоєдиній монархії". Далі В. Андрієвський продовжує: "Той план дійсно є цілком і в дусі Міхновського. Тим більше, що він негайно по абдикиї царя й почав його здійснювати: зараз же став організовувати українське військо" [*Андрієвський В. Микола Міхновський (Нарис суспільно-політичної біографії)*] // *Визвольний шлях*. – 1974. – № 6. – С. 616].

Але перед нами постають запитання: по-перше, чи міг висунути такий план М. Міхновський (сумніви можуть виникнути в силу його світоглядної позиції), по-друге, чи міг цей план бути реалізований (оскільки широко розповсюджена помилкова думка про всенародну підтримку лютневого путчу 1917 року, зокрема з боку українців)?

Так, чи міг все-таки Міхновський висунути такий план? Так, безумовно, міг, адже, хоч М. Міхновського загал сприймає в якості республіканця та людини із просоціалістичними поглядами, проте республіканські та загалом соціалістичні ідеї він висловлював лише на першому етапі своєї політичної кар'єри, а під час національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Міхновський займав виражену праву націонал-консервативну позицію, зокрема, активно підтримував Гетьманат П. Скоропадського [*Міхновський М. І. Самостійна Україна*. – К. : Діокор, 2002. – С. 21–22]. Ці ідеологічні кульбіти свідчать не про безпринципність Миколи Івановича, а про його виважений прагматизм, до того ж треба додати, що обидві позиції цілком відповідали реаліям свого часу і були логічно вмотивовані, оскільки в республікансько-соціалістичну добу біографії Міхновського соціалістична риторика була необхідною для залучення на бік національної справи українського середовища, захопленого лівими ідеями, а за доби національно-визвольних змагань гарантом виживання української державності міг виступити лише консервативний режим, який спирався на національну еліту. По-друге, М. Міхновський вважав російську революційну демократію ворогом, значно страшнішим за російське самодержавство, адже ще до падіння царського режиму він застерігав українців, що панування "московського пролетаріату" над українським народом буде ще важчим і безмірно жорстокішим, ніж панування "московської буржуазії" [*Мірчук П. Микола Міхновський. Апостол української державності*. – Філадельфія, 1960. – С. 41]. До того ж, М. Міхновський був добре ознайомлений з досвідом функціонування двоєдиної монархії – Австро-Угорщини. Микола Іванович ретельно відстежував всі аспекти життя Австро-Угорщини і чудово усвідомлював всі вигоди від перебування угорців в ролі імперської нації, а не просто незалежної держави.

Переходячи до другого питання, а саме: чи міг цей план бути реалізований на практиці – можна сказати, що швидке формування українсь-

кого війська було реальністю, адже вже після лютневої революції створення українізованих військових частин відбувалося швидко та ефективно, враховуючи те, що цьому протидіяли більшовицькі агітатори, Тимчасовий уряд та Центральна Рада. По-друге, українська громада мала інструмент для керування новоствореним українським військом. Цим інструментом був молодший офіцерський склад українських військових частин. В переважній більшості це була мобілізована українська інтелігенція серед якої переважали національно-свідомі елементи, які знаходились під впливом української громади. Старші ж офіцери були переважно монархічно налаштованими кадровими військовими, і відповідно у випадку, якби українські частини виступили б за придушення петроградського путчу, вони б не заважали своїм підлеглим, а навпаки – всебічно їх підтримали. Деяку проблему могли б скласти представники російського генералітету, але їх вплив легко можна було нейтралізувати за умови контролю над достатньою кількістю боездатних частин. А по-третє, план Міхновського теоретично влаштував російського імператора. Російська імперія об'єктивно була багатоетнічною державою і спроба побудувати російську політичну націю, яку розпочав Олександр II, провалилась, тому династія більше не могла спиратись на цей проект. Більш того, етнічні росіяни виявились одними з найбільш ненадійних її підданих. На германський та прибалтійський елемент династія не могла спертися в силу його малочисельності, на азійський – в силу відмінних культурних та ментальних особливостей і, відповідно, єдиним елементом залишалось українство.

Таким чином, ми можемо бачити, що імперський план Миколи Міхновського цілком міг існувати та бути втіленим на практиці. В кризовій ситуації 1917 р. цей політичний діяч оперативно висунув проект, ключова роль в якому належала б нам – українцям, і втілення цього плану в реальність могло б повернути хід історії не лише України, а й всього світу в зовсім інше русло.

О. А. Матюхіна, канд. філос. наук, НАУ, Київ
ryby_matyukhina@mail.ru

ДЖЕРЕЛА ДЕРЖАВНИЦЬКИХ ІДЕЙ УКРАЇНСЬКИХ ГУМАНІСТІВ ДОБИ РЕНЕСАНСУ

Величезне значення для політичного, національного розвитку України, розгортання національно-визвольного руху мали державницькі ідеї і концепції українських гуманістів доби Ренесансу.

Світогляд українських гуманістів формувався під величезним впливом культури античної. Опору своїм демократичним переконанням, аргументи на захист своєї громадянської позиції гуманісти знаходили перш за все в творах античних авторів, зокрема Аристотеля, Цицерона. Твори античних авторів в період Ренесансу ставали могутнім засобом формування демократичної, патріотичної свідомості. Звертання до ан-

тичної спадщини збагачувало етико-політичними ідеями мислителів Стародавньої Греції та Риму. Власне в античності українські мислителі відшукували ідеал людини-громадянина, героя, відданого своїй Вітчизні, розроблену систему взаємовідносин людини і суспільства, сам принцип загального блага.

Для українського Ренесансу є характерною опора не лише на античну, але й власну давньоруську культуру. Це було засобом національної самоідентифікації, зверненням, зокрема через давньослов'янські книги, до своїх коренів, засобом усвідомлення своїх національних інтересів та шляхів їх реалізації. Книги – повчання, літописи-говорили про славу і могутність Київської Русі, запалювали в серцях її нащадків любов до волі, прагнення до відновлення власної держави. Ці книги сприймалися як засіб формування патріота своєї землі.

У середовищі молодого української інтелігенції гармонійно поєдналися давньоруські традиції патріотизму, демократизму, волелюбності з республіканськими ідеалами античності та ідеями ренесансного "громадянського гуманізму". Власне ці джерела сформували державницьку свідомість української інтелігенції. В поемі "Роксоланія" Себастьян Кльонович згадує славу історію Русі, її звичаї, традиції, що в його викладі є засобом підкреслення самодостатності краю, його значення. В творах Герасима Смотрицького, В. Тяпінського, Мелетія Смотрицького та інших згадки про часи Київської Русі, її могутності є основою національної самосвідомості.

Звертання до традицій Київської Русі сприяло самоусвідомленню українцями себе як окремого соціального тіла, окремого народу. Усвідомлення себе як народу, який мав державність, але втратив її, закономірно схиляло до думки про необхідність її відновлення. Звертання до Київської Русі формувало не просто державницьку ідеологію, а й демократичну. Вона давала зразки не монархічного устрою, а великих прав городян (віче), бояр, дружинників за обмеженої князівської влади. В Київській Русі князі були не скільки можновладними володарями, стільки гарантами дотримання законів, зафіксованих в "Руській правді", виконання рішень віча, боярської ради.

Велику роль у формуванні державницької свідомості відігравало християнство. Демократичні ідеї раннього християнства були одним із джерел суспільно-політичних концепцій, ідей українських гуманістів, особлива Івана Вишенського. "Таким чином, у трактуванні Вишенського гуманістично-демократичні засади раннього християнства, основані на рівності людей від природи і перед Богом, набувають значення первинних, основоположних і визначальних принципів не лише для утвердження так званої правдивої церкви, але й для встановлення рівності, свободи і справедливості і на цій основі ліквідації гноблення, деспотії в суспільному житті" [*Пашук А. І. Іван Вишенський – мислитель і борець. – Львів : Світ, 1990. – С. 140*]. Православна церква була тією силою, яка консолідувала український народ, була опорою його національної самототожності. І тому природно, що державницька свідомість сформувала-

лась як свідомість християнська, на основі християнських ідеалів. У творі Хоми Євлевича "Лабіринт" освіта і віра постають тими силами, що здатні повернути стародавню свободу.

В період Ренесансу концепції державного устрою України формувалися на основі суспільно-політичних ідей античних мислителів, концепції "громадянського гуманізму" італійських гуманістів, давньоруської культурної спадщини, християнства. Зокрема у концепції соборності І. Вишенського зустрічаються гуманістично-демократичні ідеали християнства, демократичні ідеали античності та демократична орієнтованість української культури, української ментальності.

Перспективи історичного розвитку українського народу українські гуманісти стали осмислювати в контексті необхідності відновлення втраченої державності. Власне на основі суспільно-політичних вчень італійських гуманістів, врахування історичного досвіду Київської Русі формувались концепції державного устрою України, необхідні для її політичного та суспільного розвитку, збереження національної самототожності. Християнські ідеали сприймалися як етична основа держави, що мала служити не лише земному добробуту, але й духовному самовдосконаленню громадян.

Політичною силою, здатною реалізувати державницькі прагнення, вважалось Військо Запорізьке. Усвідомлення політичної ролі козацтва, його місця в реалізації державотворчих прагнень народу, усвідомлювалось власне в категоріях віри, античної громадянськості, патріотизму.

*Запорозькеє військо ту вольність
здобуло,
Бо служило вітчизні старанно
І чуло*

[Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія : у 2 т. Т. 2. – К. : Наукова думка, 1995. – С. 232].

В середовищі українських гуманістів доби Ренесансу сформувались державницькі ідеї, політичні позиції та орієнтації, які визначили політичну культуру України наступних століть.

**Ф. М. Медвідь, канд. філос. наук, проф.,
М. Ф. Чорна, магістр права, МАУП, Київ**
Fedir_medvid@mail.ru

КОНСТИТУЦІЯ ПИЛИПА ОРЛИКА ЯК ВАЖЛИВА ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ

Конституція Пилипа Орлика, або "Бендерська конституція", прийнята на емігрантській козацькій раді у Бендерах 5 квітня 1710 р. одночасно з обранням на гетьмана П. Орлика (1672–1742). Повна назва – "Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького", що закладали

головні принципи республіканської форм правління і були написані, на думку фахівців, під значним впливом ідей західноєвропейського парламентаризму. Текст був складений латинською та тогочасною українською мовами [Орлик П. Конституція, маніфести та літературна спадщина: Вибр. твори. — К. : МАУП, 2006. — С. 25–90]. Документ складений як договір між гетьманом та Військом Запорозьким (народ України), що було характерно для західної традиції, і відрізнялися від ідей східного патрімоніалізму. Конституція складається з преамбули та 16 параграфів, де сформульовані головні принципи побудови держави. У преамбулі схематично викладено історію Війська Запорозького — всього малоросійського народу. Тут Пилип Орлик витворив історико-політичний міф про те, що першим прийняв християнство каган "хозарів-козаків", а не князь Володимир Святославович. Отак і народ козацький, давній та відважний, раніше званий Хозарським, спочатку підніс безсмертною славою, широкими володіннями та героїчними діями, яких не лише сусідні народи, а й сама Східна (Візантійська) Імперія на морі й на суші боялась настільки, що Східний (Візантійський), імператор, замисливши умирити цей народ, поєднався з ними міцним союзом і власну дочку Кагана себто володаря Козаків, призначив сину своєму (як дружину) [Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність / відп. ред. Ю. С. Шемшученко. — К. : Вид-во "Юридична думка", 2011. — С. 9]. У такий спосіб документ заклав історичний пріоритет Української держави, першість у ній віддавалася козакам. Саме козаки, на думку Пилипа Орлика, були попередниками Володимира Великого в процесі прилучення українських земель до європейської цивілізації. Дана схема (хозари-козаки—оборонці народу на території України) стала підґрунтям ідеї окремішності руського-малоросійського-українського народу та його природного права на власну державу. У першій статті розглянуто питання віри, заявлено про православ'я як панівну релігію в державі, а також про відновлення автокефалії. Тому теперішній новообраний Ясновельможний Гетьман ... буде зобов'язаний і примушений у законному порядку особливо дбати про те, щоб жодна чужинська релігія не запроваджувалася на нашій Руській батьківщині. ... (гетьман) повинен буде сам з власної ініціативи її викоринити, не допускаючи проповідування та розмноження кількості її прихильників...докладаючи особливих зусиль, щоб вовіки міцніла одна єдина Віра Православна Східного Обряду під священним Апостольським престолом у Константинополі... А задля більшого авторитету першого в Малій Русі Київського митрополичого престолу і для зручнішого керівництва духовними справами згаданий Ясновельможний Гетьман, коли наша батьківщина буде звільнена від московського ярма, мусить сприяти поверненню її у підпорядкування владі Константинопольського Апостольського престолу, щоб таким чином відновити зв'язок і послухницьку належність нашої батьківщини до вищезазначеного Апостольського Константинопольського престолу, удостоєного Євангельською проповіддю нести світло і утверджуватися у Святій Вселенській Вірі [Демиден-

ко Г. Г. Історія вчень про право і державу : підр. – Харків : Консум, 2007. – С. 12–13]. Друга стаття важлива тим, що чітко означила кордони держави, визначені Зборівською угодою 1649 р. Гетьман зобов'язаний обєрігати територіальну цілісність країни. Проголошувався намір відновлення добросусідських відносин із Кримським ханством (ст. III). Конституція зобов'язувала гетьмана вжити заходів щодо звільнення земель Війська Запорізького від російських військ і фортець та їх повернення під його виняткову юрисдикцію (ст. IV, V). Принциповий характер має шоста стаття, де закладені принципи управління та діяльності органів державної влади. Конституція певною мірою ґрунтувалася на ідеї розподілу законодавчої, виконавчої та судової влад. Законодавча влада належить Раді, членами якої є полковники зі своєю старшиною, сотники, "генеральні радники від всіх полків" та "посли від Низового Війська Запорозького для слухання і обговорення справ, щоб взяти активну участь". Рада повинна збиратися тричі на рік – на Різдво Христове, Свято Великодня і Покрови, а також за рішенням гетьмана. Всі важливі державні справи гетьман має попередньо узгоджувати "на власний розсуд нічого не повинне ні починатися, і вирішуватися, не здійснюватися". Зміст ст. VI вказує однозначно на вплив ідей західноєвропейського парламентаризму. Суд також мав діяти незалежно, оскільки гетьман "не повинен карати сам, із власної ініціативи і помсти, але таке правопорушення – і умисне, й випадкове – має підлягати розгляду Генерального Суду, який і повинен винести "рішення не поблажливе й не лицемірне, а таке, якому кожен повинен підкоритися, як переможений законом" (ст. VII). У світлі сьогодиншнього незадовільного стану економічного та антикорупційного законодавства та нерідких в наш час порушень прав громадян дуже цікавими є ст. IX та X. "Оскільки відомо, що з давніх часів у Війську Запорозькому були Генеральні Скарбники, які відали публічним скарбом, млинами і всіма публічними прибутками, податками і сплатами і розпоряджалися всім цим на розсуд і за згодою Гетьмана, отож і нині за загальною згодою встановлюється такий порядок і ухвалюється закон, що не підлягатиме змінам ". Особлива увага приділялася соціальному забезпеченню родин військовослужбовців, в тому числі вдів та сиріт, що впливає з тексту ст. XI. Пилип Орлик, як писав Альфред Енсен, був "симпатична особа", ідеаліст, людина, до кінця віддана своїй справі; але слабкість його акції була в тому, що він хотів, аби Україну було визволено й звільнено не зосередити, а ззовні, коли європейським країнам було б вигідно мати Україну незалежною. Отже, Конституція Пилипа Орлика започаткувала український конституціоналізм як політико-правову думку. У Конституції було здійснено спробу узагальнити суспільно-політичний устрій козащини на основі державницьких традицій прашурів українства та політичного досвіду Запорозької Січі, досягнень західноєвропейської політико-правової думки. Конституція просякнута ліберальним і демократичним духом, що ставить її в один ряд із найвидатнішими пам'ятками політико-правової думки тогочасної Європи.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ІДЕЇ КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Історичні витоки української суспільно-політичної думки тісно пов'язані з процесами утворення, становлення та розвитку Київської Русі, яка протягом IX–XIII ст. уособлювала один із найяскравіших політичних феноменів тогочасного європейського світу, започаткувала державницько-політичні традиції українського народу. Як стверджують фахівці, що князювання Володимира Великого (978–1015 рр.), Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.), Володимира Мономаха (1113–1125 рр.) "окреслено значною роботою суспільної думки, яка знайшла своє втілення у різноманітних письмових джерелах" [Будовниц І. У. Общественно-политическая мысль Древней Руси (XI–XIV вв.). – М. : Издательство Академии наук СССР, 1960. – С. 26]. До оригінальних історико-політичних творів давньоруського періоду слід віднести насамперед: "Повісті минулих літ" літописця Нестора, "Слово о полку Ігоревім" невідомого автора, "Слово про закон і благодать" Іларіона; "Поучення Володимира Мономаха"; "Слово Данила Заточника". В них висвітлено важливі політико-правові проблеми Київської Русі: походження держави; умови виникнення правлячої династії; єдність і суверенність політичної влади; організація оптимальної форми правління; законність реалізації вищих владних повноважень; взаємовідносини великого князя та його васалів, світської та церковної влади.

"Слово про закон і благодать" – це практично перший політичний трактат Давньоруської держави богословською мовою. У ньому послідовно викладено концептуально оформлені політико-правові ідеї, які відбивали суспільно-політичну свідомість правлячого стану тогочасного давньоруського суспільства. На думку Н. Полонської-Василенко, "Слово про закон і благодать" – це визначний документ гуманізму [Полонська-Василенко Н. Д. Історія України. – 3-тє вид. – К. : Либідь, 1995. – Т. 1. До середини XVII століття. – С. 148]. Дослідники вважають, що "Слово про закон і благодать", яке дійшло до нас у багатьох списках та редакціях, було написане між 1037 та 1050 роками, тобто в період, коли Іларіон ще не став Київським митрополитом. Ймовірно, що саме факт авторства зазначеного правничо-політичного твору в певний спосіб вплинув на остаточне рішення Ярослава поставити саме Іларіона в чолі давньоруської митрополії [Медвідь А. М. "Слово про закон і благодать" митрополита Іларіона як перша політична програма Київської Русі // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія: Політологія, соціологія, філософія. – 2009. – Вип. 13. – С. 281–286].

Істотним внеском у становлення та розвиток суспільно-політичної думки Київської Русі є відоме "Повчання" Володимира Мономаха, що адресоване дітям князя, майбутнім властителям Київської держави. Зокрема, звертаючись до своїх синів, князь промовляє: "Більше над усе майте страх Божий. Не лінуйтеся, не покладайтеся на бояр і воевод, а

самі доглядайте за всім. Шануйте старого чоловіка як батька, а молодого як брата. Будьте справедливими суддями, присяг не ламайте. Не забувайте того, що знаєте, а чого не знаєте, того навчайтесь" [*Медвідь А. М. "Повчання Володимира Мономаха своїм дітям" як політичний заповіт нащадкам // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2009. – Вип. 18. – С. 280–290*]. Слід підкреслити, що "Повчання" князя Володимира Мономаха – це прообраз ідеального князя, поєднання політики й моралі.

Князь радив своїм синам: "Не наслідуй лиходіїв, не завидуй тим, що творять беззаконня, бо лиходії винищені будуть, а ті, що надіються на господа, заволодіють землею. Бо іще трохи – і не стане нечестивого, шукатиме він місця свого. Володимир Мономах радить дітям мати чисті, непорочні душі, чесно, без лінощів виконувати владні повноваження, не лінуватися під час виконання державних справ, не бути зухвалими та неправдивими у своїх словах та вчинках. Отже, "Повчання" Володимира Мономаха це своєрідний духовно-політичний заповіт великого київського князя своїм дітям, майбутнім володарям Русі, в якому на основі величезного життєвого та політичного досвіду висловлено мудрі поради щодо приватного життя і керування Давньоруською державою. Щоб не підірвати сили і могутності Київської Русі, не занепасти своїх душ, князі повинні здійснювати миролюбну внутрішню й зовнішню політику, припинити міжкнязівські чвари й уособиці, ставити загальнодержавні інтереси вище від родинних та особистих, жити, керуючись божими заповідями і християнською мораллю.

Подальша еволюція князівського законодавства пов'язана з укладанням юридичного збірника, який увійшов в історію правничої думки під назвою "Правда Ярослава" або "Найдавніша Правда", яку було видано в Новгороді в 1016 році. Новий закон регламентував взаємовідносини різних станів міського населення [*Антологія української юридичної думки : в 6 т. Т. 2. Історія держави і права України: Руська Правда / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. – К. : Видавничий Дім "Юридична книга", 2002. – С. 521–550*]. Подальший розвиток давньоруського законодавства пов'язаний із затвердженням 1072 року у Вишгороді синами Ярослава Мудрого Ізяславом, Святославом, Всеволодом, боярами та вищим духовенством Київської Русі нового юридичного кодексу, який названо "Правда Ярославичів". Як і всі попередні, він відстоював насамперед права панівного класу [*Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. – Х. : Право, 2008. – С. 222–232*]. "Правда Ярослава", "Правда Ярославичів", "Покон вірний" складають за змістом "Коротку Правду", яка містить важливий правовий досвід уніфікації та систематизації юридичних норм давньоруської держави. Ця редакція збереглася лише у двох списках Новгородського літопису [*Антологія української юридичної думки. – Т. 2*]. Отже, філософсько-правові ідеї, що знаходимо в численних пам'ятках Київської Русі можуть послужити зразком для сучасної правової системи України системного врегулювання тодішнього правового поля.

**ПОЛІТИЧНА ІСТОРІОСОФІЯ М. ДРАГОМАНОВА:
СУЧАСНА АНТРОПОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ**

Михайло Драгоманов (1841–1895 рр.), починаючи ще з діяльності у київській "Громаді" будував свої погляди на синтезі гегеліанського ідеалізму та спенсерівського раціоналізму. "Людиноцентричність" проглядається у більшості його історичних і суспільно-політичних публікацій [Драгоманов М. Вибране. – К. : Либідь, 1991]. Навіть аналізуючи український фольклор він незмінно вказує на форми розуміння етносом "індивіда" всередині себе.

Політична антропологія на пострадянському просторі тільки починає набирати ваги як вчення та науковий підхід. Вона визначає "людиномірність", "людиноцентричність" в політичному процесі відповідно до тієї або іншої етнічної традиції. Отже, ключовими словами для неї є "людина", "політика", "суспільство", "традиція". Всі ці поняття розкриваються у працях М. П. Драгоманова. Найцікавішою політико-антропологічною категорією, на мою думку, залишається "загальнолюдське". Він так і не дав вичерпного визначення даного поняття, але саме воно лежить в основі його ідеологічної концепції, яку політичні історики називають "громадівським соціалізмом".

Аналізуючи антропологічну складову в політичних поглядах видатного вченого варто зробити наступні висновки:

Людина знаходиться в центрі всіх політичних поглядів і концепцій. При цьому, найголовнішою є "мораль людини", а матеріальна складова має суворо контролюватись цією мораллю. Драгоманов розуміє мораль як фундамент різноманітних етнічних систем права і користується поняттям "державне право", яке, на його думку, має регулювати "політичний побут" особи, залежно від "регіонально-народних" особливостей. Лише внутрішня воля людини, реалізована через моральну природу, веде до політичної свободи. Всіх людей об'єднує "загальнолюдське", як узагальнений вияв моральних настанов. "Загальнолюдське" визначається "свободою" і "волею".

Держава має багато недоліків у своїй формі та структурі. Головний – схильність до насильства над індивідуальною "волею" та "свободою". Ніякий колектив, соціум не може посягати на особистість. Її внутрішній світ має бути недоторканим. Втручання – це вже маніпуляція. Саме тому відсутність інтелекту серед великої кількості населення завжди може призвести до встановлення деспотичних режимів, олігархічної узурпації.

Протягом історичного процесу людина не змогла віднайти форму суспільної організації, яка б була більш справедливою, ніж держава. Психологія людей сама витворила державну організацію, отже, повністю скасувати її неможливо. Саме ця теза зумовила відмову Драгоманова від по-

пулярного на той час радикального анархізму. Головна функція держави – сприяти освіті кожного окремого індивіда. Тільки тоді можна уникнути "несправедливостей", якими сповнена політична історія в будь-якій країні.

Суспільство – етнічний за характером, колективний союз. Вчений був близький до наступної соціально-антропологічної схеми: людина через свої психологічні якості створила державу на певній географічній території, яка зумовила фази культурної еволюції цієї країни; держава через певний формат розподілу духовних і матеріальних благ спричинила класовий поділ; соціальна несправедливість, як вічний процес продукує суспільну організацію. Суспільство в Драгоманова залежить від людини з одного боку та державного організму – з іншого. Суспільна еволюція відбувається за принципом: індивід-родина-клас-державний організм. Найвищою формою суспільного розвитку постає "міждержавний союз", в якому всі одержавлені суспільства інтегруються на принципі визнання пріоритету "прогресу людини" через моральну сторону "загальнолюдського".

Психологія індивіда – "народна", тобто етнічна за своєю суттю. Народна свідомість (як форма "етнічної свідомості") формується в історичному процесі, впливає на всі політичні процеси. Вона може бути як "одержавлена", так і "недержавна", найбільш яскравим прикладом якої Драгоманов вважав "український народний характер". Політичний стереотип – важлива складова народної творчості.

Громадівський соціалізм – синтез усвідомленого Драгомановим поняття "народна психологія", німецької соціал-демократії та анархо-індивідуалізму. Об'єднані ці ідеї єдиною антропологічною категорією – "загальнолюдським". Громадівський соціалізм – морально-політична концепція з чітко вираженим "людиноцентризмом". Індивідуальне – важливіше колективного, особистість має пріоритет перед державою.

Реалізація "природного індивідуального права" може відбутись лише в площині культурно-політичної міждержавної інтеграції, де кожен індивід має право на власність, внутрішню свободу, справедливий розподіл усіх благ.

Отже, політико-антропологічний аналіз праць Михайла Драгоманова показує, що його політичні погляди – повністю людиноцентричні, спираються на мораль та природне право, але водночас раціональні. Драгоманов враховує всі сторони людської природи, тому людина має прогресувати виключно у руслі внутрішньої свободи.

У. В. Мовчан, студ., КНУТШ, Київ
ekzemplar@i.ua

ПОЛІТИЗАЦІЯ ЖІНОЧОГО РУХУ ТА ЙОГО РОЛЬ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Жіночий рух як масштабне суспільно-політичне явище в українській історії з'явився у 80-х роках XIX ст. під проводом письменниць та громадської діячки Наталі Кобринської. Жіноцтво пройшло кілька етапів свого роз-

витку до того моменту, як змогло відігравати значну роль у політичному житті Західної України. Протягом кінця XIX ст. жіночі організації, яких була і так доволі незначна кількість, займалися суто просвітницько-культурницькою діяльністю. Наступним етапом стала боротьба за рівноправ'я, яка розпочалася по завершенню Першої світової війни. Також жіноцтво почало активно боротися за право участі у політичному житті країни.

У 20–30-х роках на території Західної України сформувалась величезна кількість партій та угруповань різноманітного спрямування. Розпочинається активна політизація жіночого руху, яка тривала до початку Другої світової війни. У міжвоєнний період українки орієнтувалися на західно-європейський феміністичний рух, проте вони ніколи не характеризували себе як феміністки. В ті часи в Європі розгорнулася справжня ідеологічна боротьба, натомість на території Західної України вона велася у формі ідеологічного діалогу. Відбувалися постійні полеміки у провідних тогочасних періодичних виданнях. Обговорювалися питання, які стосувалися взаємодії, нібито феміністичного руху та провідних західноукраїнських політичних течій і організацій. Проте на території Наддніпрянщини, жіночий рух залишався суто культурницьким і навіть його певні консолідаційні прагнення не впливали на політичну картину краю загалом.

Не зважаючи на те, що українки не вважали себе феміністками, певні тенденції, характерні для цього руху, все одно були наявними. Український жіночий рух було здебільшого репрезентовано "Союзом Українок". Їхніми основними опонентами були УСДП та УСРП – дві партії, які намагалися залучити Союз до співпраці. Вони стверджували, що український жіночий рух сповідує "буржуазну" ідеологію, і пропонували співпрацю на основі соціалістичних ідей. Безпосередньо "Союз українок" не пропагував соціалістичних ідей, проте була створена організація (менш чисельна) для прихильниць даних ідей – "Жіноча громада" (1931 р.). Чоловіки, які були членами УНДО (а саме до неї входила значна частина українського жіноцтва), вважали, що жіноцтво у 30-х роках 20 століття було ще політично невідповідним для участі у роботі організації. Однак це не завадило лідерам Союзу увійти до ЦК партії. "Союз Українок" взаємодіяв також певною мірою із ОУН, яка вважала, що жіночий рух суперечить ідеї українського націоналізму. Проте частина жіноцтва все ж таки увійшла до українського підпілля, відійшовши тим самим від "жіночої ідеї".

Жіночий рух був ідеологічно неоднорідним, тож потребувалася консолідація його сил. Перші об'єднавчі процеси знайшли відображення у створенні Української жіночої національної ради. Вона була заснована у 1920 (1919) році у Кам'янці-Подільському, де на той час перебувала вся українська влада, витіснена з Києва більшовиками. Головною метою своєї діяльності ця нова жіноча організація ставила об'єднання усіх жіночих організацій на Україні і зв'язок із міжнародними [ЦДАВО ф. 3889, оп. 1, спр. 13, арк. 1, 6]. Розпочався розквіт повоєнного розвитку жіночого руху.

22–23 січня 1921 року у Львові відбувся Всеукраїнський жіночий з'їзд (ВЖЗ). Мілена Рудницька підсумовувала: "... від цього з'їзду датується

нова доба в житті українського зорганізованого жіноцтва. Перший Всеукраїнський Жіночий З'їзд примусив загал громадянства до уваги й до поваги для жіночих змагань" [Жінка. – 1937. – 1 січня. – Ч. 1. – С. 3]. 1934 став ювілейним роком для жіночого руху, минуло рівно п'ятдесят років опісля заснування першого у Галичині українського жіночого товариства. Задля вшанування пам'яті Наталі Кобринської і підбиття підсумків півстолітньої роботи жіночого руху. Було вирішено провести Український жіночий конгрес (УЖК). Проведення конгресу було призначено на 23–27 червня 1934 року. Союзом українок було видано відозву "Українська жінко", де йшлося про роль УЖК. Він мав допомогти українській жінці розібратися у складних політичних умовах того часу для того, щоб вказати їй на велику відповідальність перед народом. Наголошувалося, що для виконання усіх своїх завдань жінка мусить бути рівноправною в усіх сферах життя [Українська жінко // ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 358. – Оп. 1. – Спр. 132. – Арк. 5–7]. Саме УЖК можна вважати піком розвитку руху жіноцтва на шляху до рівноправ'я, адже уже опісля його проведення підвищилася політична активність українок, а також їхні консолідаційні прагнення.

Об'єднання сил жіноцтва сприяло їхній політичній активності. Союз Українок", як організація, що репрезентувала український жіночий рух, був невід'ємною частиною політичних процесів. Єдиною жіночою організацією на території Західної України, яка брала свій початок ще у довоєнний період, залишалася "Жіноча Громада" (Буковина). Жодні крайові організації не відігравали настільки важливої ролі у консолідаційних процесах. Організаційно ідею консолідації не лише жіночого руху, а у політичних партій у другій половині 1930-х рр., у якій значну роль відіграв "Союз Українок", вдалось реалізувати у формі нелегального Контактного комітету за участі окремих лідерів партій: Д. Левицького, В. Кузьмовича (опозиція УНДО), О. Назарука (УНО), В. Старосольського (УСДП), М. Стахова і П. Костюка (УСРП), Д. Паліїва (ФНС), М. Рудницькою ("Союз Українок", "Дружина княгині Ольги"). Проте активність комітету була доволі низькою з причин вузьких особистісних інтересів кожної окремої партії.

У 1938 році було засновано ДКО ("Дружина княгині Ольги"). Поява цієї організації зумовлюється заборонаю "Союзу Українок" польським урядом, а Мілена Рудницька рішуче прагнула долучитися до роботи Контактного комітету. ДКО була організацією політичного типу, створена на основі організаційної та ідеологічної бази "Союзу Українок". Завдяки організаційному оформленню ДКО український жіночий рух здобув можливість легальної діяльності в суспільно-політичній сфері. ДКО стала другою організацією, яка відіграла значну роль у консолідації українського жіночого руху наприкінці 30-х років ХХ ст, натомість вона не сприяла консолідації політичних сил. УСРП прагнула, щоб ДКО заохочувала вступ працюючого жіноцтва до партії, ОУН закликала не вступати до лав ДКО, проте пізніше це рішення було змінено. Попри напруженість відносин між політичними партіями, ДКО до 1939 р. не змогла партійно не визначитись і надалі залишалася політичною організацією, серед членів Головної ради якої були

симпатики УНДО, ОУН, УСРП та ФНЄ. У роки діяльності ДКО, "Союз Українок" обмежився культурно-освітньою діяльністю, оскільки Дружина перейняла усю суспільно-політичну діяльність [Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині між гендерною ідентичністю та національною за ангажованістю. – Л. : Астролябія, 2011].

Політизація жіночого руху сприяла зміні суспільно-політичного життя на території Західної України. Згодом масово почали з'являтися українські жіночі організації закордоном, які продовжують свою діяльність і досі. Наразі жіночий рух переживає період свого занепаду, проте його подальша активізація безсумнівно вплине на політичну картину України. Особливо це відобразиться на дипломатичні відносини із різними державами, оскільки питання рівноправ'я у нашій державі залишається відкритим.

О. Л. Нікуліна, студ., КНУТШ, Київ
lenanikulyna@gmail.com

ЗНАЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ АРИСТОКРАТІЇ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ У КОНЦЕПЦІЇ ЕЛІТ В. ЛИПИНСЬКОГО

У політичні думці України початку ХХ ст. гостро постала проблема еліт, якою займалися такі мислителі як М. Міхновський, Д. Донцов. Це було пов'язано з історичними умовами розвитку українських земель. Поразка досвіду державотворення під час Української революції 1917–1918 рр. показала важливість проблеми еліт, їх ролі та значення у державотворчих процесах, взаємодії з суспільством.

Одна з найбільш ґрунтовних концепцій еліти в українській політичній думці належить В'ячеславу Липинському. Погляди мислителя на проблему еліт викладені у працях "Листи до братів-хліборобів" (1926 р.) та "Покликання варягів чи організація хліборобів" (1925 р.) У своєму вченні про еліту Липинський виходить із макіавелістської традиції європейської політичної думки. Вплив на його концепцію мали В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс. Як і класики елітаризму, Липинський вважає, що в суспільстві завжди існує активна меншість, що керує пасивною більшістю.

В'ячеслав Липинський у власних дослідженнях не вживає терміну "еліта", замінюючи його поняттям "національна аристократія" [Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – К. ; Філадельфія, 1995. – С. 131].

Найкращим способом формування еліт Липинський вважає класократичний спосіб, коли еліта формується з найкращих представників нації з різних суспільних класів. У своєму визначенні поняття "аристократія" мислитель близький до дослівного перекладу з грецької – "найкращі люди". Провідна верства має бути сформована самою нацією з людей, здатних організувати життя держави, які володіють лицарськими рисами. Ядром національної аристократії є хліборобський клас, але національні еліти не можуть бути статичними, тому постійно мають інтегрува-

тись з іншими соціальними верствами. Для прогресу держави потрібне існування певних угруповань всередині аристократії, різних думок та ідей, її оновлення та поповнення новими "найкращими людьми". Коли процес постійного відновлення або зміни аристократії призупиняється, нація може опинитися під владою чужої еліти.

В'ячеслав Липинський акцентує увагу на саме значенні національної аристократії в державотворенні та становленні нації, її провідній ролі в цих процесах. На думку мислителя, активна суспільна меншість повинна керувати пасивною більшістю. Національна аристократія раціоналізує пориви мас та спрямовує їх на побудову державності. Еліти мають стати рушійною силою у процесі формування української державності, оскільки лише у цьому вони можуть реалізуватись та проявити себе провідною, керуючою верствою нації. Важливим етапом для становлення будь-якої нації та державності Липинський вважає легітимізацію аристократії як керівної сили, налагодження зв'язків між елітами та представниками всі суспільних верств. "Без своєї власної суверенної державної організації не може бути нації. Власна держава – це синонім влади власної аристократії, і як не може бути нації без своєї власної національної аристократії, так не може бути національної аристократії, а значить і нації, без своєї власної держави. [Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / за ред. Я. Пеленського. – Філадельфія, 1995. – С. 211]. Для здійснення своєї місії національна аристократія повинна користуватись моральним авторитетом серед народу, мати матеріальну силу, "більшу, ніж яка-небудь інша група в нації" [Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – С. 136], також їй має бути притаманна воля до влади.

Національна аристократія має стати об'єднавчим чинником нації навколо культурних та громадських цінностей, що лежать в основі української державності – територіальний патріотизм, релігійна єдність, християнська мораль, співпраця між членами суспільства, тощо. "...всі громадські цінності були завжди сотворені уміючою панувати над своїми та чужими пристрастями, організованою та непохитною в своїх переконаннях меншістю" [Липинський В. Релігія і церква в історії України. – К. : Рада, 1995. – С. 10].

Без власної національної аристократії, на думку В. Липинського, нація приречена "лишитися по віки балакаючим на іншій мові племенем, підлягаючи державно-національній організації чужої аристократії". Національна аристократія є носієм національної ідеї, "хотіння власної держави". Саме тому важливо відродити українську аристократію, ядром якої має стати шляхта та хліборобський клас, а також спадкоємці старої козацької еліти часів Гетьманщини.

Отже, згідно концепції еліт В'ячеслава Липинського, значення національної аристократії полягає у її провідній ролі у процесах формування та консолідації нації, а відтак і побудові державності. Національна арис-

тократія виступає активною суспільною меншістю, що завдяки своїм лицарським рисам, матеріальній силі, моральному авторитеті та волі до влади, керує суспільною більшістю. Роль еліт, представлених найкращими людьми-організаторами Липинський вбачав у тому, щоб присвятити своє життя справі здобуття української державності.

О. М. Підскальна, студ., КНУТШ, Київ
patriotka_o@meta.ua

УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ: ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Національна ідея є продуктом історичного розвитку, дії великої кількості різноманітних факторів. Вона не існує окремо від історії, не постійна і не народжується в одну мить. Сутність української національної ідеї характеризують поняття "спільний інтерес", "спільна мета", "мета нації", "конкретна прагматична мета", "загальновизнана цінність". Функції української національної ідеї характеризують поняття "об'єднання на шляху до спільної мети", "досягнення єдності дій", "інтеграція суспільного життя", "духовний орієнтир суспільного життя", "прояв народного духу", "за-сіб мобілізації нації", "рушійна сила розвитку країни", "визначення стратегії розвитку країни", "гармонізація усіх сфер буття", "відбиток національної свідомості", "договір між громадянином і державою" [Хриков Є. Національна ідея: методологічні засади аналізу, визначення та реалізації. – К., 2007. – С. 41–42]. Українська національна ідея послідовно пройшла всі етапи розвитку від зародження до практичного втілення. На етапі зародження виникають своєрідні психологічні установки, які постійно модифікуються, зумовлюють схильність до певних цінностей, суспільних уподобань, звичок, традицій. Надзвичайно тривалим у розвитку української національної ідеї був етап визрівання. Приблизно можна окреслити цей етап з періоду Київської Русі до 2-ї половини XVIII ст. (до остаточної втрати залишків державності). На цьому етапі активно відбуваються пошуки своєї ідентичності. Важливу роль при цьому відіграло християнство. Ідентичність на той час осмислювалася через належність до конфесії, де православний ототожнювався з русином (українцем), а католик із поляком. Водночас дедалі частіше використовували термін "Україна", що означало територію, яка перебувала під юрисдикцією гетьмана війська Запорізького. Після розпаду Київської Русі та втрати власної державності змістом національної ідеї став захист прав і вольностей українського народу, прагнення відстояти їх від посягань польської шляхти та російського абсолютизму, а також захистити християнську православну віру. Ці права та свободи представників різних станів українського народу (козацтва, міщанства, православного духовництва) обстоювались на підставі гуманістичного ідеалу, який формувався під впливом європейського Відродження [Пасічник В. Національна ідея в контексті укр.-рос. відносин. – Л., 2007. – С. 54–55].

Надзвичайно важливими у формуванні української національної ідеї є етап раціонального оформлення і практичного втілення. Він розпочинається з кінця XVIII ст. і фактично триває до сьогодення. Саме на цьому етапі національна ідея виявляється як державницька ідея. Це можна пояснити тим, що народи, які мали свою державу і за певних історичних умов її втратили, зберегли спогад про державність у національній ідеї, в мріях, бажаннях, які надихають до її відновлення. Українська державницька ідея доби Хмельниччини була спрямована на поновлення держави періоду великих князів, державницька ідея 1917–1918 рр. спрямовувалась на утвердження гетьманської держави періоду Б. Хмельницького, тоді як у кінці 80-х на початку 90-х років минулого століття ця ідея була зорієнтована на державницькі цінності Української Народної Республіки. Очевидно, що ці ідеї залежали від різноманітних чинників, проте ідея держави повинна мати свій прототип, найдосконалішу модель [Кубаєвський М. Національна ідея. Історичні й методологічні засади осмислення. – Тернопіль, 2007. – С. 96–97]. Тому в цей час починаються активні пошуки моделі державотворення: від автономії та федерації, до державного суверенітету. На цьому етапі доцільно виокремити три фази розвитку національної ідеї:

1. Дослідницька. На цій фазі інтелектуальна еліта починає вивчати власний етнос як духовний феномен. Останній стає предметом уваги етнографів, фольклористів, письменників, мовознавців, церковних діячів. Завданням цього етапу є відповідь на запитання: "Що являє собою цей народ? Яка його доля?". Стосовно української національної ідеї цей етап розпочався працями М. Максимовича, П. Куліша, П. Чубинського, М. Драгоманова, Б. Грінченка та інших. Однак у їхніх доробках ще не йшлося про узагальнюючий, синтезуючий підхід до вже накопичених знань.

2. Просвітницька фаза, на якій, суттєво важлива для формування національної свідомості, інформація розповсюджується серед широких верств населення. Цей етап розпочався діяльністю Кирило-Мефодіївського братства і продовжився в справах "Громади", "Просвіти" та інших громадських організацій.

3. Політична фаза, на якій національна ідея реалізується в практичних акціях різного порядку, кінцевим підсумком чого стає створення національної держави. Цей етап став активно виявлятися з весни 1917 р. і знайшов конкретні прояви в утворенні Центральної Ради, УНР, ЗУНР. Вершиною цієї фази стало проголошення незалежності України в 1991 р. На даний час українська національна ідея перебуває у конструктивній державотворчій фазі. Тобто з проголошенням незалежності, державотворча національна ідея, не відмирає, а модифікується у пошуки раціонального проекту державного розвитку.

На етапі раціонального оформлення та практичного втілення української національної ідеї, саме як державницької, розпочинаються активні пошуки ідеальної моделі державотворення: автономії чи державної незалежності. Відповідно, на цьому етапі можна виокремити два основні

напрямки розвитку української національної ідеї: народницько-соціалістичний (М. Драгоманов, М. Грушевський, В. Винниченко та ін.) і державницько-націоналістичний (М. Міхновський, В. Липинський, Д. Донцов та ін.). Представники першого напрямку акцентували свою увагу на відновленні національної самосвідомості українського народу на ґрунті національної культури. "Народники" вважали, що ігнорування українською елітою інтересів трудового народу та її перехід на бік іноземних загарбників є основною причиною втрати Україною державності. Звідси – значна увага до розвитку самоврядування громади, надмірна критичність до державної влади, ідеалізація народу. Вони негативно ставились до деспотичного самодержавства Росії, але при цьому засуджували український сепаратизм та не ставили вимоги здобуття Україною всієї повноти суверенітету над своєю територією. "Народники" обмежувались просвітницько-культурницькою діяльністю та вимогами перебудови Російської імперії на демократичних засадах у федерацію народів та наданні українському народові автономії у складі цієї держави. Представники державницького напрямку робили основний акцент на здобутті власної незалежної держави та провідній ролі еліти в процесах українського державотворення. "Державники" вважали, що лише власна держава здатна забезпечити виживання українського народу в світі, захистити українство від російської імперської політики. Характерна особливість цього напрямку – ідеалізація держави, ігнорування етико-гуманістичного виміру української національної ідеї, а також недооцінювання державотворчого потенціалу народних мас. У боротьбі за здобуття Україною державності вони передбачали використання насильницьких засобів, а в перехідний період – запровадження елементів авторитаризму в державно-му устрої. Причину національних поразок вбачали в анархічних виступах соціальних низів та у виродженні провідної верстви. Стосунки між "народниками" та "державниками" набували гострого ідеологічного протистояння. Через це зменшувалось значення державотворчого виміру української національної ідеї. Це неодноразово призводило українське суспільство до розколу. Представники народницько-соціалістичного та державницько-націоналістичного напрямку потрапляли під різні ідейні впливи і в міжусобній боротьбі прагнули залучити на свій бік, відповідно, Росію чи Захід [Пасічник В. Національна ідея в контексті укр.-рос. відносин. – С. 70–71].

Національна ідея етатизується в періоди переходу національного руху до боротьби за політичні реалії і в першу чергу за політичне самовизначення націй. Щодо української національної ідеї так було під час визвольної війни під проводом Б. Хмельницького, і так було в часи УНР. В епоху бездержавності пріоритетом в українській національній ідеї стали державницькі прагнення, що значною мірою, зберегло український народ від повної і остаточної колонізації чи русифікації. У державних націй державницька компонента національної ідеї виливається у питання "якою бути державі?". Для українського народу державницький компонент постає у принципово іншому питанні – "чи бути національній

державі?". Прагнучи відповісти на це питання, мислителі та громадсько-політичні діячі минулого розділилися на два табори – прихильників автономії та тих, хто вимагав утвердження незалежної України.

Для подолання латентної політичної кризи в сьогоденних реаліях, викристалізовуючи сучасну українську національну ідею, варто враховувати досвід попередніх етапів її розвитку, різні погляди, і шукати компроміси. При цьому така ідея має бути саме українською, а не калькою з будь-якої іншої національної ідеї. Адже, національна ідея має спиратися на історію становлення нації та процес творення її держави (чи навпаки у державних народах творення нації), на особливості культури та цінності етносу, і на інші важливі елементи національної ідеї.

Після останніх парламентських виборів у Верховній Раді, опинилися політичні сили, які в тому чи іншому разі, звертають особливу увагу на українську національну ідею, розуміючи її важливе значення для подальшого державного розвитку та пошуку орієнтирів для входження у світову спільноту. Разом з тим, у них не вироблено єдиного погляду, на стратегію розвитку України, та втілення національної ідеї. Це і призводить до гострої конфронтації та латентної політичної кризи. На місце протистояння титульної нації і національних меншин стає не менш небезпечне протистояння лідерів політичних партій, регіональних керівників, які не бажають поступатися власними інтересами, а намагаються зберегти їх навіть за рахунок цілісності держави. І якщо різні погляди призводять до політичних конфронтацій, то вихід з них залежить від пошуку компромісу. Діалектика національної ідеї полягає в тому, що з одного боку, різні підходи до її розуміння часто ведуть до гострих політичних конфліктів, а з іншого боку саме пошук компромісу стосовно її втілення, здатний вивести суспільство з такої кризи.

У будь-якому разі, українська національна ідея, справляє позитивний вплив на суспільно-політичну ситуацію в Україні, уже самим фактом своєї наявності. Вона є вагомим елементом інтелектуального життя в державі, і стала активним складником реального політичного процесу.

А. О. Рудик, студ., КНУТШ, Київ
andronikimpaler@mail.ua

КРИТИКА НЕДОЛІКІВ ПАРЛАМЕНТАРНОЇ ДЕМОКРАТІЇ МИКОЛОЮ СЦІБОРСЬКИМ

Микола Орестович Сціборський(1898–1941рр.) – видатний український публіцист та військовий діяч УНР, теоретик українського націоналізму. Мислителю належать такі праці як "Робітництво і ОУН" (1932), "ОУН і селянство" (1933), "Націократія" (1935), "Національно політика більшовиків в Україні" (1938), "Земельне питання" (1939), "Нарис проєкту основних законів/Конституції/Української держави" (1939) та ряд інших.

У роботі "Націократія", М. Сціборський формулює концепцію державно-політичної й соціально-економічної моделі розвитку України одной-

менну з назвою твору. Вчений порівнює націократію з різними суспільно-політичними доктринами. Перш за все, він починає з розгляду парламентарної демократії, як першої теорії суспільного розвитку, що заступила старі феодальні порядки. На думку М. Сціборського, політична демократія виходить з таких основ: 1) визнання самоцінності людини та її рівності з іншими людьми; 2) наділення її усією повнотою особистої свободи і громадянських прав, що можуть бути обмежені лише для загальних суспільних інтересів; 3) визнання народу єдиним носієм суверенітету, якому належить виключне право управляти своїм державним, суспільним і господарським життям та встановлювати своє відношення до інших народів; 4) організація державного управління на підставі основних законів та за допомогою органів, обраних народом на підставі загального, рівного, прямого й таємного виборчого права. Вчений говорить про те, що фактично вони не реалізуються в суспільстві. Це свідчить про недосконалість парламентарної демократії як різновиду суспільно-політичної доктрини.

В першу чергу, М. Сціборський критикує капіталізм, який є "джерелом розвоєвих сил" демократії. Він, на думку вченого, спричинив масову пролетаризацію суспільства, яке поневолювалося буржуазією. Наслідком цього стала диференціація на різні класи, що суперечило декларованим гаслам рівності та братерства. Як зазначав М. Сціборський: "ідея рівності... на ділі обернулася лише в мертві літери писаних законів". Парламентаризм, як одна із основ демократії, є наслідком боротьби між класовими і господарськими інтересами. Вчений описує так звані "партії виборців", які засобами корупції, хабарництвом й різного роду маніпуляціями дурили суспільство. Це говорить про викривлення ідей свободи та рівності, тому що процес виборчого представництва призвів до появи осіб, які були відірвані як від політики, так і від народу. Партії фактично перетворилися на ринок торгу суспільними інтересами. На підставі цього, М. Сціборський говорить, що парламентарна демократія не здатна створити авторитетної влади. Це відповідно проявляється в різного роду урядових кризах та унеможливорює формування поступальної та стабільної державної політики.

Вчений робить такий висновок – парламентарна демократія базується на парадоксі. Він полягає в тому, що демократія виражає загальну волю народу й існує лише завдяки їй, але фактично ця більшість використовується меншістю задля здійснення своїх приватних цілей. Таким чином, за умов відсутності стабільної та авторитетної влади й за наявності неконтрольованого політичного плюралізму, парламентарна демократія не може протистояти новим суспільно-політичним доктринам, які вона породила, а саме: соціалізму, комунізму та фашизму. М. Сціборський говорить про те, що політична демократія може більше-менш функціонувати лише в умовах стабільності, спокою й рівноваги. Але якщо повернутися до попередніх тез, дана державно-політична теорія не може забезпечити їхнє виконання, а тому вона була приречена на розкладання. Це підкреслюється й тим, що демократія руйнує духовні й творчі сили народу.

ЗАСАДИ ПОЛІТИЧНОЇ ДОКТРИНИ В. ЛИПИНСЬКОГО

Тезисно сформулюємо концептуальні засади політичної програми В. Липинського.

I. Вчення про національну еліту.

1. Головне завдання – повне національне визволення і створення власної держави :

а) основна причина поразки української держави 1917–1920 рр. – позиція української демократичної інтелігенції:

- зневага і вороже ставлення до державної незалежності України;
- орієнтація на зв'язок з російською інтелігенцією заради розвитку України в межах всеросійської федерації.

б) основна ідейно-теоретична передумова державної незалежності – національний ідеалізм:

- визначення єдиним змістом національної ідеї – безумовну свободу і незалежність нації;
- об'єднати українських "хлібороба-гетьманця, інтелігента-демократа й пролетаря-більшовика" на основі "національної ідеї та інстинкту любові до матері-України" – під силу тільки еліті української нації.

2. Особливості української інтелігенції:

- надання пріоритету аграрному, а не національному питанню;
- відсутність ефективних методів національної боротьби;
- відсутність взаєморозуміння і внутрішнього світу з хліборобським класом;

– "проросійська" або "пропольська" орієнтація.

3. Українське панство (шляхта) – історична національна еліта українського суспільства, яка:

а) всіляко зацікавлена в державній незалежності України, бо тільки в умовах незалежності має змогу свої станові права та інтереси піднести на рівень загальнонаціональних;

б) формує матеріальний фундамент національної культури;

в) здатна зберегти українську культуру на основі свого духовного потенціалу та матеріального;

д) здатна творити українську державність на основі історичного досвіду.

II. Вчення про гетьманщину як монархічну державу.

Монархія в формі гетьманату не є традиційною феодальною монархією, а є творчим продовженням кращих елементів монархії:

а) незалежність від політичних партій та інших соціально-політичних сил та напрямів;

б) незалежність від "маси": невиборчий шлях формування звільняє від необхідності "потурати" виборцям;

в) можливість ігнорувати інтереси недержавницьки настроєних груп заради збереження державних інтересів;

г) опора на аристократію як найкращу в даний історичний момент частину нації.

Особливості української монархії-гетьманату:

а) гетьманство – найбільш доцільна й історично оправдана форма державницького управління;

б) гетьманство – трудова національна монархія, яка в особі гетьмана персоніфікує єдиновладдя ідеї нації над всім народом і його класами;

в) гетьман – монарх, який визначається всією нацією, але має бути нащадком гетьманського роду;

г) основа гетьманства – аристократія, яка здатна спочатку витворити, сконструювати себе саму, а потім зорганізувати всю націю в державотворенні;

д) хліборобський клас – джерело аристократії як основи гетьманства – тим самим є виток і завершенням гетьманства як державної монархії.

III. Вчення про націю.

1. Націотворчим фактором є держава – держава і національна незалежність є тотожними: нація, щоб вижити і відбутись як нація, має на основі єдиної національної ідеї об'єднатись економічно, політично та духовно в єдину державу.

2. Нація – це всі мешканці даної землі, як конкретної. Нація – це територіальне об'єднання людей, яке ґрунтується на почутті територіального патріотизму.

3. Умови формування нації:

а) наявність на даній території політично активної верстви населення, наділеної сильним жаданням влади та вірою в законність і здійсненість свого прагнення до самостійності;

б) наявність в політично-активній верстві ідеї патріотизму або здатність розвинути в собі патріотизм;

в) наявність категорії організаторів ідеології та виробництва, авторитетних як для держави, так і для громадян;

г) наявність національної ідеології як основи формування національної свідомості і стимулюючого фактора для інших умов формування нації.

IV. Вчення про державу (державотворення або націотворення).

1. Національна аристократія – активна група (частина) етнографічної маси людей, яка об'єднує і організовує цю масу в націю навколо певних політичних цінностей і, насамперед, на основі національної ідеї. Методи формування національної аристократії:

а) класократичний – здобуття активною меншістю (аристократією) свого права на панівне становище в суспільстві шляхом насилля зверху, але з наступним формуванням відносин з пасивною більшістю на базі громадських законів, без насилля, лише правовими засобами;

б) охлократичний-здобуття активною меншістю панівногоположення в суспільстві шляхом насилля знизу проти власної аристократії, а для того, щоб повести за собою масу, активна меншість застосовує містичну ідею, яка сприймається масою;

в) демократичний або хаотичний – здобуття активною меншістю півного становища в суспільстві ненасильницьким шляхом, але з наступним застосуванням сили державного апарату проти спроб пасивної більшості вдатись до самостійних дій.

М. В. Цюрупа, канд. філос. наук, ст. викл., ДЕТУТ, Київ

Mvz2007@mail.ru

ФІЛОСОФІЯ НА ЗАХИСТ ПРАВА: АКТУАЛЬНІСТЬ ТВОРЧОСТІ БОГДАНА КІСТЯКОВСЬКОГО

Філософія сьогодні виступає як і раніше у багатьох іпостасях, однак актуалізованою науково-практичною потребою стає проблематизація назрілих соціальних питань, вирішення яких вимагає як інтелектуальної сміливості, так чіткої громадянської позиції. Права людини, зокрема право на мирні зібрання в Україні, стало камінням спотикання для влади та громадськості.

Ми вважаємо, що у вирішенні проблеми важливо спиратись на творчий доробок наших попередників, згідно концепції "нового прочитання класики". Концепт нашої статті у зверненні до філософії права *Богдана Кістяківського*, який навчаючись у Київському університеті ім. св. Володимира, зазнав впливу вільнолюбних ідей М. Драгоманова, І. Франка та сформулював свою концепцію "правової держави". У ній стверджується не тільки пріоритет прав особистості, але й вказується, що кожна особистість має постійно працювати для реалізації своїх прав і дотримання прав у державі. В роботі "Соціальні науки і право" український правник писав, що правовий устрій держави є дуже складним і його стан залежить від духовної активності всіх представників суспільства.

Б. Кістяківський велику увагу приділив питанням *верховенства права* у складний час російської та української історії – період першої чверті ХХ століття. Український мислитель показує витoki низької правової культури народу російської імперії, зокрема відсутність значних праць з теорії права.

У статті "В захист права" він визначив право як одну з духовних цінностей людства разом з іншими, такими як наукова істина, мораль, святість. Право як елемент духовної культури, як формальна цінність найбільш розвинена у демократичному суспільстві, де грає найбільш важливу роль. Розмірковуючи щодо формування правових ідей у складі правосвідомості Б. Кістяківський з гіркотою відмічає, що у нас в "багатій" літературі немає жодного етюдy, трактату, який мав би суспільне зна-

чення. У інших народів є "Левіафан" Гоббса, "Трактати про правління" Локка (Велика Британія), "Дух законів" Монтеск'є, "Суспільний договір" Руссо (Франція).

Мислитель розкриває витoki притупленості правової свідомості російського періоду історії України – відсутність будь-якого правового порядку в повсякденному житті. Несправедливість законів привела народ їх ненавидіти. Тому правосвідомість народу не визнавала ідеал правової особистості, що дисциплінована правом, усталеним правопорядком та наділена всіма правами.

З трьох головних визначень права: 1) як норм, що встановлюють свободу (школа природного права); 2) норм, розмежовуючих інтереси (Іє-рінг); 3) норм як компроміс між різними вимогами, Кістяківський обирає останній підхід до права, адже сучасне конституційне правління і будь-який закон є компроміс.

Богдан Кістяківський своєчасно попереджав про загрозу порушення справедливості і правопорядку, "юридичної правди" під час революційних змін влади. Він критикує Г. В. Плеханова за ствердження, що вищий закон – це успіх революції (*sa ius populi suprema lex*), за ідеї захоплення влади та право сили, зрештою за правовий нігілізм.

*Т. Л. Чернуха, студ., НаУКМА, Київ
tanya_chernuha@ukr.net*

НОРМА ПРАВА І ФАКТИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ПОЛІТИЧНОМУ ВЧЕННІ Б. КІСТЯКІВСЬКОГО

Богдан Олександрович Кістяківський (1868–1920) у своїй основній праці "Соціальні науки і право" розробляє власну теорію держави, присвятивши поняттю державної влади окремий нарис. Вітчизняний мислитель наполягає на тому, що влада держави повинна втілюватись у правових нормах, отримуючись при цьому нормативного розуміння держави розробленого Гансом Кельзенем (Hans Kelsen, 1881–1973), який вважає державу "чистим правопорядком", сферою належного, яка протиставляється суцільному світу. Водночас Кістяківський відкидає різке розрізнення суцільного та належного, що свідчить про певну суперечливість його позиції, оскільки як можливе фактичне визначення державної влади нормою права, якщо вона полягає у ситуативних рішеннях, які приймає уповноважена особа, видаючи відповідні накази і розпорядження? Таку непослідовність Кістяківський знімає загалом слідує логіці іншого німецького теоретика права Г. Еллінека (Georg Jellinek, 1851–1911), який схильний розрізняти фактичну компетенцію і формальну норму, де остання покладає тільки межі влади, але жодним чином не може її позитивно визначати. Відтак слід з'ясувати як відбувається втілення правових норм у державній діяльності. Для цього вкрай важливо звернутись до праць Б. Кістяківського.

Б. Кістяківський є автором низки статей і лише двох монографічних робіт, остання з яких більшістю складається з раніше публікованих статей. З огляду на те, що обидві роботи були кваліфікаційними, вони почасти носять компілятивний і навіть еклектичний характер. До того ж сам Кістяківський визнає себе прибічником методологічного плюралізму, що цілком відповідає характеру його теоретичних розробок. Отож, відповідь на питання про те, як розуміє Кістяківський державну компетенцію можливе лише через з'ясування поглядів на це питання Еллінека та Кельзена та їх зіставлення з поглядами самого Б. Кістяківського, що допоможе краще з'ясувати оригінальність останнього та повніше експлікувати коло його власних ідей.

Філософсько-правовими ідеями Кістяківського цікавились дослідники ще за життя видатного вченого. До його досліджень звертались П. Струве, М. Драгоманов, П. Сорокін та ін. Свої коментарі з приводу інтелектуального доробку Б. Кістяківського лишили також і видатні німецькі вчені, зокрема, Г. Еллінек і М. Вебер. За радянської доби творчий спадок Кістяківського майже не вивчався. З початку 1990-х рр. інтерес до політико-правового вчення Б. Кістяківського стрімко зростає. Зокрема, політичним поглядам Кістяківського присвячені праці В. Курбенкова, І. Осіпова, А. Медушевського, Н. Жукової та ін.

Вітчизняний філософ вважає, що всі дії державної влади "обумовлені і регулюються правовими нормами" [*Кистяковский Б. Социальные науки и право.* – М., 1916. – С. 453]. У даному твердженні він прямо посилається на Кельзена, ототожнюючи норму та обов'язок. Дотримуючись засад неокантіанства Кістяківський (як і Кельзен), вибудовує своє філософсько-правове вчення на принципах кантіанської етики, вважаючи юридичну особу (зокрема особу держави) суб'єктом автономного воління, дії якого є наслідком усвідомлення обов'язку. Однак Кістяківський критично налаштований щодо Кельзена, оскільки не погоджується з його радикальним протиставленням норми і фактів (належного та суцього), наполягаючи на тому, що і "фактичні відносини пристосовуються до належного у правовому плані" [Там же. – С. 452]. Б. Кістяківський, як представник баденської школи неокантіанства, вважає належне особливою сферою суцього, матеріальна об'єктивація якого відбувається в історичному процесі.

Розуміння юридичної особи як суб'єкта автономного воління стає основним засновком відродження теорії природного права серед вітчизняних лібералів ХІХ – поч. ХХ ст., яскравим прикладом якого є політико-правові погляди Б. Кістяківського. Поряд з цим, обґрунтовуючи ідею природного права, філософ вважає, що "обмеженість влади в правовій державі створюється визнанням за особистістю невід'ємних, непорушних і недоторканих прав" [Там же. – С. 525]. Теза про обмеженість державної влади правовою нормою належить іншому німецькому філософу права Г. Еллінеку, згідно якому норма права стримує волю держави до безмежного примусу, лише негативно визначаючи фактичну компетен-

цію, покладаючи їй формальні межі. Єллінек переконаний, що норма права ніколи не може бути змістом державної діяльності, а держава, яка слідує тільки нормі є "політичною химерою". Очевидно, що в основі тлумачення державної влади як "фактичного примусу" Єллінека лежить психічне поняття волі, що суперечить теоретичній позиції Кістяківського, який тлумачить волю в етичному ключі.

Таким чином, теоретична конструкція Б. Кістяківського збудована на поєднанні суперечливих філософських ідей. Це певною мірою виправдано особливим тлумаченням сфери належного. Належне, не будучи протиставлене сущому, перетворюється на "есхатологічну" ідею, адже її часткове втілення очікується в дійсному суспільному житті. Відтак постулатово, у процесі історії, держава перетвориться з "творця права" на його "творіння", тобто позитивне законодавство здобуде такий ступінь розгалуження, що для довільної дії держави не залишиться простору і ситуативні рішення органів державної влади будуть цілком продиктовані нормами права.

Секція

"ПРАКТИЧНА ПОЛІТОЛОГІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ"

*А. П. Балан, магістр, КНУТШ, Київ
andriybalan@gmail.com*

НОВІ МЕДІА ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ

На сучасному етапі соціального розвитку інноваційні медіа-технології стають важливим фактором зміни системи політичних комунікацій. Активно впроваджуючись у сферу політики інноваційні медіа-технології не тільки якісно видозмінили, але й зламали багато старих уявлень, настанов, стереотипів, форм поведінки, моделей взаємин між індивідами й групами, політичними інститутами й структурами. Традиційні види ЗМІ поступово втрачають свою значимість. Газети, журнали, книговидавання переживають кризу. Радіо й особливо телебачення стають інтерактивними. Розвиток Інтернету підриває традиційну систему ЗМІ, тому що інформація в Мережі стає здебільшого безконтрольною. Аудиторія Інтернету тепер сама здатна визначати зміст інформації.

Терміном "медіа" (множина від латинського *medium* – засіб, посередник, спосіб) у політичній комунікативістиці позначають засоби зв'язку та передачі інформації різних типів – від найдавніших (мова, жести, наскельні малюнки та ін.) до найсучасніших, таких, що утворюють глобальні інформаційні супермагістралі. Концептуальні підходи до аналізу політичної комунікації в умовах розвитку інноваційних медіа-технологій поділяються на ті, які акцентують увагу на прогресивному розвитку процесів становлення інформаційного суспільства й ті, які підкреслюють негативний і руйнуючий вплив інформаційних технологій та соціальні взаємодії. Поширення нових інформаційно-комунікаційних технологій дійсно стало домінуючим фактором, що визначає прискорення процесів політичної комунікації [Землянова Л. М. Коммуникативистика и средства информации: Англо-русский толковый словарь концепций и терминов. – М., 2004. – С. 200].

Застосування інноваційних медіа-технологій, насамперед, Інтернету надає політичній сфері більших можливостей, які пов'язані головним чином зі зміною характеру політичної комунікації: переходом від поширення односпрямованого інформаційного потоку до діалогічного взаємозв'язку між "керуючими" і "керованими". Інноваційні медіа-технології, активно впроваджувані у сферу політики, видозмінили форми поведінки й моделі взаємин між політичними інститутами та індивідами. Трансфо-

рмувавши систему представництва громадянських інтересів, електронні ЗМІ перетворили політику на медіа-процес, одночасно стимулювавши й відповідні зміни в процесі комунікації, які органічно поєдналися з віртуалізацією політичного простору, створенням гіперреальності та інших новітніх механізмів підтримки конкуренції за державну владу.

Моніторинг запитів читачів показав, що в матеріалах важливі: "своєчасність випадків та думок; їх явна близькість аудиторії (коли "чуже" впізнається і може сприйматися як частина власного життя); їх конфліктність (наочна складність або драматизм); зв'язок із "людським інтересом" (так званими "загальнолюдськими темами", що завжди привертають увагу: наприклад, життя-смерть, любов, діти, здоров'я, тощо); масштабність (новина для багатьох), або ефект "емоційного поштовху" (щось екстраординарне)" [*Шостак М. Журналист и его произведение. – М., 1998. – С. 7].* Споживачі більше не чекають новин або передач, яка має початися в певний час по телеканалі або вийти з друку. Тепер потреба в інформації може бути задоволена миттєво й у тій формі, у якій хоче людина.

Нові медіа ґрунтуються на запереченні того обмеження, яке існувало до цього часу. Інтернет знімає контроль на розміщення й обмеження обсягів. Соціальні мережі також зняли обмеження на представлення таємної інформації. WikiLeaks як новий феномен зняв бар'єри між публічною й таємною інформацією. Медіа формують наш світ, а не просто інформують [*Почепцов Г. Від Facebook і гламуру до WikiLeaks: медіа комунікації. – К., 2012. – С. 266].*

Розглядаючи розвиток масової комунікації в Україні варто на базі концепції Web 2. 0 (блоги та міні-блоги (Twitter, Tumblr); соціальні мережі (MySpace, Facebook, Odnoklassniki, V Kontakte); портали громадянської журналістики; інтернет-радіо-сервіси; відеосервіси (Hulu, YouTube); фото сервіси (Flickr, Picasa) тощо) у зв'язку з соціокультурними, економічними та політичними змінами, що вони спричинюють. За визначенням самого автора терміну Тіма О'Рейлі, Web 2. 0 є методикою проектування систем, які шляхом обліку мережених взаємодій, стають тим кращими (більшими, повнішими), чим більше людей ними користуються. [*O'Reilly T. What Is Web 2. 0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oreilv.com/web2/archive/what-is-web-20.html>. – Цитовано за: Шульга М. Система соціальним медіа у процесі інтеграції у маркетингові комунікації [Електронний ресурс] / Науковий блог НаУ "Острозька Академія". – Режим доступу : <http://naub.org.ua/?p=1245>]. Ситуація з Євромайданом в Україні показала, що вагомо покращилась ситуація у незалежних громадських організацій, що надавали ґрунтовну та об'єктивну інформацію з місця подій, наприклад Громадське ТВ та Еспресо ТВ. Як відомо, дані організації вели он-лайн інтерв'ю з відомими політичними діячами, де ставили відверті питання, намагаючись виявити істинні наміри політичних діячів. Такі явища надають глядачам отримувати якісну та доступну інформацію щодо наявного політичного становища в Україні.*

Таким чином, розглядати нові медіа варто як специфічний феномен, здатний спричинити значні соціальні зміни, через наявність таких ознак, як висока пропускну здатність, швидкість та оперативність передачі інформації, широкі можливості динамічного обміну повідомленнями та контентом; адресність, поєднана з високим ступенем доступності інформації для інших членів спільноти; відкритість і передбачений архітектурою системи в принципі необмежений ресурс розширення, включаючи готовність до інтеграції з іншими системами.

С. М. Внучко, канд. філос. наук, асист., КНУТШ, Київ
Vnuchko@ukr.net

МОЛОДІЖНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Ми живемо в складному і постійно мінливому світі, в якому проблема національного, етнічного, соціального та політичного екстремізму стоїть особливо гостро. Сучасні реалії політичних явищ, умови світу, що швидко змінюється, та тенденції трансформаційних процесів змушують український народ, зокрема й молоде покоління, не залишатись осторонь. Але маючи недостатній життєвий досвід і все частіше відчуюючи на собі невідповідність між декларативністю проголошуваних у суспільстві прав і реальних можливостей їхнього здійснення, сучасна молодь почуває себе уразливою в політичних баталіях суспільства, нерідко вступає в конфлікт із законом, втягується в асоціальні, криміногенні й екстремістські угруповання та рухи. Ми щодня чуємо про все нові і нові випадки ксенофобії і націоналізму, головним учасником яких є молодь, як прошарок який найбільш гостро і чутливо реагує на всі зміни суспільства.

Екстремістська поведінка молоді – одна з найбільш актуальних соціально-політичних проблем сьогодення. Стан, рівень та динаміка політичного екстремізму в молодіжному середовищі широко обговорюються засобами масової інформації та науковцями. Гелемей М. О. визначає молодіжний екстремізм як протиправну діяльність молодих осіб віком від 14 до 35 років на основі соціальної, національної, расової, релігійної та іншої нетерпимості [Гелемей М. О. Молодіжний екстремізм як негативне явище суспільного розвитку // Наук. вісн. Нац. акад. внутр. справ. – 2012. – № 3. – С. 45–49]. Молодь розглядається як велика соціально група, яка має специфічні соціальні та психологічні риси, наявність яких визначається віковими особливостями, а також тим, що їх соціально-економічний, суспільно-політичний стан знаходяться в процесі становлення.

Вчені підкреслюють, що в основі молодіжного екстремізму лежить так званий етноцентризм – сукупність групових конфліктних уявлень, емоційно-чуттєвих станів і ідеологія ворожнечі між своєю та іншими групами. Суб'єктами етноцентризму є різні молодіжні спільноти, які диференціюються від інших по етнічним, релігійним, соціальним та іншим ознакам і можуть розглядати себе як "ми", а інших як "вони". Позитивні

характеристики своєї групи різко підкреслюються і перебільшуються, а властивості інших груп і їх членів оцінюються за стандартам своєї групи (часто не завжди об'єктивно) і при цьому можуть принижуватися. Ця ідеологія і установка постулює неминучість відчуженості, ворожості і взаємної агресивності у відносинах між спільнотами. Поряд з поняттям етноцентризму в літературі, суспільно-політичній та ідеологічній практиці використовується ряд інших термінів, які або синонімічні або дуже близькі за своїм змістом поняттю етноцентризму. Йдеться насамперед про такі поняття як націоналізм і тероризм. Елементи екстремістської поведінки молоді формуються на фоні деформації соціального та культурного життя суспільства. Молоді властива психологія максималізму, що в умовах гострої соціальної кризи виступає підґрунтям для агресивності та екстремізму. Причин виникнення даного явища саме в молодіжному середовищі багато. До головних відносять: зниження рівня життя значної частини населення, зміна звичного способу життя та ціннісних орієнтацій, погіршення психологічного клімату в сім'ї та послаблення її виховних можливостей, посилення агресії серед підлітків, недостатня ефективність системи виховного впливу та відсутність дієвої соціальної профілактики проявів екстремізму, відсутність конкретних методів і засобів профілактики та реабілітації підлітків, які раніше здійснювали злочинні дії [Молодежний екстремизм / под ред. А. А. Козлова. – СПб., 1996. – 144 с.].

У моніторингових дослідженнях Ю. Р. Вишневського і В. Т. Шапко суперечливість молодіжного свідомості проаналізована на основі динаміки ціннісних орієнтацій молоді, в основі яких на фоні традиційних цінностей посилюються індивідуалістичні установки, прагнення до самостійності, автономності та незалежності. Відповідно, у свідомості молоді підвищується роль неформальних, міжособистісних відносин, затверджується пов'язаний з цим суперечливий підхід до інститутів соціального контролю. Помітно посилюється аполітичність, що поєднується з наростаючим негативізмом, соціальним протестом. На цьому ґрунті зростає вплив в молодіжному середовищі ідеології та організації правого і лівого радикалізму, екстремізму [Антонян Ю. М. Тероризм. Кримінологічне та кримінально-правове дослідження. – М. : Щит-М, 2008. – 632 с.]. Таким чином, все це сприяло розвитку ідей соціального протесту в молодіжному середовищі, а також створенню ідеологічних, організаційно-політичних структур, втягування частини неформального молодіжного руху в русло політичного екстремізму.

Сьогодні в Україні діють молодіжні угруповання та рухи, що позиціонують свою діяльність як екстремістську. Найбільш активними та агресивними вважаються українська філія світової екстремістської мережі "Крові Честь", рух "Біла Влада – Скінхед Спектрум", неформальні об'єднання та рухи нацистів, паціфістів, неофашистів, панків, організації релігійних фанатиків тощо. Але це зовсім не означає, що екстремістськими можуть бути тільки ті рухи, які відкрито позиціонують таку свою спрямованість. Екстремістські настрої та вияви можуть спостерігатися в будь-

якому молодіжному русі, навіть волонтерському, правозахисному чи екологічному; вони залежать не тільки від спрямованості діяльності руху, від його мети та цілей, але і від мотивів участі молоді в рухах [Черкашина Т. О. Вияв екстремізму в молодіжних рухах // Педагогічний Альманах. – 2011. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 264].

Молодь – це не тільки "теперішнє", але і майбутнє країни, оскільки певного часу вона природним шляхом змінить старше покоління в різних сферах соціального життя. І якщо сьогодні процеси формування і розвитку молоді як одної з найважливіших соціально-демографічних груп деформовані, знаходяться під впливом негативних факторів, то це означає, що в майбутньому суспільство зіткнеться з рядом нових проблем і самими непередбачуваними наслідками.

Саме тому держава та суспільство мають забезпечити випереджальну та інноваційну участь у державотворчих процесах, забезпечити духовні і культурні потреби молоді, рівні можливості для розкриття творчого, професійного, інтелектуального потенціалу молоді, набуття молоддю соціального досвіду, формування вміння жити в громадянському суспільстві, підтримку сімей, конкурентноздатність на ринку праці, якісну освіту, формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, патріотизму, національної і громадської свідомості серед молоді, яка б могла забезпечити безперервність розвитку держави, базуючись на державних і національних цінностях. Такий підхід дасть можливість сформулювати стратегічну ціль української молоді, спрямовану на формування відповідального ставлення молоді до свого майбутнього і майбутнього держави. Це зробить процес залучення молоді до розробки і реалізації державної молодіжної політики ефективним і змінить сучасну роль молоді – брати участь у вирішенні власних соціально-побутових проблем, на необхідну участь у розв'язанні стратегічних проблем розвитку суспільства.

Модель державної молодіжної політики, що формувалася протягом останнього десятиліття, сьогодні не відповідає масштабу завдань і викликів, що постають перед державою і суспільством. Мозаїчність, що полягає у підходах до формування законодавчої бази, фінансування, створення структур органів по роботі з молоддю, визначенню їх повноважень і функціонала, відсутність чіткої внутрішньої організації знижують ефективність державної молодіжної політики, позбавляють її комплексності і системності.

Г. Ю. Воробйова, студ., КНУТШ, Київ
nutochka12@gmail.com

КОГНІТИВНА МЕТАФОРА "ВІЙНА" У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Когнітивна метафора полягає в переносі ознаки предмета до події, процесу, ситуації, а також дає мові логічні предикати, які позначають послідовність, причинність, цілеспрямованість, вивідність, обумовле-

ність тощо. Когнітивна метафора розглядається як засіб пізнання, структурування та пояснення дійсності.

У науковий обіг дане поняття вводиться з появою праці Дж. Лакоффа і М. Джонсона "Метафори, якими ми живемо", під якою розуміють осмислення одного концепту або когнітивної сфери з проведенням аналогії з іншим подібним явищем. Згідно з цим підходом, у подібних метафоричних уявленнях відбувається перенос концептуалізації мисленнєвого об'єкта на те, що спостерігається безпосередньо. У процесах пізнання ці складні мисленнєві об'єкти співвідносяться через метафору з більш простими або з конкретними об'єктами. Таким чином, беручи участь у процесі семантичної матеріалізації властивостей об'єктів, когнітивна метафора виконує концептуальну функцію, даючи назву абстрактним сутностям, концептам та ін. Основним призначенням такої метафори є "нова концептуалізація понять, які до цього осмислювалися іншим чином, наприклад, політичне чистилище, передвиборчі перегони, бої парламентських морських котиків" [Лакофф Дж. Метафори, якими ми живемо / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387].

Метафорична модель завжди є бінарною (двочленною), бо в її основі лежить взаємодія двох інформаційно-сміслових сфер. Дослідниці Н. Арутюнова надає таке визначення: той об'єкт, характеристики якого переносяться на інший, називається джерелом (оскільки він слугує вихідною точкою метафоризації), а предмет або ситуація, які образно інтерпретуються за допомогою метафоричної моделі, має назву мішені або об'єкта метафоричного осмислення [Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 12].

Найбільш цікавим для визначення особливостей сучасного українського політичного є аналіз найбільш продуктивного фреймового концепту "війна", який реалізується в таких метафоричних моделях: "політична діяльність – це війна", "вибори – це війна". Елементами даного фрейму є мовленнєві структури: "воєнні дії" (слоти "воєнні операції", "учасники дій"), "боротьба", "перемога", "поразка". Варто розглянути основні когнітивні метафоричні структури на прикладі Євромайдану 2013–2014 в Україні. Розглядаючи дані фрейми необхідно враховувати аналіз риторики політиків.

Першим елементом фрейму "війна" має бути територія, де відбуваються події. У даному випадку використовується така смислова конструкція як "Майдан-гідності", що має свої кордони, власні органи самоврядування та внутрішню інфраструктуру. У даному випадку метафора "гідність" протиставляється негативним діям представників влади, в якій зневірений народ бачить ворога. Лідер партії УДАР Віталій Кличко закликав українців з'їжджатися на Майдан, бо "Влада оголосила війну народові України. Але нас більше. І ми будемо разом! Сідайте в машини, маршрутки, автобуси" [<http://www.radiosvoboda.org/content/article/25235912.html>]. Лідер фракції "Батьківщина" А. Яценюк закликав після переговорів з президентом України В. Януковичем та робочою групою "Ми далі проводимо перего-

вори, щоб добитись реального результату. Ми відповідаємо за життя кожної людини. Тримаємо оборону і ні кроку назад". Неодноразово лідери опозиційних партій України віголошували з трибуни Євромайдану наступні гасла, проводячи діалог з населенням – "Слава Україні – Героям слава – Слава Україні – Смерть ворогам". У даній метафоричній конструкції, враховуючи політичні реалії в Україні представники влади, сприймаються як вороги, а "герої" як представники народу України, що вийшли боротися за свою свободу. Не відбулося без сакралізації подій, про що свідчить гасло охоронців Євромайдану "Голосом народу говорить Бог". Таким чином проводиться когнітивне розмежування за допомогою слотів "ми-вони", "свої-чужі", "друзі-вороги", що на військовому полі вважається орієнтацією на той чи інший силовий табір.

Ірраціональну сторону почуттів народу обурює так звана "втрачена мрія", що полягала у приєднанні до дружньої сім'ї європейських народів, у так званому "поверненні додому". Верховна влада в контексті прийнятих законів 16.01.2014 року охрестила учасників "бойових дій", а також людей, що перебувають на майдані "екстремістами", екс-прем'єр М. Азаров у відповідь на факти про загиблих назвав їх "злочинцями". Так, член Партії регіонів Ганна Герман у прямому ефірі Громадське ТВ сказав наступне: "своїми кроками влада хоче остудити гарячі голови, які рвуться у бій. Вони не знають, що таке війна. Це забавки у войнушки. Справжня війна – страшна" [http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?tse_ne_viyna_tse_zabavki_u_voynushki_german_pro_yevromaydan&objectId=403406].

Цікавими є фрейми "перемога" і "поразка", які є конверсивами, тобто задають різні концептуалізації тієї самої референтної ситуації. Різниця між ними є суто комунікативною: перемога передбачає осмислення ситуації з боку учасника, який здобув перемогу (завдав поразки), тоді як поразка концептуалізує ту саму ситуацію з точки зору того, над ким здобуто перемогу (того, хто зазнав поразки). У даному випадку "перемога" для сторін є різною. Так, А. Яценюк вважає, що "в дисципліні, мудрості і терпінні є наша перемога", для лідера партії Удар В. Кличка важливо, щоб "Ви (люди) потрібні тут, щоб перемогла Україна, а не Янукович!". Фрейми "боротьба", "перемога", "поразка" багатьма прикладами підтверджують тезу про те, що більшість політичних штампів-метафор, використовуються політичними лідерами України для аналізу ситуації з Євромайданом.

Більшість політичних метафор, що формують концепт "війна", як показав аналіз, є за своєю суттю інструментом маніпуляції свідомістю людей, для прийняття владної чи опозиційної сторони. Дані метафори активно використовуються в сучасному політичному дискурсі України, вони переходять у теперішні реалії: виборчий плацдарм, виборчі баталії, бій на виборах, зброя – вибори, зброя непримиренності, битва за врожай реформ та інші. Метафора відіграє важливу роль мовного впливу та маніпуляції, привертання уваги адресата, надання оцінки фактам та подіям, що описуються, формування позитивного чи негативного ставлення до дійсності.

ФЛЕШ-МОБ ЯК НОВА ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Актуальність. На початку ХХІ століття прагнення громадян виражати потреби та інтереси, пов'язані з корінними змінами умов життя, та безпосередньо впливати на процес впровадження відповідних змін зумовило появу нової демократичної форми політичної активності суспільства – флеш-мобу. Становлення цієї форми політичної активності та набуття її популярності пов'язані, передусім, з неспроможністю системи політичного представництва повністю враховувати й інтегрувати інтереси окремих груп, усвідомленням громадськістю важливості та можливості впливати на процес конструювання соціальної реальності за відсутності жорсткого державного регулювання у відповідних сферах. Участь широких верств населення у флеш-мобах перетворюється на новий механізм політичної соціалізації особистості, що все більше приваблює людей у усьому світі.

Флеш-моб у своїй класичній версії (англ. flashmob – "спалахуючий натовп") – це заздалегідь спланована масова акція, зазвичай організована через Інтернет або інші сучасні засоби комунікації, в якій велика кількість людей оперативного збирається у громадському місці, протягом декількох хвилин виконує заздалегідь узгоджені дії і потім швидко розходить. Основними рисами цього суспільного явища є стихійність, масовість, деперсоніфікація, відмова від документування та безцільність (абсурдність).

Вперше термін флеш-моб був використаний американським соціологом Г. Рейнгольдом у книзі "Розумний натовп: наступна соціальна революція" (2002 р.), в якій автор передбачав активне використання громадянами нових комунікаційних технологій для самоорганізації. У цій праці він вказує на перші випадки використання методу "розумного натовпу" з метою зміни політичної ситуації.

Політичний флеш-моб, на відміну від класичного, – не просто інтелектуальна розвага, а грізна зброя в руках інтернет-спільноти, тому що є не просто спонтанним соціальним явищем, а новою формою політичної участі й активності громадянського суспільства. Політичний флеш-моб є більш простим, оперативним і безпечним способом вираження суспільної думки або звернення уваги до суспільних і політичних проблем, чим мітинги, демонстрації або протестні акції. Їх завдання – сколихнути консервативне суспільство, нестандартним способом показати його проблеми. Головне, щоб влада не ігнорувала ці сигнали [Федорченко С. Н. Заря моберных политтехнологий: политический флэшмоб // Наука и молодежь: взгляд в будущее. Материалы III и IV научно-практических конференций Молодежного научного общества. – М. : Спутник+, 2011. – С. 29–30].

Для з'ясування сутності політичного флеш-мобу доцільно провести умовну класифікацію даного явища відповідно до його мети (типологізація політичного флеш-мобу С. Федорченка):

1. Проти конкретних політиків чи правлячого політичного режиму.
2. Спрямовані на захист громадянських прав і свобод.
3. Зовнішньополітичного спрямування.
4. Акції, спрямовані на зміну внутрішньоекономічної ситуації.
5. Флеш-моби багатопільової спрямованості.

Зародження нових форм реалізації базових соціально-політичних потреб людини завдяки розширенню методів соціальної взаємодії можна вважати закономірним у зв'язку з об'єктивними умовами розвитку цифрових технологій. Гуртування осіб навколо такого явища як флеш-моб дозволяє особам усвідомлювати й відчувати себе активними членами суспільства – суб'єктами політичної діяльності, які завдяки новим каналам комунікації мають змогу донести власну позицію з певного питання до представників владних структур. Інакше кажучи, функція посередника між суспільством і державою поступово переходить до неінституційних організацій громадянського суспільства, а флеш-моб стає альтернативним засобом спілкування між громадянами та владою, що реалізується завдяки багатоманітним можливостям Інтернету та мобільного зв'язку.

Політичні флеш-моби успішно демонструють виконання властивих для соціальних об'єднань функцій. Зокрема, відповідно до класифікації Н. Смельзера, вони виконують такі функції:

- 1) *соціалізація*: людина може забезпечити своє виживання та виховання підростаючих поколінь;
- 2) *інструментальна*: реалізація тієї чи іншої діяльності людей;
- 3) *експресивна*: люди задовольняють потреби у схваленні, повазі та довірі;
- 4) *підтримуюча*: люди прагнуть до об'єднання у важких для них ситуаціях [Смельзер Н. Социология / под ред. В. А. Ядова. – М. : Феникс, 1994. – 688 с.].

Особливо яскраво політичні флеш-моби демонструють риси, притаманні так званим новим соціальним рухам. Поява цього феномену у 70-і роки ХХ ст. у країнах Заходу була обумовлена кризою довіри до державних структур і традиційних політичних інститутів. Ці рухи, що набули найбільшого поширення у 90-х роках завдяки розгортанню мережі Інтернет, відображають безліч соціальних проблем, обумовлених расовими, статевими та культурними протиріччями. Вони прагнуть до розширення політичного народовладдя і до посилення ролі громадянського суспільства за рахунок скорочення контролю з боку держави та є новими типами й новими рівнями боротьби за загальнолюдські цінності. Особливість нових соціальних рухів полягає в тому, що вони зосереджені на нових темах, нових аспектах соціальних конфліктів (регіональних, расово-етнічних, мовних, антивоєнних, антиядерних).

Політичні флеш-моби запозичили у нових соціальних рухів механізм мережевої соціальної організації, основними рисами яких є: неієрархіч-

ність, децентралізація, переважно горизонтальна і/або функціональна кооперація учасників; гнучкість, рухливість, мінливість форм і конфігурацій; легкість і швидкість створення й розпаду структур; відкритість мережі для "входу" і "виходу"; загальнодоступність ресурсів (насамперед інформаційних) мережі; рівноправність учасників мережі незалежно від їх ролі, масштабу, ресурсів, не тільки некомерційний, але й антиринковий характер діяльності; вторинність форм і структур по відношенню до змісту діяльності; унікальність мереж.

Висновок. Незважаючи на те, що явище політичного флеш-мобу є досить новим, можна прогнозувати, що в перспективі існує ймовірність того, що він стане достатньо ефективним і зручним методом соціальної мобілізації та волевиявлення громадян, націлених на перетворення в суспільно-політичному середовищі. Взаємодія флеш-мобів із владними структурами через систему неформалізованих зв'язків може стати основою налагодження й підтримання консенсусних відносин у рамках демократичного політичного устрою. А сам факт використання флеш-мобів, вірогідно, перетвориться на лакмусовий папірець визначення рівня відкритості, плюралізму й демократії політичної системи будь-якої країни.

А. Ю. Денисова, студ., ДНУ, Донецьк
denisova041@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ "ЧОРНОГО" PR В УКРАЇНІ (на прикладі передвиборчих кампаній 2007 та 2012 рр.)

В Україні з'явилась загальна тенденція порушення основних принципів проведення виборів, що ставить під сумнів їх визначальну роль у формуванні демократичних інститутів влади. Обрана тема є актуальною, бо сьогодні, поряд з використанням традиційних виборчих технологій широко застосовуються технології Чорного PR, що порушують і положення виборчого законодавства, і правила політичної етики. Зростання масштабів застосування технологій Чорного PR в сучасних виборчих кампаніях обумовлена їх більш високою ефективністю в порівнянні з традиційними виборчими технологіями. Недостатньо високий рівень політичної культури українського електорату є причиною високої сприйнятливості громадян до різного роду негативної інформації, що значно підвищує результативність брудних технологій. Наслідки використання Чорного PR можуть бути важкими, як для окремого кандидата, або виборця, так і для всього виборчого простору в цілому, що сформує негативне ставлення до самого інституту виборів.

В українській політичній науці проблема маніпулювання свідомістю в політичному процесі аналізується здебільшого в періодичній літературі, порушуються в радіо – та телепрограмах, присвячених виборчим маніпуляціям. Також, цією проблемою займаються: Д. Богуш, Я. Підстригач, Г. Почепцов, В. Бебик.

Фахівці не одностайні в питаннях, що саме можна uważати чорним піаром і наскільки правомірне його використання. Простежуються дві альтернативні позиції: чорний піар – явище негативне; чорний піар – вищий пілотаж політтехнологій. Прихильники першої точки зору визначають, що чорний піар – це піар, націлений на дискредитацію конкурента. Причому, способи дискредитації можуть бути різними – законними й незаконними, але саме дискредитація є основним показником "чорності" піаркампанії незалежно від того, наскільки наведена інформація відповідає істині.

З появою демократичних виборів в Україні з'явилася і антиреклама, і "Чорний PR". Якщо в Америці вибори проводяться більше 100 років, і антиреклама з контрпропагандою пройшла певні етапи розвитку, то в Україні ці технології тільки починають вчитися використовувати. Це дуже делікатні технології і зробити гірше конкуренту складніше, ніж собі, тобто тим, хто застосовує такі технології. Експерти запевняють, що майже 80 % українського мас-медійного простору становлять замовні проплачені матеріали або так звана "джинса". Піарники кажуть, що багато українських журналістів та їхніх керівників так звикли до грошей, що безкоштовно співпрацювати із ними практично неможливо.

В Україні перший масовий прихід "чорного" PR був помічений у період "помаранчевої революції" 2004 року. Далі – з кожним роком кількість чорного піару лише зростала. Так, восени 2007 року найбільша кількість випадків поширення "чорного" PR була зафіксована в Харківській і Львівській областях. Так, у Львівській області часто роздавалися листівки, спрямовані проти Блоку Ю. Тимошенко, і в яких схвально оцінювалися дії В. Ющенка. Крім того, в області поширювалася й книга про Ю. Тимошенко з негативною інформацією про неї. Тоді ж у Харківській області без вихідних даних поширювалася газета "ТАК" (провокаційно-націоналістичного напрямку), а також листівки з портретами Ю. Луценка і Ю. Тимошенко з написом "Кати Кушнарьова". Ці листівки і книги мали реквізити неіснуючої друкарні. В самому Харкові лунали фальшиві запрошення на зустріч з Ю. Луценком, на яких був напис "ОУН-УПА герля всіх" (віддруковані таким же шрифтом, як і реклама блоку "Наша Україна – Народна самооборона" "Закон один для всіх". У Житомирській області роздавали нижню білизну із символікою БЮТ; більше того, роздавали ці речі ніби від імені блоку. Інформації про поширення таких речей у БЮТ не підтвердили. В Чернігові напередодні приїзду Ю. Луценка значним тиражем поширювався плакат із зображенням зріки Давида і підписом "Моя передвиборна програма – Давид Жванія". На цьому плакаті був зображений лідер блоку НУ – НС, що показує непристойний жест. А в Тернопільській області, також напередодні приїзду Ю. Луценка, поширювався плакат з написом "Народний самообман" із зображенням стиснутого кулака, що показує виборцям дулю. У Миколаївській області поширювалася листівка-кариатура з віршем "Клятва Януковича братві".

Парламентські вибори в Україні 2012 – не стали виключенням. За даними громадської організації "Опора", під час передвиборчої кампанії – було зафіксовано 457 випадків чорного піару.

Масштаби провокацій – безмежні. Наприклад, нічні дзвінки, в якому спеціально навчена людина закликає проголосувати за конкурента. Звісно, це викликає зворотню реакцію. Або графіті, якими можуть розмалювати скло на новенькому автомобілі, що містить заклик проголосувати за того чи іншого кандидата. Це провокаційні листівки, з вигаданими скандальними поглядами політичного опонента. Практикують і звичайне пошкодження чужих білбордів. Основна тенденція проявляється у тому, що чорний піар знайшов своє втілення в Інтернеті. Туди зливаються компромати, провокації та відверті плітки.

Навіть в Законі України "Про вибори народних депутатів України", у статті 68 "Форми і засоби проведення агітації" у нас прописаний той факт, що кожен може агітувати або засебе, або проти опонента.

Для прикладу можна привести випадки використання чорного піару. Першою згадаємо Тетяну Чорновіл. Це кандидат-мажоритарщик у м. Львів. В газетах періодично з'являлись статті, які демонстрували довідки про те, що Чорновіл є психічно хворою. Вулицями розповсюджувались листівки з молитвою: "... що вбереже нас від нечистого, який вселився у Тетяну Чорновіл". У Київській області, Олег Кищук зняв свою кандидатуру на користь єдиного кандидата від опозиції Павла Різаненка. Але, начебто від його імені (Кищука), весь час з'являлись білборди, в яких Кищук закликав не голосувати за Різаненка. В газетах з'являлись статті, що Різаненко – шпигун ФСБ. В Одесі розповсюджували листівки, які напряду перегукувались з популярним телесеріалом "Бригада": "Бодэлан рвётся к власти". На Житомирщині влаштовували акції, приносили під штаб НУ-НС багнюку і вигукували: "Житомирщина без багнюки". По Львову були розміщені білборди: "Жодного голосу Партії Регіонів". Регіони подавали до суду, але програли. Там же була підірвана палатка "Батьківщини". У Луцьку – розповсюджувались чутки, що кандидат Голева – трансфестит. В Одесі за себе голосувати закликав Дарт Вейдер. А про Петра Симоненка писали в газетах, що для нього, на спеціальних машинах, возять дівчат легкої поведінки.

Отже, PR-технології в Україні застосовують дуже широко. Причини прості. В Україні занадто низький рівень політичної культури. Саме тому вони сприйнятливі до різного роду негативної інформації. В тоталітарних суспільствах Чорний піар – не використовується. Наша країна досить довго знаходилась в такому суспільстві. Коли були встановлені демократичні правила гри – український народ до них ще не звик, тому нові технології сприйняв довірливо. Не розбещена рекламою та кількістю різноманітних кандидатів публіка – приймала на віру все, що їм подавали піар-технологи. Також, значним мінусом є недосконала нормативно-правова база. Фактично, у нас немає закону, який забороняв би наклеп. А Законом про вибори – навпаки, навіть дозволено агітувати проти якогось кандидату. Чорний піар – дуже перспективний напрямок політичної агітації в Україні.

ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Все більших масштабів набувають популяризація теми управління суспільною свідомістю, застосування різних технологій та прийомів політичного впливу. Враховуючи суперечливість трансформації посттоталітарного суспільства та бурхливий розвиток засобів масової комунікації, поглиблення соціокультурних взаємодій, є підстави вважати, що в українському соціумі сьогодні гостро постає проблемна ситуація поширення маніпулятивних впливів та поширення застосування технологій політичного маніпулювання [Кононенко О. В. Маніпулювання суспільною свідомістю як соціокультурний феномен // Вісн. НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. – 2010. – № 2. – С. 202].

Технологія політичного маніпулювання передбачає наявність кількох складових. По-перше, впровадження у свідомість під виглядом об'єктивної інформації бажану для певного кола. По-друге, вплив на "больові точки" суспільної свідомості, які збуджують страх, тривогу, ненависть. По-третє, реалізація власних задумів, спираючись на підтримку громадської думки.

Однак російський психолог Г. Ділігенський вважає, що "... в умовах політичної конкуренції, чим інтенсивніший потік маніпулятивної інформації, під яку потрапляє людина, тим більший спротив їй" [Ділігенський Г. Г. Социально-политическая психология. – М.? 1994. – С. 294].

Наявність значної кількості маніпулятивних технологій у політичних сферах людського життя зумовлена самою природою людини, що схильна до сприйняття простих та зрозумілих пояснень, які дуже часто можуть ґрунтуватись на іраціональних мотивах, апеляції до забобонів, стереотипів тощо. Емоційна та підсвідомі складові людської особистості приймають рішення та мотивують індивіда до дій у переважній більшості випадків, навіть якщо зовні це виглядає як раціональне рішення. Несхильність до глибокого замислювання над тезами, меседжами та проблемами притаманна переважній більшості людей. Саме цим фактором обумовлена така потреба у маніпулятивних технологіях. Таким чином, можемо констатувати, що маніпулятивні технології є найбільш оптимальним способом залучення на свій бік масової свідомості (особливо коли немає потужних раціональних аргументів для класичного переконання) та найпоширеніший на сьогоднішній день спосіб управління політичними процесами.

На думку дослідника М. Чукаса, причиною використання маніпулювання та маніпулятивних технологій є зіткнення інтересів соціальних груп, боротьба між впливовими групами, які відстоюють право на своє існування або намагаються змінити владу. В основі таких маніпулювань – прагнення представити свої вузькі інтереси як такі, що відповідають прагненням цілого суспільства [Chukas M. Propaganda Comes of Age. – Wa-

shington, 1975. – Р. 203]. В якості прикладу даного твердження розглянемо інформаційний вплив Всеукраїнської громадської організації "Український вибір". Перше, на що звертається увага, це тенденційна назва. Також одним із моментів, на які варто звернути увагу є те, що один із засновників даної організації знаходиться в близьких стосунках з президентом РФ. Після того, як на саміті у Вільнюсі "Східне партнерство" 28–30 листопада 2013р. асоціацію України з ЄС не було підписано, на плакатах та інших інформаційних носіях "українського вибору" з'явилась відмітка про досягнення поставленої мети: "асоціацію з ЄС зупинено". Згодом стало очевидно, що їх мета не співпадає з метою більшої частини населення України. Можна по різному ставитись до "майданів" в більшості областей України, та в жодному разі не можна однозначно стверджувати, що "зупинити асоціацію з ЄС" – це український вибір. Очевидним є застосування маніпулятивних прийомів, зокрема підміни понять. Враховуючи все це можемо зробити припущення про те, що поява організації з такою гучною назвою, інформація, яку вона розповсюджує і той зміст, який доносять до простих мешканців співпадає із зовнішньою політикою керівництва сусідньої держави. Політична сила проросійського спрямування з такою назвою – яскравий приклад політичного маніпулювання.

Зростання застосування та ефективності маніпулювання зумовлене сутністю нинішнього суспільства. Суспільство масового споживання породило "масове суспільство" зі стандартними смаками, потребами, відповідним способом мислення, де панують однакові стереотипи. Відбувається поступове нівелювання різних сфер життя. Безумовно, цілком вито застерегтися від маніпулятивного впливу неможливо. Ми впливаємо на людей, вони впливають на нас. Однак, перевірка інформації, яку ми отримуємо, уточнення відомостей через інші джерела, аналіз послідовності дій дають змогу виявити маніпулятивні прийоми та технології. Аналіз можливостей їхнього застосування та ефективності впливу дають змогу протистояти їм.

*Я. В. Кавыршина, студ., ДНТУ, Донецк
yan-imdygyd@yandex.ua*

**ПРОЗЕЛИТИЗМ ИСЛАМСКОГО ПОЛИТИЧЕСКОГО ДВИЖЕНИЯ
ХИЗБ УТ-ТАХРИР КАК ОПАСНЫЙ ФАКТОР
ЭТНОКОНФЕССИОНАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ
НА ТЕРРИТОРИИ АР КРЫМ**

В современное время, фактор исламского прозелитизма оказывает всё большее влияние на внутреннюю обстановку и внешнюю политику многих государств как мусульманских так и немусульманских регионов. Именно прозелитизм является одной из главных причин конфликтов на религиозной почве.

В Украине данное явление наиболее отчётливо можно пронаблюдать на территории АР Крым, где в последнее время происходит обширное разворачивание прозелитической деятельности в среде исламистских религиозно-политических движений, в первую очередь, движения Хизб ут-Тахрир.

Прозелитизм свойственен преобладающему количеству религий, на тех или иных этапах их становления и имеет относительно долгую историю существования.

Понятие "прозелитизм" применяется для определения перехода из одной религии в другую, для обозначения определённых интенций к "переманиванию" верующих в свою религиозную организацию.

Следует заметить, что прозелитизм был свойственен исламу на всех этапах его развития. Однако, многие исследователи, в частности Кирюшко Н. И. указывают, что в течение длительного времени проживания на территории Украины, мусульмане практически не ставили перед собой цель обращения в Ислам украинцев [Ислам в Украине: Основные этапы истории [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.islamnews.ru/news-19073.html>].

Всплеск же прозелитической активности на современном этапе во многом связан с процессом глобализации. Вследствие трансформации мира из государственно-центричного в многоцентричный, появляется множество новых автономных негосударственных акторов (транснациональные компании, партии, движения, религиозные меньшинства), не обладающих никакой суверенной властью, однако играющих немаловажную роль в мировом политическом процессе. Возникшее в 1953 году, движение Хизб ут-Тахрир довольно быстро становится значимым актором на международной политической арене, и, с целью усиления собственного политического и религиозного влияния начинает активную прозелитическую деятельность.

Деятельность Хизб ут-Тахрир на территории Крыма напрямую связана с феноменом политизации религии, говоря о котором, многие исследователи – исламоведы, такие, как например, А. Игнатенко, Б. Тиби, подразумевают использование религиозных идей в политических целях, как некоторых элементов политических технологий.

Активность последователей международной религиозной экстремистской организации "Хизб-ут-Тахрир", является одним из наиболее опасных факторов этноконфессиональной стабильности в Крыму. Религиозные догмы ислама адепты движения используют для оправдания собственных политических целей – создания всемирного исламского халифата. Ключевая роль в этом процессе отводится прозелитизму: к цели они движутся как при помощи вербовки приверженцев на религиозной основе, так и достаточно профанным путем продвижения своих кандидатур в государственные структуры [Крым в сетях международной религиозно-экстремистской организации "Хизб ут-Тахрир" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://jankoy.org.ua/krym-setyah-hizb-ut-tahrir/>].

Путь к осуществлению целей движения состоит из нескольких этапов: после формирования партийного ядра начинается этап активного взаимодействия с мусульманской средой. Формируются определённые миссионерские центры, проводящие активную проповедническую деятельность, и в результате этой деятельности начинают появляться прозелиты.

Примечательно, что в основном неопитами, отказавшимися от прежней веры, является молодёжь в возрасте от 21 до 30 лет. Они являются наиболее активным слоем населения, быстро организуют отдельные группы, некоторые из них становятся имамами и проповедниками в среде сограждан.

Доказательством успешности прозелитизма Хизб ут-Тахрир служит факт обширного распространения в АРК их идеологии, проповедуемой функционерами легальных подконтрольных организаций (автономные мусульманские общины (АМО) "Давет" (г. Симферополь), "Алушта" (г. Алушта), "Салачик" (г. Бахчисарай) и другие (всего 17), а также общественных организаций "Правозащитное движение Крыма" и "Лига мусульманок "Инсаф" которые занимаются распространением среди населения автономии радикальных идей движения.

Прозелитская деятельность ведётся этими организациями путем проведения различных акций, митингов и парадов. Среди последних мероприятий можно выделить международный форум в Крыму под названием "Исламский призыв на постсоветском пространстве и "Хизб ут-Тахрир": реалии и вызовы" [Исламисты анонсировали международный форум в Крыму [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lenta.ru/news/2013/10/01/crimea>], общекрымскую женскую исламскую конференцию в Симферополе [<http://www.pravda.com.ua/rus/news/2013/10/5/6999380>], а также митинг в поддержку создания Всемирного Халифата, где активисты движения призывали крымчан поддержать идею реанимации правления, основанного на законах шариата [Исламисты созывают митинг за создание Всемирного Халифата [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.nr2.ru/crimea/441824.html>].

Недавно в СМИ также появилась информация о вербовке сторонниками "Хизб-ут-Тахрир" крымских татар для ведения боевых действий в Сирии на стороне антиправительственных группировок. То есть, в данном случае мы видим, что происходит использование религиозных идей для мобилизации людей в нерелигиозных целях, то есть происходит некоторое отодвигание веры на задний план и выдвигание политики в качестве первостепенно важного.

Следует также отметить, что завершающим этапом деятельности Хизб ут-Тахрир, неким концептуальным ядром, является "идея воссоздания Халифата – глобального исламского государства, управляемого правоверным халифом" [Добаев И. Радиализация ислама в Крыму [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://evrazia.org/article/2190>].

Исходя из данной концепции, можно судить и об отношении Хизб ут-Тахрир к существующему политическому строю Украины. Разработав

проект идеального политического государства – Халифата все остальные формы правления апологеты движения считают "куфром", и в своих программных статьях проповедают активное сопротивление последнему.

Эксперты киевского Центра ближневосточных исследований полагают, что деятельность политических исламистов, в том числе движения Хизб ут-Тахрир готовит почву для деятельности экстремистских организаций. На территории АР Крым они представляют потенциальную угрозу самоидентификации крымских татар и умеренному исламу ДУМК. Представители исламистских движений публично его не критикуют, однако превосходят в активности, мобильности и финансовых ресурсах. Немаловажным является также обширное использование в собственных пропагандистских целях видео и сети Интернет (что в первую очередь направлено на молодёжь).

Итак, мы видим, что проблема оценки истоков и последствий прозелитизма, в частности прозелитизма отдельных внутрирелигиозных движений различной направленности, несмотря на долгую историю существования прозелитизма, как явления, содержит в себе потенциал для новых исследований. Крайне важным моментом является выработка так называемой универсальной "золотой середины" в прозелитической деятельности. С одной стороны, каждая из прозелитических религиозных традиций должна вести активную проповедническую деятельность во имя спасения заблудших душ, а с другой стороны, необходимо учитывать также этический аспект межконфессиональных отношений: недопустимым является перенесение религиозными лидерами конкуренции из сферы светского общества в сферу религии. Прозелитическая деятельность одной религиозной традиции не должна осуществляться во вред другой.

***М. О. Кацуба, асп., КНУТШ, Kuib
nkatsuba@gmail.com***

ВПЛИВ ХУДОЖНЬОГО КІНО НА ПОЛІТИЧНИЙ ПРОЦЕС

За 120 років свого існування художнє кіно утвердилось не лише як невід'ємний від сучасної цивілізації засіб розваг, а й як потужний інструмент в політичній боротьбі. Образи, що транслюються засобами кіно, нерідко інтегруються в політичну свідомість мас, стають фактором сприйняття політичної реальності: історичного минулого, сьогодення, і візії майбутнього.

В рамках кінематографу сформувався потужний апарат маніпулятивного, пропагандистського впливу, зумовленого статусом кіно, як, з одного боку – особливого виду ЗМІ, а з іншого – як синтетичного і технологічного виду мистецтва. Кожний з елементів сучасного кіно можна розглядати як окремих комплекс засобів з політичного впливу: екранне зображення, звук, монтаж, і навіть технології тривимірності разом формують потужний апарат конструювання вигаданої реальності, яка поклика-

на, серед іншого, затіняти, а нерідко, і замінювати реальність справжню: підміняти собою дефіцит інформації про політичне минуле і сьогодення, що є в масовій свідомості. В цьому контексті важливим є питання окреслення певних напрямів впливу художнього кіно на політику. Тобто, яким чином отримане масовим глядачем враження та сприйнята інформація конвертуються у фактори реального політичного процесу.

Очевидним здається факт, що метою впливу кіно в політиці є свідомість людей, а точніше великих соціальних груп, цілого суспільства, а інколи і світу. І хоча така відповідь є правильною, необхідно зазначити, що політичний вплив кіно є більш всеохоплюючим. Опосередковано, мішенню такого впливу є не лише громадська думка, а й реальна політика.

Можна сказати, що політичний вплив кіно здійснюється в двох діалектично поєднаних напрямках. З одного боку – на свідомість людей в інтересах політики. Під політикою тут ми розуміємо велику кількість можливих явищ. Історія знає багато прикладів, коли за допомогою кінопропаганди ідеологія правлячого класу (якщо звертатись до термінології К. Маркса) нав'язувалась всьому суспільству. Це, так би мовити, пропаганда для "внутрішнього споживання". Відомі і приклади, коли засобами кіно інформаційно потужна держава поширює свої уявлення про "правильний" політичний лад, пропагує власну культуру, спосіб життя, тощо. Це можна назвати пропагандою "на експорт".

Окрім цілей довгострокового характеру, якими є формування певної політичної культури, часто кіно стає інструментом формування громадської думки щодо конкретної окремо взятої політичної події. Якщо звернутися до аналізу історії кінематографу, можна виявити, що кожна більш-менш значуща історична подія набувала яскраво вираженого ідеологічного забарвлення в кіно. Реальні політичні факти частково замінювались їх кінематографічною "реконструкцією", а інтерпретація таких фактів у фільмах різних країн нерідко була діаметрально протилежною. Згадаймо тут хоча б, як активно Росія і Грузія після війни 2008 року наче наввипередки знімали художні фільми про ті події. Очевидно, що кожна зі сторін таким чином намагалась нав'язати як власним громадянам, так і Заходу власне трактування того військового конфлікту.

Але формування громадської думки з довгостроковою чи кон'юнктурною метою, це лише перший рівень політичної пропаганди за допомогою кіно. Другим рівнем є вплив безпосередньо на політику через громадську думку. Тобто, на відміну від цілей описаних вище, тут мова йде не просто про формування ідеологічних настанов в суспільстві чи про нав'язування точки зору про конкретні події минулого. Кіно тут використовується як інформаційна платформа для запланованих політичних акцій. В такому разі, пропаганда через ЗМІ є одним з перших етапів проведення такої політичної акції. Прикладом тут може бути, скажімо, підготовка громадської думки до майбутньої війни. Відомі історичні приклади, коли в Третньому Рейху виходили антипольські фільми, які повинні були сформувати ненависть до поляків, і нав'язати думку, що війна з

Польщею неминуха. Подібна тактика формування масової свідомості для того, щоб люди сприйняли заплановану владою політику – непоодиноким. Проте, така пропаганда використовується не лише для, так би мовити, "злих" намірів, а й може бути частиною державної соціальної політики. Показовим в цьому плані є приклад США, де політика лібералізації ставлення до певних дискримінованих соціальних груп "готується" через ЗМІ, в тому числі, і через відповідні художні фільми.

В цьому контексті, до речі, важливим є прогностичний аспект дослідження впливу кіно на масову свідомість. Так аналіз інформаційних акцій, які проводяться певною силою через ЗМІ (в тому числі і кіно), може стати основою для прогнозування політичних планів цієї сили, визначення цілей, які вона переслідує. Це є можливим, оскільки в разі планування певної політичної акції, громадська думка найчастіше формується так, щоб результат цієї акції був сприйнятий суспільством. Отже, цей гіпотетичний політичний результат неявно закладається у зміст поширюваної засобами кіно пропаганди.

В. І. Ливенко, асп., НІСД при Президентові України, Київ
17_a@ukr.net

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАГРОЗИ ПОЛІТИЧНІЙ БЕЗПЕЦИ

"Загроза" це одне з головних понять у проблематиці забезпечення безпеки взагалі та інформаційної безпеки зокрема. У той же час серед фахівців досі не склалося єдиної точки зору щодо сутності цього явища.

Загрози об'єкту, що захищається (об'єкту безпеки) не є чимось, існуючим самостійно. Сутність загрози полягає у тому, що вона являє собою або прояв взаємодії об'єкта безпеки з іншими об'єктами, здатної завдати шкоду його функціонуванню і властивостям, або аналогічний прояв взаємодії підсистем і елементів самого об'єкта безпеки.

Загроза може розглядатися також як можливість вирішення суперечності у взаємодії об'єкта безпеки з іншими об'єктами або у взаємодії компонентів об'єкта безпеки (його елементів і / або підсистем) між собою шляхом насильницької зміни у бік погіршення властивостей (характеристик) одного з них або об'єкта безпеки у цілому, тобто шляхом нанесення шкоди [Вепринцев В. Операции информационно-психологической войны : краткий энциклопед. слов.-справ. / В. Вепринцев, А. Манойло, А. Петренко, Д. Фролов. – М. : Горячая линия – Телеком, 2005. – С. 431].

Загроза завжди пов'язана з деяким об'єктом безпеки, який проявляє своє існування у процесі взаємодії з іншими об'єктами або у процесі взаємодії складових його компонентів. Ця взаємодія визначає умови існування об'єкта безпеки, тобто зовнішні та внутрішні по відношенню до об'єкта обставини, у яких проявляється сутність даного об'єкта. Умови можуть бути як реальними, тобто такими, що виникають у процесі взаємодії, так і потенційними, такими, що можуть виникнути за наявності певних факторів. Крім того, умови, що виникають, можуть сприяти існу-

ванню об'єкта, бути нейтральними до цього процесу або чинити негативний вплив на його існування. Потенційні умови існування об'єкта безпеки, що здатні чинити на нього негативний вплив, називаються загрозами. Виходячи з цього, загроза є сукупність факторів і умов, що виникають у процесі взаємодії об'єкта безпеки з іншими об'єктами, а також складових його компонентів між собою і здатних чинити на нього негативний вплив [Там же. – С. 432].

О. Литвиненко визначає інформаційну загрозу як "такі внутрішні, чи зовнішні впливи на сферу обертання інформації, які можуть нанести їй шкоду" [Литвиненко О. В. Проблеми забезпечення інформаційної безпеки в пострадянських країнах (на прикладі України та Росії) : дис. ... канд. політ. наук. – К., 1997. – С. 27].

З метою сформуванню певні уявлення щодо характеру інформаційних загроз у політичній сфері, та для їх подальшого теоретичного дослідження, вважаємо за необхідне розглянути поняття "політична безпека".

Під політичною безпекою слід розглядати міру (рівень) захищеності національних інтересів у політичній сфері [Цит. по: Циганов В. В. Політична безпека і безпечна політика: Складові, ознаки, стан, тенденції. – К. : Ніка-Центр, 2006. – С. 8].

Під політичною сферою, мається на увазі цілісна сукупність усіх політичних явищ, присутніх у житті суспільства. Поняття "політична сфера" характеризує наявність політичного в суспільстві [Політична енциклопедія / редкол. : Ю. Левенець (гол.), Ю. Шаповал (заст. гол.) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2012. – С. 591].

Враховуючи зазначені визначення "інформаційної загрози" та "політичної безпеки" можемо визначити інформаційні загрози політичній безпеці як такі внутрішні, чи зовнішні впливи інформаційного характеру, що здатні нанести шкоду національним інтересам у політичній сфері.

Шкода – це негативні наслідки, що виникають у результаті реалізації загроз [Остапенко Г. А. Информационные операции и атаки в социальных системах : учеб. пособ. для вузов / под ред. В. И. Борисова. – М. : Горячая линия – Телеком, 2007. – С. 7].

Існує інший підхід до визначення політичної безпеки, при якому підкреслюється, що "внутрішня політична безпека держави – це такий стан її політичної системи, який забезпечує стабільний розвиток суспільства, відображає інтереси усіх його соціальних груп, сприяє консолідації нації і дозволяє ефективно вирішувати завдання економічного, соціального і культурного розвитку" [Цит. по: Циганов В. В. Політична безпека і безпечна політика: Складові, ознаки, стан, тенденції. – С. 8].

Якщо врахувати думку С. Расторгуєва, що метою інформаційної загрози є "активізація алгоритмів, відповідальних за порушення звичного режиму функціонування, тобто вивід системи за межі допустимого режиму функціонування" [Расторгуев С. П. Основы информационной безопасности : учеб. пособ. для студ. высш. уч. заведений. – 2-е изд., стер. – М. : Издательский центр "Академия", 2009. – С. 185], то інформаційні загрози політичній безпеці можна визначити як такі внутрішні, чи

зовнішні інформаційні впливи, що направлені на порушення звичного режиму функціонування політичної системи.

Реалізація інформаційних загроз політичній безпеці здатна вивести політичну систему за межі допустимого режиму функціонування, або, застосовуючи термінологію О. Старіша – вплинути на "область стійкої роботи політичної системи" [Старіш О. Г. Інформаційна політика держави в контексті глобалізації : дис. ... д-ра політ. наук. – К., 2008. – С. 125].

Беручи до уваги міркування Г. Ілляшова щодо того, що "ззовні політичний процес є комплексом взаємопов'язаних подій, явищ, актів поведінки, які утворюють послідовність якісних станів політичної системи", а "внутрішньою змістовною його суттю є артикуляція, представництво і конкуренція соціально-політичних інтересів різних суб'єктів" [Ілляшов Г. О. Духовні засади політичного процесу (теоретико-методологічний аналіз): дис. ... канд. політ. наук. – К., 2011. – С. 50] ми можемо зробити наступний висновок: інформаційні загрози політичній безпеці можуть реалізовуватися як такі внутрішні, чи зовнішні інформаційні впливи, що направлені на політичний процес, з метою його контролю чи руйнування.

Реалізація інформаційних загроз політичній безпеці здатна призупинити розвиток суспільства, чи навіть спричинити загальну соціальну деградацію, дестабілізувати соціально-політичну ситуацію, підірвати владу та викликати соціальний хаос, призвести до інших, вкрай негативних наслідків.

Протидія інформаційним загрозам політичній безпеці, на нашу думку, має здійснюватися у рамках забезпечення інформаційної безпеки політичної системи.

Д. С. Лікарчук, асп., КНУТШ, Київ

СТРАТЕГІЇ ВИРІШЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

На сьогоднішній день визначились три основні, пов'язані між собою напрямлення, ці підходи направленні визначити засоби та міри, здатні запобігати виникненню політичних конфліктів. Вирішення політичних конфліктів мирним способом та досягти консенсусу, хоча трапляються випадки коли політичні конфлікти можуть виходити за рамки "політичної ввічливості".

Перше напрямлення, яке виокремлюють в політичній конфліктології – політико-правове, що полягає у пошуку правових засобів політичного рішення масштабних конфліктів. Друге – політико – психологічне, в основі якого закладені питання мотивації до ініціювання конфлікту, участі в ньому, його затягуванні, завершенні й конфліктних взаємовідносин. Третє – державно-силове, яке базуються на пошуку оптимальних шляхів серед ведення конфлікту для досягнення певних цілей політики [Коузер Л. Основи конфліктології. – СПб. : Светлячок, 1999. – С. 158–159].

В політичній науці існує дві основні стратегії вирішення конфліктів, це стратегія контролю та стратегія управління конфліктом. Дослідження

в політичній конфліктології, виявило спільними для стратегій управління конфліктом та контролю алгоритми:

1) конфлікт можна витиснути або перемістити з одного рівня політичної сфери на інший, політичні актори можуть змінювати свої позиції та безумовно важливим показником є економічні процеси та суспільна думка;

2) врегулювати політичний конфлікт, тобто позбавити найбільш гострих і знищуючих для політичних акторів проявів діяльності, в більшості випадків можна вирішувати важливі, але спірні, питання мирно та за допомогою консенсусу;

3) вирішити політичний конфлікт, знищивши самі витoki і причини протиріч, в даному випадку можуть застосовуватись будь-які засоби;

4) стримання політичних конфліктів, й не рахуючись з формами і ресурсами опору сторін, можна застосовувати і більш жорсткі способи ведення політики, крім того, влада може не звертати увагу на громадян та їх точку зору та бажання [Скотт Дж. Способи разрешення конфликтов. – Киев : Верзилин и К°, ЛТД, 1991. – С. 193–199].

В стратегії контролю наголос робиться на превентивні міри, пов'язані з виявленням конфліктних факторів, їх початковим аналізом і намаганнями не допустити руйнівних форм, попередити перетворення конфлікту – від "кризи до насилля". Але, в будь-якому випадку, важливою умовою ефективного контролю конфліктів виступає моніторинг політичного та соціально – економічного стану соціуму, як базовий принцип управління. Під моніторингом конфліктів розуміється спеціально організована та постійно діюча система необхідної звітності, збору та аналізу статистичної інформації, проведення додаткових інформаційно-аналітичних досліджень і оцінки стану, тенденцій розвитку і гостроти загально – регіональної ситуації і конкретних регіональних проблем.

Будь-який моніторинг має відповідати, як мінімум двом принциповим вимогам:

1. Моніторинг має бути системним, здатним дати характеристику соціальним, економічним, правовим та інших аспектам в їх взаємовідносинах, таким чином контролюються політичні процеси.

2. Моніторинг має бути структурно наповненим і логічно завершеним, включати суспільнообов'язкові стадії збору певної інформації, її аналізу і оцінки політичної ситуації або проблеми.

Зазначимо, що стратегія управління – передбачає здійснення конкретних процедур та дій з ціленаправлення модифікації поведінки конфліктуючих сторін і зміни зовнішнього середовища: проведення відповідної інформаційної політики, формування інституціональних структур для ведення переговорів, залучення додаткових економічних ресурсів для примирення сторін.

Поєднання різноманітних цілей з відповідними їм методами передбачає різноманітні стратегії поведінки в політичних конфліктах.

1. Стратегія "сили" зорієнтована на ліквідацію супротивника або як "біологічного організму" або як дієздатного і вільного у виборі своїх дій суб'єкту.

2. Стратегія "вразливості" супротивника передбачає зміни обставин, в яких опонент висуває небажані вимоги.

3. Стратегія "ухилення" ґрунтується на очікуванні відповідного моменту для висунення вимог, така стратегія не передбачає впливу на іншого учасника.

4. Стратегія "партнерства" направлена на пошук таких варіантів рішення проблем, які дозволили б задовольнити інтереси всіх сторін, причому в максимальному обсязі [Дмитриев А. В. Конфликтология. – М. : Гардарика, 2000. – С. 54].

XXI століття прагне до мирного вирішення будь-яких конфліктів, досягнення консенсусу, з таким розвитком подій в політичній конфліктології існують ненасильницькі стратегії вирішення політичних конфліктів. До ненасильницьких стратегій вирішення конфліктних ситуацій можна віднести перш за все стратегію "консоціації". Така стратегія, полягає у врегулюванні конфліктів і забезпеченні політичного миру в соціумі, де існує ряд груп, які мають відмінності одна від одної: політичні і релігійні переконання і вірування або які мають різні етнічні коріння.

Стратегія синкретизму – розуміння етнічної групи як неполітичної, культурної спільності. Культура кожної етнічної групи проголошується частиною загальнодержавної культури. Ці спільності добровільно входять до складу нової синкретичної нації-держави.

Отже, політична конфліктологія, базується не лише на теоретичних основах, але й на стратегіях вирішення політичних конфліктів. Починаючи з XX століття найпопулярнішими стали ненасильницькі стратегії вирішення політичних конфліктів, такі як стратегія консолідації та стратегія синкретизму.

***І. В. Македон, здобувач, НПУ ім. М. Драгоманова, Київ
ilona.makedon@gmail.com***

ДО ПИТАННЯ ВПЛИВУ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОГО ПОРЯДКУ ДЕННОГО

Нові інформаційні технології XXI століття породжують нові види масових комунікацій, нові, відмінні від класичних, медіата суттєво впливають на специфіку формування суспільного порядку денного. Це, в свою чергу, породжує нові виклики для політиків та їх політтехнологів. Ще донедавна ми говорили про те, що ступінь залученості українців до інформаційних технологій достатньо низький, а тому Інтернет інформує про суспільно-політичне життя суспільства лише невелику частину населення, не справляє суттєвого впливу на суспільні настрої, не формує превалюючих громадських думок.

Однак з року в рік кількість громадян України, які користуються можливостями мережі Інтернет, суттєво збільшується. За даними регулярного дослідження ринку телекомунікаційних послуг, на кінець 2013 року

кількість регулярних користувачів мережі Інтернет в Україні досягла 44 %. 77 % домашніх комп'ютерів отримали підключення до мережі. За темпами росту Інтернет-аудиторії в 2013 році в Україні переважали представники старшого покоління та молоде покоління в малих містах та селах. Це свідчить про те, що Інтернет поволі охоплює традиційно недосяжні для інформаційних технологій прошарки населення України.

Найбільш затребуваними послугами Інтернет серед регулярних українських користувачів в 1-му кварталі 2013 року були: соціальні мережі – 63 %, електронна пошта – 50 %, завантаження фільмів і музики – 40 %, пошук інформації – 38 %, сайти новин, читання газет – 31 %, Інтернет-телефонія – 30 % тощо. Дані показники свідчать, зокрема, про високий потенціал соціальних мереж для просування політичних товарів, а також про перспективність політичної комунікації даним каналом зв'язку загалом. Крім того, в Україні спостерігається значне скорочення частки друкованих ЗМІ, що зменшують свою присутність на ринку до Інтернет-версії видання. Таким чином, це становить інше потенціальне джерело зростання аудиторії, що отримує інформацію про стан справ у державі саме за допомогою Інтернет-технологій.

В цілому Україна відстає від рівня інформатизації від більшості європейських країн, а також сусідньої Росії. Разом з тим, держава має досить міцні позиції та демонструє швидкі стабільні темпи розвитку, зберігаючи за собою значний потенціал подальшого розвитку.

Українське суспільство є традиційно політично багатограним, акумулює в собі різноманітні політичні погляди, тому комунікація через Інтернет, де існує свобода вираження власної думки, є потенційно надзвичайно перспективним та потужним каналом зв'язку на вітчизняних теренах. Політики вже активно займаються налагодженням своєї політичної активності в мережі Інтернет. Вільний доступ громадян до інформації, з одного боку, ускладнює завдання політичних технологів щодо формування позитивного образу політика чи політичної сили і, разом з тим, відкриває перед ними новий спектр засобів політичної боротьби та технологій.

В теорії формування порядку денного (Agenda-Setting Theory) вважається, що "ті, хто контролюють медіа, формують набір освітлюваних в засобах масової інформації тем. Це стає порядком денним медіа на певний період часу" [Lowery S. A. Milestones in mass communication research: Media effects / S. A. Lowery, M. L. DeFleur // The Iowa study of hybrid seed corn. – New York : White Plains. – 1995. – P. 400–401]. Особливість Інтернет-простору полягає в тому, що інформація не може повністю контролюватися. В умовах поширення Інтернет-технологій політики та виробники політичного продукту потрапляють в умови значно більшої інформованості населення, наявності альтернативних джерел інформації, неконтрольованих інформаційних "зливів". Публіка стає більш автономною, а, отже, представникам політичного класу, що прагнуть впливати або контролювати громадську думку необхідно вдаватись не лише до звичного набору комунікативних технологій, але й володіти (користуватися) механіз-

мами інформаційної боротьби в мережі Інтернет. "Безумовно, Інтернет став дуже популярним джерелом інформації і каналом зв'язку. Разом з тим, він демонструє, наскільки важко здійснювати контроль над інформацією. Зміст друкованих ЗМІ та телебачення легко контролювати, оскільки кількість продуктів обмежена, а аудиторія пасивна. В Інтернеті ж кожен є як споживачем інформації, так і її творцем... Слід зауважити, що на сьогодні Інтернет залишається практично саморегульованою сферою, в якій учасники інформаційного обміну, які поширюють інформацію, діють згідно зі стихійними нормами, в рамках певного "мережевого" етикету" [Бикмєтова Т. И. Проблема лжи и ответственности в Интернете // Коммуникативистика XXI века: человек в современном мире коммуникаций : мат-лы VII Всероссийской научно-практической конференции 20 апреля 2011 г. – Н. Новгород: Издательство НИСОЦ. – 2011. – С. 36–37].

Формування суспільного порядку денного через Інтернет-простір має свої суттєві особливості. Спробуємо узагальнити його головні характеристики:

- 1) значно більше охоплення подій у порівнянні з традиційними медіа;
- 2) використання нетрадиційних інформаційних приводів;
- 3) оперативність;
- 4) низька контрольованість інформаційного простору та, як наслідок, більший простір для незаангажованої інформації;
- 5) кожен користувач є не лише споживачем інформації, але й її творцем, тобто може стати джерелом теми для обговорення; в окремих випадках з процесу з процесу формування порядку денного прибираються так звані "вартів" (є журналісти, редактори, видавці та власники мас-медіа);
- 6) вільне поширення міркувань та статей Інтернет-журналістів, блогерів, лідерів думок.

На сьогодні Інтернет-ЗМІ залишаються менш заангажованими, вільними та демократичними. "Відсутність реєстрації інтернет-видань та спеціальних законодавчих обмежень дійсно створюють ситуацію більшої свободи слова саме в Інтернеті" [Голікова А. С. Українські Інтернет-ЗМІ в політичній дискусії 2002–2006 років // Учен. записки Таврич. нац. ун-та ім. В. І. Вернадського. Серія "Филология". – Т. 19(58). – № 5. – С. 314]. Разом з тим, в Україні ще немає достатньої кількості політтехнологів відповідного профілю, а самі політики є дилетантами в питанні формування Інтернет-іміджу. Відсутність достатньої кількості фахівців та контролю за мережею з боку держави робить український Інтернет-простір стихійним, непередбачуваним, беззахисним перед інформаційними "викидами", сірими та чорними технологіями. Пришвидшений розвиток інформатизації на тлі значної технологічної відсталості країни породжує значні ризики для її інформаційної безпеки, високу вразливість до зовнішнього інформаційного впливу. Крім того, технологічна відсталість та економічні проблеми держави можуть призвести до того, що ринок Інтернет-ЗМІ, слідом за телебаченням та друкованими виданнями, розділять між собою представники олігархічних кіл.

МОДЕЛЬ КОРЕЛЯЦІЇ ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ І ПОЛІТИЧНОЇ АКТИВНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У КОНТЕКСТІ БРЕНДИНГУ ТЕРИТОРІЙ

Модель кореляції легітимності влади і політичної активності територіальної громади у контексті брендингу територій в сучасній політиці.

Брендинг територій як напрям сучасної політики передбачає цілеспрямовану діяльність суб'єктів по створенню, коригуванню та просуванню позитивного концепт-образу території у зовнішньому та внутрішньому політичному полі. За умов поміркованих і системних дій формується бренд-політика як сукупність політичних рішень і цілеспрямованих практичних дій органів державної влади та місцевого самоврядування, що відповідно до законодавства, спрямовані на вдосконалення бренду території. Ключовий компонент успішності бренд-політики – активне залучення територіальної громади. Продуктом її є унікальний концепт-образ території, цілісна політична ідентичність (на базі територіальної, етнокультурної, національної), лояльність (відданість) резидентів до території, легітимність влади та її привабливість для зовнішніх спостерігачів. Метою тез є презентація авторської кореляційної моделі легітимності влади і політичної активності територіальної громади у контексті брендингу територій в сучасній політиці.

Легітимність влади

Низький рівень Високий рівень D

Високий рівень легітимності влади при низькій участі територіальної громади у політичних процесах і управлінні територіями 2 C

Стабільно висока легітимність інститутів державної влади при генералізованій довірі у суспільстві як результат бренд-політики 4

СЕКТОР А. 1 Формалізований брендинг у політичних процесах. Характеристики:

- наявність території з населенням, легалізація її паспорту (офіційна назва і символіка, геополітичні характеристики, місце розташування на карті, загально визнані аббревіатури її назви та структурних одиниць);
- інститути влади сформовані, але мають низький рівень довіри і підтримки.

А

"Сіра зона"

формалізованого

брендингу 1

(криза легітимності влади та нерозвинутість ГС) В

Висока ступінь саморозвитку територій та залучення територіальної громади до політики при низькій довірі інститутам влади 3

Участь територіальної громади у управлінні територією

- формалізована інституційність брендингу територій (визнана необхідність формування та просування позитивного образу території у державних програмах та інших нормативно-правових документах, призначений координаційний орган державної влади;

- брендинг територій у політичних процесах використовується з метою ситуаційного отримання політичного капіталу еліти, впроваджується у таких формах як PR – супровід, соціальні проекти, зовнішні інвестиційні проекти розвитку територій тощо;

- маргіналізована політична ідентичність нації за умов кризи легітимності влади, нерозвинутості громадянського суспільства, відсутності усвідомленого резидентами цілісного концепт-образу території;

- образи, асоціації, репутаційні та іміджеві характеристики території усвідомлюються резидентами та нерезидентами як суперечливе, нейтрально-негативне ставлення. Ключовим елементом концепт-образу виступають політичні іміджі (владних персон, дій, рішень, подій, продуктів).

Перебування у "сірій зоні" формалізованого брендингу притаманне перехідним політичним системам. Стратегії легітимації політичної еліти в них спрямовані на швидке переміщення з сектору А до сектору D, що є небезпечним для суспільства та швидкоплинним для владних інститутів.

СЕКТОР D. 2 Високий рівень легітимності влади при низькій участі територіальної громади у політичних процесах і управлінні територіями. Характеристики:

- отримання владою легітимності з боку громади прямим шляхом з "сірої зони" (сектору А) часто здійснюється за рахунок реальних чи вигаданих кризових ситуацій, що мобілізують суспільство чи відволікають від явища ерозії влади. Такий шлях легітимації влади маніпулятивний за природою і нетривалий за результатами;

- перебування суспільства у секторі D – біфуркаційна ситуація із бінарним сценарієм: 1) падіння у "сіру зону" (сектор А) чи 2) перехід у сектор С шляхом якісної легітимації політичного режиму. Серед її механізмів – прозорість прийняття рішень, виборчого процесу, бренд-політика на підставі партнерства влади, бізнесу і територіальних громад;

- ініціативи "знизу" (громад) щодо управління територіями – самостійні чи за підтримки політичної опозиції – один з чинників падіння легітимності влади у сектор А;

- утримання високої легітимності владними інститутами та органами місцевого самоврядування як довгострокова стратегія розвитку політичної системи не можлива без залучення територіальних громад та соціального комфорту громадян. За таких умов, брендинг територій стає напрямком державної регіональної політики і складовою процесу системної модернізації.

- найбільш оптимальний шлях легітимації політичного режиму – двовекторний – одночасний рух з "сірої зони" (сектору А) до секторів С і D.

СЕКТОР В. 3 Висока ступінь саморозвитку територій при низькій довірі інститутам влади. Характеристики:

- у наслідок кризи легітимності влади через непрозорість та неефективність закону, виборчої і партійної систем, рішень і дій державних інститутів, формується нерівновісний суспільний стан, де внутрішнім звичайним аттрактором може виступити територіальна громада, яка активізується задля захисту своїх інтересів – один з сценаріїв розвитку політичної системи (перехід від "сірої зони" формалізованого брендингу (сектору А) до саморозвитку територій(сектору В);

- реалізація КПТГ (конституційного права територіальної громади) може привести до трансформації політичного режиму і територіально-адміністративної реформи за сценарієм ТГ (територіальних громад);

- формування знизу процесу артикуляції та агрегування інтересів територіальної спільноти із відчуттям відповідальності за долю території та її ресурсів (у т. ч. і резидентів), зміцнює соціальний капітал ТГ, що стає запорукою реального впливу на інститути влади – центральної, місцевої та переобрання органів місцевого самоврядування;

- політичні інститути за таких умов за законами системи будуть примушені реагувати на соціальний запит територій – формувати нову державну регіональну політику і визнати нову політичну регіональну еліту відповідно. За умов бажання влади повернути суспільство до сектору А, поверне і владу до "сірої зони" чи примусить її на неконституційні дії;

- зростання участі територіальної громади у процесі управління територією (від її локального рівня до загальнонаціонального) за підтримки влади сприятиме самоорганізації політичної системи та трансформує зміст політичних процесів на користь формування держави-нації. Ключовими показниками такого дискурсу стане результат телеологічної бренд-політики – генералізована довіра у суспільстві, лояльність громади до території та легітимация владних інститутів через пряму систему представництва (перехід у сектор С).

СЕКТОР С. 4 Стабільно висока легітимність інститутів державної влади при генералізованій довірі у суспільстві як результат бренд-політики. Характеристики:

- до сектору С можливий лише гармонійний шлях з секторів В і D на паритетній взаємодії влади і територіальних громад. Брендинг територій – один з інструментів;

- перехід із сектору D до С можливий за умов корекції політики у бік прозорості дій і рішень, зміцнення соціального капіталу в суспільстві та відтворення політичної ідентичності держави-нації на базі територіальних та етнокультурних ідентичностей резидентів територій;

- соціальний капітал громади та капітал лояльності (відданості) окремих груп, за таких умов, здатний стати інструментом розв'язання протиріч між державою та суспільством унаслідок трансформації міжособистісної довіри громадян в інституційну довіру владі (як до членів своєї громади) та утворенню генералізованої суспільної довіри;

- принцип довіри у формуванні влади та як підстава партнерства її з бізнесом і громадою здатна результувати стійкістю переконань резид-

дентів територій у її цінності / перспективності та трансформувати сприйняття зовнішніх спостерігачів у бік позитиву;

Сектор С характеризує території – бренди – відносно самосійні політичні суб'єкти глобального, національного та регіонального рівнів, які утримують свій рейтинг, завдяки балансу між двома векторами сучасної політики: 1) території – агенти глобалізації із високим бізнес-індексом та впливом на перерозподіл ресурсів світової політичної системи та 2) територія – джерело соціального комфорту, духовно-культурної привабливості, політичної стабільності та саморозвитку.

*Е. А. Нечаева, асист., ИГХТУ, Иваново, Россия
fallow-deer@mail.ru*

СОЗДАНИЕ ГРАМОТНОГО ТЕКСТА ПОЛИТИЧЕСКИХ ВЫСТУПЛЕНИЙ КАК ПРИКЛАДНОЙ АСПЕКТ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОЛИТОЛОГИИ

Практическая политология – это совокупность таких знаний, без овладения которыми невозможна успешная деятельность профессионального политика. Постоянное усложнение процессов политического развития, возрастание роли средств массовой информации в общественной жизни значительно усилили общественное внимание к практическим аспектам политологических знаний. Именно на базе усиления практической направленности таких знаний в современных условиях возникли и получили широкое распространение различные направления политологии, в частности имиджология и лингвополитология, которые направлены на создание грамотных политических текстов.

Любой чтобы быть успешным должен уметь завоевать и удержать симпатии населения, его доверие, распространяя в широких массах именно те убеждения и мнения, которые массы воспринимают как соответствующие интересам народа. Вот некоторые лингвистические приемы создания грамотных политических текстов.

1. Использование различных положительных оценочных номинаций личностных качеств кандидата, наиболее лестные из которых даются с использованием ссылки на авторитет известных в городе или стране людей. Гейдар Алиев рассказал в интервью газете "Новые Известия": "У нас были близкие, даже дружеские отношения с Юрием Владимировичем, и все же я сказал: "Юрий Владимирович, разрешите остаться в Баку". Андропов настоял, и я переехал, стал первым заместителем председателя Совета Министров СССР", или другой пример "Когда я принёс заявление Горбачеву, он так обрадовался! Обнял меня, поцеловал. И сказал спасибо". Однако подобный прием не всегда способствует формированию положительного имиджа кандидата, привлечению голосов избирателей, т. к. не для всех потенциальных избирателей данные авторитеты являются таковыми. Так, например, один из

кандидатов, разместив в своих листовках положительные отзывы о нем бывшего мэра, еще раз подчеркнул, что находится в довольно "теплых" с ним отношениях, в то время как уход мэра города с занимаемой должности был весьма скандальным. Данный прием имплицитно моделирует привычную для русского человека ситуацию, обозначенную известной народной мудростью: Скажи мне, кто твой друг, и я скажу, кто ты. Только вот ответ избирателя не всегда оказывается на пользу кандидату.

2. Употребление слов-эпистемиков. Это слова с общим значением "знать", "понимать": как известно, совершенно очевидно, как мы все знаем, нет сомнения в том, что и пр. Эти слова придают высказыванию характер безусловной истины, не подлежащей сомнению. Например, "Как все понимают, наше прошлое, хоть и ужасное, – это единственный фундамент, чтобы построить настоящее".

3. Представление субъективного мнения в виде объективного факта или истины, не требующих доказательств, в форме категорического суждения. Этот прием в смысловом отношении весьма близок к предыдущему, но обходится без слов-эпистемиков. Например, "Как всем известно, Россия – это аграрная страна", "Ивановская область – это текстильный край" (это давно не так).

4. Выражение уверенности политика в согласии избирателей. При этом может быть использована фраза "каждый, я думаю, давно уже решил для себя...". Например, "Каждый, я думаю, давно уже решил для себя, за кого он будет голосовать на этих выборах".

5. Использование особых риторических стратегий, используемых в идеологических текстах, – "стратегия мобилизации" и стратегия "демонизации" общественного мнения.

Мы можем утверждать, что первая из них употребляется политиком с целью "изменения существующего положения дел". При этой стратегии политические события представляются в драматическом виде, а положение – как катастрофическое, требующее решительных действий. Например, "У нас вся страна жаждущая и болеющая, находится сейчас в состоянии пассивной эвтаназии, эвтаназии пассивного шприца".

При второй стратегии ситуация подается как нормальная, хотя и сложная, а события – как естественно идущие своим чередом, требующие терпения от членов общества. Например, "К сожалению, в переходный период после 1988–1989 годов многое из того, что мы создали, разрушили. Первый удар был нанесён, когда Горбачев начал антиалкогольную кампанию, и стали вырубать плантации. Затем, став независимым государством, мы лишились той экономической интеграции, которая была в Советском Союзе".

Первая стратегия использует отрицательно-оценочные слова, выражения, метафоры. Вторая использует эвфемизмы и избегает указания в речи на конкретных "виновников" или "ответственных" за происходящее.

6. Использование личного местоимения мы с прагматическим смыслом я и вы, формирующим у избирателя представление значимости в его собственных глазах в процессе социально-политического устройства страны, о возможности совместной с будущей властью деятельности. Личное местоимение мы должно подчеркнуть уважение автора к адресату – форма "похвалы аудитории", – приема exhortatio. Похвала акционеру, избирателю, покупателю и т. д. в той или иной форме содержится почти в каждом рекламном тексте или политической листовке. "Мы сделаем страну богаче, красивее, более благоустроенной".

7. Употребление приемов "размывания смысла". Так можно назвать специфическое для идеологических текстов использование слов без точного понятийно-логического содержания, слов, которые каждым могут быть поняты по-своему, и тем более различаются по значению в разных идеологиях. К ним могут быть отнесены так называемые "лозунговые слова" и "пустые формулы". "Лозунговые слова" имеют особенно большое значение для идеологизации текста, создания его фидеистической функции (т. е. убеждающей силы, воздействующей только на чувство для формирования веры). Подобными лексемами являются свобода, равенство, справедливость, демократия, мир и др. В эпоху Нового времени прозвучал призыв: "Свобода! Равенство! Братство!", провозглашённый Французской революцией. Лозунги – прекрасные, но революция-то буржуазная, и потому плоды её соответствующие.

Для таких слов характерна положительная окраска: каждый чувствует, что свобода и демократия – это хорошо, поэтому склонен положительно воспринимать и текст, в котором постоянно эти слова повторяются, и политика, который произносит эти слова. "Лозунговые" слова называют также "символическими", так как в идеологических текстах их значения намеренно не определяются: предполагается, что они не нуждаются в определении. Вместе с тем, мы признаем отличительной особенностью политической и идеологической словесной борьбы то, что оппоненты или противники как бы борются за "правильное" употребление таких слов. Слова свобода, демократия, безопасность и прочие имеют центральное положение в системе ценностей человека современного мира, так что тот, "кто правильно понимает их" – "правильно понимает все". "Пустые формулы" отличаются от лозунговых слов тем, что обозначаемые ими понятия не имеют такого центрального положения в системе ценностей. Они не несут выраженной положительной оценки. Вместе с тем, они близки к символическим словам тем, что также употребляются в контексте так, как будто имеют в нем какой-то точный смысл, тогда как его нет: их значения так же расплывчатые. Например, выражения качеством жизни, образ жизни. Каждый вкладывает в это выражение собственный смысл, представление о том, что он хотел бы иметь, но никакого общего для всех говорящих содержания у этого выражения нет, хотя употребляется оно так, будто им обладает.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕСУРС В СУЧАСНІЙ ВИБОРЧІЙ ПРАКТИЦІ

Вибори до органів влади становлять основу демократичного політичного процесу. Це є закономірним результатом пошуку суспільством кращої моделі подальшого розвитку держави. Використання адміністративного ресурсу є однією з деструктивних передвиборчих технологій, яка використовується суб'єктами політики для досягнення успіху під час виборів.

Масштабне використання адміністративного ресурсу в сучасній виборчій практиці викликає щораз більший інтерес науковців до аналізу цього політичного феномена. Тож теоретико-методологічне осмислення поняття "адміністративний ресурс" є одним з актуальних завдань прикладної політичної науки.

В сучасній науковій літературі виокремлюються загальні аспекти застосування адміністративного ресурсу під час виборів. Рівень висвітлення застосування некоректних політичних технологій в цілому та адміністративного ресурсу, зокрема, в українській політичній науці ще певною мірою відстає від рівня вивченості даного питання російською політичною школою. Увага дослідників концентрується передусім на авторському баченні змісту терміна "адміністративний ресурс", при цьому іноді поза увагою залишається порівняльний аналіз різноманітних підходів до визначення його сутності. Тобто, наукова література переповнена надто суперечливими визначеннями даного явища.

На погляд автора, поняття "адміністративний ресурс" можна розкрити за допомогою наступних визначень:

1) адміністративний ресурс – це використання органами державної влади, місцевого самоврядування чи кандидатами, які є держслужбовцями, своїх владних повноважень для досягнення політичних та корпоративних цілей, а також для доступу до ресурсів держави;

2) адміністративний ресурс – це деструктивна політична технологія, за допомогою якої органи державної влади впливають на виборчий процес;

3) адміністративного ресурс є одним із механізмів політичної корупції, використовуючи державні ресурси органи влади та посадові особи запроваджують неконкурентні методи політичної боротьби.

Варто констатувати відсутність системного підходу до визначення в чинному вітчизняному законодавстві підстав та критеріїв установа п певного виду відповідальності за те чи інше правопорушення, визначення санкцій за посягання на виборчі права громадян. Проблеми юридичної відповідальності за порушення законодавства про вибори та референдум належать до категорій, недостатньо досліджених у політичній та правовій науках.

Адміністративний ресурс включає в себе достатню кількість форм, які використовуються на всіх стадіях виборчої кампанії. Органи влади мають можливість організовувати або дезорганізовувати матеріальні та людські ресурси таким чином, щоб опозиційні сили не мали змоги організувати власну виборчу кампанію, тобто, застосовуючи механізми адміністративного ресурсу, перешкоджати демократичному процесу виборів.

Найпоширенішим прикладом використання адмінресурсу є блокування інформаційних приводів інших кандидатів та поширення політичної агітації у засобах масової інформації передвиборчого матеріалу провладного кандидата чи політичної сили. Основним інструментом використання адмінресурсу є органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, які впливають як на склад виборчих комісій всіх рівнів, так і на рішення, що приймаються ними. Величезною перевагою для кандидатів, що використовують адміністративний ресурс є залучення силових та судових органів, які можуть ефективно впливати на кандидата і його політичний штаб та на команду, шляхом силового впливу, так і на результат судових рішень, які іноді мають вирішальне значення.

Останні виборчі практики показують, що адміністративний ресурс змінює свої форми та механізми реалізації на більш латентні, а отже, виявити його буде значно складніше.

Автор поділяє виборчу практику використання адміністративних важелів впливу на чотири етапи. Перший етап (1990–1994 рр.) характеризується незначним впливом адмінресурсу на політичний процес. Другий етап (1994–1999 рр.) – це етап, в якому адміністративний ресурс починає активно застосовуватися органами влади. Третій етап (1999–2004 рр.) – широке використання адміністративного ресурсу як девіантної політичної технології, яка суттєво впливає на результативність волевиявлення громадян та фальсифікує результати виборів. Четвертий етап (2005–2010 рр.) – це період, який характеризується застосуванням адміністративного ресурсу, прихованим під зловживання службовим становищем та використання владних повноважень всіма суб'єктами політичного процесу. Сучасний етап (розпочався виборчою кампанією 2010 р.) характеризується значним впливом адмінресурсу на сучасний політичний процес в Україні. Використовуючи адміністративні важелі впливу органи влади, провладні кандидати, політичні сили вибудовують власні виборчі кампанії та впливають на хід і результативність виборчого процесу.

В 2012 р. в Україні завершилась чергова парламентська виборча кампанія по виборах до Верховної Ради. Це актуалізувало публіцистичне, наукове та громадське обговорення проблеми адміністративного на підсумковий результат. Парламентська виборча кампанія показала, що значна частина суспільства вимагає оновлення політичної еліти, політичної системи тощо. Це, близько чверті виборців, які віддали голоси за партії, що позиціонують себе у якості "нової сили", і які вперше пройшли до парламенту. Однак, більша частина виборців все ж таки не стала "ризикувати" і віддали голоси за "старі команди", причому нерідко, за тих, хто ско-

ристався можливість порушити виборче законодавство і зробив спроби підкупити власних потенційних виборців, "підкупити" округ, спробувати владнати поточні дрібні проблеми округу, району, міста тощо для самопіару, саморекламі у новинах та ЗМІ. Саме те, що українці в чергове повелися на підкуп, адмінресурс, очевидно, свідчить про те, що суспільство поки що не готове до структурних і масштабних реформ у сфера адміністративного управління, виборчого законодавства та права, оптимізації органів державної влади та місцевого самоврядування тощо.

П. М. Олешук, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
Oleshchuk3@gmail.com

МЕРЕЖА TWITTER ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасна політична комунікація відзначається зростаючою роллю різноманітних засобів мережі Internet, які дозволяють не просто забезпечувати донесення необхідної інформації, але й створюють умови для зворотного зв'язку із суспільством. Політик перетворюється із єдиного суб'єкта політико-комунікативного процесу, що володіє своєрідною монополією на власне публічне слово, на одного із суб'єктів, що перебуває під постійним інформаційним тиском з боку інтрнет-активістів (блогерів) та журналістів.

Завдяки впливу мережі Internet, політична комунікація перетворюється із сфери діяльності невеликої кількості індивідів, які розігрують видовище для пасивної більшості, у комунікативне середовище, в яке можуть бути залучені великі маси громадян, які не просто сприймають інформацію, але виступають активними учасниками політико-комунікативного процесу, коментуючи, ретранслюючи чи створюючи власний інформаційний продукт.

Серед засобів політичної комунікації у мережі Internet особливо виділяються т. зв. "соціальні мережі", які виступають у якості своєрідного "політичного форуму", у межах якого громадяни мають змогу обмінюватися думками.

Проте особливу увагу у сучасному контексті серед новітніх засобів комунікації у мережі Internet привертає увагу twitter (англ. Twitter – "цвірінчати", "щебетати", "базікати") – сервіс для публічного обміну короткими (до 140 символів) повідомленнями, використовуючи веб-інтерфейс, SMS, засоби миттєвого обміну повідомленнями або сторонні програми-клієнти.

Публікація стислих повідомлень у форматі блогу одержала назву мікроблогінгу, і задала своєрідний формат стислої але насиченої подачі інформації.

Початково даний сервіс замислювався в якості своєрідного заміни-ка СМС-повідомленням, проте на даний момент він вже перетворився на величезне соціальне середовище, у якому сотні мільйонів користувачів регулярно обмінюються інформацією.

Переваги twitter як засобу поширення політичної інформації є очевидними, адже даний сервіс дозволяє не просто читати, але й самостійно розповсюджувати прочитане (ре-твітити), що перетворює даний ресурс на зручний засіб поширення "вірусної інформації".

Зокрема, найбільш цікаві повідомлення можуть одразу потрапити до уваги великої кількості читачів, які, у свою чергу, роблять його доступним для власних читачів і т. д. На відміну від соціальних мереж, де існує процедура додавання контактів, яка робить можливим взаємний перегляд контенту, у twitterі дана процедура максимально полегшена, адже кожен може стати читачем будь-якого іншого аккаунту у мережі (стати "фолловером"), і, так само, перестати її читати. Це додає суттєвого динамізму у розвитку twitter як комунікативного середовища.

Відповідно, це обумовлює значну увагу політиків та політичних структур сучасного світу до мережі twitter. Напрямки використання twitter для політичних цілей можуть бути найрізноманітнішими.

По-перше, це створення офіційних аккаунтів політиків, політичних партій, громадських рухів, державних установ тощо, які б виступали в якості офіційних джерел політичної інформації. За сучасних умов більшість політиків із розвинених європейських або північноамериканських країн мають власні twitter-аккаунти, де поширюють власні заяви або коментарі із тих або інших питань. Власне, у даному випадку twitter дозволяє політикам оперативно реагувати на нагальні суспільно-політичні проблеми, адже сучасні технічні засоби дозволяють писати невеликі twitter-повідомлення будь-де та будь-коли. Водночас, повідомлення відомих політиків відслідковуються журналістами та громадськими діячами, а тому можуть одразу стати ключовими темами політичного порядку денного. Зокрема, варто відзначити ряд сучасних політиків, що неодноразово робили за допомогою twitter достатньо важливі політичні заяви (зокрема, можна назвати Міністра закордонних справ Швеції К. Більдта).

По-друге, twitter – достатньо зручний засіб для оперативного висвітлення певних подій, підтримки політичних кампаній. Зокрема, він дозволяє швидко повідомляти про будь-які події, що відбуваються у політичному просторі, серед яких не можна забувати і про виборчі кампанії. Зокрема, у США активно використовувався twitter для супроводу виборчої кампанії Б. Обами. Проте, після завершення кампанії даний ресурс продовжував використовуватися в якості засобу для публічного просування політичних ініціатив американського президента, серед яких на першому місці – концепція медичної реформи. Зокрема, від імені Б. Обами було здійснено заклик для громадян здійснювати ретвіт публікацій щодо реформи з метою демонстрації громадської підтримки. Так громадяни перетворювалися у активних учасників просування медичної реформи.

По-третє, twitter – один із найоптимальніших засобів організації та самоорганізації громадян у певні масові рухи та громадянські ініціативи. Сама природа twitter робить його надзвичайно зручним. Зокрема, варто

назвати: 1) масовість; 2) миттєве поширення повідомлень; 3) оперативність і доступність. Відповідно, це породило феномен т. зв. "twitter-революцій", в якості яких у історію увійшли численні революційні виступи у країнах Арабського сходу, що були ідейно спрямовані проти існуючих авторитарних режимів та завершилися поваленням багатьох з них. Масові виступи на перших етапах починалися саме із публікацій закликів у мережі Інтернет за допомогою різноманітних комунікаційних ресурсів, серед яких на першому місці були соціальні мережі та twitter. Останній дозволяє координувати взаємодію великих мас людей, що попередньо не є знайомі, але підтримують певну ідею. У цьому полягає зручність twitter для організації масових політичних акцій. Не можна забувати і те, що саме із публікацій у twitter закликів щодо організованого протесту розпочалися масові політичні виступи у Києві наприкінці 2013 року, які згодом були названі "Євромайданом".

По-четверте, twitter – засіб побудови іміджу політика та налагодження ним персоналізованого контакту із громадянами у достатньо зручний спосіб. Заведення власної сторінки у системі twitter дозволяє продемонструвати політика як "живу людину", що має власні міркування із тих або інших питань, захоплення та ідеї, які він може одразу обговорити із численними громадянами, які відслідковують дану сторінку. Все це, очевидно, перетворює власну сторінку у twitter на невід'ємний елемент публічного іміджу сучасного політика.

І. І. Петренко, канд. політ. наук, КНУТШ, Київ
petrenko-aspu@yandex.ru

АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ВИД ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз державної політики як окрема, хоча ще не самостійна, наука сформувався у середині ХХ століття. Як професійна діяльність аналіз державної політики підкріплюється розвитком відповідних наук про державну політику, формуванням нормативно-правової бази, становленням системи підготовки управлінських кадрів у провідних університетах світу. Стрімке формування цієї науки розпочалося на початку 60-х років ХХ століття і за двадцять наступних років вона отримала виразне інституційне наповнення. Саме в цей час відбувається підвищення дієвості й результативності систем державного управління розвинених країн внаслідок впровадження нових управлінських технологій, які базувалися на демократичності та прозорості процедур вироблення державно-управлінських рішень. Розвиваючись вже понад п'ятдесят років аналіз політики виробив систематизований комплекс критеріїв, принципів, правил та процедур дослідження й розв'язання суспільних проблем. Цей комплекс набув широкого визнання і серед практиків. На сьогодні аналіз державної політики постає перед нами як наука, навчальна дисципліна і практична діяльність, що зайняла своє місце в системі суспільних наук.

Багатогранність та міждисциплінарність аналізу політики породжує багато питань на які необхідно шукати відповіді. Для пришвидшення розвитку даного напрямку необхідною є уніфікація основних понять і категорій, а також врахування особливостей інституціоналізації та розвитку даного виду аналітичної діяльності в конкретних державах.

Необхідність аналізу державної політики обумовлюється сучасним етапом розвитку суспільства, за якого зростає стурбованість суспільства щодо якісних характеристик державного управління, змістовного наповнення державної політики як процесу, до результатів та наслідків прийняття управлінських рішень владою на центральному і регіональному рівнях та органами місцевого самоврядування. Цивілізаційний поступ вимагає від держави вміння розробляти та здійснювати ефективну державну політику в тій чи тій сфері суспільного життя. Становлення та розвиток громадянського суспільства зумовлює необхідність експертно-аналітичного забезпечення державної політики, наукового супроводу державно-управлінських рішень та створення умов для залучення громадян, в тих чи інших формах, до цих процесів та громадського контролю над діями державного апарату. Діяльність неурядових аналітичних центрів безпосередньо пов'язана з процесами вироблення, реалізації та оцінки державної політики.

Публічна (державна) політика зосереджується на суспільстві і його проблемах. Вона пов'язана з тим, як питання і проблеми визначаються й формуються і яке місце вони займають у порядку денному політичної діяльності й політичного управління. Це також і дослідження того, як, чому і наскільки ефективно державна влада здійснює заходи чи утримується від них. Дослідження природи, причин і наслідків публічної політики вимагають використання різноманітних підходів й дисциплін. Аналіз політики спрямований на об'єднання й контекстуалізацію моделей і досліджень з тих дисциплін, які орієнтовані на суспільні проблеми й політику.

Аналіз державної політики є відносно молодого наукою, навчальною дисципліною та практичною діяльністю, яка має свій об'єкт і предмет. Об'єктом аналізу державної політики є державна (публічна, суспільна) політика як діяльність органів державної влади з управління та керівництва суспільством на основі єдиних цілей, принципів та методів (здійснення), що передбачає підготовку, законодавче закріплення та впровадження розроблених за участю експертно-аналітичних структур загальнодержавних та регіональних цільових програм (стратегічних планів) у різних сферах суспільного життя з метою вирішення нагальних проблем чи задоволення поточних та стратегічно визначених потреб суспільства. А предметом виступають конкретні проблеми суспільного життя (чітко локалізовані в просторі і часі), що не зачіпають відносин з приводу влади, але потребують для свого вирішення політичних методів, і вирішуються шляхом вироблення ефективної державної політики.

Аналіз державної політики безпосередньо пов'язаний з керівництвом і управлінням суспільством, а саме він здійснює експертно-аналітичний

супровід цих двох процесів підвищуючи їх ефективність. Тобто, можна сказати, що головним завданням аналізу державної політики є всебічний аналіз проблемної ситуації та сприяння прийняттю обґрунтованого, адекватного та ефективного державно-політичного рішення в тій чи іншій сфері суспільного життя.

Аналіз державної політики володіє рядом визначальних характеристик:

1) є пізнавальною діяльністю, яка передбачає консолідацію зусиль спеціалістів у різних галузях і спрямована на вирішення суспільних проблем;

2) має прикладну орієнтацію, тобто він спрямований на проблеми, що чітко локалізовані в просторі і часі;

3) ґрунтується на міждисциплінарній (природничі і суспільні науки) та мультиметодній основі, він синтезує здобутки багатьох наук, об'єктом дослідження яких є політика;

4) передбачає планування та проектування, чутливе до політичної кон'юнктури;

5) спрямований на вирішення певної суспільної проблеми, через формування та критичний аналіз альтернативних варіантів рішення і оформлюється як порада або рекомендація особам, що приймають рішення;

6) має велике ціннісне навантаження (політизоване середовище державної політики), адже суспільні проблеми мають багато можливих розв'язків і вибір найкращої альтернативи завжди потребує відповідного ціннісного обґрунтування.

Все вищезазначене дозволяє нам визначити аналіз державної політики як специфічний різновид аналітичної діяльності, спрямований на розробку та впровадження державної політики, за допомогою комплексного дослідження суспільних проблем та вироблення рекомендацій компетентним органам і посадовим особам, що приймають державно-управлінські рішення, а також на вивчення та пояснення державної політики, шляхом ґрунтовного аналізу процесу вироблення, прийняття та реалізації державної політики для громадськості й зацікавлених груп.

М. О. Призгілей, канд. політ. наук, Київ
pri-mary@yandex.ru

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ

Розвиток масової комунікації загалом та засобів комунікації зокрема в останні десятиріччя XX століття позначився новим глобальним інформаційним переворотом. Саме в цей час з'являються принципово нові інтерактивні засоби масової комунікації, що творять нові цінності та орієнтири соціального й політичного поступу. Масова комунікація постає як специфічний та соціально значущий інститут, що в інформаційну епоху починає набувати особливого значення, адже виступає одним із засад-

ничих чинників формування суспільної масової свідомості та громадської думки. Перехід до інформаційного суспільства вимагає від держави створення принципово нової інформаційної інфраструктури, що дозволить комплексно здійснювати державно-політичні функції через безперервну інформаційну взаємодію держави та суспільства.

З розвитком засобів масової комунікації значно зросли можливості впливу на масову свідомість. На жаль, цю можливість використовують не лише для вдосконалення громадянського суспільства, а й задля бажання влади контролювати поведінку населення в усіх сферах життя саме так, як їм вигідно і зручно. Зокрема, це стосується управління громадською думкою. У цьому контексті С. Кащавцева зазначає, що сучасні технічні засоби комунікації, передаючи небачені раніше обсяги інформації мільйонам людей, суттєво впливають на сферу праці, побуту, дозвілля, політичного життя, диктують зразки поведінки, відображають і формують громадську думку. За цих умов ЗМІ дедалі більше виступають не лише необхідною передавальною ланкою політичного механізму, а й задають соціальну суть подій, які відбуваються, програмуючи тим самим поведінку громадян [Кащавцева С. Политическая коммуникация: проблемы, ожидания, возможности // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2002. – № 1. – С. 101–102].

Громадська думка є одним з найдавніших феноменів. Зростання її впливу на соціальні відносини пов'язане з демократизацією, підвищенням культурного та освітнього рівнів населення, процесами глобалізації тощо.

Особливого значення розгляд питання формування громадської думки набуває в країнах перехідного типу, до яких можна віднести і Україну, які характеризуються відсутністю "цілісної ідентичності", що спричиняє низький рівень розвиненості громадської думки, і загалом політичної культури громадян цих держав.

Сучасне розуміння громадської думки тісно пов'язане з характером життєдіяльності в умовах відкритого суспільства і, відповідно, з формуванням вільного індивіда, орієнтованого на публічний демократичний дискурс. В демократичних суспільствах під громадською думкою розуміють специфічний вияв масової свідомості, що виражається в оцінках (вербальних і невербальних) і характеризує ставлення людей до суспільно значущих подій і фактів, актуальних проблем суспільного життя.

Громадська думка може бути єдиною, монолітною, моністичною, виражати волю всього народу, але найчастіше вона має плюралістичний характер: окремі спільноти (соціальні, етнічні, професійні, вікові) можуть мати свої підходи, погляди та вимоги. Тоді постає питання про формування громадської думки більшості на основі узгодження поглядів, досягнення консенсусу між різними верствами населення.

Але дедалі частіше невід'ємною частиною життя сучасного суспільства стає створення певної громадської думки через засоби масової інформації, маніпулювання громадською свідомістю і вплив на неї. Формування громадської думки набуває особливого значення для тих, хто

перебуває при владі. Ключовою проблемою для влади зазвичай постає вплив на поведінку громадян, оскільки "саме вона становить стрижень владно-управлінських відносин у суспільстві". Використання засобів масової комунікації і контроль за змістом повідомлень у процесі формування громадської думки "стають в інформаційному суспільстві однією з обов'язкових умов здійснення, утримання й завоювання влади" [Там же. – С. 103]. Сьогодні найпоширенішою схемою впровадження інформації з метою впливу на громадську думку є застосування мережі Інтернет, де активно цитуються впливові видання, телеканали й радіостанції.

Управління інформаційним простором – це динамічна модель. Громадська думка щоразу різна, і один і той самий інструментарій не підходить для роботи в цій сфері. У широкому розумінні управління громадською думкою передбачає наступне: формування порядку денного: що саме і в якому аспекті обговорюється громадською думкою; переключення громадської думки з одного аспекту на інший; запровадження до громадської думки нових тем і ситуацій; контрпропагандистську роботу, що полягає у відповіді на певні інформаційні дії.

Важливе значення має опитування громадської думки, які висвітлюють позиції населення щодо різних проблем суспільно-політичного характеру. Удосконалення інформаційних технологій дало змогу перетворити такі опитування із засобу з'ясування масових суспільних настроїв на інструмент маніпулювання масовою свідомістю, громадською думкою. Виявляючи позиції окремих опитуваних категорій населення, ініціатори опитувань закріплюють їхні результати як остаточні, розповсюджуючи через ЗМІ викривлені інтерпретації суспільних подій, що відбуваються. Отже, опитування громадської думки за допомогою ЗМІ перетворюються на інструменти політичної пропаганди, дозволяючи перевірити на практиці ефективність інформаційного забезпечення певного політичного курсу.

Отже, безсумнівим є те, що інформаційно-комунікативні технології здатні істотно впливати на процес формування громадської думки та управління нею. Існує цілий спектр масових комунікацій, професійне використання яких спрямоване на формування, зміну або посилення характерних для різних соціальних груп установок, стереотипів, ціннісних орієнтацій. Проте ефективність державного управління пов'язане передусім із забезпеченням якісного характеру взаємовідносин між владою і громадянами, оптимізацією реалізації комунікаційної функції як невід'ємного засобу гармонізації управлінської системи.

В. В. Редько, студ., КНУТШ, Київ
vikulja9307@mail.ru

ЗМІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

Упродовж останніх десятиліть роль мас-медіа невпинно зростає, причому, як у високорозвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Преса, радіо, телебачення стали потужними джерелами інформації

для кожного. Щоправда, недостовірність та необ'єктивність поданої інформації й досі залишаються великою проблемою. Особливо гостро ця проблема постала в політичній сфері – сфері, де ЗМІ неодмінно приписують і перекручують фактів, і розпіарювання політиків, і маніпулювання громадською думкою, т. д.

Засоби масової інформації – розгалужена система установ і організацій, пов'язаних із періодичними й інтернет-виданнями, телебаченням, радіомовленням тощо, покликаних публічно здійснювати функцію інформування, порушувати актуальні проблеми сучасності, утверджувати національні та загальнолюдські цінності [Словник журналіста: терміни, мас-медіа, постаті / за заг. ред. Ю. М. Безділі. – Ужгород : Закарпаття, 2007. – С. 40].

Вплив ЗМІ на політичні процеси, що відбуваються в суспільстві, визначається їх функціями. Перш за все, основне покликання мас-медіа – інформувати громадськість. Тому інформативна функція є чи не найважливішою. Функція соціалізації передбачає засвоєння людиною певних усталених політичних норм, цінностей на основі інформації, що подається в пресі, по радіо чи телебаченню. Контрольно-критична функція ЗМІ полягає в тому, що мас-медіа можуть критикувати діяльність і президента, і уряду, і парламенту, тим самим здійснюючи контроль над політичними інститутами. Вищезазначена діяльність медіа сприяє поширенню відповідних настроїв у суспільстві, що спонукає людей чинити саме так, а не інакше. Тому ще одна функція ЗМІ, мобілізаційна, полягає в стимулюванні певних моделей політичної поведінки. Однак сьогодні ЗМІ все частіше використовуються як засіб політичного маніпулювання.

Політичне маніпулювання – комплекс психологічних, ідеологічних та організаційних дій, спрямованих на приховане корегування масової свідомості з метою стимулювання суспільної активності у потрібному маніпуляторів напрямі в боротьбі за політичну владу, її захоплення, використання, утримання [Бойко О. Д. Політичне маніпулювання. – К. : Академвидав, 2010. – С. 432].

Сучасні технології, що застосовуються у мас-медіа, дозволяють здійснювати вплив на суспільну свідомість, на громадську думку. Найбільш поширеними технологічними принципами є наступні: принцип першочерговості, "свідки" подій, образ ворога, зміщення акцентів, замовчування або випинання фактів, ефект правдоподібності, ефект "інформаційного штурму" і т. д. [Зелінский С. А. Манипуляции массами и психоанализ. Манипулирование массовыми психическими процессами посредством психоаналитических методик. – СПб. : Издательско-Торговый Дом "Скифия", 2008. – С. 38–52].

Маніпулятивні технології в ЗМІ використовуються як у тоталітарних, так і в демократичних суспільствах. Наприклад, при тоталітарному політичному режимі преса, радіо, телебачення повністю підконтрольні державі. Відповідно, активно використовується пропаганда, ідеологічні обмеження, дозування інформації, т. д. В умовах демократії ЗМІ перетворюються на самостійний, незалежний інститут, що покликаний відобра-

жати громадську думку (а також впливати на неї). Головною умовою функціонування незалежних ЗМІ є свобода слова. Держава має право регулювати їх діяльність за допомогою законів.

Отже, здійснюючи вплив на свідомість громадян, ЗМІ значною мірою визначають хід політичних процесів, що відбуваються у суспільстві. За допомогою цілої низки прийомів вони здатні формувати як позитивний, так негативний імідж будь-якої політичної сили, створювати героїв і антигероїв, ділити світ на "своїх" і "чужих". Крім того, преса, радіо та телебачення (останнім часом також й Інтернет) традиційно мають більш високий рівень довіри серед населення, ніж інші джерела інформації. Якщо раніше основна функція мас-медіа зводилася до пошуку, переробки та передачі інформації, то сьогодні вони здатні трансформувати свідомість людини. Невипадково інститут ЗМІ вважається "четвертою владою", яка здійснює вплив як на політиків, так і на виборців, а також є потужним фактором для становлення й розвитку політичних відносин.

О. М. Решмеділова, канд. філос. наук., Київ
aleksandra_d@ukr.net

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ТА БЛОГІНГ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

Нові інформаційні та комунікаційні технології на сьогодні мають широке застосування і є незворотною тенденцією світового розвитку та науково-технічної революції останніх десятиліть. Ці технології вже стали для всіх нас звичними, проте вони відіграють важливе значення для комунікації всередині політичного поля – як локального, національного, так і світового масштабу.

Доступ до мережі люди мають навіть в авторитарних режимах. Не зважаючи на те, що в таких державах влада зазвичай намагається контролювати рівень доступу до мережевої свободи. Цю ж тенденцію ми могли спостерігати в Україні останнім часом.

На сьогодні інформація та комунікація виступають кровоносною системою сучасної держави, вони є чи не найважливішими складовими політичної системи. Як бачимо, з удосконаленням інформаційних технологій, політична система отримала можливість функціонувати набагато оперативніше.

На даний момент соціальні медіа стали основними джерелами інформації в основному це Facebook, Twitter, Livejournal та YouTube. Будь-які ЗМІ – електронні, друковані, телебачення почали оперувати фактами і аналітикою, взятими з соціальних мереж та блогів публічних осіб та експертів [Шиліна М. Г. Інтернет-коммуникация и тенденции трансформации системы общественных связей // Вестн. МГУ. Серия 10. Журналистика. – 2010. – № 4. – С. 81].

Важливість ІТ у ході виборів підтвердила остання президентська кампанія в США. Доля найвпливовішої посади у світі, фактично вперше в історії Штатів, залежала від активності кандидатів у мережі. Офіційний передвиборчий сайт Б. Обами був створений Крісом Х'юзом, одним з авторів соціальної мережі Facebook. На ньому розміщено розділ "Obama everywhere", "Обама всюди", який включав посилання на профілі Обами в популярних серед американців соціальних мережах Facebook, Flickr, LinkedIn, MySpace, Twitter, а також на ряд інших ресурсів, які могли б дати повний образ кандидата. Наприклад, на спеціальну добірку відео на YouTube.

Це дуже хороша агітація, на яку не потрібно витратитися кожен раз, як для реклами на телебаченні, чи статей у пресі, чи аудіоматеріалів на радіо. Загалом, за даними соціологів, щонайменше 30 % американських виборців подивилося хоча б один агітаційний ролик Обами на YouTube. Також персональний сайт кандидата включав систему онлайн-пожертвувань та інтернет-магазин із символікою Обами [Жакупбеков А. 15 інтернет-шагов Барака Обами в кампанії – 2012 // Связи с общественностью в государственных структурах. – 2013. – № 1. – С. 13].

Найчастіше якісно оформлений і активно рекламований в Інтернеті сайт політичного суб'єкта дійсно сприймався необізнаною аудиторією в ролі відображення в Інтернеті сили, яка має значення в реальному політичному житті. Одним з найбільш характерних прикладів імітації діяльності політичної структури за допомогою Інтернету стала російська кампанія "Проти всіх" [Іванов Д. Г. Політичний PR в Інтернеті: російські реалії // Інтернет-маркетинг. – 2002. – № 4. – С. 6].

Соціальні мережі вже давно використовуються як елемент корпоративного бренда у світі політики. Окремі українські діячі недооцінюють ролі цих ресурсів у формуванні громадської думки загалом, та власного іміджу зокрема. А даремно. Соціальні мережі сьогодні виконують потужну інформаційну та мобілізаційну функції.

Останні події в Тунісі, Єгипті, Сирії та Україні навряд чи стали б можливими без Facebook та YouTube, які в умілих руках стали своєрідними органами масових протестних акцій. Євромайдан в Facebook виявився найбільш стрімко зростаючої української сторінкою, в українському сегменті соціальних мереж Євромайдан став однією з ключових тем.

Уже за доброю традицією, кожна повагаючи себе партія повинна мати власний веб-ресурс. Україна тут не є винятком. На сайтах партій можна знайти різну інформацію: від статуту й програми партії до банківських рахунків для благодійних внесків чи видатків партії. Відомі українські політики також мають персональні сайти, які виступають своєрідним майданчиком для існуючих та потенційних прихильників того чи іншого лідера. Функція партійних сайтів загалом повинна бути ідеологічною, тобто формулювати основні напрямки діяльності партії. Персональні ж сторінки політиків несуть суто іміджеве навантаження.

Як данина моді, політики заводять власний блог: будь-то на спеціалізованому ресурсі, чи, наприклад, на сайтах популярних мережових ви-

дань. Рівень довіри користувачів до блогів, справді, досить високий. Окремі політики є досить активними блогерами, як от А. Гриценко, Ю. Луценко, В. Медведчук, О. Ляшко, М. Бродський, про що вони зізнаються в численних інтерв'ю. Однак, враховуючи зайнятість та інші фактори, не кожен політик має час/бажання/можливість вести власний блог самостійно. Тому природно, що блоги можуть бути колективним командним продуктом.

Блоги мають ряд переваг: можливість легко публікувати інформацію, відсутність будь-яких просторово-часових обмежень для виходу на реципієнта інформації. Головна їхня функція – оперативно донести до користувача позицію політика з певного питання. Зрештою, це ще один спосіб злити на когось компромат. Адже відомі випадки, коли пости в блогах ставали приводом для судових позовів.

Враховуючи постійне зростання української інтернет-аудиторії, якщо політик не є активним суб'єктом у світі соціальних мереж, блогосфері, електронній публіцистиці – це серйозне недопрацювання його команди. Порівняльний аналіз блогів свідчить про три рівні активності. На першому рівні, основному, – блогери, які публікують точки зору, фотографії, посилання на різні матеріали. Це найпростіша форма блогінгу. Другий рівень – це перехід до того, що можна назвати метаблогінгом. Метаблогінг означає зв'язки з іншими інтернет-порталами, іншими блогами, або будь-якими помітними явищами в мережі інтернет.

На третьому, найважливішому етапі відбувається перехід за межі суто віртуального світу й залучення "реальних" людей. Зазвичай це здійснюється завдяки краудсорсингу. Ще однією перевагою є розподіл ризиків, що дозволяє першому блогеру відчувати себе краще захищеним. Таку стратегію успішно застосували і О. Навальний, і О. Білозерська. Також були випадки, коли блогери об'єднувалися, щоб організувати якусь акцію або зібрати кошти на добру справу.

Підводячи підсумки аналізу взаємодії Інтернету та політики в сучасному світі, можна дійти невтішного висновку про те, що сьогоднішній день Інтернет технології надають політичній сфері грандіозні можливості, які, проте, вимагають від останньої не менш грандіозною перебудови.

***В. В. Самсонов, канд. филос. наук, науч. сотр.,
ИФИПСО РАН, Новосибирск, Россия
highbook@ya.ru***

К ВОПРОСУ О СТРУКТУРЕ СОЦИАЛЬНОГО КРИЗИСА ПОСТСОВЕТСКИХ ОБЩЕСТВ

Структурный подход к социальному кризису реформируемых обществ в условиях глобализации позволяет выявить составные части кризиса и взаимосвязь между ними. Воспринимая проблемные ситуации в различных сферах постсоветского социума как элементы кризисного развития и, соотнося фиксируемые социальные проблемы (социальные отклонения) с выделяемыми в исследовательской литературе

составными частями глобального социального кризиса, мы закладываем основания для сравнительного анализа специфики социального развития постсоветских обществ и определения путей преодоления кризисных явлений.

В соответствии с таким подходом могут быть выделены структурные элементы кризиса постсоветских социумов – кризисные явления а) в социально-экономической сфере; б) в сфере политического развития; в) в сфере институционального развития (и государственного строительства); г) социокультурные проблемы, сводящиеся, прежде всего к динамике ценностных установок, трансформации индивидуальных и коллективных идентичностей (национальное строительство).

Наиболее негативные социальные последствия трансформационного спада в экономике, проявившиеся в первую очередь – это высокий уровень бедности и безработицы, социальная поляризация общества, низкий уровень доходов населения и недоступность социально-значимых благ для значительной части населения. Кризисные явления в социальной сфере имеют далеко идущие негативные последствия: масштабный трансформационный кризис привели к формированию в постсоветском социуме феномена "двойной эксклюзии", связанной с процессами социально-географической и отраслевой стратификации, и социальной дифференциации, приводящей к маргинализации отдельных личностей, социальных групп и целых сообществ. Социальные и экономические условия напрямую оказывают воздействие на процессы политического участия, включенности сообществ. Сложность преобразований в постсоветских странах заключается, в первую очередь, в том, что массовая бедность пагубно влияет на политическую и гражданскую активность населения. Политическая бедность" выводит граждан из публичной сферы. В результате в общественной жизни генерируются две различные тенденции социально-политического развития: 1) авторитаризм (в долгосрочной перспективе страны с высоким уровнем неравенства тяготеют к авторитаризму); 2) нестабильный "маятниковый" противоречивый курс внешней и внутренней политики государства, обусловленный отсутствием широкой социальной базы власти, противоборством элит.

В институциональной сфере переходные процессы требовали решения схожих задач формирования (реформирования) системы органов власти, определения и фактического закрепления территориальных, экономических и культурно-национальных внешних границ, выравнивания внутренних границ а) между государством и обществом (переформатирование системы полномочий и ответственности власти), б) между центром и территориальными центрами силы (в том числе между различными группами элиты), поиска компромисса между противоборствующими группами общества и его интеграции на основаниях лояльности к новой государственности. Значительная часть из перечисленных проблем была связана с тем, что процесс государственного строительства на постсоветском пространстве носил характер "имперского транзита" (создание национальных государств происходило не

столько на базе независимых мелких политических образований и идентичностей, сколько на основе унаследованных из прошлого государств-сегментов), следовательно особенности административно-территориальной и национально-культурной политики Советского Союза в значительной степени детерминировали особенности политического процесса постсоветской эпохи. Помимо разного положения в составе бывшего СССР, определявшего наличие/отсутствие или развитость основных государственных институтов и учреждений, "государственной инфраструктуры", в число факторов, определяющих разнообразие первоначальных условий государственного строительства на постсоветском пространстве, следует включить и неформальные основания дифференциации – специфику и качество неформальных институтов.

Еще одно важное направление постсоциалистического перехода связано со сферой национального строительства, трактуемого как масштабные реальные социальные изменения, выражающиеся в изменении массовых стратегий социального поведения, детерминированных сменой ценностных установок, индивидуальных и массовых идентификаций, обусловленных заменой свойственного социализму принципа интернационализма на принцип национального самоопределения и государственного суверенитета. В современном понимании национальное строительство означает прежде всего не акцентирование этнических интересов, а консолидацию нескольких видов объективных отношений (экономических, политических, языковых, культурных, религиозных, географических, исторических) и их субъективного отражения в коллективном сознании. Масштабные изменения социальных институтов порождает ситуацию трансформационного кризиса идентичности, которая обостряется переплетением этих процессов с глобальными тенденциями нивелировки национальных и культурных различий, ставящими под угрозу прежние представления о самобытности, персональной и коллективной идентичности. К специфическим для России и Украины условиям, которые осложняют формирование гражданской идентичности, относятся гетерогенность этнического состава населения двух стран, а также последствия социально-политических и экономических трансформаций конца XX в. Разнообразие национальных условий, различия в темпах и стратегиях реформирования определяют вариацию управленческих механизмов и инструментов формирования гражданской идентичности.

Э. Г. Саркисян, МГУ им. М. Ломоносова, Москва, Россия
Sarkisyan2310@mail.ru

СПИНДОКТОР И ЖУРНАЛИСТ: ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ

В современном мире средства массовой информации играют важную роль в жизни общества. Возрастает роль СМИ, общественность находится в сильной зависимости от новостей, которые преподносит ей пресса. Мнения людей о событиях, происходящих в мире, симпатии и антипатии, об-

щественные настроения – все это зависит не в последнюю очередь от того, в каком свете преподнесена информация в прессе, как освещено какое-либо событие. Не зря именно журналистику именуют четвертой властью. Одна из главных задач журналиста – это изменение и развитие культурных элементов, создание нормативных координат культуры, формирование ценностей и нравственных норм. Как мы видим, журналистика выполняет широкий круг обязанностей для массовой аудитории: просвещает и информирует общество обо всех главных изменениях в мире, образовывает, поднимает уровень культурного восприятия, формирует различные идеологии, влияет на массовое сознание, удовлетворяет спросы на реакцию и коммуникацию. Она создает президентов, влияет на эволюцию общественной мысли, на развитие экономики, представляет собой часть мировой культуры и очень важную часть общественного движения.

Журналистика имеет многолетнюю историю и сейчас прочно закрепилась в качестве одной из главных профессий. Но мало кто знает о такой относительно молодой, но не менее важной профессии как спиндоктор. Со второй половины XX века возрастает потребность в средствах массовой коммуникации, новости приобретают все более важное значение, привлекая внимание общественности. Всякое событие получает различное освещение в масс-медиа, зависимо от того, как его преподнести. В связи с этим появляются новые структуры, отвечающие за корректировку новостей. С этим и связана профессия спиндоктора. Спиндоктор лечит событие, точнее то, как оно было или может быть преподнесено в прессе. Он выносит на первый план благоприятные события и скрывает неприятные. Д. Уотте дает такое определение рассматриваемой профессии: "Спиндоктора являются частью медиакоманды, их задачей становится изменение того, как публика воспринимает событие, или изменение ожиданий того, что может произойти". Спиндоктор не только занят исправлением событий в прессе, он также занимается подготовкой ожиданий аудитории, так как успех события зависит от того, как пройдет подготовка к нему. Основным аспектом каждого организуемого события становится его последствие для массовой аудитории, поэтому спиндоктор изначально прощупывает почву и решает, какие шаги должны быть предприняты в дальнейшем. Если реакция аудитории положительная, спиндоктор дает "зеленый свет" запланированному проекту. В случае отрицательной реакции на то или иное событие спиндоктор затормаживает проект или занимается его корректировкой, чтобы получить в итоге позитивную реакцию публики. Фактически, спиндоктор занимается управлением новостийной сферы. Он отбирает нужные события, придает им значимость, важность. Либо, наоборот, пытается занизить эту значимость. Событие может как тормозиться, так и ускоряться. При торможении события спиндоктор пытается не допустить новость в СМИ, изменяет ключевое сообщение события, его модус, замещает старую информацию новыми сообщениями. При ускорении события, наоборот, спиндоктор старается придать как можно большую огласку данной новости. Он передает новость в СМИ, с помощью различных фа-

ктов и справок делает упор на важности события, совмещает информацию с другим важным событием, информационным трендом, а также использует правильные комментарии лидеров общественного мнения.

Между профессиями спиндоктора и журналиста прослеживается некоторая взаимосвязь, хотя существует и немало различий. И спиндоктор, и журналист работают с информационным пространством. Их взаимоотношения должны быть максимально эффективными и плодотворными, ведь мир сегодня в сильной степени зависит от интерпретаций журналистов, правил и анализов, которые распространяют масс-медиа. Журналистику называют "второй древнейшей профессией", профессия спиндоктора в том виде, в котором она представлена сейчас, появилась совсем недавно. Арсенал техник и поле для деятельности спиндоктора и журналиста неперестанно увеличиваются. Находясь в тесном сотрудничестве, спиндоктор и журналист в то же время постоянно придумывают новые способы влияния друг на друга. СМИ пытаются не поддаваться воздействию на себя там, где им это не выгодно, спиндоктор, в свою очередь, изобретает новые способы для достижения своих целей. Через журналиста спиндоктор доносит нужную ему информацию до массовой аудитории, поэтому он всячески старается влиять на ход событий в средствах массовой информации. Обе профессии крайне важны в новостном мире, их представители тесно сотрудничают друг с другом, чтобы добиться впоследствии уже своих определенных целей.

О. Ю. Скакун, студ., ДНУ, Донецьк
Basexx92@rambler.ru

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ (на прикладі передвиборної кампанії "Партії регіонів" 2012 р.)

Чесні, справедливі та прозорі вибори є провідним механізмом творення та функціонування демократії в державі. Ключовий елемент будь-яких виборів в сьогодишньому суспільстві – це передвиборна кампанія кандидатів на певні посади. В останні десятиріччя тема передвиборної боротьби набуває поширення і у країнах пострадянського простору. За останні роки роль політичної реклами в житті українського суспільства значно підвищилася. У зв'язку з цим інститут політичної реклами потребує глибокого теоретичного осмислення вітчизняними дослідниками з метою вироблення практичних рекомендацій щодо політичної комунікації в умовах функціонування сучасного українського соціуму. В даній роботі автор спробував проаналізувати передвиборчу рекламну кампанію 2012 року до ВРУ, а саме ключової політичної сили сьогоденної України – "Партії регіонів України", виділивши її характерні риси та специфіку, проаналізувати напрямки та механізми впливу окремих рекламних засобів на електоральну поведінку.

Перемогу на виборах отримала "ПРУ", що обумовлено специфікою багатьох політичних, культурних, територіальних та інших особливостей

українського буття. Варто також зазначити, що великий внесок в цю перемогу зробила і передвиборна кампанія "регіоналів", яка за офіційно декларованою сумою витрат "ПРУ" обійшлася партії у 218 мільйонів гривень [Офіційний веб-портал ВРУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list].

Уданій роботі автор зробив спробу проаналізувати передвиборну кампанію "ПРУ" за трьома її основними компонентами:

1. Меседжі та слогани кампанії.
2. Специфіка кольорового забарвлення кампанії.
3. Емблеми та символи "ПРУ".

Меседжі та слогани передвиборної кампанії "ПРУ" на протязі усього часу її проведення демонстрували, загалом, стійкість і стабільність, корегуючись лише на окремих етапах кампанії. Віктор Янукович та його команда намагалися дати загальне враження про себе як про політичну силу, яка піклується, передусім, про економічне та соціальне буття населення (політики – господарники); як пропартію, яка своїм політичним курсом забезпечить стабільність та розвиток України.

Аналіз політичних слоганів "ПРУ" дозволяє виділити декілька специфічних особливостей усієї передвиборної кампанії:

1. Системний характер кампанії (причому її системність проявилася ще з президентських виборів 2010 р.).

2. Перевага раціональних елементів над емоційними ("Побудовано п'ять аеропортів", "Проведемо Євро 2012" тощо).

3. Емоційні подразники спрямовувалися, насамперед, на опозиційні сили, в контексті чого "ПРУ" намагалася довести нездатність конкурентів управляти країною (передусім, "помаранчеву" еліту).

Синестетичне оформлення передвиборної кампанії "ПРУ" орієнтувалося, загалом, на кольоровий мінімалізм і демонстрацію сильних сторін політичної партії. Провідні кольори "ПРУ" були обрані партією ще за подій "Помаранчевої" революції 2004 року (у вигляді синьо – білого сполучення) і успішно реалізовані у передвиборних кампаніях 2010 р. і 2012 р. Загалом у маркетингу синьо-блакитна гамма використовується при створенні рекламних оголошень, присвячених засобам гігієни (дезодоранти, лосьйони, шампуні). При цьому білий колір відіграє також важливу роль. Адже білий – це колір повної відкритості, готовності сприймати світ у всьому його різноманітті. Ще він позитивний тим, що не несе ніяких неприємних відчуттів. Ніяких негативних реакцій, на відміну від чорного, який часто пригнічує і створює "важке" відчуття [Леєва І. Яка роль кольору в рекламі? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ozysoft.ru/page/jaka-rol-koloru-v-reklamii>].

Щодо політики, то психологи стверджують, що політична сила, яка обирає синій тон як основний, характеризується самодостатністю і філософським ставленням до життя. Незалежно від того, як електорат ставиться до політичної сили, плакати кольору ультрамарин підсвідомо підштовхують його погодитися з політичними гаслами, що зображені на плакаті, так як синій викликає почуття спільності та командної гри. Синій – це

й колір вірності. Можливо, саме цим пояснюється стабільність електорату "ПРУ". Однак, на думку фахівців, поєднання синього з білим – не найвдалий варіант для політичної реклами. Психологія Центру практичної психології "Галатея" Н. Кухтіна зазначає: "Білий розслабляє, знімає напругу, а синій заспокоює. Одягнені в таку гаму плакати Януковича наводять на роздуми. А політична реклама повинна вселяти виборцю бажання діяти. До того ж надлишок синього здатний ввести в стан апатії і меланхолії не тільки самого кандидата, але і його виборців" [Дурава А. Експертиза: як кандидати в Президенти манипулюють сознанием избирателя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vlasti.net/news/69390>].

Головним символом, що використовувався "ПРУ" у передвиборній боротьбі став контур карти України, розфарбований, відповідно до прапора України, в блакитно – жовтий колір. Очевидно, в такий спосіб "ПРУ" підкреслює своє єднання з Україною та українським народом, з одного боку, а з іншого – символізує свій зв'язок з владою, власну значимість в розбудові української політики. До того ж, контури Української держави та державні кольори виглядали досить патріотично, що також впливало на емоційне-вольове сприйняття українцями рекламованої партії.

Загалом, можна дійти висновку, що передвиборна кампанія "ПРУ" виявилася не досить привабливою та оригінальною, але, з огляду на розподілення депутатських мандатів, досить ефективною. Домінуючими векторами кампанії стали її раціоналістичність, орієнтація на цифри та факти (хоча й дещо викривлені), прагнення до довіри з боку електорату. Орієнтація на такі механізми дії політичної реклами є досить позитивним моментом, адже, за словами одного з досвідчених українських політологів Ю. Шведа: "На Заході така реклама, яку демонструють у нас, є забороненою. Що можуть донести до виборця такі короткі хвилинні ролики? "Голосуй за мене, бо я такий добрий"? Ці короткі хвилинні ролики часто повторюються, вони місять елемент зомбування, а не розкривають зміст програмних засад партії чи кандидата. Звичайно, це зручно для запам'ятовування прізвища чи номери у списку, але що за цим стоїть? Можливо, хтось і розкриває свої програмні позиції на зустрічах з виборцями, але у нас політична реклама цієї функції не виконує" [Політична реклама, яку показують політики в Україні, на Заході є забороненою. Інтерв'ю з Ю. Шведею [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://galinfo.com.ua/news/120035.html>].

М. О. Солодар, студ., КНУТШ, Київ
MSolodar@ukr.net

ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (на прикладі українського "Євромайдану")

Зростання кількості користувачів та їхньої активності у мережі Інтернет здійснює значний вплив на політичну комунікацію. Інтернет-технології стають одним із її ключових засобів. Динамічність розвитку

цих процесів, роблять їх складно прогнозованими. Це зумовлює повільне впровадження практики застосування їх у політичних кампаніях, недостатню та неефективну роботу учасників політичного процесу в Інтернеті. Разом з тим, "соціальні медіа створюють інший варіант, умовно кажучи, натовпу. І цей варіант натовпу вже не є таким передбаченим, як натовп без соціальних медіа. І це роль дуже важлива" – стверджує спеціаліст в області комунікацій Г. Почепцов [Євромайдан як онлайн-революція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tvi.ua/new/2013/12/17/znak_oklyku_yevromaydan_yak_onlayn_revoluciya].

Особлива нагода дослідити політичну поведінку онлайн-користувачів – масові рухи, акції, протести. "Арабська весна", "Occupy Wall Street", протести на площі Таксін в Туреччині, український "Євромайдан" зруйнували міф про пасивність онлайн-спільноти та нездатність її до активних дій поза Мережею і показали, що Інтернет має значний потенціал до акумуляції, координації та поширення політичних ідей і рухів. Це пояснює актуальність дослідження віртуальної складової подій в Україні. Сьогодні відсутній комплексний аналіз інтернет-активності під час них: увага зосереджена на комунікації в соціальних мережах, які є лише одним з процесів, що відбуваються в інтернет-просторі. Аналізуючи віртуальний бік "Євромайдану", варто виділити різний тип активності у мережі з боку учасників: стихійну онлайн-комунікацію та професійно втілені інтернет-кампанії. Творцями першої стали пересічні користувачі та громадські активісти, другу впроваджували професіонали на замовлення двох груп інтересів: політичних партій та лідерів-прихильників "Євромайдану" та його антагоністів. Останні продемонстрували готовність бути активними в Інтернеті, вкладати в онлайн-кампанії ресурси та залучати кваліфіковані кадри. Для віртуальної кампанії проти "Євромайдану" були обрані партизанські методи боротьби.

Велась робота з хеш-тегами, коментарями на популярних ресурсах та соціальних мережах. Варто зазначити, що ця активність потребувала оптимізації, оскільки для коментування використовувалась значна кількість так званих "ботів" – штучно створених профайлів, без достатньої інформації та соціальних зв'язків. Натомість під час комунікацій у віртуальному просторі користувачі прислухаються до думки знайомих, або людей з соціальним капіталом – великою кількістю контактів, читачів та коментарів. Це свідчить про необхідність створення якісного контенту та якісної мережі лідерів думок та коментаторів. Протівниками "Євромайдану" було проведено потужну кампанію з банерною рекламою. Спершу ротувались зображення танків з текстом: "Срочно! Євромайдан. Новий виток развития". Ця хвиля реклами виглядала неорганічною, банери збирали увагу і не мали змістовного навантаження. Натомість реклама не привертала увагу у зв'язку з феноменом, відомим як "банерна сліпота": користувач сприймає яскраві рекламні оголошення як інформаційний шум і перестає їх бачити [Nielsen J. Banner Blindness: Old and New Findings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nngroup.com/articles/>

banner-blindness-old-and-new-findings]. Друга хвиля активності впроваджувалась на високому професійному рівні. Оголошення з зображенням бактерій повідомляло: "На Майдані є всі шанси підчепити туберкульоз. Одна людина вже померла. Читати!" Для розміщення оголошень були обрані більш якісні банерні мережі: Google Adwords та Youtube. "Банерної сліпоти" вдалось уникнути з допомогою прийому "рідної реклами" – вона виглядала органічно, як важлива новина. Містила в собі важливу інформацію, прихований заклик до дії та посилюючий його факт – повноцінний меседж навіть без переходу за посиланням. Така техніка була дієвою і завдяки її резонансності та великій кількості показів, новина швидко стала поширювалась не лише завдяки платній рекламі, а й вірусно.

Одиним з найважливіших видів активності у Мережі були ddos-атаки – штучно організовані надмірні кількості запитів до сторінок, в результаті яких головні інформаційні осередки "Євромайдану" періодично переставали працювати. Було зламано персональні сторінки опозиційних політиків та їхніх спільнот у соціальних мережах. Це сформувало русло, в якому розвивалась інтернет-кампанія політиків, котрі підтримували "Євромайдан": вона була млявою, оскільки через можливість зламу сторінок, ряд лідерів, партій та організацій відмовились від будь-якої активності у мережі під час основних етапів розвитку подій. З цих причин, ядром масової онлайн-комунікації стали громадські активісти та журналісти. Вони, як безпосередні учасники подій, виступили у ролі ньюзмейкерів, публікуючи у своїх профайлах в соціальних мережах інформацію, яка вірусним шляхом поширювалась у Мережі.

Крім тривіальних форм політичної комунікації – графіки та висловлювання власної позиції щодо подій, набули поширення інформаційні публікації. На думку автора, саме це явище стало інструментом, котрий дозволив перевести акумульоване в мережі незадоволення користувачів політичною ситуацією у реальні дії та скоординувати їх. Світові медіа використовували такі публікації як джерело інформації. Як показав аналіз, головним каналом інформування світової громадськості про ситуацію в Україні стала соціальна мережа Twitter, в той час як Facebook використовувався для координації дій учасників Євромайдану [Berbera P. How Ukrainian protestors are using Twitter and Facebook / P. Berbera, M. Metzger [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2013/12/04/strategic-use-of-facebook-and-twitter-in-ukrainian-protests>].

Запит на оперативне інформування каталізував нові для українського суспільства явища. Зросла популярність електронних ЗМІ, які можуть працювати в режимі реального часу, як онлайн-телеканал "hromadske tv". Вперше стала широко використовуватись платформа UStream, яка дозволяє будь-якому користувачеві проводити прямі трансляції з місця подій за допомогою мобільного пристрою.

Події "Євромайдану" довели, що аполітичність та пасивність українських користувачів є міфом. Натомість українці готові обговорювати свою

політичну позицію в мережі та переходити до активних дій за межами віртуального простору. Інтернет-технології стали головним засобом масової політичної комунікації, продемонстрували свою ефективність та можливості до координації, оперативного поширення інформації. Завдяки ним політична комунікація стала більш швидкою, цілеспрямованою, незалежною від стороннього впливу. Як показав аналіз, український політикум виявився неготовим до якісної комунікації в Мережі, повноцінних професійних компаній не було впроваджено. Це свідчить про необхідність детального дослідження потенціалу Інтернет-технологій у політичному житті суспільства та використання цих напрацювань на практиці.

І. І. Степанова, студ., КНУТШ, Київ
Irina.stepanova-1993@yandex.ua

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ ЯК ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ

Явище інформаційної війни увійшло в систему сучасних відносин між учасниками політичної комунікації. Подібну значимість інформаційна війна набула завдяки поширенню демократичних інститутів і, як наслідок, залежності політичних рішень від громадської думки. На прикладі сучасних світових конфліктів можна досить явно простежити той факт, що панування на світовій арені забезпечується в першу чергу за допомогою засобів масової інформації. ЗМІ перетворилися на "першу владу" від якої залежать політичні зміни, що відбуваються. Саме тому проблема ведення інформаційних війн і створення систем інформаційної безпеки є настільки актуальною на сучасному етапі. Інформаційні методи впливу стають все більш масштабними і результативними, і відповідно використовуються державами для досягнення своїх політичних цілей.

Існує кілька визначень поняття "інформаційна війна", варто навести деякі з них: одні фахівці вважають, що інформаційна війна – це комплексне спільне застосування сил і засобів інформаційної та збройної боротьби. Інші дотримуються думки, що інформаційна війна – це комунікативна технологія по впливу на інформацію та інформаційні системи супротивника з метою досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії при одночасному захисті власної інформації і своїх інформаційних систем. Друге визначення видається більш точним і більш повно розкриває суть інформаційних війн, спрямованих на встановлення контролю над інформаційним простором і механізмом прийняття державних рішень.

Інформаційні війни здійснюються для забезпечення політичних інтересів політичних партій, урядів, політичних рухів для реалізації влади і реалізації національних інтересів на території іншої держави або в окремих регіонах. Інформаційна війна має також іншу назву – "інформаційна операція" і застосовується з метою пропаганди ідей масованого впливу на громадську думку, а також для вивчення реакції міжнародного співто-

вариства на ті чи інші прогнозовані рішення. Інформаційна війна має два аспекти (два види забезпечення): технологічний та ідеологічний.

З точки зору технічного забезпечення мова йде про те, що у визначений час приводяться в дію програмні віруси, логічні бомби, закладені у пам'яті інформаційних комп'ютерних мереж. Вони здатні зруйнувати і знищити програми управління, бази даних, а також зруйнувати і знищити рахунки у зарубіжних банках, заглушити теле – і радіомовлення у певному регіоні, припинити діяльність армійських пунктів зв'язку і управління. До ідеологічного аспекту відносять ідеологічну обробку населення, яка призводить до нестабільності політичної ситуації у країні, до дезорієнтації населення і спричинення паніки.

Також можна виділити деякі характерні риси інформаційної війни: універсальність (може застосовуватися на різних рівнях – від особистісного до міжнародного, і при використанні різних засобів); завуальованість (суб'єкту інформаційної війни не завжди очевидно деструктивний вплив, таку війну необов'язково оголошувати); масштабність (чим більш розвинені інформаційні технології, тим масштабніша шкоди від подібної війни і тим більше об'єктів у неї залучені); перманентність (ведеться і в мирний час, і власне, у воєнний); превентивний, попереджувальний характер (по суті, будь-який конфлікт починається інформаційною війною, а далі вже може слідувати безпосередньо " фізичний " вплив, знищення). З цього випливає необхідність заходів щодо забезпечення державою інформаційної безпеки – захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави від навмисних або ненавмисних дій в тій чи іншій формі. Причому дані заходи, безумовно, повинні бути комплексними, а реакції на стрімко мінливу середовище і постійна поява інноваційних технічних засобів та інструментів інформаційної війни – швидкими і, по можливості, навіть випереджаючими. Багато країн світу зараз активно розробляють і застосовують комплекс заходів щодо захисту свого суспільства від " інформаційної інтервенції ", здійснюваної, як відомо, з боку " монополістів " в цій області – США, Китаю, Японії, країн Європи.

Отже, інформаційні війни є дійсно потужним інструментом політичної боротьби для досягнення політичних цілей.

Ю. О. Сурганова, канд. політ. наук, викл., ІКВС, Київ
surganova@ukr.net

ПОДВІЙНА ДЕМОКРАТИЧНА ЗАКОННІСТЬ ЯК ЧИННИК ІНСТИТУЦІЙНОГО КОНФЛІКТУ

Попри те, що демократичні перетворення в нашій країні розпочались більше ніж 20 років тому, процес пошуку оптимального конституційного дизайну відзначається значною інтенсивністю. Як серед політиків, так і серед вчених відбуваються жваві дискусії щодо того, яка ж саме з форм державного правління зможе зменшити інституційні конфлікти та прояви

авторитаризму. Підтвердженням цього виступають позиція Президента України щодо необхідності подальшого вдосконалення Конституції України, напрацювання створеної у 2011 році Конституційної Асамблеї, а також заяви лідерів деяких опозиційних сил щодо необхідності відновлення парламентарно-президентської форми державного правління, яка діяла в Україні до визнання Конституційним Судом України неконституційності змін Конституції України від 8 грудня 2004 року або доцільності формування президентської республіки.

Заявлені політичними акторами можливі варіанти трансформації форми державного правління передбачають збереження принципу всенародного обрання Президента України. Як зазначає американський політолог Х. Лінц: "Не варто пильно вдивлятися в усі тонкощі взаємовідносин між виконавчою та законодавчою гілками влади за різних президентських режимів, аби упевнитися у тому, що всі такі системи ґрунтуються на подвійній демократичній законності..." [Лінц Х. Опасности президентства [Електронный ресурс]. – Режим доступа: <http://old.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem14.htm>].

Явище про яке веде мову Х. Лінц передбачає всенародне обрання як глави держави, так і законодавчої гілки влади, що надає обом політичним інститутам можливість виступати від імені народу. Відокремлене формування двох рівноцінних центрів влади, на перший погляд, не створює проблем. Проте, подвійна демократична законність закладає в основу державного механізму потенційний інституційний конфлікт між парламентом та президентом за право представляти інтереси виборців. Поштовхом до протистояння виступає ситуація розділеного правління, коли глава держави і парламентська більшість представлені різними політичними силами. У такому випадку не зрозуміло, хто саме має право реалізовувати програмні засади.

Разом з тим конституційного шляху вирішення вказаної проблеми не існує, що може призвести до взаємного блокування та дестабілізації політичної системи. Перебуваючи в опозиції один до одного, ні законодавча, ні виконавча гілки влади не здатні здійснювати державне управління. Адже реалізація пропрезидентських ініціатив вимагає законодавчого оформлення. З іншого боку, виконання прийнятих парламентом законів блокується з боку уряду, який за президентської та змішаної форм державного правління формується або несе політичну відповідальність перед главою держави.

Випадки утворення ситуації розділеного правління можливі як за наявності усталеної партійної системи та структурованого парламенту, так і за умов існування великої кількості маловпливових партій зі слабкою партійною дисципліною. Проте, як свідчить багаторічний досвід функціонування державного механізму Сполучених Штатів Америки, легше досягти згоди в умовах двопартійної системи, що збільшує шанси президента домовитися з парламентаріями [Додд Л. Конгресс, Президент и американский опыт: перспективы развития // Разделенная демократия. Сотрудниче-

ство и конфликт между Президентом и Конгрессом. – М. : Прогресс, Универс, 1994. – С. 367]. Суттєвим чинником, що сприяє досягненню консенсусу в умовах сталої демократії є розвинута політична та правова культура. Перебуваючи у ситуації взаємозалежності, глава держави та парламент змушені постійно вести переговори, аби дійти згоди чи вийти з політичної кризи, що вже склалась. Основні політичні гравці усвідомлюють, що у протилежному випадку така ворожнеча може призвести до втрати довіри з боку виборців, що делегітимізує політичну систему загалом.

Проте здоровий глузд не завжди бере гору і дана співпраця не завжди є продуктивною. Особливо у тих країнах, що лише стали на шлях демократичного розвитку, де відсутність навичок досягнення компромісу поєднується з великою різницею між регіонами у культурному, історичному і суспільному планах. Соціальна та ідеологічна поляризація громадян збільшує ймовірність розбіжностей у поглядах політичних акторів та відсутність підтримки у парламенті пропрезидентських ініціатив. У таких випадках, на думку С. Мейнверінг: "Щоб дати ради ситуації, коли президент не може забезпечити собі більшість в парламенті, він часто намагається оминати парламент і обійтися без підтримки з боку партій" [Мейнверінг С. Президентські системи, багатопартійні системи і демократія: складне рівняння // Демократія : антологія / [О. Проценко (упоряд.).]. – К. : Смолоскип, – 2005. – С. 850]. Тобто спроба подали інституційний конфлікт може відбуватися за допомогою підміни законів декретами президента або військового перевороту, що спрямовує країну до авторитарного режиму [Шугарт М. С. Президентские системы / М. С. Шугарт, Д. М. Кэри // Современная сравнительная политология / под ред. Г. В. Голосова, Л. А. Галкиной. – М. : МОНФ, 1997. – С. 220].

Перевищення конституційно закріплених повноважень для президента може видаватися цілком виправданим кроком. Отримавши владу шляхом всезагальних виборів, він відчуває персональну відповідальність перед народом, вважає себе делегатом інтересів всієї країни, що знаходиться над політичними партіями та вузькогруповими інтересами. Як слушно підкреслює Г. О'Доннелл: "Чи може бути інакше для того, хто уособлює собою всю націю? З цієї точки зору інші інституту – суди та законодавча влада – лише перепона, тягар до переваг, якими наділяє статус демократично обраного президента на внутрішній та міжнародній аренах" [О'Доннелл Г. Делегативная демократия [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://old.russ.ru/antolog/predely/2-3/dem01.htm>]. З іншого боку, зловживання владою з боку глави держави може бути єдиним засобом вирішення проблеми подвійної демократичної законності в умовах перехідного періоду, коли неможливо домовитися зі слабким неструктурованим парламентом.

Послабити недоліки, що іманентно притаманні формі державного правління з всенародно обраним главою держави, може наявність консолідованої більшості у парламенті. Дане інституційне поєднання володіє меншим конфліктним потенціалом: "адже спірні питання легше вирі-

шувати, якщо у вищому законодавчому органі домінує одна партія" [Уоллестайн М. Избирательные системы, партии и политическая стабильность // Политические исследования. – 1992. – № 5–6. – С. 159]. На користь цього говорять і проведені дослідження С. Фіша, що вказують на безпосередню залежність процесів демократизації від політичної ваги законодавчого органу. Його висновки зводяться до того, що за умов сильних позицій парламенту кожна з республіканських форм правління буде функціонувати в межах демократичного політичного режиму [Fish M. S. Stronger Legislatures, Stronger Democracies // Journal of Democracy. – 2006. – Vol. 17. – №. 1. – P. 10]. Відповідно до наведеного положення, під час вибору певного способу організації державної влади, моделі демократії мають надавати особливу увагу пошуку тих механізмів, що сприяють розвитку політичних партій та структуруванню парламенту.

О. О. Сухенко, здобувач, ЧНУОФ, Чернівці
suho@ukr.net

ПОТЕНЦІАЛ КРИТИЧНОГО ДИСКУРС-АНАЛІЗУ В ДОСЛІДЖЕННІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ДЕРЖАВИ

Критичний дискурс-аналіз пропонує розвинений інструментарій аналізу соціальної реальності, він "перетинає і перемішує кордони між постструктуралізмом, постмодернізмом і соціальним конструктивізмом" [Milliken J. The Study of Discourse in International Relations: A Critique of Research and Methods // European Journal of International Relations. – 1999. – № 5(2). – P. 233]. Саме критичний дискурс-аналіз, на наш погляд, відкриває найбільш цікаві можливості для аналізу процесу формування зовнішньої політики, оскільки він орієнтований на роботу з текстами і мовними феноменами. Всі існуючі в рамках критичного дискурс-аналізу напрямки мають ряд спільних особливостей, насамперед, це трактування дискурсу як комунікативної акції, існуючої у формі тексту й мови. Крім цього, критичні підходи сприймають дискурс як вербальну репрезентацію ідеологічного домінування, звертаючи особливу увагу на дискримінаційний зміст домінуючих дискурсів та вважають дискурси владних еліт і ЗМІ основними джерелами владної асиметрії [Русакова О. Ф. Политическая дискурсология: предметное поле, теоретические подходы и структурная модель политического дискурса / О. Ф. Русакова, Д. А. Максимов // Полис. – 2006. – № 4. – С. 30]. Отже, основною характеристикою дискурсу є здатність нав'язувати значення і структурувати соціальну реальність, причому успішно це можуть здійснювати ті актори, які володіють владним ресурсом, достатнім для виробництва та закріплення своєї інтерпретації феноменів соціальної реальності.

Надзвичайно важливою функцією дискурсу є відтворення значень, оскільки щойно певний дискурс перестає відтворюватися на постійній

основі, він перестає розглядатися як єдино можливий погляд на конкретний феномен, і його місце буде зайняте альтернативною інтерпретацією даного феномена. Вочевидь, лише обмежене число дискурсивних конструкцій здатне отримати домінуюче положення і можливість структурувати реальність, що залишилася їх частина залишається ізольованою. Домінуючі дискурси, для того щоб вижити, повинні нав'язувати значення, які вони наказують, шляхом повторення, зміцнення і матеріалізації [Bach J. P. G. *Between Sovereignty and Integration: German Foreign Policy and National Identity after 1989*. – New York, 1999. – P. 50–51]. Одного разу встановлений, домінуючий дискурс контролює й обмежує варіанти інтерпретації реальності. Таким чином, домінуючі інтерпретації соціальних реалій постають більш проблематизованими, а порівняння домінуючого та маргінального дискурсів, вказує на внутрішню притаманну офіційним дискурсам політизованість. Опозиція між домінуючими і маргінальними дискурсами тісно пов'язана з концептом влади. Підставою для розмежування між двома даними категоріями є здатність того чи іншого дискурсу закріпитися в суспільному просторі, бути регулярно відтворюваним, а також стати джерелом для подальшого формування уявлень про феномен, який вони представляють. Здатність дискурсу до успішного функціонування, залежить від того, хто є його автором. Так, в сильній президентській республіці тексти, що озвучуються або виходять за підписом президента, мають значно більшу силу і здатність до закріплення і відтворення, ніж тексти, які продукують опозиційні сили. Проте, важко віднести до тієї чи іншої групи тексти, які продукують представниками опозиції в двох – або багатопартійній системі: їх доступ до засобів закріплення і відтворення дискурсів є легітимним і високим, однак в неідеальній ситуації він може бути обмежений тиском партії (партій, що знаходиться при владі. Відповідно, в кожній конкретній ситуації, перш ніж визначити, які з наявних дискурсів домінують, а чий вплив обмежується, необхідний уважний аналіз співвідношення владних позицій.

Для дискурс-аналізу зовнішньополітичного курсу, особливо на етапі його вироблення, важливою є робота О. Вівера, яка ґрунтується на поєднанні загальноновизнаних теоретичних уявлень про дискурс, та використання результатів емпіричних досліджень [Weaver O. *Identity, communities and foreign policy: Discourse analysis as foreign policy theory // European Integration and National Identity: the Challenge of the Nordic States*. – London, 2002]. О. Вівер вважає, що дискурс здатний систематично організовувати знання і таким чином розмежовувати те, що може бути сказано, а що не може. Відповідно, аналіз дискурсу в його трактуванні зосереджений на пошуку правил, регулюючих можливість або неможливість виголошення тих чи інших тверджень. Запропонована дослідником структура аналізу дискурсу здатна враховувати наступність і зміни всередині системи дискурсів, однак він визнає, що в разі, якщо зміна відбувається поза системою, то інкорпорувати в аналіз спадкоємність і зміни в даному випадку буде проблематично.

О. Вівер наполягає на важливості послідовного вивчення текстів: вірність даному рівню аналізу без спроб побачити за текстом істинні мотивації дає можливість провести систематичну каталогізацію понять, що використовуються для концептуалізації держави/нації та того, яким чином вони функціонують. Серед авторів текстів, що піддаються аналізу, О. Вівер називає ЗМІ, політиків, академічні спільноти, однак, на його думку, домінуючі структури, що визначають значення є більш провідними політичними акторами. "Достатнім" для проведення значущого аналізу стає той обсяг текстів, який дозволяє стверджувати, що на даний момент у конкретній країні ситуація виглядає певним чином. Якщо опоненти вкажуть на текст або тексти, чия структура значень не відображена в концепції національного дискурсу, що стала результатом проведеного аналізу, то аналіз неадекватний.

Отже, саме підхід О. Вівера дозволяє побачити вочевидь сильні сторони критичного дискурс-аналізу зовнішньої політики: по-перше, зосередження дослідження на рівні тексту знімає такі заперечення, як неможливість інструментально оцінити питання мотивації акторів, які свідомо виведені за рамки аналізу, по-друге, до певної міри даний підхід враховує необхідність пояснення, за рахунок чого зберігається спадкоємність або відбувається зміна домінуючих дискурсивних практик. Важливим є й поняття "достатності" текстів, які будуть проаналізовані. Вимога достатності передбачає, що у дослідженні будуть висвітлені всі альтернативи, представлені в текстах з досліджуваного питання. Проте, критерій "достатності" також не може вважатися вичерпним, оскільки можна припустити, що альтернативні висловлювання з тих чи інших зовнішньополітичних проблем з'являються постійно, що передбачає відкритий характер набору текстів і чітке усвідомлення як дослідником, так і його аудиторією, який момент часу був обраний як нижня хронологічна межа для аналізованого набору текстів. Слабкою стороною дискурс-аналізу є неможливість повністю включити в рамки даного підходу пояснення наступності/змін у зовнішньополітичному курсі держав, оскільки даний метод не здатний пояснити зміни, зумовлені чинниками, що знаходяться за межами системи дискурсів.

А. А. Сысоев, студ., ВГУ, Воронеж, Россия

АНАЛИЗ ВОЗМОЖНЫХ СЦЕНАРИЕВ ВЫБОРОВ ГЛАВЫ АДМИНИСТРАЦИИ ВОРОНЕЖСКОЙ ОБЛАСТИ 2014 ГОДА

В сентябре 2014 года жителям Воронежской области предстоит выбрать главу администрации. Важной особенностью является то, что это будут первые выборы после возвращения населению права избирать глав региональной власти. На сегодняшний день наблюдается снижение популярности действующего губернатора А. В. Гордеева, несмотря на это его рейтинг остается достаточно высоким, Алексею Васильевичу

доверяют порядка 60% населения (По данным фонда "Петербургская политика" и Коммуникационного холдинга "Минченко Консалтинг"). Исходя из этого, нами были разработаны возможные сценарии развития проблемной ситуации, связанной с выборами главы администрации Воронежской области и проведен SWOT-анализ действующего губернатора остаться на второй срок.

Объект: губернатор Воронежской области.

Предмет: проблемная ситуация, связанная с выборами губернатора Воронежской области.

Цель: спрогнозировать варианты выборов губернатора Воронежской области.

Задачи:

- 1) исследовать современную ситуацию с выборами губернатора;
- 2) формирование представлений о возможных сценариях будущего;
- 3) описание сюжетов настоящего, выявление факторов, влияющих на прогнозируемую ситуацию;
- 4) выработать рекомендации и предложения.

Тип прогноза: краткосрочный (до 1 года).

Методы: сценарный поискового политического прогнозирования, статистический метод, элементы SWOT-анализа, индукция и дедукция.

Мы рассмотрели три варианта развития событий:

Первый сценарий – самый простой: федеральные власти просто освобождает губернатора Алексея Гордеева ещё до выборов, чтобы прозрачности и легитимности стало ещё больше. Впрочем, данный сценарий не только самый короткий, но и самый невероятный. У федерального центра должны быть очень веские причины, чтобы вносить такие серьезные изменения в структуру региональной власти такого региона как Воронежская область. Это связано с относительной политической стабильностью, которую превнес в регион А. В. Гордеев.

Второй сценарий – самый вероятный и наименее интересный. Согласно ему, Губернатор Гордеев, равно как и главный конкурент, а им, скорее всего, станет представитель компартии, без проблем преодолевают так называемый "муниципальный фильтр". В Воронежской области он сейчас составляет 5 процентов.

Согласно третьему варианту, губернаторские выборы станут нелегким испытанием для действующей в регионе власти. Если все будет развиваться, как сейчас, федеральный центр потребует от регионов ещё более честных и открытых выборов. Губернатору настойчиво советуют допустить к выборам не только спойлеров, но и сильных игроков, что потребует задействования значительных ресурсов.

В данном исследовании мы постарались осветить наиболее существенные аспекты предстоящих выборов губернатора Воронежской области 2014. Мы рассмотрели Какие факторы могут оказать влияние на исход голосования и расстановку политических сил в регионе. Был предложены результаты SWOT-анализа и описание трёх возможных сце-

нариев развития событий. По причине закрытости информации, данные брались в основном из официальных источников и независимых аналитических агентств. В этой связи сложно давать какие-либо рекомендации в условиях столь большой определенности. Однако некоторые советы можно дать уже сейчас:

1. А. В. Гордееву стоит постараться увеличить рейтинг доверия, преодолев тенденцию его падения.

2. Хорошо было бы распорядиться ресурсом поддержки населения, не растеряв до выборов.

3. Постараться не допустить появление конкурентов из числа федеральной элиты.

Подводя итог, стоит отметить, что все эти обстоятельства делают выборы 2014 года жаркими и непредсказуемыми. Они потребуют от губернатора не только политической воли, но и известной гибкости. Почти уже позабытой в Воронеже, особенно на фоне прошедших выборов мэра. Кстати, о том, насколько Алексей Гордеев умеет быть гибким политиком, мы узнаем в ближайшие месяцы, когда будет ясно покончено ли с "ручным управлением", как обещает новоизбранный глава города Александр Гусев. После утвердительного ответа на них вопрос о легитимности отпадает сам собой.

Р. В. Устименко, політолог, УКРІНФОРМ, Київ
triumvirat@inbox.ru

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАМІЩЕННЯ В ПОЛІТИЧНИХ НОВИНАХ (на прикладі підготовки до асоціації з ЄС у 2013 році)

Характерною особливістю мас-медіа простору на сьогодні часто залишається домінування продуктів технології інформаційного заміщення. В основі цієї технології лежить принцип підконтрольності інформаційних потоків ЗМК без застосування адмінресурсу. Саме цей засіб виступає найбільш ефективним інструментом легітимізації публічної влади і її політичних ініціатив у демократичних країнах з розвинутою свободою слова. Зміст інформаційного заміщення полягає у перенесенні подій реальності у віртуальний простір, або їх штучне словесне конструювання з метою заповнити медіа-поле завідомо несуттєвою, свідомо помилковою, викривленою інформацією. Це робиться з метою витіснити будь-яку іншу інформацію, яка ставить під сумнів легітимність влади, її компетентність або ефективність прийнятих нею рішень, тобто створити інформаційний шум, у якому повідомлення, які ставлять владу у невигідному світлі просто не будуть почуті.

Інформаційне заміщення або метод "копченого оселедця" (red hering), як його називають політтехнологи, побудований на аналогії того, що запах копченого оселедця збиває нюх собаки. Усунути усі негативні підозри щодо використання державного інструментарію держслужбов-

цями не за призначенням, створити позитивний образ влади, запобігти масовим протестам і примусивши громадян повторно проголосувати на виборах за ту саму політичну силу, є показником ефективного інформаційного заміщення. Дана технологія зараховується фахівцями до числа головних політичних маніпуляцій у ЗМІ. За визначенням Я. Макітра, це виправдано, оскільки цей засіб також є інструментом ідеологічного і духовно-психологічного впливу на свідомість громадян за умов приховування справжніх цілей і думок, з метою легітимізувати діючу владу, а також отримати підтримку певної політичної сили, що не лише спонукає особу віддати свій голос за потрібного кандидата чи партію під час виборів, а й примушує її хотіти це зробити.

Розширивши класифікацію Н. Приймаченко [Приймаченко Н. Інформаційні технології як інструменти впливу на думку виборців // Освіта регіону: Політологія, психологія, комунікації. – К., 2009. – № 4] і застосувавши її до практики висвітлення у ЗМІ подій підготовки до підписання Асоціації з ЄС, можна прослідкувати широке творче використання кожного з інструментів інформаційного заміщення у палітрі численних тактичних методик. Як не дивно, але найбільшого поширення набула методика саме грубого обману, найбільш вразлива для критики і помітна неозброєним оком, включаючи такі:

1) "гра у серйозність" на неекспертному рівні – головною метою інформаційного заміщення у 2013 році виявилось бажання виправдати "несподівану" зміну геополітичного вектору, інакше кажучи, чому уряд відмовився від підписання Асоціації у останній момент, а саме, за тиждень до визначеної дати саміту. У прес-релізі ПР від 27 листопада 2013 йдеться про те, що вибір був зроблений на користь реалізації спільних з РФ проєктів у сферах атомної енергетики, авіабудування і космосу, що насправді не належить до стратегічних галузей української економіки, тим більше експорту. Звернувшись до даних Держстату, виявляється, що за 2013 рік, а також попередні роки, Україна поступово займає лідерські тенденції зовсім у інших галузях економіки, здійснюючи оптовий експорт аграрної продукції і поставку озброєнь країнам третього світу. З огляду на це спростовується і другий не експертний аргумент про значні втрати з огляду на блокаду Росією на своїх ринках українських товарів, що для РФ є історично звичайною справою і не здатне створити критичних ситуацій. Мова йде про продукцію Крюківського вагонобудівного заводу (який не постачає вагонів навіть для українського метрополітену), так кондитерської фабрики Roshen, яка є приватною компанією, в якій не залучена значні трудові ресурси країни; аналогічна ситуація і з обмеженнями імпорту сиру. Так само у ЗМІ поширилась інфо про відсутність пункту про лібералізацію візового режиму з Шенген-зоною, якого на даному етапі євроінтеграції і не могло бути; але враховуючи практику усіх інших центрально – і східноєвропейських країн, вже через кілька років початку процесу кожна з них отримала право безвізового пересування якщо не на нормативному рівні, то на фактичному [детальніше –

Устименко Р. В. Геополітична афера 2013 року: міфи і виграші [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/16636.html>];

2) зміщення семантики предметних категорій – методика, за якої допускається свідоме помилкове трактування тих чи інших понять чи нормативно-правових актів. Саме з такою заявою офіційно виступає МЗС України після негативної оцінки міністром іноземних справ Польщі Р. Сікорським скандально прийнятих 16 січня законів, які пізніше були відмінені. У інформаційному повідомленні зазначається, що установа не знаходить раціональних сумнівів щодо доцільності прийняття даних законів, оскільки вони покликані наблизити українське законодавство до європейського і прийняті саме з цією метою і на його основі. Аналогічно владою використовувалось трактування Хартії про захист мов національних меншин, яка була прийнята в ЄС з метою захисту мов, які були асимільовані внаслідок історичного витіснення країнами-імперіями з дрібних територіальних об'єднань, але ніяк не навпаки, щодо "замороження" наслідків цього постколоніального культурного заміщення.

3) маніпулювання з часом подачі інформації, коли порядок подачі відомостей, час їхнього озвучування й обговорення безпосередньо впливають на оцінку й засвоєння цих відомостей. Очевидно, що рішення про інтеграцію до Європейської спільноти не вирішується за тиждів до підписання угоди, і звичайно, громадськість була поставлена перед фактом отримання кредиту від РФ вже по факту прийняття даної фіндопомоги. З іншого боку, випередження коментарів і закид у новинне поле офіційної позиції влади надає їй фори у ефекті першості. Часто за технологією сумнів-віри, коли суб'єкт, який стикається з новим для себе явищем, чи подією прагне терміново сформулювати для себе позицію як саме слід ставитися до цього нового об'єкту, який ввірвався в життя людини, з яким не було жодних попередніх ставлень і оцінок, з яким довелося зіштовхнутися, і щодо якого у суб'єкта виникає тривога з цього незнання.

4) висловлювання, які прозвучали першими створили певний бекграунд для сприйняття усіх подальших коментарів. Саме так сталося з коментарями українських і російських посадовців з поточної ситуації (що можна зарахувати до третьої методики – посилення на авторитет), які практично стали крилатими виразами і набули значного поширення, часто повторюються у непрофесійних побутових дискусіях на політичну тему, на зразок "ЄС тільки обіцяє, а Росія реально допомагає" (спікер Держдуми РФ, С. Нарішкін від 19 грудня 2013), "росіяни не розуміють навіщо Путін надав Україні кредит" (газета "Московський Комсомолец" від 24 січня 2014), "Україна не легалізує одностатеві шлюби заради Асоціації" М. Азаров від 14 грудня 2013, "ПР запропонувала ЄС відмінити візи українцям" Г. Герман від 11 грудня, "ЄС запропонував Україні Асоціацію на принизливих умовах" В. Янукович від 26 листопада.

5) маніпулювання соціологічними даними – прийом спрямований на ефект звикання з можливим приходом небажаної реальності, постійно чуючи, що такою є думка більшості, або мають місце такі тенденції, що

до певної міри підсвідомо ототожнює суб'єкта з більшістю як носієм істини, примушує схилитися на його сторону;

б) технологія залякування і навішування "ярликів"— характерна для партії влади і традиційно присутня у ЗМІ та в ході масових заходів. "Ярлик" — це елемент антиобразу, негативна ознака, яка зазвичай не відповідає дійсності, однак активно "навішується" за допомогою постійного повторення і з часом вкорінюється в масовій свідомості. Протягом останніх 2 місяців медіа-полю часто пропонувалося налякати читача: легалізацією одностатевих шлюбів у зв'язку з підписанням угоди про асоціацію, підтримкою і зв'язками лідерів опозиції з радикально налаштованими представниками європейських рухів, зокрема радикального спрямування (повідомлення "Кличко підтримує німецьких фашистів") і т. д.

Отже, кінцева ціль інформаційного заміщення — корегування будь-яких повідомлень про дії влади, нав'язуючи громадянам рафіновану картину дійсності, видаючи все це за справжній стан речей. Сама ж техніка застосовується для того, щоб відвернути увагу аудиторії від важливої, але непотрібної інформації за допомогою іншої інформації, поданої в максимально сенсаційній формі. Якщо країна не переживає масових потрясінь, не перебуває у стані громадянської війни, технологія покликана побудувати відображення дійсності, упускаючи лише негативні тенденції, натомість максимізуючи і пропонуючи ті чи інші дрібні здобутки, або концентруючись на несуттєвому в збиток головному, де наявні програти, що прослідковується на прикладі маніпулювання подіями підготовки до Асоціації з ЄС і отриманням кредиту від РФ. У випадку національної нестабільності влада за допомогою даного інструменту намагається виправдати (вигідні лише для правлячої еліти) непопулярні рішення як єдино можливі і винятково вимушені. Інформаційне заміщення особливо ефективне під час політичних криз, дезінтеграції суспільства, дезорієнтації громадян, коли навмисно спотворюється реальний стан справ на рахунок того, що відбувається, відсутнє однозначне і зрозуміле пояснення дійсності, має місце брак упевненості у майбутньому.

С. Г. Федчишина, студ., КНУТШ, Київ
fedchyshyna@ukr.net

ЕЛЕКТОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДОВА ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ

Вибори є невід'ємною частиною політичного процесу в сучасних демократичних суспільствах. Проведення виборів на справедливій основі і визнання справедливості результату усіма зацікавленими сторонами і перетворює вибори на інструмент досягнення стабільності та злагоди в суспільстві. Важливим є виховання у населення, і особливо у молоді, високого рівня електоральної грамотності та культури.

Електоральна культура – багатопланове поняття, яке характеризує найрізноманітніші прояви активності (від рефлексії до поведінкових актів) індивідуальних і колективних суб'єктів у сфері політики. Це поняття фіксує в теоретичній формі історично сформовану електоральну свідомість, відповідні їй механізми мотивації і форми реалізації активності членів виборчого корпусу, системи цінностей і правил, що забезпечують здійснення впливу громади на прийняття політичних рішень. Дані властивості електоральної культури створюють можливість історичної спадкоємності і визначають форми відтворення політичних відносин у суспільстві, де функціонують установи демократії. Електоральна культура, як і електоральний процес, має давню історію. Вона виникає в політичній культурі далеко не кожного суспільства і лише на певному історичному етапі його розвитку (відкритий механізм рекрутування владної еліти за допомогою виборів не є надбанням виключно сучасних демократичних режимів, як, втім, і голосування громадян з політичних питань. Вести мову про існування електоральної культури можна лише по відношенню до того суспільства, в якому має місце активне ставлення особистості до політики і наявні інститути політичного голосування.

Громадянська обізнаність виборців припускає роз'яснення їм таких основоположних питань: чому так важливо брати участь у голосуванні, чому голосування має бути таємним і з якої причини необхідно забезпечити безпеку голосуючих, чому результати голосування повинні поважатися усіма сторонами. Воно також має допомогти виборцям розрізнати політичних конкурентів з тим, щоб мати можливість зробити усвідомлений вибір. Ці досить складні елементи не повинні губитися в загальній інформації про те, де, коли і як виборець повинен зареєструватися і проголосувати. Завдання освіти виборців в рівній мірі відкриває поле діяльності для уряду, електоральних органів, політичних конкурентів, засобів масової інформації, неурядових організацій [Мерло П. Електоральна практика, права человека и общественное доверие к демократической системе // Полис. – 1995. – № 4. – С. 130].

Головним наслідком низької електоральної культури є те, що вона не дозволяє до кінця реалізувати волю електорату, деформує її. Саме завданням інституцій громадянського суспільства є зміна електоральної культури через правову освіту громадян. Високий рівень знань про політичну систему, про ідеології та високий рівень самосвідомості громадян може кардинально змінити весь хід виборчих кампаній, створити новий баланс усіх складників культури, суттєво вплинути на результати виборів.

Електоральна культура під впливом різних чинників може змінюватися, саме цей трансформаційний характер вказує на проблеми політичної та правової освіти. Підвищення правової освіти громадян може відбуватися шляхом проведення різноманітних конференцій, "круглих столів", семінарів тренінгів тощо. В такому випадку спрямованістю в цілому є орієнтир на кожного виборця, а не на конкретну групу людей. Громадські

організації переважно займаються такою діяльністю. На даний час в Україні досить багато недержавних організацій займаються правовою освітою виборців. Про те, поки що дана діяльність не набула масовості, оскільки реципієнтами здебільшого залишаються молоді політики, журналісти, урядовці, експерти та інші громадяни активістського типу політичної культури. Правова освіта носить поки що чіткий елітарний характер, і недержавні громадські організації поки що не надто намагаються уникати цього. Утім, навіть таких зусиль найчастіше є достатньо для значних змін в електоральній культурі. Адже головний наслідок низької електоральної культури – це те, що вона не дозволяє до кінця реалізувати волю електорату, деформує її. Отже, логічно припустити, що завданням інституцій громадянського суспільства є зміна електоральної культури через правову освіту громадян [Живодьор В. Ф. Менеджмент за умов трансформаційних інновацій: виклики, реформи, досягнення : у 2 ч. Ч 1. – К., 2007].

В Україні не склалося загальнонаціональної електоральної культури внаслідок багатовікової відсутності державності, єдиного центру прийняття владних рішень та єдиних управлінських інституцій. Натомість у нашій державі сформувалися чотири – п'ять первинних електоральних районів. Аналізуючи співвідношення загальнонаціональних та регіональних елементів в електоральній культурі українських виборців, можна помітити, що відмінності фіксуються практично по всіх її пунктах. Тенденції до поступового вирівнювання електоральної активності за рахунок її підвищення та висока узгодженість регіональних оцінок характеру виборчого процесу дозволяють говорити про початок зближення регіональних культур через формування спільного проблемного поля електоральних кампаній.

Останнім часом центральне місце серед механізмів правового виховання молодих виборців, розвитку їх електоральної культури займає становлення молодіжного парламентаризму. Молодіжний парламентаризм є важливим механізмом соціалізації та розвитку правової та політичної культури молодих громадян. В останні роки все більшої популярності набувають такі форми роботи з молоддю, як створення шкільних молодіжних парламентів, шкільних республік, дум, урядів тощо, де їх учасники в ігровій формі осягають ази виборчого права і виборчого процесу.

Високий рівень знань про політичну систему, ідеології та високий рівень культури самосвідомості громадян може досить суттєво впливати як на хід самих виборчих компаній так і на результати власне виборів.

Таким чином, електоральна культура населення є важливим елементом для проведення чесних, вільних і демократичних виборів. Засвоєння електоральних норм і правил значною мірою дозволяє знизити ризик можливих порушень виборчого законодавства, і в першу чергу виборчих прав громадян завдяки більш уважному ставленню до реалізації своїх прав самих громадян. Все це є особливо важливим в умовах становлення демократичної держави, а також для забезпечення стабільності політичного процесу в кризових умовах.

УЧАСТЬ ІМІГРАНТІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ КРАЇН-ПРИЙОМУ

Іммігранти завжди були залучені в політику або ззовні, або на периферії політичної системи як країни походження так і країни їх проживання. Зовсім недавно, іммігранти та їхні нащадки почали більш активно приймати участь в діяльності основних політичних інститутів. Цей процес сприяв розширенню права голосу для іноземців в декількох країнах і лібералізації законів про громадянство в інших.

Для одних країн політична участь негромадян – це інструмент інтеграції іммігрантів, для інших – це спосіб емансипації іммігрантів, підвищення їх зацікавленості в роботі органів місцевого самоуправління: "Участь іммігрантів у демократичному процесі та в розробці інтеграційної політики та заходів, особливо на місцевому рівні, підтримує їх інтеграцію. Для ефективного функціонування демократичної системи важливо, що люди грають активну роль: в якості виборців, учасників спільноти, активістів політичної партії" [Adamson G. Immigrants and political participation – background, theory, and empirical suggestions [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/221Immigrants_and_political_participation_2006.pdf]. Для третіх втягнення іммігрантів в політику є основою для успішної міждержавної інтеграції в цілому.

Якість політичної участі іммігрантів залежить від двох умов. Перша умова – це лояльна по відношенню до іммігрантів державна політика (а ряді випадків також і політика, яка здійснюється на регіональному та місцевому рівнях), що виражаються, по-перше в приєднанні країни до міжнародних договорів, які гарантують іммігрантам певний об'єм політичних прав незалежно від наявності у них громадянства країни, що приймає, по-друге, у введенні в національне законодавство норм, що допускають і регламентують участь іммігрантів-негромадян в політичний процес в країні-прийому; по-третє, в практичній реалізації державою різних проектів, спрямованих на інституціональну, організаційну, інформаційну, фінансову підтримку і залучення іммігрантів приймати участь у виборах, роботі консультативних органів, в громадських та політичних організаціях і тому подібне, по-четверте, в налагодженні партнерських відносин і діалогу з питань адмісії та реадмісії з країнами, що є основними міграційними донорами для даної країни-прийому; на кінець, по-п'яте, в реалізації різноманітних програм, що спрямовані на підвищення рівня міжетнічної та міжконфесійної толерантності в суспільстві в цілому, а також в пропаганді ідей мультикультуралізму, формування і закріпленні існуючих установок в громадській свідомості і громадській думці.

Друга умова – це ментальна, організаційна та інституціональна готовність іммігрантів-негромадян приймати активну участь в політичних

процесах в країнах-прийому. Рівень цієї підготовки визначається, по-перше, об'єднаність та інституціоналізованість спільноти вихідців із певної країни; по-друге, колективними (характерними для культури країн походження) і індивідуальними установками по відношенню до участі в політичних процесах, по-третє, дієвістю та ефективністю пропонуваною державою прийому політичних інструментів та механізмів участі в процесі прийняття політичних та адміністративних рішень, спрямованих на досягнення групових цілей та задоволення індивідуальних потреб та інтересів, і на кінець, по-четверте, усвідомлення самих себе як суб'єктів політичного процесу, що мають потенціал впливу [Чесноков А. С. Участие иммигрантов-неграждан в политических процессах в принимающих странах // Социум и власть. – 2009. – № 4. – С. 49–54].

Форми політичної участі неграждан в значній мірі і в першу чергу залежать від структури політичних можливостей, що існують в даний момент часу і в даному суспільстві, яке є результатом механізму включення-виключення, що розроблені державами (проживання і походження) і їх політичними системи (надання або заборона права голосу для іноземців, шляхом сприяння або перешкоджання доступу до громадянства, шляхом надання або стримування свободи об'єднань, шляхом забезпечення або блокування консультативної політики).

Український дослідник Б. Юсків визначає такі основні форми політичної активності іммігрантів у демократичних країнах:

1) набуття громадянства і участь у виборах до місцевих і національних органів влади;

2) участь в діяльності політичних партій країни, зокрема в передвиборчих кампаніях (навіть не маючи громадянства);

3) політичне консультування (на формальній і неформальній основі, індивідуально і колегіально) з представниками уряду, регіональної та місцевої влади, політичних партій, громадських організацій і інших представників суспільства;

4) участь у роботі органів місцевого самоврядування (на формальній і неформальній основі);

5) створення асоціацій іммігрантів, громадських організацій, політичних партій, об'єднання в профспілки;

6) неінституційні форми участі, акції на підтримку прийняття якихось рішень загальнонаціонального або місцевого значення (політичні виступи, страйки, протести, демонстрації, політичні рухи) і багато іншого [Юсків Б. М. Глобалізація і трудова міграція в Європі : монографія. – Рівне : Видавець О. М. Зень, 2009. – С. 228].

Вище ми торкнулися тих основних шляхів, які можуть використовувати іммігранти для участі та представництва у політичному житті західних демократій. І хоча на сьогодні іммігранти приймають участь у різного роду політичних процесах, все ж їх участь безпосередньо залежить від тих можливостей, які встановила країна-прийому.

СУЩНОСТЬ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ МАНИПУЛЯЦИИ И ЕЕ ОСНОВНЫЕ ПРИЕМЫ

Множество манипулятивных технологий ежедневно находят применение на нескольких уровнях общественной жизни: в процессах международной политики, во внутривнутриполитических столкновениях, экономических противостояниях, межличностных коммуникациях и так далее. Соответственно, в наши дни все более важную роль начинают приобретать вопросы, касающиеся информационного воздействия, манипулятивных приемов и технологий. Психологическую манипуляцию в общем смысле принято понимать как способ психологического воздействия, целью которого выступает изменение направленности психической и поведенческой активности других людей, которое осуществляется незаметно для них. Необходимо обратить особое внимание на то, что психологическое воздействие должно быть именно незаметным для объекта воздействия. На практике психологические манипуляции выражаются в навязывании людям выгодных субъекту воздействия идей, мотивов, установок, стереотипов. То есть происходит форматирование сознания объекта психологической манипуляции с помощью информационного воздействия. Принято выделять три уровня манипулирования:

На первом уровне субъект манипулирования действует на усиление существующих в сознании людей необходимых установок, идей, ценностей, мотивов, норм. Некоторые теоретики называют подобные коммуникации резонансными. В этих коммуникациях акцент делается на получателе (адресате). Коммуникатор в максимальной степени пытается выстраивать свою информационную активность, опираясь на уже существующие у адресата образы, представления, эмоции. На втором уровне манипулирования коммуникатор осуществляет частные, небольшие изменения взглядов адресата на те или иные события, факты, процессы, что начинает оказывать воздействие на эмоциональное и практическое отношение адресата к отдельным явлениям. То есть на этом этапе осуществляется введение в информационное поле аудитории новых для нее сведений, которые должны вызывать необходимые коммуникатору психические и поведенческие изменения аудитории. На третьем уровне осуществляется коренное изменение жизненных установок аудитории в результате сообщения новых, сенсационных, необычайно важных для нее сведений. При этом процессе разрушаются существовавшие до этого образы, представления, отношения, установки аудитории.

Так как психологическая манипуляция является сложным и длительным процессом, он обязательно включает в себя множество приемов и технологий работы с информацией, основные из которых:

1. Информационная перегрузка. Аудитория получает гигантский объем информации, основную часть которой составляют ненужные по-

дробности. Вследствие чего аудитория не в состоянии разобраться в истинной сути дела.

2. Фрагментарное распространение информации. Аудитория получает лишь часть сведений, а остальные намеренно скрываются. Фрагментарный способ распространения информации особенно характерен для телевидения.

3. Большая ложь. Прием, которым особенно часто пользовался министр пропаганды нацистской Германии Й. Геббельс. Принцип этого приема заключается в том, что чем неправдоподобнее ложь, тем скорее она будет принята, важно только подавать ее как можно серьезнее.

4. Совместное представление истинных фактов и всевозможных предположений, гипотез, допущений, слухов. Вследствие чего аудитория не в состоянии отличать правду от вымысла.

5. Затягивание времени. При использовании этого приема коммуникатор под всякими возможными предлогами старается оттягивать обнародование существенных сведений до тех пор, пока не будет уже поздно что-либо менять.

6. Своевременная ложь. Аудитория получает совершенно лживую, однако ожидаемую в конкретный момент актуальную информацию. Чем сильнее содержание послания соответствует настроениям аудитории, тем эффективнее результат.

7. Персонализация подразумевает концентрацию внимания на конкретных личностях при освещении тем, вызывающих широкий общественный интерес. То есть при использовании данного приема коммуникатор способен соотнести с конкретной личностью как возникновение какой-либо проблемы, так и ее решение.

8. Драматизация. Происходит каждый раз, когда информация, подаваемая аудитории, отбирается не по причине собственной важности, а по принципу драматической ценности.

9. Нормализация встречается, когда та или иная сложная проблема преподносится как частное затруднение, которое может быть успешно устранено в рамках существующей системы. Происходит намеренное уменьшение значимости сложившегося положения.

10. Канализирование недовольства. Метод заключается в искусственном подборе объекта, с которым аудитория должна соотносить собственные трудности и проблемы. То есть происходит смещение внимания аудитории с действительных причин напряжения на искусственно сконструированные образы.

11. Концентрация внимания. Применение этого приема основывается на психических особенностях людей. Как известно, человеку крайне тяжело одновременно сосредотачиваться на нескольких явлениях. Соответственно, коммуникатор искусственно создает поводы, которыми должно быть занято сознание объекта воздействия.

Вышеприведенный список приемов психологической манипуляции, безусловно, не является исчерпывающим, так как существует довольно

большое количество подобных приемов. Однако основные, использующиеся в процессах манипулирования информацией, мы кратко рассмотрели. Заметим, что для достижения поставленных целей коммуникатор, как правило, пользуется не одним из вышеуказанных приемов, а определенной совокупностью приемов. В таком случае можем говорить о манипулятивных технологиях, каковых существует немалое количество, так как они чаще всего разрабатываются под конкретные задачи и в условиях ограниченных ресурсов.

А. О. Шаповалова, студ., КНУТШ, Київ
nastya.shapovalova93@gmail.com

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЮВАННЯ ЛЮДСЬКОЮ СВІДОМІСТЮ

Для вдалого управління і контролю людською поведінкою необхідно розуміти її думки та вміти передбачувати реакцію на певні процеси, які відбуваються в суспільстві. Найкращим способом контролю є виклик саме такої поведінки, яка є бажаною в даний час. Заради цього використовуються політичні технології, що безпосередньо пов'язуються з маніпулятивним впливом на суспільну свідомість. Однією з таких технологій є політичний міф. Міф в політиці має інструментальний характер, бо здатен вплинути на людську свідомість, яка формує політичну культуру суспільства.

Міф має велику силу переконливого характеру, оскільки ще з давніх-давен людство зверталося до нього, щоб пояснити ті чи інші явища, які відбувалися в їхньому житті. Так наприклад, Е. Кассіер ототожнив архаїчні міфи і сучасні політичні міфи, вважав їх універсальними і схожими за конструкцією [Див.: *Кассирер Э. Техника политических мифов* // Октябрь. – 1993. – № 7. – с. 153]. Тому звернення до міфу відбувається при виникненні складності дати відповіді на важкі питання.

Для розуміння сутності політичного міфу необхідно розглянути його структуру:

1) архетип якої-небудь ситуації, пов'язаної зі здійсненням заходів соціального регулювання і примусу ("якщо... то...");

2) зміст конкретного досвіду, емпірично отриманих в ситуаціях, об'єднаних даним архетипом;

3) систему алегоричних образів, функціональна символіка яких співвідносить "бажане" з "належним", тобто зі сформованим архетипом [Полосин В. С. Миф. Религия. Государство. – М. : Ладомир, 1999. – С. 255].

Епоха масової інформації примушує використовувати не стільки силові аргументи, скільки інформаційні технології, засновані на знанні людської природи, міфологічної сутності колективного несвідомого. Політика набуває виражений ірраціональний вимір, який виникає на основі свідомості мас, які готові усвідомлювати свої інтереси в яскравих та напівмістичних образах.

У сучасному світі політичний міф являє собою особливу форму організації інформації у вигляді повідомлення, яке існує у просторі і часі. Проте інформація, яка надається суспільству для сприйняття не завжди є достатньою і достовірною, у тому сенсі, що вона доноситься до загалу у такому вигляді, який є прийнятним для нього і породжує високий рівень узагальнених очікувань. Саме тому політичні партії, політичні еліти доносять таку рекламу, яка передбачає появу очікуваних емоцій, які у свою чергу зумовляють, спроектують бажане ставлення людини до джерела інформації. З цього виходить, що з одного боку, політичний міф інтегрує людську свідомість, створює умови адаптування до існуючих умов, упорядковує поведінку, але з іншої сторони, політичний міф спотворює реальну дійсність, що не дозволяє індивідам мати свою позицію, або не дає можливість оцінювати реальну ситуацію. "Головне предмет міфу (реальний чи ірреальний) має відповідати, хоча б частково, змісту міфу і сприйматися як правда" [Шайгородський Ю. Ж. Політика: взаємодія реальності і міфу : [монографія]. – К. : Знання України, 2009. – С. 94].

Сучасні політичні міфи – це ресурс політичної влади. Стосовно цього писав ще Г. Шіллер: "Міфи створюються для того, щоб держати людей в покорі. Міфи, що були непомітно введені у свідомість мас, набувають величезної сили, тому що більшість людей не припускає можливість маніпуляції, що відбувається. Спеціальні методи передачі міфу роблять процес управління значно ефективнішим" [Шіллер Г. Манипуляторы сознанием. – М., 1980. – С. 42]. Вони є основою політичних проблем, які необхідно вирішувати як народу, так і органам державної влади. Процес впливу міфу на масову свідомість розпочинається з роботи над його оформленням, його зміни з урахуванням потреб влади, культурних та соціально-політичних, національних особливостей соціуму. За допомогою преси, особливо телебачення, влада орієнтує населення на необхідні соціально-політичні установки, цінності та ідеали.

Політичний міф проходить декілька стадій свого розвитку через ідентифікацію згідно з переживанням. Згодом через символізацію, тобто його спрощення, структурування, мислинське прив'язання до будь-яких символів, міф приходять до ритуалізації – оперуванню символами. Особливістю сучасного міфу є його короткий термін тривалості. Окрім цього йому притаманна властивість – швидкої руйнації, щоб цього не відбулося необхідно чітко сконструйований політичний міф вмотувати у сучасність, тоді він здатен проіснувати тривалий час і стати центром консолідації активності мас. Політичні ідеали, вироблені суспільною свідомістю конкретного соціуму існують як загальні уявлення про досконалість у політичній сфері, вони відображають політичний досвід конкретного суспільства і таким чином показують ті бажання громадян, які б задовольнили їх політичний спосіб життя.

Політичний міф як інструмент впливу на людську свідомість може нести позитивні наслідки для суспільства. До таких можна віднести символічне, сюжетне оформлення політики при відсутності раціональних

мотивів. Обираючи символи, ми обираємо шлях розвитку суспільства, якщо він нам і не зовсім зрозумілий. Під час кризових ситуацій раціональні мотиви у суспільстві зникають, а політичний міф відновлює політичне життя. За умов створення нової політичної картини світу, її необхідно знову пізнавати.

Завдяки здатності політичного міфу на основі сукупності образів інстинктивно викликати у людей почуття, які необхідні для здійснення будь-яких дій, він набуває популярності протягом останніх двох століть. Ефективний результат впливу міфу на людську свідомість пояснюється тим, що міф є наперед визначений як вірогідний. Міфологічне не перевіряється на достовірність, головним його контролем є віра. Яку саме роль виконує політичний міф залежить від того, яке завдання він повинен виконати як інструмент, що формує людські стереотипи.

Ю. С. Щербина, асп., КНУТШ, Київ
J7_06@mail.ru

СИМВОЛІЗАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ У ПОБУДОВІ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ

Символи створюються на підставі основних культурних цінностей суспільства, так як багато символів можуть бути вірно прочитані тільки тими носіями культури, для яких вони створювалися. Коли ідеться про політичні символи, то тут необхідно зазначити, що вони створюються не тільки для носіїв певної культури, але також і для жителів певної країни, навіть регіону з його соціальними, політичними та економічними особливостями, а також, цінностями населення у той чи інший період. Саме тому, політичні символи не настільки універсальні, як, наприклад, символи у комерційній рекламі.

А. Ревертс та Дж. Харф визначають цінність крізь призму комерційного маркетингу, але це визначення може бути цілком застосоване як до комерційного, так і до політичного маркетингу: "Цінність – це дещо, що завжди визначається з точки зору споживача та розглядається як цілий набір переваг, що задовольняють потреби та бажання споживачів" [Rewerts A. Culture and Values – Their Relevance for Marketing Strategies / A. Rewerts, J. Hanf // the 98th EAAE Seminar 'Marketing Dynamics within the Global Trading System: New Perspectives', Chania, Crete, Greece as in: 29 June – 2 July, 2006. – Р. 3]. Цінність проявляється у відношенні людини до чогось. У політичній рекламі йде апелювання як до матеріальних, так і до духовних цінностей, що є значущими саме для виборців, а відтак, мова йде про ті ідеї, об'єкти або явища, що мають важливе значення для суспільства в цілому або для окремих культурних груп.

Таким чином, можна стверджувати, що цінності – це виразники того, що людство визнало найбільш важливим і фундаментальним, і що потребує поваги та пошани усіх людей, об'єднаних у даній культурі або людства загалом. Для політичної реклами створюється видимість того,

що політичний гравець не просто розділяє цінності виборця, він також є їх носієм, і як ніхто інший розуміє головні та найважливіші культурно-соціальні цінності.

Під час передвиборчої кампанії у мери Києва у передвиборчому ролик кандидата від Партії регіонів Василя Горбала пропонується людям обійми. Зазначений ролик повністю повторює всесвітньо відомий ролик "Free Hugs" від агентства EURO RSCG BETC, що отримав чимало нагород у 2007 році. За офіційною інформацією основною ідеєю ролика В. Горбала була передача повідомлення, що любов'ю можна "поділитися" через обійми. У ролику відомі українські політики йдуть (кожен окремо) центральними вулицями Києва з плакатом у руках з надписом "ОБІЙМИ", а перехожі громадяни з посмішками стискають в обіймах представників політикуму. Символ цих цінностей у даному випадку втілений у такому жесті, як обійми.

Головною особливістю українського політикуму є звернення до питання незалежності, що у руках політтехнологів стало важливою цінністю для українців. Наприклад, партія "Наша Україна", акцентуючи увагу на патріотизмі українського народу, зробила ідею незалежності головною у своєму маркетинговому позиціонуванні, це навіть прочитується у назві партії.

Окрім загальнолюдських цінностей, що обов'язково присутні в передвиборчих кампаніях політичних акторів, в Україні сформувалися також і свої особливості пов'язані із тими соціально-політичними змінами, які відбулися у нашій країні після виходу з СРСР. Йдеться про те, що в результаті докорінної соціальної трансформації змінилися основи ідеології державного будівництва. Цінності комуністичної ідеології, на яких виросло не одне покоління українців, втратили свою актуальність у зв'язку з новою орієнтацією України на ринкові відносини, суверенітет та демократію. Ці процеси не могли не вплинути як на позиціонування політичного актора, так і на сприйняття пропонованих ним цінностей виборцями, а також, на взаємозв'язок між ними. З цим також пов'язано, як зазначають вітчизняні автори, використання кандидатами на виборні посади запозичених та адаптованих до української політичної практики образів (типів) політичних лідерів. До таких типів відносять "діловий імідж", "інтелектуальний імідж", "народний імідж", "політичний імідж", "жіночий імідж", імідж "місцевого жителя" [Бєбик В. М. Політичний маркетинг і менеджмент. – К. : МАУП, 1996. – С. 52–53]. Кожен з цих типів пропонує виборцю свої цінності, що ставить перед виборцем проблему вибору однієї з них.

Для створення цінності політичної організації необхідно розуміти які цінності фактично є для виборця актуальними та які канали необхідно задіяти для впровадження нової цінності в систему цінностей виборців. "Дослідження Фредеріка Грозета та Тіма Кассера показують, що реклама має тенденцію просувати "зовнішні" цінності більше, ніж "внутрішні". До перших належать ті, які покладаються на зовнішні фактори для перевірки – думки та захоплення оточуючих. Другі, тим часом, корисні самі

по собі, наприклад, почуття приналежності до сім'ї, праця, що винагороджується, або саморозвиток" [Williams J. The cultural impact of advertising // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://makewealthhistory.org/2011/10/26/the-trouble-with-advertising-2>].

Особливість політичного обміну між виборцем і політиком полягає у тому, що отримання виборцем обіцяного, взамін на відданий ним голос, може зайняти багато часу. Саме тому має дуже важливе значення чи досягає успіху політична організація у створенні успішних довгострокових відносин зі своїми виборцями. Без цього виборці з кожними новими виборами будуть змінювати свої політичні погляди й уподобання. Тому політичні актори у своїх передвиборних кампаніях більшою мірою апелюють до довгострокових цінностей, аніж до цінностей, що засновані на потуранні миттєвим потребам виборців. Передбачається, що виборці віддають перевагу тій політичній організації, яка заявляє цінності близькі та зрозумілі виборцю. Заради цих цінностей виборець може бути готовий знехтувати слабкими сторонами організації. Або, наприклад, коли виборець віддає свій голос за політичну партію, підтримуючи її лідера і нехтуючи іншими її членами, погляди яких виборцю чужі. Це є однією з особливостей саме політичних організацій.

Таким чином, вважаємо, що у побудові політичної реклами, створюючи цінності, політичні актори повинні враховувати фактори, які з цим пов'язані, а саме, розуміння цих цінностей виборцями, розуміння системи каналів комунікації, через які передаються відповідні цінності виборцю, а також, створення співпричетності виборця у формуванні цінностей.

Секція "МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА"

*Н. Р. Голуб'як, асп., ПНУ ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ
Natawka.90@bk.ru*

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ: ДОСВІД ЄС

Останнє десятиліття характеризується доповненням демократичних критеріїв побудови політичної системи, одним із домінуючих визначають тенденцію до децентралізації влади, яка формується як антипод централізму та бюрократизації. В українських умовах звернення до децентралізації виражається в складних завданнях системної перебудови суспільства з метою досягнення стійкого розвитку. Зауважимо, що в даному випадку слід послідовно здійснити реформування державної регіональної політики, узгодженої з загальноєвропейськими стандартами та гармонізованої з законодавством Євросоюзу. Першочерговим кроком в заданому напрямку виступає необхідність отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС, умовою якого є розширення прав регіонів та створення відкритого, прозорого та динамічного інституту місцевого самоврядування. Однак, складність полягає в тому, що в нашій державі тільки починає формуватися її власна регіональна політика, яка, поки що, не має міцного концептуального підґрунтя, бракує їй досвіду в реалізації цієї політики з використанням сучасних європейських підходів.

Країни ЄС мають одну з найкращих у світі моделей регіональної політики та активно використовують наукові розробки у практиці регіонального розвитку. Протягом останніх 50-ти років у країнах Євросоюзу суттєво вдосконалено важелі щодо підтримки депресивних і стимулювання високорозвинених регіонів з метою підвищення їх конкурентоспроможності. Характерним для регіональної політики ЄС є посилення місцевої ініціативи, надання переваг інвестиціям перед регіональними стимулами, зосередження уваги на капітальних вкладеннях і зайнятості [Панова В. Поєднання загальноєвропейського національного і регіонального в політиці регіонального розвитку держав-членів ЄС. Досвід для України // Схід. – 2008. – № 1(92). – С. 35].

Питання відповідної політики регіонального розвитку стає особливо актуальним у зв'язку з наближенням кордонів ЄС до України. За дослідженнями експертів стан використання європейського досвіду з питань регіоналізму в Українській державі оцінюють як критичний, оскільки один з основних принципів європейського регіоналізму – принцип субсидарності – залишився за межами державної регіональної політики, а більшість регіонів залишаються дотаційними [Україна і Європейський Союз:

шляхи та напрями зближення і співпраці : мат-ли міжн. наук.-практ. конф. (14–15 вересня 2006 р.) : у 2 ч. Ч. 1 / за наук. ред. проф. Я. Й. Малика. – Л. : ЛРІДУНАДУ, 2008. – С. 39].

Досвід країн ЄС демонструє можливість достатньо чіткого і багато в чому обмежувального формулювання змісту регіональної політики, в додаток до ефективної концентрації зусиль окремих пріоритетних завдань на який-небудь конкретний період. Європейська практика свідчить про необхідність чіткого визначення об'єкту регіональної політики на основі урахування специфіки адміністративно-територіального утворення, історичних особливостей розвитку і поточних завдань економічної діяльності.

Як зазначають дослідники, в Україні на сьогоднішній день нічого подібного сьогодні немає. По-перше, відсутня законодавча база, що визначає правила узгодження регіональної, соціальної, макроекономічної і інших видів державних політик. По-друге, немає управлінських структур, у ведення яких входило б комплексне вирішення регіональних проблем на центральному рівні. По-третє, основний метод забезпечення комплексного розвитку територій – регіональні цільові програми – не може вирішити проблему у зв'язку з відсутністю необхідних фінансових і матеріальних ресурсів [Іванченко О. В. Адаптація європейського досвіду формування державної регіональної політики [Електронний ресурс] // Державне будівництво. – 2008. – № 2. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2008-2/doc/2/21.pdf>].

Крім того, центральна влада прагне уніфікувати регіональну політику, коли одні й ті ж прийоми, методи та знаряддя врядування застосовують до всіх без винятку територій без будь-якого врахування їхніх самобутніх характеристик. Тобто різноманітність регіонів України слід сприймати як об'єктивну даність, до якої необхідно пристосовувати регіональну політику держави, а не намагатися адміністративними засобами уніфікувати основні параметри розвитку територій, домагатися їхньої всебічної гомогенності. Досвід країн Європейського Союзу переконливо свідчить, що немає уніфікованого підходу до проблем розвитку регіонів та стандартизованих методів здійснення регіональної політики [Україна і Європейський Союз: шляхи та напрями зближення і співпраці. – С. 41].

Регіонально визначена та коректно реалізована регіональна політика здатна зберігати та значно посилювати єдність держави, навіть, за наявності серйозних відмінностей та суперечностей між окремими її регіонами та територіальними групами населення. Саме в цьому і полягає головна політична мета децентралізації влади та всебічного розширення прав територіальних громад і повноважень регіональних органів [Козак Т. М. Європейська інтеграція та проблеми регіонів : навч. посіб. – Л. : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 87].

Звідси, можливість приєднання України та її регіонів до загальноєвропейського процесу регіоналізації вимагає застосування механізмів регіонального розвитку, за змістом подібних тим, що використовуються

у країнах Європи. Перш за все це стосується впровадження механізмів децентралізації та програмно-цільового підходу. Основна їх особливість полягає у тому, що вони організують участь і об'єднують зусилля різних ланок управління у регіональному розвитку. Відтак, регіональна політика України в умовах інтеграційних процесів повинна, у першу чергу, базуватись на принципах законності, збалансованості регіональних та державних інтересів, розмежування відповідальності та повноважень між державними та регіональними органами влади. При поетапному поглибленні співпраці України з Європейським Союзом у питаннях інтеграції важливе значення має поступове перенесення інтеграційного процесу із центральних органів виконавчої влади на регіони, до органів місцевого самоврядування, територіальних громад.

Отже, для успішного реформування інституту держави, основним стратегічним завданням України виступає консолідація регіонів, стимулювання розвитку міжрегіональних відносин на внутрішньому і зовнішньому рівні держави. Ефективна гармонійна діяльність має охоплювати всю ієрархічну владну систему та акцентуватися в точках зіткнення інтересів (людина і громада, громади та регіональна влада, регіональна і державна влада тощо).

*И. А. Деев, студ., МГУ им. М. Ломоносова, Москва, Россия
deev.ivan92@gmail.com*

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА США НА БЛИЖНЕМ ВОСТОКЕ КАК ИНСТРУМЕНТ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ В ДАННОМ РЕГИОНЕ

Доклад посвящен анализу внешней политики Соединенных Штатов Америки в ближневосточном регионе. Актуальность темы обосновывается прежде всего тем, какое значение придает современное американское руководство Ближнему Востоку в том, что касается экономического интереса Соединенных Штатов в данном регионе. Ближайшее будущее Ближнего Востока характеризуется эскалацией напряженности в Сирии и вокруг Ирана, а также периодическими протестными акциями в странах, где успешно были совершены революции. Данные факторы непосредственным образом влияют на характер экономического сотрудничества США их внешнеполитическую линию в отношении государств, расположенных на территории региона.

Особое внимание в докладе посвящено экономическому интересу Соединенных Штатов в данном регионе, а также практической реализации этого интереса администрацией нынешнего президента США Барака Обамы. Внешнеполитический интерес раскрывается с точки зрения политической ситуации, характеризующейся сменой многих правительств в регионе в результате революций так называемой "Арабской весны". Установление новых режимов, готовых к экономическим преоб-

разованиям, дает Вашингтону основания для более тесного экономического сотрудничества. Перспективы торговых взаимоотношений с США представляют странам арабского мира возможность для дальнейшего наращивания товарооборота, увеличения торговой интеграции, развития экономической модернизации, а также повышения уровня инвестиционной привлекательности Ближнего Востока.

Приверженность новой администрации США к применению "мягкой силы" во многом определяет внешнеполитическую стратегию в регионе. Зависимость от углеводородов, реализация существующих договоренностей в области поставок вооружения и другие экономические аспекты взаимоотношений Америки с государствами ближневосточного региона, представляют собой одни из ключевых факторов заинтересованности Соединенных Штатов с стабильности данной территории. На сегодняшний день экономическое сотрудничество со странами Ближнего Востока осуществляется в основном за счет нефти и поставок вооружения. Остальная торговля со странами региона представляет собой, к примеру, лишь малую долю торговли с такими регионами как Латинская Америка или Восточная Европа. Свобода предпринимательства и открытость рынков для арабских стран могли бы стать определенным толчком к экономическому развитию, тем более, что рост экономики в некоторых странах после событий "арабской весны" значительно снизился. Это прекрасно осознается администрацией Барака Обамы, именно поэтому им и подчеркивается необходимость экономических преобразований в регионе.

США как крупнейший внерегиональный игрок на Ближнем Востоке, заинтересованный в экономической стабильности, обязаны проводить внешнюю политику направленную на снижение всевозможных конфликтных ситуаций в регионе. Именно по этой причине проводятся различные меры по урегулированию арабо-израильского конфликта, стабилизации отношений с Ираном и нормализации ситуации в Сирии.

А. С. Джилаевян, асп., ДНУ им. О. Гончара, Днепропетровск
aj90@mail.ru

**"ПЕРВОЕ" И "ВТОРОЕ ИЗДАНИЕ" НЕООСМАНИЗМА:
СРАВНЕНИЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПОДХОДОВ
Т. ОЗАЛА И А. ДАВУТОГЛУ**

Внешнеполитическая доктрина "нового османизма" или "неоосманизма" позволила Турецкой Республике взять на себя роль одного из ключевых игроков на Ближнем Востоке, обладающего перспективной возможностью становления в качестве регионального лидера. Неоосманская концепция вызывает обширный интерес в среде мирового экспертного сообщества тем, что помимо, собственно, внешней политики она оказывает весьма весомое и воздействие на социально-политическую структуру турецкого общества.

Исходя из этого, можно утверждать, что данная тематика обладает высокой степенью актуальности в аспекте изучения процессов в одном из наиболее динамично развивающихся регионов мира с геополитической точки зрения.

Архитектором нового геостратегического подхода к региональной политике принято считать нынешнего министра иностранных дел Турции Ахмета Давутоглу. Однако первым теоретиком и в немалой степени реализатором новой политико-идеологической парадигмы следует воспринимать бывшего премьер-министра (1983–1989) и президента (1989–1993) Турции Тургута Озала.

Неоосманизм, апеллируя к наследию Османской империи, позволяет разрабатывать новые механизмы регулирования межгосударственных взаимоотношений Турции с соседними странами и благоприятствует расширению сферы интересов Анкары за пределами ближневосточного региона. К тому же, новая концепция отодвигает на задний план кемалистскую идеологию, заменяя ее принципами турецко-исламского синтеза. Именно этот синтез сегодня позиционирует Турцию как исключительное государство, где процесс соединения исламских и либерально-демократических ценностей усматривается в перспективе вполне осуществимым.

Несмотря на общую схожесть основных идейных принципов, следует уделять особое внимание на различные конъюнктурные особенности на фоне которых реализовывались первое и второе издание "нового османизма". Это, в свою очередь, оказало влияние на масштаб и динамику практического воплощения турецкой геостратегии.

Острейший системный кризис в Турции конца 90-х гг. XX столетия выступил в роли мощного стимула для пересмотра внешнеполитической стратегии государства. Это, в свою очередь, привело к тому, что на сегодняшний день Турецкая республика является одним из крупнейших региональных игроков на Ближнем Востоке и 17-ой экономикой мира. Подобное развитие новейшей истории Турции в большей степени стало возможным благодаря принятию новой геостратегии в начале 2000-х гг., которая сегодня в экспертных кругах обрела название доктрины "нового османизма" или неоосманизма. Данная доктрина носит с собой цель утверждения Турции как регионального лидера посредством проведения многовекторной внешней политики методом "мягкой силы", что подразумевает превалирование использования политико-дипломатических методов. Исходя из этого, можно обозначить высокую степень актуальности данной темы с точки зрения изучения региональных процессов на Ближнем Востоке.

Основная цель конкретного исследования заключается в раскрытии взаимосвязи и отличительных особенностей между неоосманской концепцией, предложенной Т. Озалом, и ее современным вариантом, разработанным А. Давутоглу.

По сути, новое видение собственной региональной позиции в Турции возникло с приходом к власти Партии Справедливости и Развития

(ПСР) во главе с нынешними премьер-министром Реджеп Тайип Эрдоганом и президентом Абдулла Гюлем в 2002 году. При этом, неоосманская концепция получила более мощный импульс развития с момента становления Ахмета Давутоглу министром иностранных дел Турции, которого по праву можно считать архитектором современного варианта нового османизма. Однако необходимо сосредоточить внимание на том, что Давутоглу не был первым, кто предложил конкретную внешнеполитическую модель. Впервые призывы к апеллированию османским наследием были услышаны из уст премьер-министра (1983–1989), а затем президента (1989–1993) Турции Тургута Озала.

После провозглашения Турецкой Республики в 1923 году и фактического воплощения в практику политико-идеологической парадигмы, которой дал начало первый президент Турции Мустафа Кемаль (Ататюрк). Кемализм, прежде всего, устанавливал европейскую модель развития страны, тем самым, в определенном смысле, отрывая Турции от своего естественного исторического ареала. Следует отметить, что при такой идеологии на передний план выходило понятие нация как основы социальной структуры турецкого общества, нивелируя понятие "национальное меньшинство". Говоря иными словами, кемализм предполагал соблюдение трех основных условий: признание турецкого языка в качестве родного, принятие турецкой культуры и идеала тюркизма. Имплементация кемалистской матрицы проходила наряду с довольно сильным креном в сторону Запада в аспекте ориентации международной политики.

С появлением на политической арене Турции Тургута Озала и началом либерально-демократических реформ устоявшиеся принципы лаицистской системы стали постепенно заменяться на новые элементы социально-политической структуры. Именно в этот период возник термин "неоосманизм", выдвинутый журналистом Д. Барчардом – непосредственным свидетелем данного процесса – в книге "Турция и Запад". Барчард в своей работе писал: "В политических речах, газетах, как и школьных учебниках, особое внимание уделяется турецкому государству и необходимости укреплять его единство и власть... История османской империи – от ее расцвета в XVI в. До упадка в XIX в. – обычно преподносится в непосредственной связи с настоящим. Чувство принадлежности к наследникам великой империи окрашивает в турецкие официальные подходы, и в определенной степени общественное мнение".

В 1991 выходит историко-философская книга Озала "Турция в Европе" (английский вариант названия – "Турция в Европе и Европа в Турции"). В тексте своей работы автор выстраивает концепцию, согласно которой Турция принадлежит к "анатолийской" цивилизации, являющейся не только неотделимой частью европейской цивилизации, но и во многом исторически определившей развитие самой Европы. Тургут Озал объявил всю культурную историю Анатолии, вместе с древнегреческими полисами, римскими провинциями, Византийской империей – турецким наследием. "Принцип крови" и лингвистической близости пан-

тюркистов отбрасывается Т. Озалам ради "принципа почвы", ему важна цивилизационная преемственность и родство с региональными культурами. Также примечательно, что при Озале курдов перестали именовать "горными турками" и признали наличие курдского языка в Турции. Плодом же его экономических реформ стало выдвигание на передний план среднего класса анатолийских предпринимателей и промышленников в противовес буржуазной прослойки из Стамбула и Измира. Одним из важнейших внешнеполитических достижений Озала стало создание Организации Черноморского Экономического Сотрудничества, как инструмент возвращения причерноморского региона под экономической контроль Турции.

Таким образом, Т. Озал предлагал весьма смелую концепцию для своего времени, позиционируя себя как прогрессивного политика, вольного от утвердившегося политико-идеологического клише. Примечательно и то, что сам Озал сочетал в себе глубоко верующего мусульманина и поклонника США, где он получил второе образование. Это, естественным образом повлияло на его социально-политические воззрения, что позволило создать так называемый турецко-исламский синтез, демонстрирующий возможность сопоставимости исламских и западных ценностей. Такая позиция благоприятствовала турецкому правительству помимо исключительной поляризации а сторону европейско-атлантической системы международных отношений вновь обрести крепкие политические и цивилизационные связи с ближневосточным регионом.

Наиболее подробный анализ озаловской доктрины был осуществлен С. Лачинером, выводы которого заключались в следующем:

1) Турция не нуждается в изменении своих культурных традиций, менталитета и принятии европейских ценностей, поскольку она уже является по умолчанию частью Европы, европейской цивилизации;

2) исламская идентичность турок не представляет препятствием, а, наоборот, преимуществом для их европейской интеграции, поскольку турецкая версия ислама (турецко-исламский синтез) отличается большей толерантностью по сравнению с другими версиями и способна обеспечить мир между мусульманами и представителями других конфессий;

3) для преодоления отставания в развитии турецкому государству необходимо воспользоваться такими западными достижениями, как либерализм, демократия, технологические и научные достижения, и в этом смысле американизм мог служить образцом для страны;

4) вступление Турции в ЕС будет способствовать институционализации демократии в республике.

Интересным представляется подход Озала к региональной политике. Согласно О. Терзи, неоосманизм Тургута Озала путем взывания к османскому наследию позволял решать многие проблемы региона, усиливая турецкий контроль над ним, где основное место занимал переговорный, а не силовой метод. К примеру, одним из способов реше-

ния курдской проблемы виднелся вариант создания федерации между Турцией, Ираком и Сирией.

Исходя изэто, справедливо утверждать, что Озал – первый теоретик и практик неоосманской геостратегии. Лишь его внезапная смерть в 1993 году оставила данную политику незавершенной. Его идейный преемник Ахмет Давутоглу, после назначения на пост министра иностранных дел в 2009 году продолжил фактическое воплощение неоосманской доктрины.

Ранее, в 2001 году в свет выходит монография Давутоглу под названием "Стратегическая глубина: международное положение Турции", в которой изложены все концептуальные взгляды автора. Л. Григориадис, в процессе анализа "Стратегической глубины" заостряет внимание на следующих важнейших аспектах. Так, согласно ему, если Тургут Озал предложил иное видение на геополитическое расположение страны, обусловленное доктриной "турецко-исламского" синтеза, который позволял расценивать Турцию в качестве естественного моста между Западом и Востоком, между европейской и исламской цивилизацией, то Давутоглу в данном случае вывел качественно новое определение географической и цивилизационной модели страны. То есть, для Турции наиболее применительно такое понятие как "центральная сила". Следуя данной логике, Давутоглу поясняет, что турецкую державу ошибочно привязывать к какой-либо регионально-цивилизационной структуре, так как она выходит за ее рамки и представляет собой геополитическую точку соприкосновения нескольких регионов, обладая при этом важной стратегической и регулирующей ролью, предающей Турции, в свою очередь, геополитическую значимость на глобальном уровне. Тем самым, автор "глубины" отвергает мнение, согласно которому Анкара осуществляет функцию "моста" исламским и западным социокультурными структурами, так как в этом случае страна становится инструментом распространения чужих стратегических интересов. Давутоглу замечает, что Турция – это ближневосточная, балканская, кавказская, центральноазиатская, каспийская, средиземноморская, черноморская и принадлежащая к акватории Персидского залива страна.

Как видно из вышесказанного, Ахмет Давутоглу дает теоретическое обоснование необходимости Турции быть вовлеченной в политические процессы окружающих ее региональных систем. При этом, "стратегическая глубина" дает ответ на вопрос, что служит определяющим для данного обстоятельства фактором. Автор вводит такие понятия как "историческая глубина" и "географическая глубина", которые служат основными концептуальными базами "стратегической" доктрины. Давая определение "исторической глубины", Давутоглу сосредотачивает внимание на том, что данной характеристикой обладают те государственные образования, которые обладают правом называться центрами мировых исторических событий. Такими образованиями являлись Британская, Российская, Австро-Венгерская, Германская, Французская, Китай-

ская, Японская и Османская империи. Поэтому, Турция в качестве правопреемницы "исторической глубины" османского наследия, обладает ее "географической глубиной". Поясняя последнее понятие Давутоглу говорит: "Географическая глубина – это часть исторической глубины. Например, Турция не просто какая-нибудь средиземноморская страна. Важная особенность, которая отличает Турцию от, скажем, Румынии или Греции, это то, что Турция одновременно ближневосточная и каспийская страна. В отличие от Германии, Турция настолько европейская, насколько азиатская страна. И действительно то, что Турция настолько черноморская, насколько средиземноморская страна. Именно эта географическая глубина помещает Турцию прямо посередине многих геополитических сфер влияния".

Однако без установления конструктивных и добрососедских отношений, реализация данной концепции будет неэффективной. Поэтому необходимость формирования благоприятного пояса вокруг Турции выявляет еще один важнейший принцип неоосманской доктрины, который носит название "ноль проблем с соседями". В региональной стратегии Турции отсутствию проблем с региональными державами уделяется большое внимание. Например, с 2009 году турецкое правительство провело стратегические консультативные заседания на высоком уровне с такими странами как Сирия, Ирак, Греция и Россия, на которых обсуждался самый широкий спектр экономических и политических задач, а также вопросов в сфере безопасности. В том же году Анкара пошла на беспрецедентный шаг по налаживанию отношений с Арменией.

Стоит отметить, что между теоретической основой, разработанной Давутоглу, и самой международно-политической активностью Турции существует прямая взаимозависимость. Поддержка, которая обеспечивается неоосманской политике в лице турецкого правительства доказывает схожесть взглядов Давутоглу и главы турецкого правительства Реджепа Эрдогана, что является весьма позитивным фактором для применения современной геополитической доктрины в долгосрочной перспективе.

Таким образом, принимая во внимание все вышесказанное можно прийти к следующим выводам:

1) в концептуальных подходах Озала и Давутоглу прослеживается схожий идейно-политический фундамент, предназначенный для создания такого рода региональной геополитической стратегии, которая позволит Турецкой Республике занять лидирующую нишу на Ближнем Востоке, так и быть непосредственным участником основных политических процессов в прилегающих региональных системах;

2) между "двумя изданиями" неоосманской геостратегии можно усмотреть некоторое различие. Озализский вариант был предназначен, прежде всего, для выполнения тех задач, которые наиболее остро стояли на политической повестке Турции – выход из довольно-таки сложного социально-политического кризиса и весьма противоречивой внешнеполитической обстановки. Говоря иными словами, озаловская концеп-

пція поначалу більше служила протекціоністським цілям, которая не смогла перейти а более активную фазу по причине ухода из жизни самого Озала;

3) с приходом Давутоглу в турецкую большую политику, внутри – и внешнеполитические реалии претерпели значительные изменения, что позволило обозначить экстравертный характер неоосманской доктрины. Более благоприятная экономическая и политическая ситуация в стане к концу первого десятилетия XXI века позволила Анкаре применить новую геостратегию в качестве инструмента распространения своего влияния как в самом ближневосточном, так и в прилегающих ему регионах. Тем самым, можно сказать, что второе издание нового османизма отличается, в первую очередь, масштабностью и амбициозностью, поставленных перед ним геополитических задач;

4) современный внешнеполитический курс государства имеет широкую поддержку в правительстве, обеспечивая его динамичность и действенную практическую применимость.

Л. М. Дубчак, канд. філос. наук, доц., ІКВС АВСУ, Київ
lyudmyla.dubchak@yahoo.com

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЙНА ПОЛІТИКА СУЧАСНОЇ ПОЛЬЩІ

В сучасних умовах гуманізації державної політики високорозвинених країн Заходу особлива увага приділяється організації системи пенітенціарної служби. Однак, не можна стверджувати однаковість її скерування в кожному конкретному випадку. Важливою передумовою формування пенітенціарної політики є рівень економічного розвитку, соціально-політична ситуація в країні, пріоритетні культурні та релігійні цінності, а також стан злочинності в суспільстві.

Сучасна прогресивна західноєвропейська ресоціалізаційна думка схиляється до зняття вирішення цієї проблеми на політичному майданчику. Адже не політики мають виконувати карально-виконавчу функцію і турбуватися про методи впливу на соціально-непритосованих громадян задля їх ресоціалізації. Очевидно, що їх бачення розв'язання цієї проблеми формується під впливом власних політичних амбіцій та загальної законотворчої політики, яка залежить, як мінімум від такого фактору як сформована парламентарська більшість.

Однак і це не забезпечило достаточного вирішити питання, якою має бути ресоціалізаційна практика. Сучасна ресоціалізаційна політика в світі опирається на дві спрофільовані концепції: юридичну та терапевтичну. В зв'язку з цим, сьогоднішня прихована боротьба за першість в її здійсненні стоїть між юристами, з одного боку, та педагогами, психологами – з іншого. Тому залишається відкритим питання – хто повинен взяти на себе відповідальність за здійснення ресоціалізаційної політики?

Можна констатувати, що надаючи перевагу юридизації ресоціалізаційної практики чи, навпаки, її терапевтичній програмі, кожна окрема

держава здійснює відповідну ресоціалізаційну політику. Юридичний формат ресоціалізаційної дійсності є характерним для Росії та України. Це виражається в тому, що основним напрямком підготовки спеціалістів для служби в пенітенціарних закладах є юридичний. Причому це здійснюється в спеціальних навчальних закладах, які підпорядковуються безпосередньо Пенітенціарній службі, де готуються курсанти.

Сучасна західна пенітенціарна політика вибирає інші пріоритети. Це покликано тим, що обличчя "юридичної ресоціалізації" виглядає надто гнівним і суворим, адже за таких умов відбувається надмірне застосування ізоляційних засобів, неспівмірних до потреб навіть такої категорії соціальних суб'єктів, які свідомо оступилися в правовій поведінці. В ресоціалізаційній практиці це виглядає так, що особи, які вчиняють якісь злочини, поміщаються в спеціальні заклади на умовах особливої ізоляції, де їх дії регулюються виключно наказами і заборонами.

Терапевтична ресоціалізація характеризується відходом від дисциплінарно-ізоляційної системи в ресоціалізації засуджених. Натомість постає більша прихильність до створення виховних закладів, які відкриті до співпраці в натуральному середовищі, а це, відповідно, відкриває можливість "направлення" людини до "натуральних умов життя". Такий шлях ресоціалізаційної політики обрали США, Західна Європа, і, зокрема, Польща, котра недавно успішно ввійшла в Європейське співтовариство.

Початком нової концепції ресоціалізації в Польщі можна вважати 60–70-і рр. XX ст., коли Станіславом Єдлевським був ініційований проект реформи закладів виховних і виправних закладів для неповнолітніх, який підтримав відомий польський вчений, педагог Л. Питка, де був запропонований шлях конструювання ресоціалізаційної інституції через мінімізацію ізоляції засуджених неповнолітніх.

На сьогодні підготовка фахівців для пенітенціарної служби Польщі здійснюється в цивільних вузах, зокрема педагогічних вищих навчальних закладах за спеціальністю "ресоціалізація". Тут готують педагогів, соціальних працівників та психологів. Саме спеціалісти цієї галузі професійно підходять до випрацювання методик, концепцій, стратегій та техніки ресоціалізації. І лише такий підхід відвертає від розуміння основної функції пенітенціарних закладів як відплати за злочини, а спрямовує до виконання такої задачі – як поправно-виховної, що відкриває дорогу в майбутнє тим, хто в очах соціального оточення є вже не "поправним".

Т. П. Косюк, асп., НАУКМА, Київ
taras.ksk@gmail.com

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРИНЦИПУ САМОВИЗНАЧЕННЯ НАРОДІВ ТА ФОРМИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Політична карта світу протягом XX століття неодноразово змінювалась. Трансформації дуже часто носили кардинальний характер. Більшість метаморфоз була відносно об'єктивною – дві Світові війни, колапс

колоніальної системи, розпад поліетнічних держав-блоків тощо. Інша група перетворень та корегувань стосувалася менших територій та була зумовлена локальною політично-воєнною ситуацією, при цьому маючи не менше значення ніж згадані вище, до прикладу, ситуація на Близькому Сході (включно із подією утворення держави Ізраїль), регіональні конфлікти у Південно-Східній Азії, на території Кавказу, Балкан тощо. У новому столітті набуває актуальності відносно нова форма впливу на політичну систему світу – перегляд статусу і форми головних наявних суб'єктів міжнародних відносин – держав, через реалізацію принципу та права народів і націй на самовизначення.

Попри те, що принцип самовизначення як глобальний та один із головних принципів міжнародних відносин і міжнародного права сформувався у середині XX століття, розуміння такої категорії зароджувалось у період XVI–XIX ст. у вирі національно-визвольних рухів Європи та боротьбі американських колоній. Результатом тривалого осмислення та практичної апробації даної ідеї стала ціла низка міжнародно-правових актів та декларацій прийнятих у минулому столітті, які остаточно закріпили за самовизначенням статус принципу міжнародного права [Статут Організації Об'єднаних Націй].

Група міжнародно-правових актів найвищого рівня дає визначення принципу та закріплює право на самовизначення народів (націй), серед головних є Статут Організації Об'єднаних Націй, Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам 1960 року, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Міжнародному пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, Декларація про принципи міжнародного права 1970 року, Хельсінкський заключний Акт 1975 року, низка документів ОБСЄ, Декларація Тисячоліття 2000 року, Декларація про права корінних народів 2007 року та інші. Так, відповідно до викладеного у Декларації про принципи міжнародного права, самовизначення полягає у праві всіх народів вільно визначати без зовнішнього втручання свій політичний статус і здійснювати свій економічний, соціальний культурний розвиток, а кожна інша держава зобов'язана поважати це право. Саме відповідно до положень даної декларації створення суверенної і незалежної держави є однією із форм реалізації принципу самовизначення. У наступних документах продовжено розвиток даної ідеї, деталізовані суб'єкти; зокрема, пізніше з'явилася така категорія як "інші народи світу" – будь-яка сукупність індивідів, які ідентифікують себе як народ, що проживають на визначеній території і мають спільну мову, релігію, культуру, історичну самосвідомість тощо [Kilcullen J. Self-determination and the right to establish a government [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mq.edu.au/about_us/faculties_and_departments/faculty_of_arts/mhpir/politics_and_international_relations/staff/john_kilcullen/selfdetermination_and_the_right_to_establish_a_government/]. Однак, попри таку суттєву нормативну та доктринальну основу, даний принцип залишається одним із найбільш суперечливим в контексті реалізації.

Теоретично можливі форми реалізації описаного вище права суттєво відрізняються. Відповідно до розуміння та тлумачення, яке міститься у нормативному матеріалі, деклараціях та оформленого у якості думок авторитетних фахівців та експертів (що також можна віднести до джерел міжнародного права), спектр імплементації принципу є досить широким та охоплює розширення прав і свобод в рамках існуючого утворення, проходить через утворення широкої автономії при збереженні міжнародного "статус-кво" і обмежується створенням нової незалежної держави. У даному контексті варто зазначити, що більшість варіантів реалізації даного принципу, які не передбачають повної сецесії та створення нового незалежного утворення, а обмежуються лише створенням чи розширенням автономії, є прийнятними як для теоретиків, так і у практичній площині. В той же час, максима спектру форм реалізації права на самовизначення виглядає контраверсійною та колізійною у співвідношенні із іншими принципами міжнародного права. Слід наголосити, що положення закріплені у Декларації про принципи міжнародного права є взаємопов'язані, а отже тлумачення і застосування кожного із них можливе лише в контексті дотримання інших [Декларация о принципах международного права, касающихся дружественных отношений и сотрудничества между государствами в соответствии с Уставом Организации Объединенных Наций]. Аналізуючи можливість реалізації зазначеного принципу, професор міжнародного права Університету Хельсінкі М. Коскенніємі вважає, що він є "міною сповільненої дії", оскільки здатен підірвати внутрішньодержавне благополуччя та привести до конфлікту між общинами [Koskenniemi M. The politics of International Law – 20 years later // European J. of Intern. Law. – Oxford, 2009. – Vol. 20, N 1]. В той же час професор Барсегов Ю. Г. (Вірменський інститут міжнародного права) вважає, що вищим правовим титулом територіального розмежування слугує саме право націй на самовизначення; ним визначається не лише зміст, але і межі територіальних прав [Барсегов Ю. Г. Обязательная сила права народов на самоопределение и средства его обеспечения. – М. : Армбук-Маштоц, 1993].

Необхідно зазначити, що вивчення та аналіз питання щодо форм та меж реалізації принципу самовизначення є надзвичайно актуальним, особливо на даному етапі історичного розвитку. У силу факту установлення відносно стійкої світової політичної системи, реалізація права на самовизначення стає одним із головних міжнародно-правових та політично обґрунтованих способів до утворення нових держав.

Для зменшення політичної напруги у мультикультурних та мультинаціональних державах все частіше віддають перевагу первинним формам реалізації права на самовизначення – належне забезпечення прав націй, народностей та груп людей об'єднаних за відповідними ознаками, наприклад, ефективною є практика Австралії, Канади, Бельгії, Австрії.

Іншим прикладом ефективності та дієвості гарантування права на самовизначення народу, може стати врегулювання ольстерської проб-

леми. Відповідно до статті 1 англо-ірландської угоди 1985 року, обидва уряди підтвердили, що будь-яка зміна у статусі Північної Ірландії може відбутися лише за згодою більшості народу Північної Ірландії. Надалі документ визначає форму та можливість реалізації максими принципу самовизначення: "...якщо у майбутньому більшість народу Північної Ірландії висловить чітке бажання і формальну згоду заснувати Об'єднану Ірландію, уряди утвердять у власних парламентах законодавство, щоб надати цьому бажанню силу". Отже, аналіз даної проблеми є досить актуальним, пошук конкретних форм реалізації такого важливого принципу міжнародних відносин, як принцип самовизначення, може стати важливим кроком на шляху належного забезпечення рівності прав усіх учасників міжнародного спілкування та допоможе уникнути суспільної напруги і навіть конфліктів в межах окремих держав.

Д. М. Кочетков, студ., МГУ им. М. Ломоносова, Москва, Россия
dmitrykochetkov93@gmail.com

КАВКАЗСКО-КАСПИЙСКИЙ РЕГИОН В СФЕРЕ ГЕОПОЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ США

Данный доклад посвящен анализу места и роли Кавказско – Каспийского региона в мировой политике, а именно в политической геостратегии США.

Тема может считаться актуальной, так как после распада СССР, а также окончания "холодной войны" произошли глобальные изменения, связанные с целым рядом изменений в системе международных отношений. Они повлекли за собой появление ряда новых независимых государств и, кроме этого, активизировали политику многих мировых держав, направленную на расширение своего влияния в мире. В сложившиеся системе исключением не являются Соединенные Штаты Америки и их взаимоотношения со странами Кавказско-Каспийского региона. Данный регион стал своеобразным полем пересечения интересов, как мировых лидеров, так и ряда соседних государств, и поэтому, в силу своей экономической, военной и политической мощи, геополитическая стратегия США в данном направлении вызывает интерес.

Понятие Кавказско-Каспийского региона и все страны, относящиеся к нему, рассматриваются в рамках геополитического ракурса, так как весь регион представляет собой некое целостное образование, обладающее присущими ему характеристиками.

В работе определяется место и роль Кавказско – Каспийского региона в политике США. Демонстрируется его значимость, раскрывается его специфика и характеристики (такие как особое географическое положение, богатство ресурсами и т. д.), как привлекательной территории в мировом сообществе, также дается краткий исторический экскурс.

Политика США в Кавказско-Каспийском регионе раскрывается с точки зрения трех аспектов: военно-стратегического, экономического и энергетического. В этой связи анализируются основные цели и интересы США, связанные с Кавказом и Каспием, а также иллюстрируются способы реализации планов США их инструментарии.

Администрация США выделяет регион в отдельную область внешней политики, что является свидетельством высокой значимости и уникальности территории, и кроме того ставит процесс проникновения и присутствия на Кавказе и Каспии в блок своих основных приоритетов.

М. З. Мурашкіна, асп. ICEMB, м. Київ
kukuska200786@mail.ru

БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА ВЕЛИКИХ СВІТОВИХ ДЕРЖАВ У РЕГІОНІ ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ

Основними чинниками ускладнення військово-політичної та безпекової взаємодії в регіоні Центральна Азія є: інтернаціоналізація внутрішньорегіональних загроз, їх перехід із регіонального на глобальний рівень; різне розуміння загроз та підходів до їх вирішення у керівництва країн регіону та великих позарегіональних акторів. Для урядів країн Центральної Азії головною метою є стабільність власних режимів, відтак, і основними загрозами вважаються ті, що загрожують зміною влади. Натомість для Росії, Китаю, США пріоритетними є загрози тероризму, екстремізму, наркотрафіку, соціально-політичної та економічної нестабільності в регіоні (але не питання конкретних режимів як таких).

В центральноазійському регіоні триває процес будівництва нової безпекової платформи, яка має свою специфіку і структурні рівні та на яку здійснює вплив суперництво великих держав та інших позарегіональних суб'єктів. Безпекова взаємодія відбувається в двох форматах – багатосторонньому і двосторонньому. Перший формат співробітництва передбачає діяльність в рамках регіональних безпекових організацій та інтеграційних об'єднань, ключовими з яких є НАТО, ОДКБ, ШОС. Двостороння взаємодія має місце у відносинах між державами Центральної Азії із великими світовими акторами – США, Росією, Китаєм, і концентрується навколо наступних напрямків: розміщення військових баз на території країн регіону, військово-технічне співробітництво, спільні навчання, підготовка військових кадрів тощо. Таке співробітництво відбувається на взаємовигідній основі, оскільки країни Центральної Азії отримують платню і фінансову допомогу, надаючи в користування свої інфраструктурні об'єкти.

У безпековій взаємодії великих держав із країнами Центральної Азії домінують питання врегулювання ситуації в Афганістані та похідних від неї проблем наркоторгівлі, радикального ісламізму та екстремізму. Суто внутрішньорегіональні загрози, такі як етнотериторіальні конфлікти,

конфлікти за доступ до водних та енергетичних ресурсів, демографічні проблеми і збільшення міграційних потоків, не є предметом особливого інтересу великих держав.

Найбільш активним партнером країн Центральної Азії в питаннях безпеки і військової співпраці виступають Сполучені Штати, які залучили країни регіону до співпраці в рамках програми НАТО "Партнерство заради миру", а з початком антитерористичної операції в Афганістані добилися згоди центральноазійських держав на розміщення на їх території транзитних баз. Безпекове співробітництво США із країнами Центральної Азії суттєво зміцнило позиції Вашингтону в регіоні, проте заплановане на 2014 р. виведення союзницьких військ із Афганістану ставить питання про стратегічне перебалансування сил і зміну геополітичної конфігурації в Центральній Азії. Постає питання, кому буде належати ключова роль в підтриманні безпеки й стабільності в регіоні – самим державам регіону, великим державам, регіональним державам-сусідам чи міжнародним організаціям.

Російська стратегія безпекової взаємодії із країнами Центральної Азії на багатосторонньому та двосторонньому рівнях має на меті, перш за все, збалансувати вплив США на країни регіону, запропонувавши їм власні механізми вирішення ряду проблем, що вимагають військово-політичної співпраці. Частково ці цілі реалізуються через механізми ОДКБ та ШОС, хоча практична ефективність цих організацій в безпековій площині залишається на невисокому рівні. Суттєвим успіхом для Росії стали нещодавні домовленості про продовження на тривалий термін перебування її військової бази в Киргизстані.

Китай донині був найменш активним гравцем у військово-політичній та безпековій сферах на центральноазійському просторі, оскільки ключовий його інтерес в цій сфері – протидія уйгурському сепаратизму – був значною мірою забезпечений шляхом укладання ряду відповідних двосторонніх угод із країнами регіону.

Станом на початок 2014 р. немає підстав прогнозувати, що в регіоні Центральної Азії, за участю великих держав, найближчим часом буде сформований інтегрований безпековий простір із узгодженими інтересами всіх сторін та розподілом відповідальності за підтримку стабільності в регіоні серед усіх зацікавлених суб'єктів. У той же час, в перспективі можливості для реалізації взаємовигідної безпекової стратегії в регіоні існують.

Ефективним і взаємовигідним вирішенням проблеми стабілізації ситуації в регіоні після виведення коаліційних військ із Афганістану могло б стати багатостороннє залучення на рівні таких організацій, як НАТО, ОДКБ, ШОС, ОБСЄ з метою вироблення спільних механізмів протидії тероризму, екстремізму, наркотрафіку, торгівлі зброєю і людьми. Реалізація такої стратегії відповідала би довгостроковим інтересам всіх сторін, зацікавлених у стабільності та миру в регіоні.

ГЕОПОЛІТИЧНІ КОДИ ЯК КОДЕКСИ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВ НА СВІТОВІЙ АРЕНІ

Зовнішню політику будь-якої держави можна вважати реалістичною лише в тій мірі, в якій вона побудована з урахуванням інтересів інших сторін, залучених в систему міжнародних відносин. Даний аспект набуває особливого значення в сучасному світі, де визначення національних інтересів будь-якої держави передбачає врахування інтересів інших держав, а інколи й інтересів всієї світової спільноти. В кожний конкретний історичний період суспільні та політичні процеси, в тому числі зовнішньополітичні, розгортаються в рамках особливих світоглядних парадигм. Збереження або зміна існуючого співвідношення сил на світовій арені залежить від комплексу факторів, серед яких вирішальну роль мають характер економічного та демографічного зростання, науково-технологічний прогрес та військово-технічні нововведення і т. д. Всі вони перетворюються в коди (або кодекси).

Для прийняття конкретних зовнішньополітичних рішень уряду будь-якої країни необхідно мати чітке уявлення про власний геополітичний код країни, який містить визначення державних інтересів, ідентифікацію зовнішніх загроз цим інтересам, планове реагування на такі загрози.

Геополітичні коди (кодекси) – це оперативні збірки законів, які складаються із ряду політико-географічних припущень, котрі лежать в основі зовнішньої політики держави. Кількість кодексів відповідає кількості держав. Для окремої країни кожен кодекс буде унікальним, однак його створення залежить від кодексів інших країн. Справа в тому, що міжнародні відносини перебувають у постійній ієрархічній залежності, тобто більш сильніші країни тими чи іншими способами нав'язують свої ідеї та пропозиції менш сильнішим [Gaddis J. *Strategies of Containment: a Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy*. – New York, 1982. – Р. 353].

Отже, геополітичні коди (кодекси) – це набір стратегічних пропозицій, які уряд визначає стосовно інших держав при формуванні власної зовнішньої політики. Такі оперативні кодекси включають оцінку районів за межами кордонів країни з точки зору їхньої стратегічної важливості і в якості потенційних загроз.

Геополітичні коди функціонують на трьох рівнях – місцевому, регіональному і світовому. Код місцевого рівня складається із оцінок сусідніх держав. Уряди всіх країн, навіть територіально невеликих, повинні мати такий код. Коди регіонального рівня необхідні для держав, котрі прагнуть поширити свій вплив за межі сусідніх держав. Глобальні геополітичні коди – це цілі та методи глобальної політики декількох держав світу, уряди яких прагнуть проводити їх спільно [Мухаев Р. Г. *Геополитика*. – М., 2012. – 623 с.].

Відповідно, всі країни мають місцеві коди, більшість країн мають регіональні коди і тільки деякі країни – глобальні коди (світового рівня). Між цими кодами можливі протиріччя. Так, регіональний код інколи вступає в конфлікт з місцевим. Хорошим прикладом може бути відношення між Туреччиною та Грецією. Обидві країни входять до складу НАТО, тобто прихильні до однакового регіонального коду, який встановлений даною організацією, але в той же час знаходяться в традиційно місцевій ворожнечі. Необхідно зазначити, що зміст глобальних кодів поведінки з деяких пір визначається наявністю у країни ядерної зброї та засобів її доставки.

Отже, у кожної країни є свій певний геополітичний код, який може змінюватися протягом історії. Цей код включає кілька положень, які мають географічний сенс і є значущими для зовнішньої політики. Мова може йти про визначення зон національних інтересів, сфер впливу, відносин із сусідніми країнами, глобальних інтересів, тобто під геополітичним кодом маються на увазі географічні основи зовнішньої політики. По суті геополітичний код являє собою картину світу для певної країни і спосіб взаємодії цієї країни з зовнішнім світом.

К. А. Неверов, асп., СПбГУ, Санкт-Петербург, Россия
kir.neverov@gmail.com

УНАСУР – НОВЫЙ ФОРМАТ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКЕ

В области региональной интеграции Латинская Америка является одним из пионеров, наряду с государствами Западной Европы [Интеграционные процессы в Латинской Америке: состояние и перспективы. – М. : ИЛА РАН, 2012. – С. 8]: в 1960 г. была создана Латиноамериканская ассоциация свободной торговли, инициированная Мексикой и десятью государствами Южной Америки при поддержке Экономической комиссии ООН для Латинской Америки (ЭКЛА). Вплоть до начала 21 века интеграция в регионе носила преимущественно экономический характер, и находилась под сильным влиянием неолиберальной политики, главным проводником которой в западном полушарии являются Соединенные Штаты Америки, что особенно проявилось в 1980-х гг. На тот период основной моделью интеграции являлось создание зон свободной торговли и общих рынков, а также подписание двусторонних соглашений о свободной торговле. Характер интеграционных процессов был по существу экономическим, построенным на развитии торговых отношений и создании открытых рынков с одновременным снижением уровня внешнего протекционизма. "Левый поворот", пик которого пришелся на середину 2000-х гг., положил конец периоду "единообразия латиноамериканских правительств" [Там же. – С. 17], что отразилось и на характере интеграционных процессов: основную роль в новых интеграционных моделях стало играть сближение на основании политичес-

кой и идеологической общности, тогда как чисто экономические, рыночные факторы отошли на второй план. Данные трансформации подтверждаются такими исследователями как Карлос Альберто Чавес Гарсия и Рут Диаминт [*García C. La inserción internacional de Sudamérica: la apuesta por la Unasur // Íconos. Revista de Ciencias Sociales. – 2010. – № 38; Diamint R. Regionalismo y posicionamientosuramericano: UNASUR y ALBA // Revista CIDOB d'Afers Internacionals. – 2013. – №101*]. Одним из объединений нового типа стал Союз южноамериканских наций (*Unión de Naciones Suramericanas, UNASUR*). Созданный в 2008 г. на основе Южноамериканского сообщества наций (*Comunidad de Naciones Suramericanas*), которое не оправдало ожиданий своих создателей еще на ранней стадии создания, так и не достигнув компромисса по вопросу выбора модели интеграции: такие государства-члены как Бразилия и Венесуэла выступали за то, "что со временем в нем (УНАСУР) будут функционировать общий рынок, парламент, общая денежная единица", тогда как Колумбия, Перу и Чили представляли УНАСУР как "модель интеграции, ограничивающую интеграционный процесс созданием обширного рынка путем заключения соглашения о свободной торговле" [*Латинская Америка в современной мировой политике / отв. ред. В. М. Давыдов. – М. : Наука, 2009. – С. 162*]. В 2007 г., на прошедшем в Боливийском г. Кочабамба саммите глав государств ЮАЧН было достигнуто соглашение о построении УНАСУР на основе "плюралистической модели интеграции, обладающей собственной идентичностью, среды, признающей разнообразные политические и идеологические концепции, соответствующие принципу демократического плюрализма, признаваемого нашими странами" [*Declaración de Cochabamba Colocando la Piedra Fundamental para una Unión Sudamericana [Электронный ресурс]. – Cochabamba, 2006. – P. 1. – Режим доступа: <http://uniondelsur.menpet.gob.ve/interface.sp/database/fichero/free/36/10.PDF>*]. Позднее были созданы руководящие органы Союза: Совет глав государств и правительств, Совет министров иностранных дел, Совет делегатов и Генеральный секретариат во главе с генеральным секретарем (сейчас этот пост занимает венесуэлец Али Родригез). Также в структуру организации входят Южноамериканский парламент, различные профильные комиссии и инстанции. Президент *pro tempore* избирается ежегодно из числа президентов государств-членов согласно алфавитному порядку и наделяется представительскими функциями. Таким образом, УНАСУР представляет собой интеграционное объединение, имеющее наднациональный характер. Текущим президентом *pro tempore* является Деси Бутерсе, президент Суринама. В состав УНАСУР входят 12 постоянных государств-членов, большинство из которых являются социалистическими или социал-демократическими. 2 государства региона, Мексика и Панама, являются наблюдателями.

Доказательством работоспособности интеграционного объединения является "возобновление интеграционных связей между Венесуэлой и

Колумбией" [Латино-Карибская Америка в контексте глобального кризиса. – М. : ИЛА РАН, 2012. – С. 173; Colombia y Venezuela construirán un gasoducto y un oleoducto entre ambos países [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://internacional.elpais.com/internacional/2005/11/24/actualidad/1132786808_850215.html], прерванных кризисом в отношениях двух государств, вызванным вооруженным конфликтом между колумбийским правительством и повстанцами из FARC, поддержку которым якобы оказала Венесуэла [Uribe denuncia embargo económico de Chávez a Colombia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.elnuevodiario.com.ni/nacionales/63110>; Venezuela anuncia primeras medidas tras romper relaciones con Colombia [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.semana.com/nacion/relaciones-exteriores/articulo/venezuela-anuncia-primeras-medidas-tras-romper-relaciones-colombia/119602-3>].

Появление такой региональной международной организации как УНАСУР раскололо до того гомогенную систему интеграционных институтов, носивших преимущественно торгово-экономический характер, переместив внимание с финансовых вопросов на политические и социальные. При этом одним из ключевых интегрирующих факторов стала идеологическая принадлежность государств, образующих региональную организацию, что обусловлено изменениями в политическом ландшафте региона, вызванными "левым поворотом". В связи с чем можно сделать следующее утверждение: УНАСУР задала новый формат интеграционных процессов в латиноамериканском регионе, акцентировав политическую составляющую интеграции.

Е. А. Оленева, студ., МГУ им. М. Ломоносова, Москва, Россия
www.Oleneva.ru@yandex.ru

ФЕМИНИСТСКИЕ КОНЦЕПЦИИ БЕЗОПАСНОСТИ В МИРОВОЙ ПОЛИТИКЕ

Многие представители феминизма высказываются за расширение понятия безопасности, связывая его со справедливостью и эмансипацией. Феминисты подвергают сомнению постулат о том, что государство является гарантом безопасности.

Данное направление внесло значительный вклад в то, что в исследованиях международных отношений появилась новая категория – "гендер".

Феминисты оспаривают устоявшееся мнение, что войны ведутся для защиты так называемого "уязвимого" населения, под которым подразумевают женщин и детей.

Представители феминизма не принимают государственные онтологии, которые понимают безопасность как "игру с нулевой суммой", то есть соперничество, в котором выигрыш одного участника равнозначен проигрышу другого.

Интересной особенностью в концепции феминизма также можно считать то, что военный потенциал и армия рассматриваются, как опасные для граждан, а преимущественно для женщин, особенно когда государственное насилие узаконено.

Феминисты считают, что структурные неравенства являются главной причиной отсутствия безопасности граждан. Кроме того, необходимо рассматривать не только безопасность снаружи, то есть на международном уровне, то и безопасность внутри, на государственном или даже семейном уровне.

Д. И. Сорока, магистр, РУДН, Москва, Россия
d.i.soroka@mail.ru

ГЕНЕЗИС И СОВРЕМЕННОЕ ПОЛОЖЕНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПАРТНЕРСТВА УКРАИНЫ И КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Лидером региона АТР является Китайская Народная Республика, относительно недавно считавшаяся "развивающейся страной". Китай, являясь постоянным членом Совета Безопасности ООН, оказывает большое влияние на региональные и мировые внешнеполитические процессы, при этом, не боясь брать на себя ответственность при их реализации. Примечателен тот факт, что направление азиатско-тихоокеанское направление долгое время находилось на периферии внешней политики Украины.

27 декабря 1991 г. Китай признал Украину суверенным государством. 4 января 1992 г. были установлены дипломатические отношения между государствами. В том же году в Киеве было открыто посольство КНР, в марте 1993 г. было открыто посольство Украины в Пекине [Сайт посольства Украины в Китайской Народной Республике и в Монголии (по совместительству) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://china.mfa.gov.ua/ua>].

Хронологически взаимодействие Украины и Китая можно разделить на три основных этапа:

- 1) 1991–2004 года – период становления отношений;
- 2) 2004–2009 года – период "охлаждения" отношений;
- 3) с 2009 года до настоящего времени – качественный прорыв и развитие взаимодействия.

Нормативно-правовую базу взаимоотношений Украины и Китая регламентируют более 240 документов. Следует отметить тот факт, что, несмотря на немалое количество документов, среди них до декабря 2013 года не было такого важного документа, как Договор о дружбе и сотрудничестве между Украиной и Китайской Народной Республикой. Подписание данного договора, как одно из наиболее важных вопросов в украинско-китайских отношениях на современном этапе, состоялось в

ходе визита в КНР Президента Украины В. Ф. Януковича 3–6 декабря 2013 года. Договор является ключевым политическим документом и отражает основные принципы развития украинско-китайских отношений стратегического партнерства и сотрудничества как на двусторонней основе, так и в рамках многосторонних механизмов, а также содержит перечень приоритетных сфер развития практического сотрудничества [Украина и Китай подписали договор о дружбе и сотрудничестве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://economics.unian.net/industry/859870-ukraina-i-kitay-podpisali-dogovor-o-drujbe-i-sotrudnichestve.html>].

Стратегический характер партнерства Украины с КНР имеет, прежде всего, экономическую подоплеку. Украина, после России и Казахстана, является третьим по значению торговым партнером КНР среди стран СНГ. Двусторонний товарооборот между Украиной и Китаем, начиная с 1992 г. стремительно растет. По сравнению с началом отношений, когда в 1992 г. общий двусторонний товарооборот составлял 230 млн долларов, на современном этапе цифра увеличилась практически в 50 раз и по состоянию на 2012 г. сумма составляла более 10 млрд. долларов [Государственный комитет статистики Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>]. В 2013 г. сумма в 10 млрд долларов была зафиксирована уже в сентябре месяце, о чем на брифинге в Пекине заявил С. Арбузов. В 2015 г. экспертами ожидается увеличение двустороннего товарооборота до отметки в 20 млрд долларов.

Основными статьями украинского экспорта в Китай является продукция добывающей и химической промышленности, которая составляет примерно 87 % от общего объема поставок в КНР.

Также, следует отметить, что с 2013 г. некогда закрытый рынок Китая превращается в крупнейшего потребителя украинского зерна. Между государствами было подписан 15-летний контракт на поставку до 90 млн т продовольствия [Корреспондент. – 2013. – № 44(583). – 8 нояб.]. В рамках такого сотрудничества китайские бизнесмены хотят отправить в Украину инвестиции и специалистов для модернизации сельскохозяйственной отрасли. В рамках двустороннего сотрудничества за счет китайских капиталовложений Украина имеет возможность создать полноценный торговый флот и модернизировать транспортную логику. Противовесом вложений Китая в украинскую экономику является создание так называемого "нового плацдарма" для выхода китайских товаров на европейские рынки.

Отношения Украины и Китайской Народной Республики имеют стратегический характер, развиваются стремительно и в них наблюдается качественный прорыв. В отличие от взаимоотношений с Российской Федерацией, у украинско-китайских отношений нет такого множества противоречий. Развитие отношений с Китаем позволяет снизить зависимость от торговли со странами СНГ и Россией, в частности. Китай, как самостоятельный игрок, диверсифицирует евразийское направление внешней политики Украины. В ходе визита в КНР Президента Украины

В. Ф. Януковича 3–6 декабря 2013 года главы государств подписали Совместную декларацию Украины и Китайской Народной Республики о дальнейшем углублении отношений стратегического партнерства. В документе зафиксирован факт утверждения главами двух государств Программы развития отношений стратегического партнерства между Украиной и КНР на 2014–2018 годы.

Развитие взаимовыгодных отношений со странами АТР, прежде всего с государствами Восточной и Юго-Восточной Азии, должно стать одним из стратегических внешнеполитических приоритетов Украины. Важной составляющей стратегии внешней политики должна быть, в частности, Стратегия Восточной политики Украины. Это обусловливается как вышеуказанными факторами, так и наличием в регионе емких рынков сбыта менее прихотливых и более доступных, чем североамериканский и европейский рынки, а также технологической совместимостью украинской хозяйственной системы с системами ряда стран региона.

О. Л. Хилько, канд. політ. наук, ст. наук. співроб., КНУТШ, Київ
Alyona.Khylo@gmail.com

УКРАЇНА – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ: ПОСТВІЛЬНЮСЬКІ УРОКИ

Останній рік, що пройшов під знаком підготовки до підписання Угоди про асоціацію включно із поглибленою і всеосяжною зоною вільної торгівлі на самміті Східного партнерства у Вільнюсі, випробував на міцність ключових стратегічних партнерів України – Європейський Союз і Росію. Про помилки України сказано вже багато, тож доцільно було би зупинитись на прорахунках ЄС і наслідках провалу підписання Угоди з Україною для його зовнішньої політики.

Європейський Союз від початку переговорного процесу позиціонував підготовку до підписання як суто технічний процес: Угода підписується по виконанню чітко зафіксованих вимог. Проте геополітичне положення України в зоні спільного сусідства ЄС і Росії, характер політико-владної верхівки, спрямованої на отримання короткострокових політичних дивідендів, неоднорідність ідеологічних уподобань та ціннісних орієнтацій суспільства, що може використовуватись як інструмент маніпуляцій, вимагали не технічного підходу, а кількох гнучких сценаріїв ведення переговорів, включаючи компенсаторні механізми. Активний вступ Росії в боротьбу виразно перевів технічний процес у геополітичну площину, що вимагало інших інструментів. Наразі Євросоюз матиме переглянути свою зовнішню політику і зробити її більш спрямованою та геополітичною та менш бюрократичною (такою, що вимагає відповідності всьому численному законодавству ЄС) та вибрати між геополітикою та ціннісною конвергенцією [Youngs R. Smart Geostrategy for the Eastern Partnership [Електронний ресурс] / R. Youngs, K. Pishchikova. – Режим

доступу: <http://carnegieendowment.org/2013/11/14/smart-geostrategy-for-eastern-partnership/gtsl?reloadFlag=1>].

Європейський Союз приміряв на Україну та інші країни партнерства перевірені інструменти своєї зовнішньої політики, які спрацьовували по відношенню до тих країн, які на сьогодні є членами Союзу. Якщо проаналізувати коротко, Угода про асоціацію – це унікальний для нормативно-правової історії відносин Союзу з партнерами документ, який немає аналогів. По-перше, він відрізняється від тих асоціативних відносин, що мали країни Центрально-Східної Європи в кінці 90-х – початку 2000-х років. Їх завданням було, в першу чергу, підготувати партнерів до вступу в ЄС. Текст Угоди про асоціацію з Україною не має ніякого відсилання на коротко – чи довгострокову перспективу членства.

Принцип обумовленості (conditionality), що є центральним у Європейській політиці сусідства на східному напрямку та програмі Східне партнерство, в свій час дозволив Європейському Союзу відібрати найбільш гідних членів. Проте, механізм обумовленості спрацьовує у разі, якщо привілеї, отримані від Євросоюзу, переважають внутрішні адаптаційні витрати. На недоліки запропонованих Євросоюзом заохочень і стимулів ЄС звертає увагу М. Емерсон [*Emerson M. After the Vilnius fiasco: Who is to blame? What is to be done?* [Електронний ресурс] // Centre for European Policy Studies. – No. 8 / 21 January 2014. – P. 3. – Режим доступу: <http://ceps.be/book/after-vilnius-fiasco-who-blame-what-be-done>]. Він закидає Союзу невідповідність запропонованих стимулів тим зобов'язанням, що мають на себе брати держави-партнери (зокрема, це впровадження норм 300–400 нормативно-правових актів ЄС). За його словами, ЄС, по суті, підміняє зовнішньополітичну концепцію єдиним стимулом наступного (з невизначеною часовою перспективою) приєднання (The Wider Europe Matrix). І закликає євробюрократів врахувати, що безумовне впровадження *acquis* можливе лише за умови, якщо вони йдуть в так званому "пакеті членства". Інакше, для будь-якого партнера, який не має чіткої перспективи членства, реформування за європейським зразком є непосильним тягарем.

Відтак, можна прогнозувати, що Вільнюський самміт і провал підписання Угоди з Україною дадуть імпульс переоцінці дієвості та ефективності не лише всієї Європейської політики сусідства та її східного треку, а й головного механізму поглиблення відносин ЄС зі своїми партнерами – принципу обумовленості (conditionality) і його оновленої версії – принципу "more for more". Також має бути надана оцінка ефективності трансформаційної сили Євросоюзу на просторі східного сусідства та переглянута можливість надання перспективи членства країнам-партнерам.

Провал підписання Угоди з Україною наніс серйозний удар по зовнішньополітичним амбіціям ЄС. Він в черговий раз продемонстрував дефіцит єдності і відсутність єдиного бачення стратегії щодо України, як і щодо Росії. Знову виокремлюється два "табори" в ЄС – прихильники конформізму у відносинах з Росією і прихильники рішучого поглиблення відносин із

Україною та її залучення до інтеграційного проекту. Справедливо відзначити, що в обох випадках Україні відведена роль об'єкта в інтересах груп, що вимагає від неї власної чіткої зовнішньополітичної стратегії.

Руху назустріч двом сторонам – в даному випадку керівництву ЄС і державам-членам і політико-владній верхівці України – завадила суперечливість цінностей, на яких сформовані інтереси і, відповідно, стратегічні цілі поглиблення відносин. А, відтак, Євросоюз не зміг передбачити і запропонувати українській владі тих аргументів, які би переважили аргументи Росії. ЄС пропонував Україні шляхом підписання Угоди отримати довгострокові дивіденди. На відміну від Росії, яка запропонувала короткострокові – фінансові та політичні гарантії стабільності режиму. Для пострадянської політичної еліти останні завжди спрацьовували ефективніше.

Євросоюз дуже мало зробив для того, щоб посилити вразливі геостратегічні та гео економічні позиції деяких країн-учасниць до російського тиску або зробив це вибірково. Євросоюз, вочевидь, мав виробити формат включення Росії в переговорний процес і випрацювати або компенсаторні механізми для України та інших учасників Східного партнерства, або компенсаторні заходи для Росії.

Якщо про поразку Євросоюзу можна говорити достатньо виразно, то здобутки Росії є доволі сумнівними. Безперечно, з огляду на геополітичний характер змагання Росії вдалося втримати Україну від остаточного переходу до цивілізаційно іншої системи. В той же час, Росія однозначно програла в ряді важливих позицій. Її відносини з Євросоюзом втратили динаміку.

Т. В. Черненко, канд. філос. наук, НІСД, Київ
tchernenko@niss.gov.ua

ДОСВІД ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ БОЛГАРІЇ

Враховуючи законодавчо закріплений стратегічний курс України на євроінтеграцію, важливим і корисним є досвід країн, що вже набули членства у ЄС. Зокрема, цікаве у цьому сенсі вивчення реального досвіду трансформацій Болгарії.

Болгарія чітко визначила курс на європейську інтеграцію ще у 1990 р. Європейський вибір країни активно реалізовувався шляхом прийняття офіційних документів, укладення багатосторонніх та двосторонніх угод та вступу до різних регіональних та спеціалізованих організацій.

Рухаючись євроінтеграційним шляхом, Болгарія взяла на себе обов'язки виконати низку вимог ЄС, основними з яких можна назвати наступні:

- 1) гармонізація законодавства Болгарії із європейським законодавством;
- 2) проведення структурних реформ;
- 3) реформування системи правосуддя, органів, що покликані боротися з корупцією та організованою злочинністю;

- 4) сприяння політиці розширення ЄС за рахунок країн Західних Балкан;
- 5) приєднання до енергетичних стандартів ЄС;
- 6) включення підрозділів болгарської армії до складу Європейських сил швидкого реагування.

Увійшовши до ЄС, Болгарія розраховувала на збільшення іноземних інвестицій у розвиток власної економіки, що мало стати підґрунтям для підвищення життєвого рівня населення, а також стати потужним стимулом для проведення активної реформи системи державного управління, наближаючи її до європейських стандартів. Партнерами Болгарії на шляху європейської інтеграції стали Німеччина, Франція, Бельгія, які зробили свого часу найбільші за обсягами інвестиції у розвиток болгарської економіки.

Перевагами вступу Болгарії до ЄС можна назвати наступні:

- 1) безмитний доступ до ринків співдружності;
- 2) свобода пересування громадян в межах єдиної Європи;
- 3) отримання фінансової та технічної допомоги від офіційних структур ЄС;
- 4) стимулювання конкуренції (нова правова та управлінська система посилила інститути вільного ринку);
- 5) упорядкування та модернізація системи держзамовлень і тендерів;
- 6) встановлення чітких вимог до прозорості публічного витрачання коштів;
- 7) зміцнення національної безпеки Болгарії шляхом приєднання до ЄПБО та вступу до НАТО;

Проблемними питаннями приєднання Болгарії до ЄС можна вважати наступні:

- 1) приєднання Болгарії до провадження кліматичної політики було завчасним і не відповідало можливостям країни;
- 2) контроль з боку органів ЄС не гарантує значного зниження проявів корупції в органах державної влади без адекватних дій з боку суспільства та влади;
- 3) виникла необхідність залучення додаткових ресурсів для протидії нелегальній міграції до інших країн ЄС, враховуючи, що кордон Туреччини і Болгарії став південно-східним кордоном ЄС. Ця проблема набула ще більшого загострення в зв'язку з конфліктом у Сирії.

Висновки: Болгарський досвід європейської інтеграції доводить, що:

- 1) процес євроінтеграції створює ефективні стимули для внутрішніх трансформацій. Водночас, прискорені і негнучкі реформи мають суттєві побічні наслідки;
- 2) максимально широке залучення до спільних європейських проєктів у сфері безпеки допомагає країні вистояти у зоні тиску між Заходом і Сходом і зберегти незмінність стратегічного курсу на інтеграцію в ЄС, зберегти незалежність і цілісність, вірність декларованим європейським цінностям та одночасно сформувати прагматичні відносини добросусідства з іншими країнами;

3) ефективним на шляху реформ є використання інструментів, які надаються участю у міжнародних організаціях (ООН, ВТО);

4) проблема корупції в країні не може бути вирішена лише шляхом зовнішнього тиску, і залишатиметься основним викликом для ефективної реалізації національних інтересів країни без ефективної внутрішньої політики протидії корупції.

А. О. Шапошников, студ., КНУТШ, Київ
antinantin@rambler.ru

"КОСОВСЬКИЙ ПРЕЦЕДЕНТ" ЯК ФАКТОР ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ МІЖНАРОДНОЇ ПРОБЛЕМИ НЕВИЗНАНИХ ДЕРЖАВ

Республіка Косово – частково визнана держава на Балканах, що знаходиться на міжнародно визнаній території Сербії (автономний край Косово і Метохія), населена переважно етнічними албанцями. Косово проголосило свою незалежність 17 лютого 2008 року, хоча Сербія не контролює територію краю з 1999 року. В свою чергу, уряд Косова не контролює райони, населені сербами, які прагнуть жити в складі Сербії (переважно північні регіони країни). Після проголошення незалежності державність Косова була визнана більшістю держав світу, зокрема постійними членами Ради Безпеки ООН – США, Великою Британією, Францією. Різко проти виступили Росія та Китай.

Ряд документів міжнародного права, що мають загальнообов'язковий характер, зокрема Статут ООН та Заключний Акт Гельсінкської наради 1975 р., закріплюють принципи територіальної цілісності держав та непорушності кордонів як основоположні. Втім, варто пам'ятати, що ці правила були неодноразово порушені в ході розпаду СРСР та Югославії. Саме тому останнім загальновизнаним та компромісним документом з приводу Косова є резолюція Ради Безпеки ООН № 1244, прийнята 10 червня 1999 року після завершення переможної війни НАТО проти Югославії. Ідея – виведення з Косова сербських сил, введення в край міжнародного миротворчого контингенту та запровадження там міжнародного правління за вирішальної ролі країн Заходу. По суті, це був документ, що закріпив існуючий стан речей і легітимізував перемогу косовських албанців та їхніх союзників.

17 липня 2010 року Міжнародний Суд ООН в Гаазі виніс рішення, що проголошення незалежності Косова не є порушенням міжнародного права. Суд виходив із позиції, що правомочний розглядати це питання. Основним аргументом на користь ухваленого рішення було твердження про те, що створення нової держави зазвичай відбувається в результаті прийняття декларації незалежності, що може викликати невдоволення вже існуючих держав. Проте рішення про визнання держав – це прерогатива кожної окремої держави, а не ООН, Ради Безпеки чи Міжнародного Суду. В пояснювальній частині рішення говориться про те, що "... іноді декларація призводила до створення нової держави, а іноді ні.

Проте в жодному випадку практика... не дозволяє говорити про те, що акт промудрування декларації розглядався як такий, що суперечить міжнародному праву" [Соответствие одностороннего провозглашения независимости Косово нормам международного права. Консультативное заключение от 22 июля 2010 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://legal.un.org/ICJsummaries/documents/russian/180_r.pdf/]. Цим рішенням Міжнародний Суд проілюстрував дві тенденції у своїй роботі – схильність до прийняття компромісних рішень та прагнення сховатися від конкретних відповідей за юридичною казуїстикою, віддаючи вирішення проблеми на розгляд конкретних країн.

Ці рішення спричинило розкол у світовому співтоваристві. США, Велика Британія, Франція стверджують, що випадок з Косово є унікальним, оскільки сербська влада здійснювала геноцид місцевого албанського населення у 90-х рр. [<http://www.regnum.ru/news/724272.html>; <http://www.newsru.com/world/14feb2008/kos.html>]. У свою чергу, Росія вважає вищезгадане рішення не правовим, а політичним, і заявляє про неприпустимість ревізії міжнародного права. У випадку, якщо принцип територіальної цілісності поступається праву націй на самовизначення/праву територій на сепарцію, країни Заходу мають визнати незалежність Абхазії та Південної Осетії. Після того, як у серпні 2008 р., у ході грузинсько-південноосетинського конфлікту, Велика Британія та США зайняли про-грузинську позицію, Москва звинуватила їх політиці подвійних стандартів. Самі ж невизнані держави пострадянського простору здійснити взаємне визнання, на що отримують з Приштини відмову.

Симптоматично, що аналізуючи поділ держав світу на прихильників і опонентів незалежності Косова, можна говорити про певні групи впливу. В цілому, головним правилом є таке, що не схильні підтримувати незалежність нових держав, чия поява не є цілком законною з точки зору міжнародного права та консенсусною у світовій політиці, ті країни, що: 1. Мають на власній території неконтрольовані райони; 2. Мають автономії, сформовані за етнічною ознакою, що вимагають підвищення свого статусу. 3. Мають численні національні меншини, серед яких поширені ідеї іредентизму. 4. Мають неурегульовані прикордонні суперечності з сусідами Так, наприклад серед країн-членів ЄС, незалежність Косова не визнали Іспанія (проблема Басконії та Каталонії), Греція (напружені стосунки з сусідньою Македонією), Румунія та Словаччина (чисельні компактно розселені угорські меншини). Інші держави, що не підтримують це питання, схильні рухатися у фарватері політики країни-регіонального лідера чи не проявляють інтересу до цього питання.

Політика ЄС щодо розширення за рахунок територій республік колишньої Югославії та сербські євроінтеграційні прагнення змушують Белград поступатися. Фактично Сербії запропоновані інвестиції в економіку та перспективи членства в ЄС за умови нормалізації відносин з Косово. Втішним аргументом для сербів є твердження, що у випадку вступу до ЄС обох країн, вони знову будуть разом – без митниць, кордонів і спільною валютою – євро (яка давно використовується в Косово).

Власне, якщо відкинути крайні варіанти, на яких наполягають радикальні політики як в Белграді, так і в Приштині, є розділ краю за етнічною ознакою або збереження територіальної цілісності Сербії з наданням Косово максимальної автономії та збереженням іноземної військової присутності. Фактично це було б повторенням "дейтонського варіанту", апробованого у Боснії і Герцоговині з 1995 року, що встановлює конфедеративну форму державного устрою та впроваджує елементи етнічної демократії. Такий варіант, в цілому, є найбільш прийнятним та універсальним при вирішенні проблеми невизнаних держав, що виникли внаслідок етнополітичних конфліктів.

Проте історія з Косово свідчить про те, що відсутність у ворогуючих сторін бажання вчасно іти на компроміс призводить до численних людських жертв та економічних руйнувань, внаслідок яких втілюються крайні варіанти вирішення проблеми, які не розв'язують її. Домінування політичної кон'юнктури над міжнародним правом і відсутність міжнародного консенсусу щодо проблеми невизнаних держав свідчить про кризу сучасних міжнародних відносин і становить загрозу для глобальної безпеки.

С. О. Шиковець, студ., КНУТШ, Київ
shykovetss@ukr.net

ФЕНОМЕН БРАТОВБИВЧОЇ ВІЙНИ: ВПЛИВ НА ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ НАРОДОМ СВОГО ІСТОРИЧНОГО ШЛЯХУ

Братовбивчі війни, безперечно, є одним з найнепривабливіших явищ в історії людства. Спричинювані тими чи іншими обставинами у перебізі внутрішньодержавних та міжнародних політичних процесів, вони час від часу спалахували на Землі в різні часові інтервали існування людства. Під поняттям "братовбивчі війни" ми розуміємо військове протистояння саме між представниками одного етносу. Воно може фігурувати в різних категоріях (типах) війни:

1) у військових конфліктах всередині моноетнічних (національних) державних утворень (прикладом даного конфлікту може бути громадянська війна в Хозарському каганаті близько 840 року, спричинена релігійним протистоянням) [Пріцак О. Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – К., 1997. – Т. 1. – С. 96–97];

2) у військових конфліктах всередині полінаціональних (етнічних) державних утворень (прикладом даного конфлікту може бути громадянська війна в США в 1861–1865 рр., де на боці обох воюючих сторін перебували представники фактично одних і тих же етносів, що перед цим переселилися до США, наприклад, ірландці) [Rodgers T. G. Irish–American Units in the Civil War. – Osprey Publishing Ltd, 2008. – P. 3–42];

3) у військових конфліктах між поліетнічними державами (прикладом даного конфлікту може бути військове протистояння між Австро – Угорською та Російською імперіями, до складу яких серед інших входили

ли представники одних і тих же народів (українці, поляки)) [*Король В. Ю.* Історія України. – К., 1999. – С. 257–261].

Наслідки братовбивчих війн можуть бути найрізноманітнішими: від значного послаблення державного утворення, де вони відбувалися, чи його розколу на окремі держави (так сталося з Хозарським каганатом, звідки після згаданого вище протистояння разом з каварськими племенами (частиною хозарських племен) відділився чинний каган та, об'єднавшись з представниками клану Інґлінґів, утворив Руський каганат [*Прицак О.* Походження Русі. Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саґ). – Т. 1. – С. 96–97]) до вибудовування нової конструктивної стратегії розвитку власної держави спільними зусиллями та відстоювання надалі спільних інтересів (так сталося з ірландцями США, які після громадянської війни тісніше об'єднали свої південні та північні спільноти з метою подальшого дотримання єдиних політичних поглядів та запобігання братовбивчих конфліктів, підвищили свою впливовість у американському суспільстві, користуючись здобутим авторитетом посилено розвивали національно – визвольний рух "феніїв", спрямований на повалення Британської імперії та надання незалежності Ірландії; пізніше саме на основі Братства феніїв була створена IPA [*Rodgers T. G.* Irish-American Units in the Civil War. – P. 42–44]) чи навіть спроб створення єдиної національної держави, яка б поєднала в собі представників одного народу, які до цього вимушені були піднімати руку один на одного, керуючись зовсім не власними, а імперськими інтересами (так сталося з українцями Австро-Угорської та Російської імперій, котрі внаслідок руйнації даних "тюрем народів" спромоглися утворити національні держави (відповідно ЗУНР у листопаді 1918 р. та УНР у листопаді 1917 р., а потім Директорію у листопаді 1918 р.) та об'єднати їх (Акт Злуки 22 січня 1919 р.); зрозуміло, що дані політичні акції стали підґрунтям для формування сучасної суверенної української держави (серпень 1991 р.).

Таким чином, виникає своєрідний дисонанс, пов'язаний із тим, як саме слід оцінювати братовбивчі війни в історії людства.

Братовбивчі війни є величезним злом, проте не можна сказати, що це зло є більшим, ніж зло міжнаціональних війн. Чимало братовбивчих війн стало приводом для консолідації народів, виправлення помилок та недопущення їх у майбутньому. Проте ефект консолідації давали й не братовбивчі війни. Але існує одне "але", обумовлене біологічними основами поведінки людини (інстинкт самозбереження та збереження виду). Отже, ніщо врешті – решт не може бути для людини більш огидним, ніж завдання шкоди представнику свого етносу, адже цим самим на якусь частину відсотка зменшуються шанси на виживання та розвиток всього етносу. Так, як би парадоксально це не звучало, проте з точки зору еволюційної теорії Чарльза Дарвіна тут усе правильно (якщо етнос прирівняти до біологічного виду [*Дарвін Ч.* Походження видів шляхом природного відбору. – СПб. : Наука, 1991. – Гл. XV]. Так само правильним є те, що у ході внутрішньоетнічного конфлікту інстинкт самозбереження

спрацьовує потужніше, ніж під час міжетнічного. Це пов'язано з тим, що під час внутрішньо етнічного конфлікту втрачається відчуття "безпечно-го тилу", на який фактично спирається кожен з етносів під час міжетнічного конфлікту. "Безпечним тилом" для представника певного етносу є фактично цілісність, єдність його етносу, змога у всьому покладатися на інших членів свого етносу, цілковито довіряти їм. Зрозуміло, що такого відчуття не може виникати в ході внутрішньоетнічного конфлікту.

Саме через це братовбивчі війни є особливими для народів. Вони неминуче несуть для них зміни глобальніші, ніж війни міжетнічні. Якщо війни міжетнічні вимагають від народів лише зміцнення власних фортець. То війни братовбивчі спонукають до глобальніших змін у цілій структурі народів, у їхній свідомості, сигналізуючи про певні страшні помилки, яких припустилися раніше так чи інакше.

Але все ж найвищим мистецтвом є вміння передбачити наближення братовбивчої війни та запобігти їй ще до вибуху. На жаль, таким даром, як показує історія, можна оволодіти лише маючи вже в досвіді братовбивчі війни, що відбулися.

Ю. А. Шокотько, студ., КНУТШ, Київ
whitesnow_@ukr.net

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЄВРАЗІЙСЬКОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ДУГИ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ВІДНОСИН

На сегодняшний день нет сомнений в том, что в мире происходят серьезные изменения, порождающие новые вызовы и угрозы, требующие адекватных ответов и решений. В начале XXI века глобальная борьба мировых центров силы (США, Европа, Китай и др.) за стратегические пространства, важнейшие коммуникации и природные ресурсы, приняла форму острейшей конкуренции и противостояния на Ближнем Востоке, Азиатско-Тихоокеанском регионе, Кавказско-Каспийском пространстве, Африканском континенте. Эта борьба набирает ускорение: в настоящее время на Евразию приходится около 80 % всех международных конфликтов и локальных войн и сегодня похоже острое борьбы переместилось в центр Европы – Украину. Государства, расположенные в указанных регионах, обладают огромными природными богатствами, потому Евразия и представляет собой наиболее желаемый приз в этой глобальной схватке. В этой борьбе обозначился новый глобальный аспект – борьба за обладание Арктическим регионом. Недаром XXI в. нередко называют "веком Арктики".

Хэлфорд Джон Маккиндер выдвинул следующую формулу геополитического контроля: "Кто правит Восточной Европой, господствует над хартлендом. Кто правит хартлендом, господствует над Мировым Островом. Кто правит Мировым Островом, господствует над миром" [Дугин А. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. – М.,

1997. – 608 с.]. Борьбой за это господство на евразийском континенте, получившей в среде экспертов название "большой игры", были наполнены XVIII–XX века. Концепция особой роли Евразии в балансе сил великих держав нашла свое отражение и в период "холодной войны" и получила дальнейшее развитие в работах Збигнева Бжезинского, который отмечает, что "в совокупности евразийское могущество значительно перекрывает американское. К счастью для Америки, Евразия слишком велика, чтобы быть единой в политическом отношении. Евразия, таким образом, представляет собой шахматную доску, на которой продолжается борьба за глобальное господство" [Бжезинский З. Великая шахматная доска: Господство Америки и ее геостратегические императивы. – М. : Международные отношения, 2002. – 256 с.].

Таким образом, основная задача международного сообщества сводится к недопустимости того, чтобы эти конфликты поставили под угрозу безопасность всего человечества. Всегда следует помнить предостережение академика Н. Н. Моисеева: "Если произойдет обмен ядерными ударами, общей мощностью более 1000 мегатонн, то изменится глобальная циркуляция атмосферы и под угрозу будет поставлено само существование человечества" [Идеи академика Н. Н. Моисеева и государственное управление России в XXI веке / Г. Г. Малинецкий // Конференция РАНХиГС "Российская цивилизация в эпоху глобализации" 01.03.2011]. Генерал французских ВВС П. М. Галуа предупреждает, что природа "мстит за себя", заставляя государства и политиков "считаться с собой". Еще более явно эту мысль сформулировал Р. Киплинг: "Когда все умрут, только тогда окончится Большая Игра. Не раньше" [Киплинг Р. Собрание сочинений : в 6 т. Т. 1. – М. : ТЕРРА, 1996. – С. 5–334].

Сейчас появилась необходимость согласованных действий всех формальных и неформальных членов международного сообщества в выработке и реализации общепланетарной геополитики, в основе которой лежали бы интересы спасения цивилизации для будущих поколений.

В рамках Организации Объединенных Наций разработан Глобальный прогноз развития цивилизаций до 2050 года. Прогнозный доклад до 2050 года обнародован Всемирной продовольственной организацией. Однако принимаемых мер явно недостаточно, так как ООН в нынешнем виде не является эффективным инструментом урегулирования указанных выше проблем и нуждается в реформировании. Как считает французский ученый, политолог и публицист И. Рамоне, реформа ООН должна отменить право вето постоянных членов Совета Безопасности, парализующего деятельность этого органа, а также ввести в него в качестве постоянных членов представителей наиболее населенных стран, являющихся одновременно и региональными державами [Исаев Б. А. Геополитика : учеб. пособ. – СПб. : Питер, 2006. – 384 с.]. Подобную позицию разделяет и руководство ООН. Бывший Генеральный секретарь Кофи Аннан и нынешний Генсек ООН Пан Ги Мун считают, что реформирование Совета Безопасности актуально и давно назрело.

Однако одного реформирования Совета Безопасности явно не достаточно [17 июля 2013, Кофи Аннан: ООН нуждается в реформировании [Электронный ресурс] // Российский совет по международным делам. – Режим доступа: <http://russiancouncil.ru/inner/>].

Одним из важнейшим фактором геополитики и одной из причин напряженности и конфликтов на планете становится обладание источниками и использование водных ресурсов трансграничных рек. Только за последние 60 лет на планете потребление питьевой воды возросло в 8 раз. Президент Казахстана Н. Назарбаев называет острый дефицит воды одним из вызовов нашей эпохи. В решении этого вопроса важную роль призваны сыграть соответствующие специализированные учреждения ООН (ФАО, ВОЗ и др.).

Основой в подходе к решению международных противоречий должен стать сам человек его природные права. К сожалению, на сегодняшний день при столкновении цивилизаций на первые позиции выставляются интересы мировых элит того или иного полюса, в то время как расплатой за их "большую игру" может стать судьба всего человечества, что ставит под большое сомнение оправданность подобного риска.

Естественно, что эти новые глобальные вызовы и угрозы требуют адекватного ответа со стороны международного сообщества, его солидарных усилий при центральной координирующей роли ООН с учетом объективной взаимосвязанности вопросов безопасности, обеспечения устойчивого развития и защиты прав человека. Американские специалисты Г. Шаффер и Т. Гинзбург справедливо призывают к расширению научных исследований новых проблем международного права. Все это, на мой взгляд, может обезопасить человеческую цивилизацию от ее собственных амбиций и обеспечить достойное будущее последующим поколениям. Ответ на этот вопрос мы можем получить, интенсифицировав процессы научного осмысления действительности. Как было справедливо замечено в данной связи для начала нужно начинать когнитивную революцию, ведь все победы и поражения рождаются в сознании.

***Ю. П. Щегельська, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
jps2010@rambler.ru***

ПОЗИЦІОНУВАННЯ СТОЛИЦІ УКРАЇНИ В СВІТІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

Як правило, столиці є найбільш розвиненими містами держав, їхніми "парадними вітринами", з якими асоціюються у сучасному світі й самі країни. Окремі столиці мають навіть статус регіональних цивілізаційних центрів – економічних, культурних, релігійних тощо. Історично до числа таких центрів закономірно належить й столиця України – Київ.

Резонансні події міжнародного значення – політичні саміти, економічні форуми, культурні фестивалі та спортивні чемпіонати, що відбува-

ються у столицях, перетворюють їх на потужні атрактанти уваги міжнародної спільноти, що сприяє посиленню позиції таких міст у конкурентній боротьбі за політичний вплив, залучення інвестицій, збільшення туристичних потоків тощо. Відповідно, успіхи столиць у цій конкурентній боротьбі сприяють й зміцненню позицій самих країн. То ж закономірно, що промоції столиць, стрижнем якої є їх позиціонування, як важливий складовий промоції країн приділяється велика увага в усьому світі, у т. ч. й в Україні. Так, ці питання було комплексно опрацьовано в ухваленій у грудні 2011 р. Стратегії розвитку Києва до 2025 [Стратегія розвитку Києва до 2025 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kievcity.gov.ua/content/13_strateghija-rozvytku-2025.html]. Зокрема, на внутрішньодержавному рівні Стратегією передбачається позиціонування Києва як міста-лідера економічного розвитку на основі концепції "випереджальне зростання"; центру інновацій, освіти та науки; а також культурного центру України [Там само. – С. 77].

Водночас, проаналізувавши ситуацію, що склалася у сфері промоції столиці України за кордоном на час розробки Стратегії, її автори відзначили, що відсутність належного позиціонування та просування міста на міжнародній арені однією з головних загроз його успішному розвитку [Там само. – С. 74], і запропонували власне бачення подолання цих недоліків. У Стратегії зазначається, що "до 2025 року Київ стане інноваційним центром східноєвропейського регіону з потужною конкурентною позицією та чіткими пріоритетами розвитку. Містом, що зберегло і розвиває свою унікальність та історичний спадок, постійно підвищує якість життя мешканців і привабливість для ведення бізнесу" [Там само. – С. 8].

В цьому контексті було визначено три основні напрями міжнародного позиціонування: "Київ – найзеленіша столиця Європи"; "Київ – визнане місце зустрічі Заходу та Сходу" та "Київ – екологічне чисте місто, яким пишаються його мешканці" [Там само]. Причому, як наголошується у розділі Стратегії "Бачення та місія міста", Київ повинен сприйматися як місто: 1) динамічне, яке стимулює інновації; 2) унікальне, що зберігає розвиває та розвиває свою самобутність; 3) комфортне, підвищує якість життя; 4) відкрите для бізнесу; 5) зрозуміле, із прозорим управлінням; 6) зелене та збалансоване [Там само].

Головними стратегічними ініціативами Києва, які повинні бути втілені до 2025 р. задля досягнення цих цілей, серед інших було визначено 3 проекти, які безпосередньо пов'язані із просуванням міста в Україні та світі: 1) стимулювання інноваційних конкурентних кластерів ("Зроблено в Києві"); 2) залучення центральних та регіональних офісів міжнародних організацій ("Київ – міжнародна гавань штаб-квартир"); 3) створення унікальної культурної атмосфери ("Київ – культурна височина") [Там само. – С. 13].

Крім того, в Стратегії одним з пріоритетних напрямів міського розвитку було визнано розбудову туристичної галузі Києва. На жаль, поки що, Київ суттєво відстає від інших східноєвропейських міст за темпами збільшення кількості туристів. Серед основних недоліків, які перешкоджають розвитку Києва-туристичного, було відзначено недостатню популя-

ризацію міста за кордоном як туристичного центру та відсутність цілісної міської маркетингової програми у цій галузі [Там само. – С. 46]. Тому Стратегією передбачається створення Програми туристичної привабливості міста. Окрім розробки Програми туристичної привабливості столиці, "Стратегією розвитку Києва до 2025" передбачено створення концепції брэнда та образу міста [Там само. – С. 47].

Запропоноване авторами бачення позиціонування та промоції Києва за кордоном є в цілому ґрунтовним і сприятиме налагодженню стабільної системної діяльності міської влади у цій сфері. Водночас відзначимо, що, на наш погляд, є резерви для її подальшого удосконалення, оскільки її автори у своїх підходах до позиціонування Києва обмежилися його географічним, економічним, екологічним, культурним тощо вимірами, як це зазвичай робиться при позиціонуванні пересічних міст. В результаті так склалося, що на міжнародній арені вони позицінують Київ не через призму його статусу як цивілізаційного центру, як столиці великої європейської держави, що має унікальну інтеграційну місію, а статично – як визнане місце зустрічі Заходу та Сходу [Там само. – С. 78]. На жаль, у запропонованому ними позиціонуванні Києва відсутній політичний компонент, а саме – прив'язка позиціонування столиці України до позиціонування та місії Української держави в світі. Своєю чергою, цей недолік зумовлений тим, що в українському суспільстві відсутній консенсус щодо самості/самоусвідомлення (ідентичність), місця (позиціонування) та ролі (цивілізаційна місія) України в світі. Приклад Польщі свідчить, що саме однозначність вибору у цих питаннях та послідовність у його досягненні є запорукою цивілізаційного успіху суспільства і держави: менш ніж за чверть століття ця країна увійшла до групи країн, що сьогодні тримають владу в Європі [Sikorski R. Widzę Polskę w "grupie trzymającej władzę" w Europie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://natemat.pl/61763,radoslaw-sikorski-widze-polske-w-grupie-trzymajacej-wladze-w-europie>].

Починаючи з 2007 р. було закладено системні основи промоції столиці – створено пертинентні програми промоційної діяльності та відповідні виконавчі організаційні структури, визначено головні напрями та канали її здійснення. За цей час вдалося досягти позитивних зрушень у сприйнятті та ставленні до столиці за кордоном, зростання привабливості Києва для іноземців. Було проведено велику кількість заходів, що сприяли цим успіхам. Позитивним є те, що у "Стратегії розвитку Києва до 2025 р." та різноманітних галузевих програмах сформульовано бачення шляхів покращення промоційної діяльності Києва у майбутньому. Водночас відзначимо, що підвищення ефективності цієї діяльності потребує сьогодні розвитку теоретичних досліджень у сфері промоції міст та впровадження результатів таких досліджень у практику, а також органічного поєднання просування столиці із просуванням держави за кордоном.

За таких умов та при опорі на реальні досягнення у внутрішній та зовнішній політиці держави Київ, попри жорстку конкуренцію, дійсно стане геополітичним центром міжцивілізаційного діалогу між Сходом і Заходом і "золотою серединою" шовкового шляху, що й дотепер єднає Європу та Азію.

ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОГЛИБЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Набуття чинності Лісабонською угодою разом з подіями економічної кризи 2010–2011 років започаткували новий етап поглиблення європейської інтеграції. Важливими рисами розвитку Європейського Союзу на сучасному етапі є активізація політичної та культурної інтеграції, тенденція до поступового зростання ролі європейських наднаціональних інституцій, що супроводжується формуванням європейської наднаціональної еліти. Прихильники європейського федералізму вважають, що Європейський Союз перетвориться у близькому майбутньому на федеративну державу. Практичним проявом актуалізації донедавна призабутих ідей європейського федералізму став проект реформування ЄС, запропонований Президентом Єврокомісії Ж. М. Баррозу у вересні 2012 року. Дослідниця Ю. Подаєнко, аналізуючи розвиток європейської інтеграції, оцінює Європейський Союз як космополітичний проект [Подаєнко Ю. Європа як космополітичний проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/26857/35-Podaenko.pdf?sequence=1>]. Можна припустити, що на прикладі Європейського Союзу нині можливо побачити загальні риси майбутнього глобалізованого світу.

Невід'ємним аспектом поглиблення політичної єдності Європи стало формування європейської постнаціональної ідентичності. Передумови усвідомлення європейцями своєї єдності виникли завдяки до створення Європейського Союзу. Цьому сприяла історична спорідненість культур європейських країн. Ще на початку ХХ століття Е. Дюркгейм звертав увагу на появу ознак європейської ідентичності, характеризуючи її як природний процес [Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / пер. с фр. и послесл. А. Б. Гофмана. – М. : Наука, 1990. – С. 157]. Проголошена у 1973 році "Декларація європейської ідентичності" започаткувала новий етап у розвитку європейської ідентичності, пов'язаний з активною культурною підтримкою з боку європейських інституцій. Варто зазначити, що європейська ідентичність будується на інших основах, ніж ідентичності національні. Якщо класичні національні ідентичності формувалися шляхом уніфікації культурних та мовних відмінностей всередині нації, то у Європейській Спільноті асиміляція європейських народів, втрата ними культурної самобутності не ставиться за мету. Натомість замість асиміляційної моделі "Плавильного казана" у Єдиній Європі діє модель мультикультуралізму, що полягає у налагодженні взаємовигідного співіснування багатьох спільнот за їх лояльності до спільних наднаціональних інституцій. Європейська ідентичність не заперечує національні та локальні ідентичності, а доповнює їх. Сучасний громадянин ЄС має

багаторівневу ідентичність, яка включає три основних взаємопов'язаних ідентичності – європейську, національну та локальну.

Постмодерна множинність ідентичностей виражена у принципі ЄС "Єдності у розмаїтті". Це ключова відмінність європейської постнаціональної спільноти, формування якої триває нині у Європейському Союзі, від комуністичного проекту "єдиного радянського народу", що виявився провальним. Адже кожна етнічна спільнота в Об'єднаній Європі має право на збереження та розвиток культурних особливостей. Базовими цінностями європейської постнаціональної спільноти проголошуються поліетнічність, полікультурність, багатомовність, прийняття відмінностей [Ковальчук Т. І. Культурний фактор європейської інтеграції на прикладі поступу Європейського Союзу : монографія – К. : Наук. світ, 2011. – С. 103], відмова від сприйняття Іншого як ворога. Проте актуальність проблеми правого екстремізму у ЄС свідчить про те, що важливим завданням для європейських інституцій та громадянського суспільства залишається робота з суспільною думкою та ментальністю європейців, що полягає у профілактиці міжетнічних антагонізмів та євроскептицистських ідеологій.

Основними чинниками, що спрямовують формування європейської ідентичності, на сучасному етапі є об'єднання більшості країн Європи у складі ЄС, створення умов для вільного пересування європейців у межах Шенгенського простору, інститут європейського громадянства, формування єдиного європейського інформаційного та освітнього простору, поліетнічність європейських країн. Формуванню європейської ідентичності покликана сприяти і культурна політика ЄС, орієнтована на створення оптимальних умов для інтенсивного міжкультурного діалогу, розвитку мобільності європейських громадян, посилення ролі культури у процесах європейської інтеграції. Специфічною особливістю політики ідентичності ЄС є орієнтація переважно на молодь. Велика роль приділяється освітній сфері, де запроваджено Болонський процес, спрямований на створення єдиного європейського освітнього простору та розвиток академічної мобільності, діють європейські програми академічних обмінів, найважливішою з яких є "ERASMUS". Формування європейської постнаціональної спільноти прискорюється також неминучим розмиванням міжнаціональних бар'єрів під впливом глобалізації.

Процеси формування європейської ідентичності певною мірою охопили і Україну. Такий розвиток подій є цілком закономірним явищем у зв'язку з географічною та історичною належністю України до Європи, а також задекларованим курсом нашої держави на набуття у майбутньому членства у ЄС. Українці, що мають європейську ідентичність, є основними прихильниками євроінтеграції України. Проте чинники формування ідентичності, що діють у ЄС, лише частково поширюються на Україну, що ускладнює європейську самоідентифікацію українців. Культуролог О. Пахльовська характеризує сучасне українське суспільство як розділене на європейську та посттоталітарну радянську складові [Пахльовська О. Поділ України проходить лише по одній лінії: між Європою і не-Європою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.day.kiev.ua/290091/>].

На сучасному етапі формування європейської ідентичності ще не завершилося. Значна частина громадян ЄС продовжує позиціювати себе у першу чергу як громадян національних держав. Проте сучасні трансформаційні процеси у ЄС та глобалізація створюють сприятливі умови для формування європейської ідентичності. У найближчі десятиліття процеси трансформації ментальності та самоідентифікації європейців триватимуть, що призведе до оформлення на теренах ЄС постнаціональної етнополітичної спільноти, основаної на принципі "Єдності у розмаїтті".

А. М. Языкова, студ., УрФУ им. Б. Ельцина, Екатеринбург, Россия
www.dovblaih@mail.ru

УКРАИНО-КИТАЙСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ХХІ ВЕКЕ

После вступления Виктора Януковича на должность президента, Украина взяла курс на развитие партнерства с Китаем, что породило активизацию двустороннего политического диалога. В июле 2010 года на встрече с учеными Академии общественных наук Китая бывший министр иностранных дел Украины Константин Грищенко отметил, что "за прошедшие 5–6 лет политические контакты между Украиной и Китаем развивались не так "идеально" из-за многих факторов, один из них – нестабильная политическая ситуация в Украине" [<http://russian.people.com.cn/31521/7064713.html>]. В апреле 2010 года президент Украины Виктор Янукович и председатель КНР Ху Цзиньтао провели встречу, на которой приняли решение об укреплении сотрудничества в международных организациях, о коллаборации в сфере науки и техники, а также укреплении взаимного политического доверия.

Между Украиной и Китаем существует потенциал для расширения сотрудничества в сфере образования и науки. На данный момент в Украине учатся около 10 тысяч китайских студентов, вместе с тем все больше украинцев начинают изучать китайский язык. В течение этого периода дружеские украино-китайские отношения динамично развивались и вышли на уровень стратегического партнерства.

Развитие украинско-китайских отношений, а также внешнеполитические инициативы Китая на постсоветском пространстве вызывают особый интерес у Российской Федерации в силу того, что Россия рассматривает Китай и как перспективный рынок для продажи российских энергоносителей, и как потенциальную угрозу своей территориальной монолитности и суверенитета. Китай значительно активизировался на постсоветском пространстве, где влияние России до сих пор сохраняет за собой статус наиболее авторитетного. Особо настораживает российскую сторону декларация о стратегическом партнерстве между Украиной и КНР [<http://www.golos-ameriki.ru/content/tb-ukraine-china-2011-06-20-124200779/236920.html>], подписанная 20 июня 2011 года, поскольку она включает в себя положение о запрете третьей стороне

использовать свою территорию для осуществления деятельности, которая нарушает суверенитет, безопасность и территориальную целостность другой стороны.

Украино-китайские контракты в сфере военно-технического сотрудничества, пролонгирование осуществления Плана действий "Украина-НАТО", а также недавние военные учения в акватории Черного моря по-прежнему не оставляют Москву равнодушной.

Вследствие развития тесного сотрудничества между Украиной и Китаем 5 декабря 2013 года в Пекине был подписан Договор о дружбе и сотрудничестве между Украиной и КНР [<http://interfax.com.ua/news/economic/179503.html>]. Договор стал важнейшим на данном этапе политическим документом, который демонстрирует основные положения в стратегическом партнерстве и сотрудничестве Украины и Китая, как обоюдно, так и в рамках многосторонних механизмов. Помимо прочего, в данном договоре представлен перечень наиважнейших сфер развития практического сотрудничества. Главы государств также подписали Совместную декларацию Украины и Китайской Народной Республики о дальнейшем углублении отношений стратегического партнерства. Декларация отображает достигнутые сторонами основные договоренности о дальнейшем развитии сотрудничества. В документе зафиксирован факт утверждения главами двух государств Программы развития отношений стратегического партнерства между Украиной и КНР на 2014–2018 годы, что свидетельствует о намерениях обеих стран и дальше укреплять партнерские отношения как между государствами, так и между народами.

ЗМІСТ

Секція "ПОЛІТИЧНА ДУМКА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ"

Підсекція "ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ: ВІД ВИТОКІВ ДО ХVІІІ ст."

Вонсович С. Г.	
Версії політичного переходу у давніх цивілізаціях Сходу	3
Коломієць Л. В.	
Технократичний проект управління суспільством в політичній утопії Ф. Бекона	5
Любимов С. Е.	
Политическая философия Никколо Макиавелли в интерпретации А. Негри	7
Майнина М. С.	
Соціально-політичні погляди Томаса Пейна	9
Никитчук Е. О.	
Оптимальний образ державця на перетині концепцій: Оріховський-Роксолан vs Макиавеллі	11
Петренко А. С.	
Концепція успішного правителя за Н. Макиавеллі	13
Потіха К. В.	
Космополітизм як риса високорозвиненого громадянського суспільства у філософсько-політичній спадщині І. Канта	15
Семенченко А. Г.	
Громадська свобода та права людини у консервативній теорії Едмунда Берка ..	17
Фіалковська Н. О.	
Дослідження ліберальних ідей у договірній теорії Дж. Локка	19

Підсекція "ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ ВЧЕНЬ ХІХ–ХХ ст."

Бердник В. Ф.	
Роль національних рис у становленні політичного режиму в державі за А. де Токвілем	21
Бобылев И. В.	
Политические идеи русского национализма в правых партиях в начале XX в.	22
Ветоха А. О.	
Теорія перманентної революції у політичній концепції Льва Троцького	24
Вилков В. Ю.	
Концепт политической нации в системе современного гуманитарного и общественно-политического знания	26
Гиринский А. А.	
Философия истории Эрика Фегелина в работе "Новая наука о политике"	30
Горло Н. В.	
Взаємодія політики і економіки як предмет наукових пошуків Менкура Олсона ..	32

Корнієнко Г. Ю.

Переосмислення концепцій побудови держави і влади в теоріях марксизму критичним соціал-демократичним марксизмом Бернштейна в контексті сучасності 34

Кривень Е. А.

Понятие политического в работах А. Бадью и Ж. Рансьера 35

Лаговський А. С.

Держава як легітимний інститут політичного насильства 38

Лисенко Ю. В.

"Відкрите суспільство" і демократія у політичних поглядах Карла Поппера 40

Литовченко К. Г.

Концепція революційного насильства за Жоржем Сорелем 42

Машкіна М. І.

Марксистська теорія про насильство в історії 44

Меркотан А. І.

Сучасні форми расизму. Його прояви та протидія 45

Пасічник А. А.

Проблема розподільчої справедливості та рівності у вченні Роберта Нозіка 47

Прокопчук І. І.

Вплив ЗМІ на політичне життя суспільства в умовах демократії: актуалізація ідей А. де Токвіля 49

Саполович Є. Є.

Технологія як інструмент політичного панування в концепції Г. Маркузе 51

Сірий В. М.

Політична метафористика поняття "революція" у творчості Миколи Бердяєва 54

Тарасевич Е. А.

Идеи консервативной революции в Веймарской республике 56

Ткачук Т. В.

Концепція політичної пропаганди Гарольда Лассуелла 59

Шашкова М. И.

Народная монархия как государственное устройство (на основе сочинений И. Л. Солоневича, Ю. Ф. Самарина, Л. А. Тихомирова) 61

Підсекція**"ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ"****Завальнюк І. О.**

Микола Міхновський: імперіалістичний план українського політичного діяча 63

Матюхіна О. А.

Джерела державницьких ідей українських гуманістів доби Ренесансу 65

Медвідь Ф. М., Чорна М. Ф.

Конституція Пилипа Орлика як важлива політико-правова пам'ятка української політичної думки 67

Медвідь А. М., Медвідь Я. Ф.

Філософсько-правові ідеї Київської Русі 70

Мельник В. М.

Політична історіософія М. Драгоманова: сучасна антропологічна концепція 72

Мовчан У. В. Політизація жіночого руху та його роль у суспільно-політичних процесах на території Західної України у міжвоєнний період	73
Нікуліна О. Л. Значення національної аристократії в державотворчих процесах у концепції еліт В. Липинського	76
Підскальна О. М. Українська національна ідея: етапи становлення	78
Рудик А. О. Критика недоліків парламентарної демократії Миколою Сціборським	81
Ситник О. І. Засади політичної доктрини В. Липинського	83
Цюрупа М. В. Філософія на захист права: актуальність творчості Богдана Кістяковського	85
Чернуха Т. Л. Норма права і фактична компетенція державної влади у політичному вченні Б. Кістяківського	86

Секція

"ПРАКТИЧНА ПОЛІТОЛОГІЯ: ТЕОРЕТИЧНІ І ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ"

Балан А. П. Нові медіа як чинник трансформації політичних комунікацій	89
Внучко С. М. Молодіжний політичний екстремізм в сучасній Україні	91
Воробйова Г. Ю. Когнітивна метафора "війна" у політичному дискурсі сучасної України	93
Даценко А. Ю. Флеш-моб як нова форма політичної активності суспільства	96
Денисова А. Ю. Особливості "чорного" PR в Україні (на прикладі передвиборчих кампаній 2007 та 2012 рр.)	98
Житнікова Т. О. Технології політичного маніпулювання: українські реалії	101
Кавыршина Я. В. Прозелитизм исламского политического движения Хизб Ут-Тахрир как опасный фактор этноконфессиональной стабильности	102
Кацуба М. О. Вплив художнього кіно на політичний процес	105
Ливенко В. І. Інформаційні загрози політичній безпеці	107
Лікарчук Д. С. Стратегії вирішення політичних конфліктів	109
Македон І. В. До питання впливу інформатизації на формування суспільного порядку денного	111

Нагорняк Т. Л. Модель кореляції легітимності влади і політичної активності територіальної громади у контексті брендингу територій.....	114
Нечаева Е. А. Создание грамотного текста политических выступлений как прикладной аспект практической политологии	117
Ніколаєнко Н. О. Адміністративний ресурс в сучасній виборчій практиці	120
Олещук П. М. Мережа Twitter як засіб політичної комунікації	122
Петренко І. І. Аналіз державної політики як вид професійної діяльності	124
Призіглей М. О. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на формування громадської думки.....	126
Редько В. В. ЗМІ як інструмент політичного маніпулювання.....	128
Решмеділова О. М. Соціальні мережі та блогінг як інструменти інтернет-комунікації в сучасному суспільно-політичному житті України	130
Самсонов В. В. К вопросу о структуре социального кризиса постсоветских обществ	132
Саркисян Э. Г. Спиндоктор и журналист: общее и особенное	134
Скакун О. Ю. Психологічні аспекти політичної реклами (на прикладі передвиборної кампанії "Партії регіонів" 2012 р.).....	136
Солодар М. О. Інтернет-технології як засіб політичної комунікації (на прикладі українського "Євромайдану").....	138
Степанова І. І. Інформаційні війни як форма політичної боротьби	141
Сурганова Ю. О. Подвійна демократична законність як чинник інституційного конфлікту	142
Сухенко О. О. Потенціал критичного дискурс-аналізу в дослідженні процесу формування зовнішньополітичного курсу держави.....	145
Сысоев А. А. Анализ возможных сценариев выборов главы администрации Воронежской области 2014 года.....	147
Устименко Р. В. Інформаційне заміщення в політичних новинах (на прикладі підготовки до асоціації з ЄС у 2013 році).....	149
Федчишина С. Г. Електоральна культура як складова демократизації політичного процесу.....	152
Червінська Л. М. Участь іммігрантів у політичному житті країн-прийому	155
Чхаидзе Г. И. Сущность психологической манипуляции и ее основные приемы	157
Шаповалова А. О. Політичний міф як засіб маніпулювання людською свідомістю	159
Щербина Ю. С. Символізація цінностей у побудові політичної реклами	161

Секція "МІЖНАРОДНА ПОЛІТИКА"

Голуб'як Н. Р. Особливості реформування регіональної політики України: досвід ЄС	164
Деев И. А. Внешняя политика США на Ближнем Востоке как инструмент реализации экономических интересов в данном регионе	166
Джилаван А. С. "Первое" и "второе издание" неоосманизма: сравнение концептуальных подходов Т. Озала и А. Давутоглу	167
Дубчак Л. М. Ресоціалізаційна політика сучасної Польщі	173
Т. П. Косюк Актуальність принципу самовизначення народів та форми його реалізації	174
Кочетков Д. М. Кавказско-Каспийский регион в сфере геополитических интересов США	177
Мурашкіна М. З. Безпекова політика великих світових держав у регіоні Центральна Азія	178
Мусієнко М. В. Геополітичні коди як кодекси поведінки держав на світовій арені	180
Неверов К. А. Унасур – новый формат региональной интеграции в Латинской Америке	181
Оленева Е. А. Феминистские концепции безопасности в мировой политике	183
Сорока Д. И. Генезис и современное положение стратегического партнерства Украины и Китайской Народной Республики	184
Хилько О. Л. Україна – Європейський Союз: поствільнюські уроки	186
Черненко Т. В. Досвід євроінтеграції Болгарії	188
Шапошніков А. О. "Косовський прецедент" як фактор дестабілізації міжнародної проблеми невизнаних держав	190
Шиковець С. О. Феномен братовбивчої війни: вплив на переосмислення народом свого історичного шляху	192
Шокотько Ю. А. Вирішення проблеми євразійської геополітичної дуги у контексті міжнародного відносин	194
Щегельська Ю. П. Позиціонування столиці України в світі: сучасний стан і перспективи	196
Щербаков М. Я. Формування європейської ідентичності в контексті поглиблення європейської інтеграції	199
Языкова А. М. Украино-китайское сотрудничество в XXI веке	201

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2014

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(15–16 квітня 2014 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 8

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 12,09. Наклад 110. Зам. № 214–6964.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл13.
Підписано до друку 31.03.14

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
WWW: <http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02